नं. ५१५४

शतपथ ब्राह्मणं.

८ त: १२ काण्डानां

पत्र. ३११

संहिता ब्राह्मणं

[illegible]

𑇕𑇑𑇕𑇔

5154

starting from 73 to 383

#1 to 72 and 367 Missing

F. = 310

प्राणभृत उपदधाति प्राणा वै प्राणभृतः प्राणानेवैतदुपदधाति ताः प्रथमायां
८ चिता उपदधाति पूर्वार्द्धे एषोऽग्नेर्यत्प्रथमा चितिः पुरस्तात्तत्प्राणान्दधाति तस्मादिमे
पुरस्तात्प्राणाः ॥१॥ तादशदशोपदधाति। दश वै प्राणा यद्वा अपि बहुकृत्वो दश
दश दशैव तत्पञ्चकृत्वो दशदशोपदधाति पञ्च वा एता नासूनुपदधाति दन्यदश वा
एकैकस्मिन्नेषोऽङ्गे प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधात्यनन्तर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यन।
न्तर्हितांस्तत्पशुभ्यः प्राणान्दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवैष्वेतत्प्राणान्दधाति ॥२॥
यद्वेव प्राणभृत उपदधाति प्रजापतेर्विस्रस्तात्प्राणा उदक्रामन्देवतानाम्भूत्वा तानब्रवी

ब्रा· उपमेतधत्तमपतद्धत्तयेनमोरूपमुदक्रमिष्टेतिसवैतदन्नꣳसृजस्वयनैवयम्परंयत्तउ।
तउपवसामेतितेवाउभयेसृजामहा इतितथेतितेप्राणाश्चप्रजापतिश्चैतदन्नमसृजन्नैतमाः
७३ प्राणाश्चेतः॥३॥ सपुरस्तादुपदधात्ययम्पुरोभव इत्याग्नेयैपुरस्तयत्तमाहपुर इतिप्रा
73 वाꣳ ह्यग्निमुद्धरन्तिप्राञ्चमुपचरन्त्ययपञ्चव इत्याहाग्निर्वैसवोमेहीदꣳसर्वंसवतिप्रा।
णोह्यग्निर्भूत्वापुरस्तात्तस्थौतदेवतद्रूपमुपदधाति ॥४॥ तस्यप्राणोभौवायनइति। प्रा
णोह्यस्माद्रूपादग्रेन्निरमिमीतवसन्तः प्राणायन इतिवसन्तमृतम्प्राणान्निरमिमीत
गायत्रीवासन्तीतिगायत्रीछन्दोवसन्ताहतोर्न्निरमिमीतगायत्र्यैगायत्रमितिगायत्र्यै।

छन्दसो गायत्रꣳ साम निरमिमीत गायत्रादुपाꣳशुमिति गायत्रात्साम्न उपाꣳशुङ्ग्र ।
हन्निरमिमीतोपाꣳशोस्त्रिवृद्धिस्तुपाꣳशोर्ग्रहा — वृतꣳ स्तोमन्निरमिमीत त्रिवृतो
रथन्तरमिति त्रिवृतस्तोमाद्रथन्तरं पृष्ठन्निरमिमीत ॥५॥ वसिष्ठ ऋषिरिति । प्रा ।
णो वै वसिष्ठ ऋषिर्यद्वै नु श्रेष्ठस्तेन वसिष्ठोऽथो यद्वस्तृतमो वसति तेनो एव वसिष्ठः
प्रजापतिर्गृहीतया त्वयेति प्रजापतिस्सृष्टया त्वयेत्येतेन त्वा प्राणं — गृह्णामि प्रजाभ्य इति
प्राणमुरस्तात्प्रापादयन्नानोपदधाति येनानाकामाः प्राणे तांस्तद्दधाति सप्त ।
त्सादयन्त्येकं तत्प्राणं करोत्यथ यन्नानासादयेत्प्राणꣳ हविष्किंयात्सैषा त्रिवृद्दिष्टका

ब्रा· यजुःसादनःसूददोहास्तन्त्रिवृतात्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदु
पदधाति ॥६॥ अथदक्षिणतोयद्दक्षिणाविश्वकर्म्मन्नित्ययंवैवायुर्विश्वकर्म्मायोयं ।
७५ पवतएषहीदꣳसर्वङ्करोतितद्यत्तमाहदक्षिणेतितस्मादेषदक्षिणैवभूयिष्ठंवा
तिमनोहवायुर्भूत्वादक्षिणतस्तस्थौतदेवतद्रूपमुपदधाति ॥७॥ तस्यमनोवैश्वक
र्म्मणमिति । मनस्तस्माद्रूपाद्वायोर्न्निरमिमीतग्रीष्मोमानसऋतुर्ग्रीष्मात्तुम्मनसो
निरमिमीतत्रिष्टुꣳभमितित्रिष्टुप्छन्दोग्रीष्मादृतोर्न्निरमिमीतत्रिष्टुभःस्वारमितित्रि
ष्टुभश्छन्दसःस्वारꣳसामनिरमिमीतस्वारादन्तर्यामइतिस्वारात्साम्नोन्तर्यामंग्रह

ह

न्निरमिमीता एवं दंशाद्धँ दिति पञ्चदशान्नर्यामात्पंचदश उत्पान्नर्यामाञ्जहात्पञ्च
दशाह्नः स्तोमं न्निरमिमीत पञ्चदशाह्नः ह दिति पञ्चदशात्स्तोमाह्नः हस्त्वृत्त्रिन्निरमिमीत
॥८॥ भरद्वाज ऋषिरिति मनो वै भरद्वाज ऋषिरन्नं वाजो यो वै मनो बिभर्ति सोऽन्नं वा
जं भरति तस्मान्मनो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिसृष्ट
या त्वयेत्येतन्मनो गृह्णामि प्रजाभ्य इति मनो दक्षिणतः प्रायादप्रननानोपदधा।
ति येनानाकामा मनसि तांस्तदधाति सक्रत्वावपत्येकन्तन्मनः करोत्यथ यन्नाना
सादयेन्मनो ह विर्च्छिं यान्तेषा त्रिहृदि ष्टकानस्योन्क्तोवन्धुः ॥९॥ ब्राह्मणम् ॥२॥

ब्रा॰ अथयपश्चादयमस्माद्धि(ल्ल)व्यबाऽइत्यसौवाऽआदित्योनिव्यबायदाह्येवैषउदेत्यथे

७५ दं॰ सर्व्वंव्याबोभवतितस्मात्तमाहुःपश्चादितस्मादेतंप्रत्यञ्चमेवयन्तम्पश्यन्ति

वङ्कुर्हादित्योमृतापश्चात्तस्यैतदेवतद्रूपम्पदधाति ॥२॥ तस्यवङ्कुर्वैश्वछाव

75 समिति वङ्कुस्तस्माद्रूपादादित्यान्निरमिमीतवर्षांस्यानुष्टुभइतिवर्षात्रतवङ्कु

षोनिरमिमीतजगतीवार्षांस्तिजगतीछन्दोवर्षाभ्यऋतूनोर्न्निरमिमीतजगत्याऋ

क्सममिनिजगत्येछन्दसऋक्समं॰सामनिरमिमीतऋक्समाद्रूपक्र रस्टक्समात्सा

म्नःस्तुकंयहन्निरमिमीतस्तुकात्सप्तदशाइतिस्तुकाद्रूहात्सप्तदशा॰स्तोममन्निरमि १

मीनसमदशोहद्रूपमितिसमदशान्स्तोमाहैद्रूपंप्रष्ठन्निरमिमीत ॥२॥ जमदग्नि
ऋषिरिति। चक्षुर्वैजमदग्निर्ऋषिर्यदनेनजगत्पश्यत्यथोमनुतेतस्माच्चक्षुर्जमदग्नि
ऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्वयेतिप्रजापतिसृष्टयात्वयेत्येतच्चक्षुर्गृह्णामिप्रजा
भ्यइतिचक्षुः पश्चात्सापादयन्नानोपदधातिये नानाकामाश्चक्षुषितांस्तद्दधातिस
कृत्सादयत्येकंतच्चक्षुः करोत्यथयन्नानासादयेच्चक्षुर्हविक्लिश्यात्सेषात्रिवृद्दिकात।
स्योक्तोचक्षुः ॥३॥ अथोत्तरतः इदमुत्तरात्स्वरितिदिशोवाउत्तराच्चयत्ताआहोत्तरा
दितुत्तरास्तस्मात्सर्वस्मादिशोथयत्स्वरित्याहस्वर्गोहिलोकोदिशः — त्रंहदिशोभ्र

ब्रा· न्वोनरनस्तस्यौदेवतद्रूपमुपयान्ति ॥४॥ तस्याश्रोत्रंं श्रोत्रमितिश्रोत्रंं तस्माद्रूपाद्दिग्भ्यो
निरमिमीत शरच्छ्रोत्रीति शारदस्तु ंं स्तोमश्रोत्रान्निरमिमीतानुष्टुभमदोत्यनुष्टुभ ।
७६ च्छन्द शारदऋतोन्निरमिमीतानुष्टुभमयेडमित्यनुष्टुभश्च सयेडंं सामनिरमिमीतै
डान्नं थीत्यैडात्साम्नोमथ्यिनं ग्रहं निरमिमीतमथ्यिनपकविंशं इतिमथ्यिनोग्रहादे
कविंशंं स्तोमन्निरमिमीतैकविंशाद्वैराजमित्येकविंशात्स्तोमाद्वैराजं पृष्ठन्नि
रमिमित ॥५॥ विश्वामित्र ऋषिरिति । श्रोत्रम्वै विश्वामित्र ऋषिर्यदेनेन सर्वतः शृणो ।
त्यथोयदस्मै सर्वतोमित्रम्भवति तस्माच्छ्रोत्रं विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्व ४

76

येतिप्रजापतिस्सृष्ट्यान्वयेत्येनक्षोत्रङ्क्ष्मा मिप्रजाान्यइतिसोत्रमुत्तरतः प्रापादयत
नानोपदधानियेनानाकामाः सोत्रेतांस्तदधानित्सतस्मादयन्त्येकंनक्षोत्रंङ्कोरोन्य
थयंचानासादयेक्षोत्रंः हविर्ज्ञियान्नैषाविवृदिष्टकातस्योक्तोवन्धुः॥८॥ अथम
ध्यश्यमुपरिमतिरितिचन्द्रमावाउपरितयन्त्रमाहोपञ्चीन्यपरिहिचन्द्रमाअथय
न्मतिरित्याहवाग्वैमतिर्वाचाहीदंसर्वम्मनुतेवाग्वचन्द्रमान्वैोपरिष्टान्नस्यातदे
वतद्रूपमुपदधाति॥७॥ तस्यैवाङ्मात्यतिवाचतस्माद्रूपाच्चन्द्रमसोनिरमिमीतहेम
न्तोवाच्यइतिहेमन्तम्टनुम्वावोनिरमिमीतपङ्क्तिःहैमन्तीतिपङ्क्तिच्छन्दोहेमन्ताटतो

ब्रा·

न्निरमिमीतपङ्क्तौनिधनयदितिपङ्क्तौछन्दसोनिधानवत्साम्ननिरमिमीतनिधन
वनआग्रयणाइतिनिधानवनःसाम्नआग्रयणंग्रहन्निरमिमीताग्रयणात्त्रिणव
२५ त्रयस्त्रिंशावित्याग्रयणाद्ध्यह्नात्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौस्तोमौनिरमिमीतत्रिणवत्र
यस्त्रिंशाभ्यांशाक्वररैवतेइतित्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यांस्तोमाभ्यांशाक्वररैव
77 तेपृष्ठेनिरमिमीत ॥ ८ ॥ विश्वकर्मऋषिरिति। वाग्वैविश्वकर्मर्षिर्वाचाहीदंस
र्वंकृतंतस्माद्वाग्विश्वकर्मऋषिःप्रजापतेस्त्वहीनयान्वयेतिसृष्टयान्वयेत्येतद्वावह।
हाभिप्रजान्यइतिवावमुपरिष्टात्मापादयतनानोपदधातियेनाकामावावितांस्तद

५

यानि सकृत्तस्मादयान्येकान्तद्वावङ्क्रोत्पाथयन्नानामादये द्वावꣳ हविर्द्धिंयात्सैषात्रि
वृदिष्टकान्तस्योक्तोबन्धुः ॥९॥ एतद्धैतदन्नीयन्नप्राणाग्स्वप्रजापतिप्यासृजन्तैनावा।
न्वै सर्व्वो यज्ञो यज्ञ उ देवानामन्नाश ॥१०॥ तादश दशोपदधाति । दशा– राविनाद्विरा
डृ कृत्स्नमन्नꣳ सर्व्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नन्दधाति सर्व्वतउपदधाति सर्व्वत एवास्मिन्ने
तत्कृत्स्नमन्नं दधाति ताहैता विराज एतान्प्राणान्बिभ्रति यत्प्राणान्बिभ्रति तस्मा
त्प्राणभृत ॥११॥ ब्राह्मणम् ॥२॥ तदाहुः । किम्प्राणाः किं प्राणभृत इति प्राणा एव ।
प्राणा अङ्गानि प्राणभृत्यङ्गानि हि प्राणान्बिभ्रति प्राणास्त्वेव प्राणा अन्नम्प्राणभृदं

नं हि प्राणान्निसृजति ॥ १ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति यदेव ।
ब्रा· १८ सर्वासां सह प्रजापतिमद्गृहीतया त्वयेत्येवमुहास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ ॥
तदाहुः । यदग्रहा यद्गृहीता यत्स्तुवते यच्छंसन्त्यथ कस्मादनुष्टुभ्लाग्रहाणामेव स्वसा
28 मानिवेपद्यान्तीति संस्थावैकर्मणोन्वीन्द्रिनव्यार्चावै प्रतिपदाग्रहो गृहीतस्तत्सचिसा
मगीयनेतदस्मै तयानुष्टुभ्लाग्रहाणामेव स्वसानिवोपद्यान्यथ यदुपरिष्टाद्ग्रहा ।
णां स्तनशस्त्रभवनत्लाह स्येन यदुपरिष्टाद्ग्रहाणां स्तोमांस्व पृष्ठानिवोपद्याति
॥ ३ ॥ तदाहुर्यदेतत्त्रयं सह क्रियते ग्रहस्तोत्रं शस्त्रमथाग्रहं वैव स्तोत्रं चोपद्याति ६

कथमस्याज्ञापिशस्त्रमपहितंभवतिनियच्छावस्योत्रंन्तच्छस्त्रय्यास्त्रयेवस्तवतेनाऊ
वेपवानुशः संस्यैवस्तहास्याज्ञापिशस्त्रमपहितम्भवतीनियच्छावस्योत्रंतच्छस्त्र॥४॥
तदाहुः। यद्ययापितः पुत्रमेवंत्रीणिप्रथमान्याहाथकस्मादुक्तामयोः संक्रान्तीनिसा
मवाग्ग्रचः पतिस्तद्यत्तत्रापियथापितः पुत्रमेवंस्तूयाद्यथापतिः संतंपुत्रंस्तूयात्तदुक्त
तस्मादुक्तमयोः संक्रामतिकस्माद्वृचिः संतनोतीतिपितरंमुत्रंस्यैवत्तांस्तत्सतनोति।
तस्मादनेभ्यएकएवददाति॥५॥तयाः पुरस्तादुपदध्याति। नाः प्राणाभृतोथयाः पश्चा
त्तास्वकुर्भृतस्ताअपानभृतोथयादक्षिणातस्तामनोभृतस्ताउव्यानभृतोथयाउत्तरत

ब्रा० स्तः सोत्रभ्वतस्तस्माउदानभ्वतोथ्ययामथ्येनावाग्भ्वतस्तस्माउसमानभ्वतः ॥६॥ तदहवरका।
७९ ईर्ष्यवो। ह्यप्रवापानभ्वतोव्यानभ्वतउदानभ्वतस्समानभ्वतश्चक्षुर्भ्वतोमनोभ्वतः सो
79 त्रभ्वतोवाग्भ्वत इत्यपदचतितनतथाकुर्य्यादन्यहैवरेवयंत्यत्रोप्रवैतानिसर्वाणिरूपाणिप
पचोयन्ते ॥७॥ सवैपरस्मादुपद्याय। पश्चादुपदयानिप्राणोह्यपानोभूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इ
तिसञ्चरत्यपानउह प्राणोभूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इतिसञ्चरतितद्यत्परस्मादुपद्यायपरवादुप
दद्यात्पितावैचेनम्प्राणोसन्तनोतिसन्दयातितस्मादेतौप्राणौसन्ततौसंहितौ ॥८॥ अथ
दक्षिणतउपद्यायो। त्तरतउपदध्यानिव्यानोह्युदानोभूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इतिसंवरेत्युदानउ ८
२

हस्मानोमस्वाङ्गुल्पयोन्प३तितन्वदन्द्विरणानउपधायोत्तरतउपदधात्येतावद्वैतत्प्राणो
सन्तनोतिसन्दधातितस्माद्दैतेप्राणौसन्ततौसंहितौ॥४॥ अथयामध्यउपदधाति
सप्राणस्तारेतःसिचोर्वेलयोपदधातिपृष्टयोर्वैरेतःसिचौमध्यमुपृष्टयोमध्यतए
वास्मिन्नेतत्प्राणन्दधातिसर्वतउपदधातिसर्वतएवास्मिन्नेतत्प्राणन्दधात्यथोएवं
हैषयुदःप्राणःसमन्तन्नाभिपर्यङ्क्रोन्त्वीक्ष्यतितिरश्चीमुपदधातितस्मादिमेवत्त्वस्व
तिर्यञ्चस्त्वयस्थात्मन्प्राणाःसंस्पृष्टाउपदधातिप्राणानेवैतत्सन्तनोतिसन्दधातितस्मा
दिमेप्राणाःसन्तताःसंहिताः॥५॥ आत्मनणाम्॥३॥ ताहैकेपुरुषस्पापार्श्योपदधाते

ब्रा· एषवैप्राणस्तमेताद्विवनियव्याणण्मिन्नतिनिनस्मात्प्राश्नत इतिनिनतयाकुर्याभिप्राम्य
८० देषोहेवप्राणोयएषहिरण्मयःपुरुषस्तस्यान्वयमात्मायावदिदमन्वयमग्निर्विहितस्त
यद्दास्यैताअङ्गन्त्राभिःप्राम्बुःप्राणोहास्यतदङ्गन्त्राभिप्राम्बयाम्बुद्वैप्राणोङ्गन्त्रा।
निप्राभोतिस्वप्नतिवावैतन्नस्नायन्तिवानस्मादेनाःपरिश्रितेवेवोपार्ध्योपदध्यादथया
मध्यउपदध्यातिताभिरस्यैषआत्मापूर्णस्ताउपवैतस्मादनन्तर्हिताः॥१॥तदाहुः।
यदयस्वरोभ्रवोयन्दन्हिरण्याविवकर्म्मायमस्यवाह्विवष्पवाइदमन्तरान्तरियमुपप
रिमतिरितिसमस्यतिदिशोभ्यन्तृच्यान्नेथकस्मादेनाश्च—यादेशेपूपदधातीतिप्राण ८०

वैश्वाणरम्भ्रनसायस्मायन्सप्रतिदिश उपदध्यात्मागायत्रं हैवायंप्राणः सञ्चरेदथयदे।
नापवमम्यनूक्ताः सनीर – यादेशोपूषदध्यातितस्मादयंप्राणः सन्ननूयासर्वाण्य।
ङ्गानिसर्वमात्मानमनुसञ्चरति ॥२॥ सयएषपशुर्यदग्निः। सोत्रैवसर्वः कृत्स्न – ः सकृ
त्स्नयाः पुरस्तादुपदध्यातितोमाह्व प्रथयाः पश्चात्तेसन्व्यावथयामयउपदध्याति
सम्रात्मानारेनः स्विवोर्द्धेलयोपदध्यातिएक्क्योवैरेनः स्विवौमध्यमसुएष्टयोमध्यतो
ह्ययमात्मासर्वेत उपयन्तिनिसर्वतोह्ययमात्मा ॥३॥ तदहुः यत्सर्वेषुगणेषुकैकैकं
लोमममैकैकं एक्कमन्त्रपदाद्यात्पथकस्माद्वह्रोलोमौहे एषु उपदध्यातीत्यात्मावात्र

ब्रा· स्यैष आत्मानन्नदं ज्ञानाज्येपेष्टाचरिष्टं स्वीर्य्यवत्तमङ्कुरोति तस्मादयमात्माज्ञानाज्ये ।
८१ ष्टोवरिष्ठावीर्य्यवत्तमः ॥४॥ तदाहुः । कथमस्यैषो ग्निः सर्वैः कृत्स्नः इष्टकायामिष्टका
यां संस्कृता भवतीति मज्जा यजुरस्यै इष्टका मांसं सं सादनन्त्वक्सूददोहा लोमपुरी
81 षस्य पजः रन्नस्पुरीषमेवमु हास्यैषोग्निः सर्वैः कृत्स्नः इष्टकायामिष्टकायां संस्कृतो
भवति ॥५॥ स एष सार्वोपुषोग्निः । स यो हैतमेवं सार्वोपुषमग्निं वेद सर्वं हैवापुरे ।
ति ॥६॥ अथातः समंवनप्रसारणस्यैवासख्रितं हैके समंवनं प्रसारणेनेत्यभिमृश
न्ति पश्चुरेष यदग्निः पंदा वै पश्चुन ज्ञानि सन्धान्चति प्रवसारयन्नथ सन्नेवीर्यं करोति ॥७॥

सम्वत्सरोसिपरिवत्सरोसीदावत्सरोसीदत्सरोसि॥ उषसस्तेकल्पंतामहोरात्रा
स्तेकल्पंतामर्द्धमासास्तेकल्पंतांमासास्तेकल्पंतामृतवस्तेकल्पंताꣳसम्वत्सरस्ते
कल्पंतीम्। प्रेत्मापत्यैसञ्चश्चप्रवसारय। स्तुपर्णाविदस्मिनयादेवतायाङ्गिःरसस्तक्र
वाःसीदेति॥८॥ अपिहस्माहशाट्यायनि। स्फोटनोर्हैकः पन्हयोरुपस्पृसावैतेना।
भिमृष्टस्यतस्मादेनमेतेभ्योवमृशेदिति॥९॥ अथहस्माहस्वर्जिन्नाग्नजितो न
ग्नजिद्वागान्धारःप्राणोवैसमञ्चनप्रसारणम्पस्मेन्वाअङ्गेःप्राणोभवतितस्त्वा
वतिप्रवसारयतिसञ्चिनमेवैनम्महिक्षादस्यन्मान्नदस्मिन्प्राणाꣳसमंबनप्रसा।

रणान्दधातितथासम्वावनिप्रवसारयन्तीतितद्धैवसंमंचनप्रसारणाय्यन्तस्तद्वा
ब्रा· वराज्यन्नमयुरिवत्वेवतद्वावयन्तुशनङ्कन्तोधोसहस्रम्महिषादभ्यनुन्नैवैनस्मि
८२ ल्लेप्राणान्दधुर्य्योवाम्रात्मन्प्राणाःसपतप्राणालवम्प्राणाम्स्तउपदधातितदस्मिन्ना
णाःसमवनप्रसारणंदधातितथासंवावनिप्रवसारयत्यथलोकम्पृणेउपदधात्य
स्याःस्वन्तयान्तयोरुमपरिमंचुःपरीपान्त्रिवपनितसोपरिमंचुः॥१॥ब्राह्मणम्॥४॥
प्रथमोध्यायः॥द्वितीयांचितिमुपदधात्य।तद्वैदेवाःप्रथमांचितिंचित्वासमारोहन्नय
म्वैलोकःप्रथमाचितिरिसमवतल्लोकःसंस्क्रत्यसमारोहन्॥१॥तेम्प्रवंश्चेनयद्य

मितिवितिमिच्छन्तेनिवावतदमुष्मिन्निमऊ ॅ मिच्छन्तेनितेवेनयमानायनांहि।
तीयाच्छितिमपश्यन्नमृ ॅ पृथिव्यामार्चावीनमन्तरिन्द्रमन्वेषामेषलोकोऽकवश्वा
प्रतिष्ठितंश्वमनस्वासीनू॥२॥ तोमुवेनावष्मुव।न्मुवमेवमब्रलाशैभिभिषजोस्याग्र
वन्नश्माद्वितीयावितिसपश्चन्नमिति किंवैतेननोभवेष्यतीतियुवमेवनोस्माग्र।
न्निविन्यायायाम्र ॅ भविष्यथइतितथेतितेभ्यएतामश्विनौद्वितीयावितिमपश्यन्ना
त्तस्मादाहुराश्विनापेववदेवानाः ॅ र्यमृइति॥३॥सउपदश्यानिक्रवन्हितिक्रवयो
निर्क्रवासीतियंइदेस्थिरर्यान्नतिष्ठितंतक्रवमयवाएवामेषलोकोऽक्रवश्वाप्रतिष्ठि

ब्रा०
८३

नश्वमनस्यासीन्नमेवैनन्निश्चिरक्कवर्हुन्नाश्चग्यग्रन्तांक्रुवंयोनिमासीदसाक्रुयेनिश्चि
रंय्योनिमासीदसाक्रुयेत्येतदुव्वस्यकेनंश्चथमंजषारोत्ययन्वाश्चग्निरुव्वस्तसेषश्च
थमःश्वेतुयन्मथमादिनिल्लज्जुषाणोत्येतदश्विना सूंसादयतामिहत्वेत्पश्चिनो
ह्र सूंउपायन्नाम्॥४॥कुलोयिनीघृतवतीपुरंध्रिरिति।कुलामिववैहिपाविति:
स्योनसीदपृदनेपृथिव्या इतिपृथीवीवैप्रथमा तिल्लसैमावेस्योनेसीदसदनश्
त्येतदभिलारुद्रावसवोगृणान्त्वित्येतास्वादेवताअभिगृणान्त्वित्येतदिमाअस्त्रलपी
पिहिसौभगायेतिमाअस्त्रलवसौभगायेत्येतदश्विना सूंसादयतामिहत्वेति। ॥

83

शिवोनोस — र्षीउपायन्नायुः ॥५॥ स्वैर्दन्तैर्दन्हि तेहसीदेति स्वेनवीर्य्येणसोहसीदेत्ये
तद्देवानाꣳ सख्येम्टहतेरण्येतिदेवानाꣳस — यमहन्तेरण्येत्येतन्म्यितैवै चिस्तन
वश्चास्तुशेवेतियथापितापुत्रायस्योनः स्वशेवएवꣳस्वशेवैधीत्येतन्तस्मावेशान्तन्वा।
संविशस्वेत्यात्मावैतन्न — — त्रेशेनात्मनात्मनासंविशस्वेत्येतदशिवना — र्यूसाह
यतामिहत्वेत्यशिवोनस — र्षीउपायन्तां ॥८॥ पृथिव्याः पुरीषमसीति। पृथिवीवैप्र
यमाविति स्तस्यापतत्परीषमिवयद्धितीयास्तानामेतिरसोनत्मेत्येतत्तानत्वावि
प्रवेश्याभिमृष्टाण्न्देवा इतितान्त्वासर्वैर्भिमृष्टाण्न्देवा इत्येतत्क्षोमसृष्टान्धनवनीह

ब्रा·
८६ सोदेतियान्क्लोमानस्याञ्चःस्यमानोभवतितैरेषाल्लोमएष्टाप्रजावदस्मेद्रविणा
यजस्वेतिप्रजावदस्मेद्रविरमायजस्वेत्येतदश्विना—ध्वर्यूसादयतामिहत्वेत्यश्वि
नौह्य—र्यूउपायच्छन्नम्॥७॥नापनादिशास्तारेतःसिचोर्वेलयोपदधातीमेवैरेतः
सिचावनयोस्तद्दिशोदधातितस्मादनयोर्दिशःसर्वतउपदधातिसर्वतस्तद्दिशो
दधातितस्मात्सर्वतोदिशःसर्वतःसमीचीःसर्वतस्तत्समीचीर्दिशोदधातितस्मात्स
र्वतःसमीच्योदिशस्तानानोपदध्यातिनानास्तदयोहसाय्येवदन्तिनानाहिदिशः॥८॥
अथच्चमींदिशमुपदधा।ऊर्ध्वाहसादिक्तायासोर्ध्वादिगसौसम्राडित्येषाममुमेवैतदा १२

दादित्यमुपदधातिनास्मान्तरेणादक्षिणांदिशमुपदधात्यमुतंदादित्यमन्तरेण
दक्षिणांदिशंदधातितस्मादेषोन्तरेणादक्षिणान्दशमेति॥९॥अदित्यास्त्वापृष्ठेसा
दयामीति।यम्वाअदितिरस्यामेवैनमेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयत्यन्तरिक्ष
स्यधर्त्रींविष्टंभनींदिशामधिपत्नींभुवनानामित्यन्तरिक्षस्यह्येषधर्त्ताविष्टंभ
नोदिशामधिपतिर्भुवनानाम्।ऊर्म्मिर्द्रप्सोअपामसीतिरसोवाऊर्म्मिर्विश्वकर्म्मात
ऋषिरितिप्रजापतिर्वैविश्वकर्म्माप्रजापतिस्तऋषिरासीत्येतदश्विनाध्वर्यूसादयता
मिहत्वेत्यश्विनौहिदेवानामध्वर्यूउपायन्नाम्॥१०॥यद्वेवैताअश्विनीरुपदधाति।प्रजा

पतिम्बिस्तस्नंदेवता आदायभ्युदक्रामंस्तस्य यद्वर्वम्पानि — याञ्चवाचीनंमञ्चा।
ब्रा· तदस्याश्विनावादायोत्क्रम्यानिष्ठतां॥११॥ तावब्रवी।दुपमेतंम्पतिमपनह्वन्न
८५ येनमेयुवस्युदक्रामिष्टमितिकिंवेनानतोभविष्यतानि युवदेवमेवमपनदा।
स्मनोभविष्यतीतितथेतिन। दस्मिन्नेतदश्विनोब्रनपद्यन्तां॥१२॥ तद्यापन्ता:
पञ्चाश्विनम्। पनदस्पनदात्मनस्त्वयदेताञ्ञौपदद्यन्ति यदेवास्येताआत्मनस्त
दस्मिन्ने — तिदयानितस्मादेन्नाञ्ञौपदयान्ति॥१३॥ क्ववंदित्निक्ववयोनिर्क्त्वा १२
सीति। यद्धेस्मिरयत्यनिच्छितन्तक्वमथवाञ्स्येतदस्थिरमिवाक्कवमिवात्मन

85

असीन्नदेवैतन्त्विय रन्ककवंज्ञात्वाप्रन्यपन्नाम् ॥१४॥ कुलायिनीहृतवतीपुरन्धिरिति

कुलायमिववाअस्यैनदात्मनः स्वेर्देन्हेर्दन्हणितेहसौदेत्यदन्हयत्नामवास्यैनदात्म

नः पृथिव्याःपुरीषमसीतिपुरीषसंहितमिववाअस्यैनदात्मनोरेतः सिवोर्बल

याष्टष्ठयोर्वैरेतःसिवोष्टष्टिसाचयमिववाअस्यैनदात्मनःसर्वतउपदयातिसर्वतो

ह्यस्यैनदशिवनावात्मनः प्रन्यपन्नाम् ॥१५॥ अयन्नेभोउपदयात्स्तत्पपतेयस्वयेअत

नेवैनडुपदयातिमुक्रस्वशाविस्वगैषाहृत् इतिनामनीपनयोरेतेनामभ्यापवेने

पनदुपदयातिहेरष्टकेअवमोदोहिमासाहृतः सकृत्सादयत्येकंतदन्नंकरोति ॥१६॥

ब्रा
९६

तयादेतेऽत्रोपदधाति। संवत्सर एवाग्निरिम उ लोकाः। संवत्सरस्य यदूर्ध्वमर्द्धमासाच्च।
र्वाचीनमन्तरिक्षात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तद्वस्य ग्रीष्म ऋतुस्तद्यदेतेऽत्रोपदधा।
ति यदेवास्यैते आत्मनस्तनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽत्रोपदधाति ॥१७॥
यद्वेवैतेऽत्रोपदधाति। प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापतेस्तस्य यदूर्ध्वं प्रतिष्ठा
या अर्वाचीनं मध्यात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तद्वस्य ग्रीष्म ऋतुस्तद्यदेतेऽत्रोपद
धाति यदेवास्यैते आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽत्रोपदधाति ॥१८॥
ब्राह्मणम् ॥ अथ वैश्वदेवीरुपदधाति। एषा वै सा द्वितीया चितिर्यामेतामस्तदश्विना। १८

उपायन्नाञ्जनामुपयायेदं सर्वमभवतां यदिदं किञ्च ॥१॥ ते देवा अब्रुवन्नश्विनौ

वा इदं सर्वमभूतामुपतज्जानीत यथा वयमिहाप्यसामेति तेऽब्रुवन्नेतयज्ञमि

ति चितिमिच्छन्ते तेनि वावनदब्रुवंस्तदिच्छत यथा वयमिहाप्यसामेति ᳚वेतय।

माना एता इष्टका उपदधतस्तेऽब्रुवन्नैश्वदेवीः ॥२॥ तेऽब्रुवन्नश्विनौ वा इदं सर्वमभूता

मश्विभ्यामेवाश्विनोऽश्चितिमनूपद ---- तिश्विभ्यामेवाश्विनोऽश्चितिमनू

पादयन तस्मादेनामाश्विनीविति रित्यान्हभेतस्माद्यथैव पूर्वाः ᳚ स्मद्दक्षपव

मेनासामाः ------ वाश्विनोऽश्चितिमनूपादयन ॥३॥ पद्धैव वैश्वदेवीरूपद

याति।येवैतेविश्वेदेवाएतांद्वितीयाञ्चितिमपश्यन्नेतएतेनरसेन।पायसन्तए

वा तेनानैवैनदुपदधातिताएताःसर्व्वाःप्रजास्तारेतःसिचोर्व्विलयोपदधातीमेवै

८ रेतःसिचावनयास्तत्प्रजादधातितस्मादनयोःप्रजंःसर्व्वतउपदधाति सर्व्वतस्त

87 त्प्रजादधातितस्मात्सर्व्वतःप्रजादिश्याअन्नुपदधाति दिक्ष्वन्तत्प्रजादधाति तस्मा

त्सर्व्वासुदिक्षुप्रजाः ॥४॥ यद्वेववैश्वदेवीरुपदधाति॥ प्रजापतेर्व्विस्रस्तात्सर्व्वाः

प्रजामयनउदक्रामञ्जेनस्याश्रयियोनेस्ताःएनमेतस्मिन्नात्मनःप्रतिहितेप्रापद्य

न्त॥५॥सयःसप्रजापतिर्व्यस्रंसता।यमेवसयोयमग्निश्चीयतेथयास्मात्ताःप्र १५

जामध्यतउदक्रामन्नेतास्मादेवैतद्देवाएतत्कालेयदेताउपदधातियाएवास्मा
त्ताः प्रजामध्यतउदक्रामंस्ताअस्मिन्नेतत्प्रपादयन्तिरेतःसिग्वेलयाएतयाने
नेतःसिचौमध्यसएषयामध्यतएवास्मिन्नेताप्रजाःप्रपादयन्तिसर्वतउपदधा
तिसर्वतएवास्मिन्नेताःप्रजाःप्रपादयति॥६॥ यद्वेवैतेस्वदेवी — पदधात्येतद्वै
प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनःप्रतिहितेकामयतप्रजाःसृजेयप्रजायेयेतिसऋतुभि
रद्भिःप्राणैःसंवत्सरेणाश्विभ्यांसयुग्भूत्वेता — वाजनयत्तथैवैतद्यजमान
एताभिर्देवताःसयुग्भूत्वेताःप्रजाःप्रजनयतितस्मादुसर्वास्वेवसजूरित्यनुव

त्वंने ॥७॥ सजूर्ऋतुभिरिति तदृतुभ्याजनयदृतुभिर्वै सयुग्भूत्वाप्राजनयत्सजूर्वि
ब्रा॰ याभिरित्यापोवैविधाअद्भिःहीदं सर्वंविहितमद्भिर्वैसदाप्राजा -- त्सजूर्देवैरि।
८८ तितद्देपान्प्राजनयद्याद्देवारम्यावक्षतेसजूर्देवैर्वयोनाधैरितिप्राणावैदेवावयोना
88 धाःप्राणैर्हीदं सर्वम्वयुनन्नद्धमथोछन्दं -- सेवैदेवावयोनाधाश्छन्दोभिह
दिं सर्वम्वयुनन्नद्धम्प्राणैर्वैसयुग्भूत्वाप्राजनयदाग्नयेत्वावैश्वैनरायेतिसंवत्स
रोवाअग्निर्वैश्वानरःसंवत्सरेणवैसयुग्भूत्वाप्राजनयदाश्विन क्रर्य्यसादयन्ताभिह
त्वेन्याश्विभ्यांवैसयग्भूत्वाप्राजननत्॥८॥ सजूर्वसुभिरितिदक्षिणतास्तदसत्प्राज ९

नयन्मनुर्दैरितिपश्चात्तदुद्वाताजनयन्सनूरादित्यैरितिपश्चात्तदादित्यानाज

नयन्स ऊर्ध्वो विश्वैर्देवैरित्युपरिष्टात्तद्विश्वान्देवानाजनयन्नावै समानप्रभृतयः स

मानोदर्का नानामध्यनस्तायत्समानप्रभृतयः समानोदर्काः समानाभिर्हि देवता

भिः परस्तादुपरिष्टाच्च सम्पुग्म्नुत्वाश्चानयदथ यन्नानामध्यनोऽन्या — हि प्रजामध्य।

नः प्राजनयत् ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ अथ प्राणा एतन उपदधाति। नह्वै देवा अमृ

वमेतदग्रमिति मिकृतानिवावत दमृर्वस्त्वेनयमानावायुमेवविंतिमपश्यंस्ता

मस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ १ ॥ प्राणा एतन उपद॰ धाति। प्राणो वै

ब्रा॰ वायुर्व्वायुमेवास्मिन्नेतद्दधाति रेता सिचोर्व्वतियेमे वै रेतः सिचावनयोस्तं तद्वायुन्दधाति
८९ स्तस्मादनयोर्व्वायुः सर्व्वत उपदधाति सर्व्वतस्तद्वायुन्दधाति तस्मात्स र्व्वतो वायुः स
89 र्व्वतः समीचीः सर्व्वतस्तत्सम्यञ्चं वायुन्दधाति तस्मात्सर्व्वतः सम्यङ् वायुः सर्व्वाभ्यो।
ऽभ्यावाति दिश्यापाश्च उपदधाति दिक्षु तद्वायुन्दधाति तस्मात्सर्व्वासु दिक्षु वायुः
२॥ यद्वेव प्राणभृत उपदधाति। स वै तत्प्रजासु प्राणान्दधाति नानन्तरि‐ वै
श्वदेवीरप उपदधात्यनन्तर्हितान्तत्प्रजाभ्यः प्राणान्दधाति प्राणम्मे पाह्यपानं
मे पाहि व्यानम्मे पाहि चक्षुर्म्म उर्व्व्या विभाहि श्रोत्रम्मे श्लोकयेत्येतानेवैनन्त ७
वा

मान्याणां दधाति ॥३॥ अथापस्या उपदधात्येतद्वै देवा अब्रुवंश्चेतयध्वमिति चिति
मिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्ते चेतयमाना एतां वृष्टिमेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्त
थैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥४॥ अपस्या उपदधात्यापो वै वृष्टिर्वृष्टिमेवास्मिन्नेतद्द
धाति रेतः सिचोर्वेलयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मादनयोर्वर्षति
सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं
वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यङ्स्त्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वर्षति वायव्या अनूपदधा
ति वायौ न। ह वृष्टिं दधाति तस्माद्यां दिशमस्माद्वायुरेति तां दिशं वृष्टिरन्वेति ॥५॥ यद्वेवा

पस्या उपदधाति प्राणेष्वेवैतत्प्राणेष्वपो दधाति ता अनन्तर्हिताः प्राणभृद्भ्य उपदधात्य
ब्रा॰ नन्तर्हितास्तत्प्राणेभ्योऽपो दधात्यथो अन्नम्वा आपो नन्तर्हितं तत्प्राणेभ्योऽन्नन्दधात्य
९॰ पः पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपादव चतुष्पात्पाहि दिवो वृष्टिमेरयेमद्री वयः स्पेतावे वैष
90 तस्य कृत्स्ना आपो दधाति ॥ ६ ॥ अथ छन्दस्या उपदधाति । न है देवा अब्रुवंश्चेतय
ध्वमिति चितिमिच्छतेति वा व तद्ब्रुवंस्ते चेतयमानाः एतमेव चितिमपश्यंस्तामस्मि
न्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ ७ ॥ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दांसि प १८
शूनेवास्मिन्नेतद्दधाति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्पशून्दधाति तस्मात्सर्वतः पशवो

पशवोन्नम्पद्यास्वन्नन्तत्पश्वन्नमाति धापयतितस्माद्यदा वर्षत्यथ पशवः प्रतितिष्ठ
न्ति ॥८॥ यद्वेव च्छन्दस्या उपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तात्पशव उदक्रामंश्छन्दांऽ ।
स्मिभूत्वातानानायत्रीञ्छन्दोभूत्वावयसामाप्नोत्तद्यदाप्नोद्यत्राप्नोदेतच्छिच्छन्दस्याभिष्टंऽ
सानङ्गता प्रजापतिरेतान्समस्तवयसामाप्नोत् ॥९॥ मूर्द्धावय इति प्रजापतिर्वै मूर्द्धा ।
सवयोभवत्प्रजापतिश्छन्द इति प्रजापतिरेवच्छन्दोभवत् ॥१०॥ क्षत्रंवय इति । प्रजा
पतिर्वै क्षत्रं सवयोभवन्मयन्दं छन्दं इतियद्वा अनिरुक्तं तन्मयन्दमनिरुक्तो वै
प्रजापतिः प्रजापतिरेवः छन्दोभवत् ॥ विष्टंभोवय इति । प्रजापतिर्वै विष्टंभः

ब्रा॰ सवयोभवदधिपतिश्छंन्दश्चनिपतिर्ह्यो अधिपतिः प्रजापतिरेवछन्दोभवत्॥१२॥वि
४९ श्वकर्म्मावयइति।प्रजापतिर्वैविश्वकर्म्मासवयोभवत्परमेष्ठिछन्दश्आपोवैप्रजा
पतिपरमेष्ठीतीहिपरमस्थानेतिष्ठन्तिप्रजापतिरमेष्ठीछन्दोभवत्॥१३॥तानिवा
एतानि।चत्वारिवयांसिचत्वारिछन्दांसितदष्टावष्टोत्तरागायत्र्यएषावैसागायत्री
यानत्कृत्वाप्रजापतिरेतानसंतवयसामोत्तस्याज्जीर्णमप्युत्वपसाभइत्पाचक्षतेतस्मा
दुसर्व्वास्वेवयवयोवय इत्पत्तवर्त्तनेथयेस्मात्तेपशवउदक्रामन्नेतेतेपञ्चदशोत्तरेवज्रो ॥
। वैपशवोवज्रःपंचदशस्तस्मात्सपशवोभवन्तमेवसपाप्मानांहन्तेवज्रोवैहेव ।४९

तस्यपाप्मानमपहन्तितस्माद्यांकांचदिशंप्रजानन्नेतिवज्रइवह—ँहैवतमन्वेति
॥१५॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ मयोवयइति।मयस्त्वंवयसामाप्नोद्विवलंछन्दइत्येकपदावैविवलं
छन्दएकपदाहभूत्वाप्रजाउच्चक्रमन्त ॥१॥ वृष्णिर्वयइति।वृष्णिंवयसामाप्नोद्विशालंछन्द
इतिद्विपदावैविशालंछन्दोद्विपदाहभूत्वावयउच्चक्रमन्त ॥२॥ पुरुषोवयइति।पुरुषं
वयसामाप्नोत्तन्द्रंछन्दइतिपङ्क्तिर्वैतन्द्रंछन्दःपङ्क्तिर्हभूत्वापुरुषाउच्चक्रमन्त ॥३॥ व्याघ्रो
वयइति।व्याघ्रंवयसामाप्नोदनाधृष्टंछन्दइतिविराड्वाअनाधृष्टंछन्दोऽन्नमेवविराडन्नमत्रा
धृष्टंविराड्ढभूत्वाव्याघ्राउच्चक्रमन्त ॥४॥ सिंहोवयइति।सिंहंवयसामाप्नोच्छदिश्छन्द।

ब्रा॰ इत्यतिच्छन्दाः साहिंसद्यीगणिश्छन्दं स्त्रिकादयत्यातिच्छन्दा हम्भूत्वाग्निं हाञ्चक्रमुर ।
५२ थानेतो निरुक्तानेव पशून्निरुक्तानि छन्दांस्युपदधाति ॥५॥ पष्ठवाड्वय इति । पष्ठवा
हवेह सामो बृहती बृहती छन्द इति बृहतीम्भूत्वा पष्ठवाह उच्चक्रमुः ॥६॥ उक्षा वय इत्यु
92 क्षणएव सामो ककुप्छन्द इति ककुभम्भूत्वोक्षाण उच्चक्रमुः ॥७॥ ऋषभो वय इत्यृष
भं वसामो सतो बृहती छन्द इति सतो बृहतीम्भूत्वर्षभा उच्चक्रमुः ॥८॥ अनड्वान्वय इ
त्यानड्वाहं वयसामो पङ्क्तिश्छन्द इति पङ्क्तिर्हम्भूत्वानड्वाह उच्चक्रमुः ॥९॥ धेनुर्वय इति ॥
धेनुं वयसामो जगती छन्द इति जगतीं हम्भूत्वा धेनव उच्चक्रमुः ॥१०॥ अविर्वय इति । १-

र्यविम्वयसामोत्रिष्टुप्छंद इतित्रिष्टुब्भूत्वात्र्यवयउच्चक्रमुः ॥११॥ दित्यवाड्वयइति ।
दित्यवाहंवयसामोद्विराट्छन्द इतिविराड्भूत्वादित्यवाहउच्चक्रमुः ॥१२॥ पंचाविर्व
यइति । पंचाविर्वयइति । पंचाविंवयसामोद्गायत्रीछन्द इतिगायत्रीछन्दोभूत्वापञ्चा
वयउच्चक्रमुः ॥१३॥ त्रिवत्सोवयइति । त्रिवत्संवयसामोतिदुष्णिक्छन्द इत्युष्णिग्भूत्वा
त्रिवत्साउच्चक्रमुः ॥१४॥ तुर्यवाड्वयइति । तुर्यवाहंवयसामोदनुष्टुप्छन्द इत्यनुष्टुब्भ
भूत्वातुर्यावाहउच्चक्रमुः ॥१५॥ पतैर्वैतेपशवो । यांस्तान्प्रजापतिर्वयसामोत्तस्वैपशु
मथममाहाथवयोथछन्दो वयसावह्येनांछन्दसावापरिगत्यात्मन्नयजात्मन्नकु ।

ब्रा॰ हतनषैवनामयमेनह्यसावेनच्छन्दसावपरिगम्यात्मन्नकुरुत आत्मन्कुरुते॥१६॥ सप
षयस्पुर्यदतिग्निः सोऽत्रैनत्सर्वैः कृत्स्नैः संस्कृतमकृत्स्नस्पयाः पुरस्तादुपदधातिशिरोस्य
१३ तांग्रंथयादक्षिणतस्थोत्तरतस्थस्तस्यात्माथयाः पश्चात्तस्पुच्छम्॥१७॥ सवैपुरस्तादेवा
९३ ग्र उपदधातिशिरोहिप्रथमंजायमानस्यजायतेऽथदक्षिणत उपधायोत्तरत उपदधा
तिसाईमयमात्माजायतात्र्यथपश्चात्पुच्छं तंततोजायमानस्यजायत॥१८ तया
निर्यषिधानिच्छन्दांसि। यस्यविष्णुः पशवस्तान्मध्यउपदधातिगर्भस्तत्मातिपुरुषस्य
मवरिष्ठंकरोतितस्मान्मध्यमस्यातिपशूनांवरिष्ठोथयैवीर्यवत्तमाः पशवस्तान्दक्षिणतउ रा

पदयानि दक्षिणान्यर्द्धे स पशोर्वीर्यवत्तरं करोति तस्माद्दक्षिणोऽर्द्धः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥
१९॥ पूर्वार्द्धं च जघनार्द्धं चाग्नीषोमौ करोति यदाहमूर्ध्वन स्तस्ते नैना अग्नीषोमा अथ यदि
ह हुसिषान्यमन्नु पदयानि नेनोपता अग्नीषोमाः पूर्वार्द्धं चतज्जघनार्द्धं च पशोरग्नीषोमौ
करोति तस्मात्पूर्वार्द्धं च जघनार्द्धं च पशोरग्नीषोमौ तस्मात्पूर्वार्द्धं न च पम्भुरु वति षतिस ।
च विशत्यथ लोकं पृणेऽउपदध्यात्तस्याः स्वक्रान्तयो रूपरि मंद्युः पुरीषवन्निवपति तस्यो
परिमन्युः ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ तृतीयां चितिमुपदध्यात्स न हैं देवा द्वि
तीयां चितिं । चित्वा समारोहंस्त्वां दूर्द्धं गदृष्टथित्या अवाचीं निमज्जरितान्न देवतत्सस्य समारोह

ब्रा
५८
९५

न्नादूर्ध्वंस्र दृष्टिपाद्याच्याचीनमन्तरिक्षान्नदेवनन्तस्मात्सोमेह न॥१॥ ते होचुर्वैश्वेतयमिति चि
तिमिच्छतेतिमि ते तिवावतदब्रुवंस्त ऊर्ध्वमिच्छन्ते तिन चेतयमाना अन्तरिक्षमेव स्पृहतीन्द्र
याश्चितिमपश्यंस्तेभ्य एष लोकोऽच्छदयत्॥२॥ त इन्द्राग्नी अब्रुवन्युवं नस्तृतीयां चिति
मुपधत्तमिति किं नौ ततो भविष्यतीति युवमेव नः श्रेष्ठौ भविष्यथ इति तथेति ते भ्य एतामि
न्द्राग्नी तृतीयां चितिमुपधत्तां तस्मादाहुरिन्द्राग्नी एव देवाना श्रेष्ठाविति॥३॥ स वा इ
न्द्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्म्मणा सादयति तौ हीन्द्राग्नी वैवेषि विश्वकर्म्मा चैतां तृतीयां चि २२
तिमपश्यंस्तस्मादिन्द्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्म्मणा सादयति॥४॥ यद्वेवेन्द्राग्निभ्यामु

पदयाति। विश्वकर्म्मणासादयतिप्रजापतिर्व्विस्तंन्देवता आदायप्युदक्रामंस्तस्यैन्दु। ग्रीय
विश्वकर्म्माचमध्यमादायोत्क्रम्यातिष्ठंन्॥४॥ तानब्रवीदुपमेतप्रतिमपतहंतयेनमेरस
मुदक्रमिष्टमितिकिन्नस्ततोभविष्यतीतिपुष्पदेवत्यमेवमपनदात्मनोभविष्यतीति।
तथेतितदस्मिन्नेतदिन्द्राग्नीचविश्वकर्म्माचप्रत्यपदधः॥६॥ तयेषामयमास्वयमातृस्मै
। तदस्यैतदात्मनस्तत्यदेतामत्रोपदधाति यदेवास्यैषात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधातितस्मा
देतामत्रोपदधाति॥७॥ इन्द्राग्नीअब्रुयमाना। मिष्टकान्हर्हनयुवमितिमयेवयज्ञःस्त
यामंत्रुःपृथ्वेनद्यावापृथिवीअन्तरितंचविमात्रसइतिपृथ्वेनसेषाद्यावापृथिवीअन्तरिक्ष

श्चविमाद्यते ॥५॥ यो विश्वकर्म्मीणास्सादयन्तीति । विश्वकर्म्मी ह्येनान्नानीयादिति मध्यस्यन्नरिन्द्रस्य
ब्रा॰ ४८ एषेदेवस्सतीय्रथस्वतीमित्यन्नरित्तस्साहेतत्र एषवसतेथस्वदन्तरित्तं यत्कान्तह ३ सीरि
त्याप्मानं यत्कान्मानह ३ हान्मानम्माहि ३ सीरित्येतत्र ॥६॥ विश्वस्मै प्राणायापानाय । व्या
95 नायोदानायेति प्राणो वै स्वमान्तरणास्सर्वस्मा उ वा एतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेमे वै लो
काः स्वयमान्तस्मा उ स्म उ लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रस्तासु — भिपाद्विति वाशुह्या भिगोपायत्वि
त्येतन्महत्यास्वस्त्येति महत्यास्वस्त्येत्येतच्छर्दिषा शन्तमेनेति यच्छर्दिः शान्तमं तेनेत्येतत्तस्माद
यत्वास्तदरोहसाध्यि वदन्ति तस्योन्नोमन्युरयसामगायन्ति तस्योपरिमद्युः ॥७॥ अथ दक्षिणा २३

उपदधाति। दिशो वै विश्वा दिश एवैतदुपदधाति तद्या अभिस्तो वायुर्द्दिग्भिरनन्तर्हिता भिरु
पैता एतास्ता एवैतदुपदधाति ता उ एवामूः पुरस्ताद्दर्भस्तम्बञ्चलोगेष्टकाश्च। पदधा।
त्यसौ वा आदित्य एता अश्मन्नवादित्यं व्यूहति दिक्षु विनोति। वायनन्त्रैव स्पर्महिङ्गांत
त्स्पर्महिङ्गावा एतयोनेरश्मिकर्म्म यन्तु रूपराष्ट्रकरपर्णन्तायदिहास्त्या पदधाति
दनदेनायोनेपुष्करपर्णे प्रतिष्ठापयति तया हैना अश्मह्रिङ्गाभवन्तिनाअन्नंतर्हिताः
स्वमातृण्णा या उपदधात्यन्तरिन्त्रैमैमथ्यामास्वयमातृण्णानन्तरितादिशोदधात्यन्तराउ
न्तरालदन्तरितादिशोदधातिरेतः सिचावनयोस्तदिशोदधाति तस्मादनयोर्द्दिशः सर्व

ब्रा· उपदधाति सर्वतस्तद्दिशो दधाति तान्समीचीर्दिशः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधा

ति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशः ॥११॥ यद्वेव दिश्या उपदधाति । छन्दांसि वै दिशो गायत्री वै ।

५६ प्राची दिक्त्रिष्टुब्दक्षिणा जगती प्रतीच्यनुष्टुबुदीची पङ्क्तिरूर्ध्वा परा वै छन्दांस्यन्तरिक्ष

96 मध्यमा चितिरन्तरेतत्सर्वं दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥१२॥ यद्वेव दिश्या उ

पदधाति । छन्दांसि वै दिशः पशवो वै छन्दांसि पशवो मध्यमा चितिर्मध्य

तस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृण्णाया उपदधाति प्राणो वै स्वयमातृण्णा

नन्तर्हितं तत्प्राणादन्नं दधात्युत्तरास्तत्प्राणादन्नं दधाति रेतःसिचोर्वेलयाष्टष्टयो वै रेतः २७

सिचौमध्यमुएष्ठयोमध्यंतएवास्मिन्नेतदन्नंदयातिसर्वतउपदयातिसर्वतएवास्मि
न्नेतदन्नंदयाति ॥१३॥ राज्ञ्यसिप्राचीदिग्विराडसिदक्षिणादिक्सम्राडसिप्रतीचीदिक्स्व
राडस्युदीचीदिगधिपत्न्यसिबृहतीदिनामान्यासामेतानिनामग्राहमेवैनाएतदुपदया
तितानानोपदयातिनानामादयदियतिनानास्मदहोहमाधिवदतिनानाहिदिशः॥१४॥
ब्राह्मणम् ॥४॥ प्रथमःप्रपाठकःसमाप्तः॥ ॥कण्डिकासंख्या॥१५॥ अथविश्व।
ज्योतिषमुपदयाति॥ वायुर्वैमध्यमाविश्वज्योतिर्वायुर्ह्येवान्तरिक्षलोकेविश्वज्योति।
र्वायुमेवैतदुपदयातितामनन्तर्हितान्दिश्याभ्यउपदयातिदिक्षुतद्वायुन्दयातितस्मा

ब्रा॰ त्सर्वास्मादित्त वायुः ॥१॥ यद्वेव विश्वज्योतिषमुपदधाति । प्रजा वै विश्वज्योतिः प्रजा ह्ये
वविश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति तामन्तर्हितान्दिश्याभ्य उपदधाति दिक्षु त
८७ त्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वास्वेव दिक्षु प्रजाः ॥२॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्विति । विश्वकर्मा
97 ह्येतान्तृतीयाञ्चितिमपश्यदन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीमित्यन्तरिक्षस्य ह्येष पृष्ठे
ज्योतिष्मान्वायुः ॥३॥ विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायेति प्राणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्मा उ
वा एतस्मै प्राणो विश्वं ज्योतिर्यच्छेति सर्वं ज्योतिर्यच्छेत्येतद्वायुष्टेऽधिपतिरिति वायुमेवा
स्याधिपतिं करोति सादयित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥४॥ अथर्तव्या उप २५

दधात्या।नवपतेयदनव्याऊतत्नैवैनद्रुपदधातिनिमभस्यनमभस्यश्चेवार्षिकावृतू इतिनाम
नीपन्नयोरेतेनामभ्यामेवैने पतडपदधातिद्वेइष्टकेभवतोद्वौहिमासावृतुः सक्रनसाद
यत्येकंतदत्तद्रुरोत्यवकास्तपदधात्यवकाभिः श्राक्रादयन्त्यापोवाअवकाअपकाअपस्ल
देतस्मिन्नतौदधातिनस्मादेनस्मिन्नतौभूयिष्ठम्वर्षति॥५॥ अथोत्तरे इषश्चोर्ज्जश्चशा
रदावृतू इतिनामनीपन्नयोरेतेनामभ्यामेवैनेपतडुपदधातिद्वेइष्टकेभवतोद्वौहिमासा
वृतुः सक्रनसादयत्येकंतदतंकरोत्यवकास्तूपदधात्यापोवाअवकाअपस्लेदेतस्मात्तौः उ
रस्ताद्दधातिनस्मादेतस्मात्तौः उरस्ताद्वर्षतिनोपरिष्टादवक्कांदयतितस्मात्तनथेवोपा।

ब्रा॰ विष्टाद्धर्षति ॥६॥ तद्यदेतान्यत्रोपदधाति संवत्सरं एषोग्निरिम उलोकाः संवत्सरस्तस्या
५८ न्तरिःन्दः मेव मध्यमाचितिरन्तरिक्षमस्य वर्षाशरदावृतू तद्यदेतान्यत्रोपदधाति यदे
वास्यैतान्यात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतान्यत्रोपदधाति ॥७॥ यद्वेवैतान्यत्रोप
दधाति। प्रजापतिरेषोग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य मध्यमेव मध्यमा चितिर्मध्यमस्य
वर्षाशरदावृतू तद्यदेतान्यत्रोपदधाति य--स्यैतान्यात्मनस्त--स्मिन्नेतत्प्रतिदधाति त
स्मादेतान्यत्रोपदधाति ॥८॥ तावा एता। भवतस्त्वन्तव्यामध्यमायांचिताउदधाति द्वे द्वे ह्यन्तरा
स्वचितिषु--तुष्पादोवै पशवोन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षेनैतत्पशून्प्रतिदधाति तस्मादन्त ५६

रेतआयतना: पशवः॥९॥यद्वेवचतस्रआश्वतुष्पादावै पशवोन्न पशोवोमध्यम्मध्यमा

चितिर्म्मध्यनस्तदन्नंदधाति ॥१०॥यद्वेववनास्वापस्युरेषयदग्निर्म्मध्यन्तत्प्रतिपश्युम

रि घक्र्र‍्योतितस्मान्मध्यप्रतिपश्युर्द्वेरिष्ठः॥११॥तावापत्ना।प्रवतस्त्रउत्तत्वाप्तासांमि

स्वज्योतिः पञ्चमीपञ्चदिश्याप्तदशाक्षराविराडन्नंविराएमध्यम्मध्यमाचितिर्म्मध्या

तस्तदन्नंदधातिनानात्वनन्तर्हिता:स्वयमातृस्मायाउपदधातिप्राणोवैस्वयमातृं।

एणानन्तर्हितन्तत्प्राणादन्नंदधात्सुनाराउन्नंतस्प्राणादन्नंदधाति॥१२॥अथप्राणभृत

उपदधाति।प्राणावैप्राणभृत:यद्वेवचतस्र।स्वतउत्तरंवा‍ — रिद्वंघतराउत्तरामि

श्याणांनैवैतदपक्रामतिताइ्भा

श्रा॰ नयस्तद्यावदन्तरिक्षन्तावदनन्तर्हितोपदधाति भवन्ति दश वै प्राणाः प्राणाईं उपदधाति पुरस्ता

५४ द्धीमे प्राणा आयुर्मे पाहीत्येति मैव्यचक्षे निप्राणो वै ज्योतिः प्राणम्मे यच्छेत्येवैतदाह नान्त

नन्तर्हिता अनन्त्या उपदधाति प्राणो वै वायुरनेनुत दायुष्प्राणे निष्ठापयति ॥२४॥ प्राल

99 एणम् ॥३॥ अथ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दांᳲस्यन्तरिक्षम्मध्यमा चितिरन्तरिक्षेत

त्पशून्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥२॥ षड्ढेव छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै

छन्दांᳲस्यन्तं पशवो मध्यम्मध्यमा चितिर्मध्यतस्तद्वन्दधाति ॥३॥ ताद्वादशद्वाद

शोपदधाति द्वादशाक्षरा वै जगती पशवो वै जगत्यन्तरिक्षम्मध्यमा चितिरन्तरिक्षेत तत्प

न्दधातितस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥३॥ षष्ठे वद्वादशाद्वादशा द्वादशमा
स्वरो वै जगतीपशवो वै जगत्यैतस्य पशवो मध्यमम्मध्यमाविनिर्मथ्यान तस्मादन्नन्दधा
ति नाञ्चनंतर्हिताः प्रणाभ्यश्च उपदधाम्यनन्तर्हिं तस्मात्प्राणेभ्योऽन्नन्दधात्यवत्तराउन्नम्या
णेभ्योऽन्नन्दधाति ॥४॥ माच्छन्द इत्ययंम्वैलोकोमायं हिलोकोमितइवप्रमाच्छन्द
इत्यन्तरिक्षलोकोवैप्रमान्तरिक्षलोकोह्यस्माल्लोकात्प्रमितइवप्रतिमाच्छन्दइत्य
——लोकः प्रतिमैषह्यन्तरिक्षलोकोप्रतिमितइवास्तोवयष्ट्वच्छन्दइत्यान्नमस्तीव
यस्त्वद्येदेषुलोकेष्वन्नंदस्तीवयोयोपदेभ्योऽन्नं स्रवतितदस्तीवयोयामेनिरक्ता

ब्रा॰ न्मेवच्छन्दां॑स्युपदधाति ॥५॥ पङ्क्तिश्छन्द उष्णिक्छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो बृहतीच्छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो वि
१०० राट्छन्दो गायत्री छन्द इत्येतानि निरुक्ता नि विराडष्टमानि छन्दां॑स्युपदधाति पृथि
100 वीच्छन्दोऽन्तरिक्षं छन्द इति यान्यमेन देवत्यानि छन्दां॑सि तान्येवैतदुपदधात्यग्निर्दे
वता वातो देवता इत्येतानि देवता च्छन्दां॑सि तान्येवैतदुपदधाति ॥६॥ सर्वे निरुक्ता नि
चानिरुक्तानि चोपदधाति स यत्सर्वाणि निरुक्तान्युपादधास्यदन्तवद्धान्नमभविष्यदे
तेष्यन्न हाथ यत्सर्वाण्येव निरुक्तानि परोत्तं॑ हान्नमभविष्यन्नहैनदद्दृश्यं स्वनिरु
क्तानि यानिरुक्तानि चोपदधाति तस्मान्निरुक्तमन्नमद्यमानमन्नं नीयते ॥७॥ तानि वा १९

नानि। त्रीणि द्वादशान्युपदधाति। तत्षट्त्रिंशत्षट्त्रिंशदक्षरा बृहत्येषा वै सा बृ
हती यान्तद्देवा अन्तरिक्षम्बृहतीं कृत्वा तृतीयां चितिमपश्यंस्तस्यापतस्यैद्या उत्तमाः
॥८॥ यद्वेवैता इष्टका उपदधाति। प्रजापतेर्विस्रस्तात्सर्वाणि भूतानि सर्वा दिशो।
ऽनूदक्रामन् ॥९॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसत। अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ या
न्यस्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्नेतास्ता इष्टकास्तद्यदेता उपदधाति यान्येवास्मात्ता
नि व्युदक्रामंस्तान्यस्मिंस्तत्प्रतिदधाति ॥१०॥ ता यद्दश प्रथमा उपदधाति। स चन्द्र
मास्ता दश भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं विराडन्नमु चन्द्रमा अथ या उत्तराः षट्त्रिंश

ब्रा॰ दर्शाईमासाश्चतेमासाश्चवतुर्विंशतिर्हर्द्धमासाद्वादशमासाश्चन्द्रमावैसंवत्सरः
सर्वाणिभूतानि॥१॥तंयत्रदेवाःसमस्कुर्वंस्तदस्मिन्नेतानिसर्वाणिभूतानिसर्वा।
१२ णितोदयुस्तथेवास्मिन्नयमेतद्दधातितान्यनन्तर्हितान्युत्तराभ्यउपदधात्स्तनेषुतत्स
101 र्वाणिभूतानिप्रतिष्ठापयति॥२॥ब्राह्मणम्॥२॥अथवालखिल्याउपदधाति।प्रा
णावैवालखिल्याःप्राणानेवैतदुपदधातितायद्वालखिल्यानामयद्वाउर्वरयोरस
म्भिन्नम्भवतिखिलइतिवैतदाचक्षतेवालमात्रीदुहेमेप्राणाअसम्भिन्नाश्चयद्वा
लमात्रादसंभिन्नास्तस्माद्वालखिल्याः॥१॥सवैतमपरस्तादुपदधाति।समपरस्ता २८

न्नयाः समपुरस्ताद्दुपदयानियपदेमेसमपुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतदयाति ॥ ३ ॥ अथ
याः समपश्चा । देषामिवैतत्प्राणानामेतान्प्राणान्प्रतिप्रतीन्करोतितस्मात्पदे भिरन्नम
त्रितदेनैरन्येति ॥ ३ ॥ यद्देवसमपुरस्ताद्दुपदयाति । समवा ३ मेपुरस्तात्प्राणाश्चत्वारि
दोर्वाहवा ग्णिशिरोग्रीवाय ३ ईत्त्रामेस्तान्समममझे झे हि प्राणपतेवैसमपरस्तात्प्रा
णास्तानस्मिन्नेतदयाति ॥ ४ ॥ अथयाः समपश्चान्समवा ३ मेपश्चात्प्राणाश्चत्वासर्व
क्लीवानिहेप्रतिष्ठिपदवाङ्गाभस्तान्तममझेः झेः हि प्राणपते वैसमपश्चात्प्राणास्ता
नस्मिन्नेतदयाति ॥ ५ ॥ मूर्द्धासिरड्वाग्णिधरुणाचर्मेसिचरणी । यन्त्रीराड्यन्त्रसि

ब्रा॰ यमनीकं वासि चरित्रीत्येनानेवास्मिन्नेतत्क्रवान्याणां गच्छति ॥८॥ ये ह देववालखि
१२ ल्या उपदधाति नहि देवा वालखिल्याभिरेवेमाल्लोकान्समयुरितः स्वर्गाल्लोकानमुतस्त्वावा
वन्नथैवैतद्यजमानो वालखिल्याभिरेवेमाल्लोकान्संयाति — स्वर्गाल्लोकानमुतस्त्वाः — वः
102 ॥७॥ मूर्द्धासि राडिति मन्त्रोक्तमरोहं ध्रुवासि धरुणेत्यन्तरिक्षलोकं धर्त्र्यसि धरणीत्य
मुल्लोकमायुषे त्वा वर्चसे त्वा कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोन्नं पशव
स्तपतेश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिल्लोके प्रत्यतिष्ठंस्तथैवैतद्यजमा
नपतेश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिल्लोके प्रतितिष्ठति ॥८॥ सित्प

१०

राङ्वरोह इयमु वै प्रतिष्ठाने देवा इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यायंस्तथैवैतद्यजमान इमां प्र
तिष्ठामभिप्रत्यैति ॥९॥ यन्त्रीनाडित्यस्तल्लोकमवरोह ॥ त्वमन्त्रसि यमनीत्यन्तरिक्षलो
कं ध्रुवासि धरित्रीतीमं लोकमिषे त्वोर्जे त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः प
शवोऽन्नं पशवस्तद्यत्ते चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठंस्त
थैवैतद्यजमानपत्ते चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति ॥१०॥ अ
थातः सम्पत्तिरेव । याश्चमूरेकादश एका उपदध्याति यो सौ प्रथमोऽनुवाकस्तदन्तरि
क्षं समाम्नातध्यता एकादशाभवन्त्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभमन्तरिक्षमथ

ब्रा॰ याउत्तराः षष्टिःसवायुःसप्रजापतिःसोग्निःसयजमानः ॥ तस्याःपुरस्तादुपदधाति
१०३ शिरोस्यतास्मादशभवन्तिदशवैप्राणाः प्राणाउवैशिरःपूर्वार्द्धं उपदधातिपुरस्ताद्धीदं
शिरः॥१२॥ अथयोदक्षिणतो यद्दक्षिणमथ्यादवाचीनं शीर्ष्णस्तदस्यता अथयाःपश्चा
103 यदूर्ध्वंस्यातिष्ठायाअवाचीनंमध्यात्तदस्यताःप्रतिष्ठैवोत्तरतः॥१३॥तस्याःसप्तपुर।
स्ताद्वालखिल्याउपदधाति यएवेमेसप्तपुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ताअन
तर्हिताएताभ्योदशभ्यउपदधात्यनन्तर्हितांस्तच्छीर्ष्णःप्राणान्दधाति॥१४॥अथयाः।
सप्तपश्चा।यएवेमेसप्तपश्चात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधातिता अनन्तर्हिताएताभ्यो ३१

१

द्वादशभ्य उपदधात्यन्तर्हितांलदात्मनः प्राणान्दधाति सएषवायुः प्रजापतिर
स्मिंस्त्रिष्टुभेन्तरिक्षे समन्तंपर्यैक्षत्सयत्तृतीयांचितिमुपदधातिवायुश्चैवतदन्तरिक्षञ्च
संस्कृत्योपधत्ते यल्लोकंपृणा उपदधात्यस्यां स्वकृतां तयोरुपरि मंडकः पुरीषन्निवप
तितस्योपरिमंडुः ॥१५॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ तृतीयोध्यायः ॥ चतुर्थीचिति । उपदधा
त्ये तद्वै देवास्तृतीयांचितिंचित्वा समारोहन्नन्तरिक्षं वै तृतीयाचितिरन्तरिक्षमेवत
त्संस्कृत्यसमारोहन् ॥१॥ तेब्रुवं । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वावतदब्रुवंस्त
तऊर्द्ध्वमिच्छतेति तेचेतयमानाएतांचतुर्थीचितिमपश्यन्यदूर्द्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीन

न्दिवस्तेषामिष्टलोकाक्रवस्वाप्रतिष्ठित एवमानस्यासीत् ॥२॥ नमभ्यत्याब्रुवं।स्त्वामिहो
ब्रा पद्रष्टामहा इति किम्मे ततो भविष्यतीति त्वमेव नः श्रेष्ठं भविष्यसीति तथेति नेत्रमस्त्र
१०४ लोपाद्रष्टनतस्मादाहुर्ब्रह्मैव देवानां श्रेष्ठमिति तदेतत्पावैवनुर्ध्यावित्से मेद्यावापृ
104 थिवीविष्टम्भेश्रसौवैवनुर्थीविविष्टस्मादाहुर्ब्रह्मणा द्यावापृथिवी विष्टब्धे इति सोमा
नुपद्रष्टाति प्राणा वै सोमाः प्राणा उ वै ब्रह्म ब्रह्मैवैतदुपद्रष्टाति ॥३॥ यद्वेव सोमान्
पद्रष्टातेनेति ह देवाः प्रजापतिमब्रुवंस्त्वामिहोपद्रष्टामहा इति तथेति स वैनानब्रवीत्कि
म्मे ततो भविष्यतीति यदु ह किं च प्रजापतिं देवैषीषे किमस्माकं ततो भविष्यतीत्यवो ।
२२

बुल्लादु हैनत्वत्पितापुत्रेषिक्लने किमस्माकं तुतेभिविष्यतीत्येवाह्वरथयन्तुवाः पितरित
थेत्यवाहैवं हितदग्रेप्रजापतिस्सर्वदेवास्सर्वसमवदन्तस्तोमान्नुपद्यान्तिप्राणाः उवैप्र
पतिः प्रजापतिमेवैतदुपदयाति ॥७॥ यद्वेवस्तोमानुपदयाति । येवैतेप्राणा ऋषय
एतास्सूत्रंत्रिवृतिमपपरंपञ्चैतपतेनरसेनोपायंस्तपतेतानेवैतदुपदयान्तिस्तोमा
नुपदयातिप्राणावैस्तोमाः प्राणाउवाऋषयऋषीनेवैतदुपदयाति ॥८॥ यद्वेवस्तो
मानुपदयाति । प्रजापतिंविस्रस्तन्देवताआदायव्यदधामंतस्मस्मदूर्द्धमन्यादवा
वीनं श्रीसंस्तदस्यवासुरादायान्नक्रम्यानि हेदेवतास्त्रभुत्वासंवत्सररूपाणिव

ब्रा॰ द॰तमस्यवी। दुपमेहिष्वजिमपतद्देहियेनमेत्वमुदक्रमीरितिकिंस्मेनतोभविष्यतीति

१०५ त्वादेवन्यमेवमपतदात्मनोभविष्यतीतितथेतितदस्मिन्नेतद्वायुः प्रत्यपदयात्॥१०॥

105 तयापताश्चष्टादशाग्रयमा। एतदस्यातदात्मनस्तयदेताश्चैत्रोपदयातियदेवासैता

श्रात्मनस्तदस्मिन्नेनव्यतिदयातितस्मादेताश्चत्रोपदयातिस्तोमानुपदयातिप्राणावै

स्तोमाः प्राणाउवैवायुर्वायुमेवैनदुपदयाति॥८॥सपुरस्तादुपदयात्या।आस्त्रिवृदिति

यपवत्रिवृत्स्तोमस्तन्तदुपदयातितयत्तमाहाशुरित्येषहिस्तोमानाम।शिष्ठेयावायु

र्वाआशस्त्रिवृत्तमपएषत्रिषुलोकेषुवर्त्ततेतद्यत्तमाहाम्भुरित्येषहिसर्वेषांभूतानामा। ११

शिरोवायुर्हैभूत्वायरस्तान्नस्यौनदेवनद्रूपमुपदधाति ॥ १९ ॥ मान्त्रःपञ्चदशइति। यप
वपंचदशस्तोमस्तन्तदुपदधाति। नद्यानमाहमानइतिवज्रोवैमांतोयज्ञःपञ्चदशो।
योचन्द्रमावैमान्तःपञ्चदशःसपञ्चदशाहान्यापूर्यतेपञ्चदशापक्षीयतेतद्यत्तमाहमा
इतिमानिहिचन्द्रमाहभूत्वादक्षिणतस्तस्योतदेवनद्रूपमुपदधाति ॥ २० ॥ व्योमासप्तद
शइति। यएवसप्तदशस्तोमस्तन्तदुपदधातितद्यातितद्यत्तमाहव्योमेतिप्रजापतिर्वैव्यो
१.६. माप्रजापतिःसप्तदशोयोसंवत्सरोवावव्योमासप्तदशस्तस्यद्वादशमासाःपंचर्त्तव
श्री. स्तद्यत्तमाहव्योमेति व्योमाहिसम्वत्सरःसंवत्सरोहभूत्वोत्तरतस्तस्योतदेवनद्रूपमु

ब्रा० पद्यानि ॥ ११ ॥ धरुण एकविꣳश इति । य एवैकविꣳशस्तोमस्तन्तुपदधाति तया
१०९ नि तद्यत्तमाह धरुण इति प्रतिष्ठा वै धरुणः प्रतिष्ठैकविꣳशो योऽसौ वा आदित्यो धरुण ए
कविꣳशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावेवादित्यो धरुण एकविꣳ
106 शस्तद्यत्तमाह धरुण इति पदा ह्येवैषास्तमेतर्थ्येदꣳ सर्वꣳ यत आदित्यो हृमृत्वा पश्चा
नस्यैतद्देवतद्रूपमुपदधात्यथ संवत्सररूपाण्युपदधाति ॥ १४ ॥ अर्द्धः प्रपाठकः ॥ प्रतू
र्तिरष्टादश इति ॥ य एवाष्टादशस्तोमस्तन्तुपदधात्यथो संवत्सरो वाव प्रतूर्तिरष्टाद
शस्तस्य द्वादश मासाः पंचर्तवः संवत्सर एव प्रतूर्तिरष्टादशस्तद्यत्तमाह प्रतूर्तिरि

तिसंवत्सरोहिसर्वाणिभूतानिप्रतिरमतितदेवंतद्रूपमुपदधाति ॥१३॥ तपोनवंद
शइति। यएवनवदशस्तोमस्तत्तद्रूपदधात्यथोसंवत्सरोवावतपोनवदशस्तस्यद्वा
दसमासाःषड्तवःसंवत्सरएवतपोनवदशस्तयत्तमाहतपइतिसंवत्सरोसर्वा।
णिभूतानितपतितदेवतद्रूपदधाति॥१४॥ अभीवर्तःसविंशइतियएवसविंश
८ स्तोमस्तत्तद्रूपंदधात्यथोसंवत्सरोवाअभीवर्तःसविंशस्तस्यद्वादशमासाःसप्तर्तवः
संवत्सरएवाभीवर्तःसविंशस्तयत्तमाहाभीवर्तइतिसंवत्सरोहिसर्वाणिभूतान्य
भिवर्ततेतदेवतद्रूपदधाति॥१५॥ वर्चोद्वाविंशइति। यएवद्वाविंशस्तोमस्तत्तदुप

श्री॰ दयात्मयोसंवत्सरोवायस्सर्वौद्धावि २ शस्तस्यद्वादशमासाः समस्तवोदेव्यहोरात्रेसंवत्स
१०७ रएवसर्वौद्धावि २ शस्तायत्तमाहसर्व इतिसंवत्सरोहिसर्वेषांभूतानामवस्थितमस्तदे
वतद्रूपमुपदयाति॥१६॥ संभरणस्त्रयोवि २ शइति।यएवत्रयोवि २ शस्तोमंस्तन्तदुप
दयात्मयोसंवत्सरोवावसंभरणस्त्रयोवि २ शस्तयत्तमाहसंभरण इतिसंवत्सरोहिस
र्वाणिभूतानिसंभृतनस्तदेवतद्रूपमुपदयाति॥१७॥ योनिश्चतुर्विं २ शइति।यएवत्स
रोवावयोनिश्चतुर्विं २ शस्तस्यचतुर्विं २ शतिरर्द्धमासास्तयत्तमाहयोनिरितिसंवत्स
रोहिसर्वेषांभूतानांयोनिस्तदेवतद्रूपमुपदयाति॥१८॥ गर्भाःपञ्चविं २ शइति।य २५

पवपंचविंशस्तोमस्तन्नद्रुपद्रुपदध्यासिनस्यन्नमाहौजइति योसंवत्सरोवावगर्भाः
पञ्चविंशस्तस्यचतुर्विंशतिरर्द्धमासाः संवत्सरएव गर्भाः पंचविंशस्तस्यपत्न
माहृगर्भा इतिसंवत्सरोह्त्रयोदशोमासोगर्भोभृत्वर्तन्त्रविंशतिनदेवतद्रूपमुपद
३ ध्याति ॥१९॥ ‑जस्विणावइति। येएवंएणवस्तोमस्तन्नद्रुपदध्यातितयन्नमोहोजइति
वज्रोवाऋजोवज्रस्त्रिणवोयोसंवत्सरोवाऋस्त्रिणवस्तस्यचतुर्विंशः शतिरर्द्धमासा
हे अहोरात्रेसम्वेसंरएवौजस्त्रिणवस्तयन्नमाहौज इतिसंवत्सवत्सरोहिसर्वेषांभूता
नामोजस्विनमस्तदेवतद्रूपमुपदध्याति ॥२०॥ कत्रवेकविंशइति। यएवेकविं

श्रा॰ शस्तोमस्तन्नदुपदयात्यथोसंवत्सरोवावक्रतुरेकविंशः शस्तस्यचतुर्विंशतिरर्द्धमा
साःषडृतवः संवत्सरएवक्रतुरेकविंशः शस्तयत्तस्माहक्रतदितिसंवत्सरोसर्व्वाणिभूता
१०८ निकरोतितदेवतद्रूपमुपदयाति ॥२१॥ प्रतिष्ठात्रयस्त्रिंशः शा३ इति। यएवत्रयस्त्रिंशः शा
108 स्तोमस्तन्तद्रूपदयातितद्यत्तमाहप्रतिष्ठेतिप्रति— हित्रयस्त्रिंशः शोयोसंवत्सरोवाच
प्रतिष्ठात्रयस्त्रिंशः शस्तस्यचतुर्विंशतिरर्द्धमासाःषड्ऋतवोद्वेअहोरात्रेसंवत्सर
एवप्रतिष्ठात्रयस्त्रिंशः शस्तयत्तप्रतिष्ठेतिसंवत्सरोहिसर्व्वेषाम्भूतानाम्प्रतिष्ठातदे।
वतद्रूपमुपदयाति ॥२२॥ आयुस्तस्यविष्टपंचतस्त्रिंशः शा३इति। यएवच ॥।

तुस्त्रिंशः शालोमस्तत्तद्रूपं पदयात्यथो संवत्सरो वा च स्मा— सविष्टपं चतुस्त्रिंशः शालस्य

चतुर्विंशः शतिरर्द्धमासाः सप्तर्त्तवो द्वे अहोरात्रे सम्वत्सर एव ब्रध्न— सविष्टपं चतुस्त्रिंशः

शास्त्यय तमाह ब्रध्नस्य विष्टपमिति स्वाराज्यं वै ब्रध्नस्य विष्टपं स्वाराज्यं चतुस्त्रिंशः शाल

देवतद्रूपं पदयाति॥२३॥ नाकः षड्विंशः शइति। य एव षड्विंशः शालोमस्तत्तद्रूपं पदयात्यथो

संवत्सरो वा व नाकः षड्विंशः शालस्य चतुर्विंशः शतिरर्द्धमासा द्वादशमासास्तस्य तमा

ह नाक इति न हि तत्र गनाय कस्मै च नाकं भवत्यथो संवत्सरो वा व नाकः संवत्सरः स्वर्गो

लोकस्तदेव तद्रूपमनुपदयाति॥२४॥ विवर्त्तोष्टाचत्वारिंशः शाविंशति। य एवाष्टाचत्वा

ग्रा॰ १०५ 109

रिः शालोमसत्त्वन्नदुपदयात्यथो संवत्सरो वा वायेवर्त्तौ षट्चत्वारिंशत्समस्य षड्विं
शतिरर्द्धमासास्त्रयोदश मासाः समनूर्त्ववेहि अहोरात्रे तद्यत्तमाह विवर्त्त इति संवत्स
राद्धि सर्वाणि भूतानि विवर्त्तन्ते तदेवैतद्रूपमनुपदयाति ॥२५॥ चर्त्तुत्रत्रस्थोम इति । य
एव चतुष्टोमस्तोमस्तन्नदुपदयाति तद्यत्तमाह यत्र्त्रमिति प्रतिष्ठा वै यत्र्त्रं प्रतिष्ठा ।
चतुष्टोमो वायुर्वै यत्र्त्रं चतुष्टोमः स याग्निस्वेतम्नुभिर्दिग्भिस्तुते तद्यत्तमाह
यत्र्त्रमिति प्रतिष्ठा वै यत्र्त्रं वायुरु सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा तदेवैतद्रूपमुपदधाति सैवे
वायुमेव प्रथममनूपदयाति वायुमन्तन्नमं वायुनैवैतदेतानि सर्वाणि भूतान्यभय १७

तःपरिगृह्णाति॥२६॥तावाएताअष्टादशेष्टकाउपदधातितौद्वौत्रिवृतौप्राणोवैत्रि

वृद्वाप्राणप्राणोवायुरेषाचितिः॥२७॥यद्वेवाष्टादश।अष्टादशोवैसंवत्सरोद्वादशमा

साःपञ्चर्तवःसंवत्सरएवप्रजापतिरष्टादशःप्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य।

मात्रातावत्कृत्वोपदधाति॥२८॥ब्राह्मणम्॥८॥अथसप्तउपदधात्ये।तद्वैप्रजापतिरे

तस्मिन्नात्मनःप्रतिहितेसर्वाणिभूतानिगर्भ्यभवंस्तान्यस्यगर्भएवसंतिपाप्मामृत्युर

गृह्णात्॥१॥सदेवानब्रवीत्।युष्माभिःसहेमानिसर्वाणिभूतानिपाप्मनोमृत्योस्पृण

वानीतिकिन्नस्ततोभविष्यतीतिवृणीध्वमित्यब्रवीत्तंभागोनोऽस्त्वित्येकेत्वब्रवन्नधि

६

ब्रा॰ पत्यन्नोस्त्वित्येकेतस्मभागमेकेभ्यःकृत्वाधिपत्यमेकेभ्यःसर्वाणिभूतानिपाप्मनोमृत्यो

११॰ रस्पृणोद्यँस्पृणोन्नस्यान्मृत्योस्तथैवैतद्यजमानोभागमेकेभ्यःकृत्वाधिपत्यमेकेभ्यःसर्वा॰

णिभूतानिपाप्मनोमृत्योस्पृणोतितस्मात्सर्वाश्चैवस्पृतँ स्पृतमित्यनुवर्त्तते ॥ स॥

अग्नेर्भागोसि। दीक्षाया आधिपत्यमिति वाग्वै दीक्षा। तयैभागंकृत्वावदि अ

धिपत्यमकरोय— ब्रह्मस्पृतन्त्रिवृत्स्तोमइतिब्रह्मप्रजानान्त्रिवृतास्तोमेनपा ॥

प्मनोमृत्योरस्पृणोत् ॥३॥ इन्द्रस्यभागोसि ।(विष्णोराधिपत्यमितीन्द्रायभाग) १२

विष्णोराधिपत्यमितीन्द्रायभागंकृत्वाविष्णवआधिपत्यमकरोत्क्षत्रंस्पृतंपञ्चदशस्तोम
इतिक्षत्रंप्रजापतिनापञ्चदशेनस्तोमेनपाप्मनोमृत्योरस्तृणोत्॥४॥नृचक्षसांभागोसि
।यातराधिपत्यमितिदेवावैनृचक्षसोदेवेभ्योभागंकृत्वाधात्रआधिपत्यमकरोज्जनि
त्रंस्पृतंसप्तदशस्तोमइतिविड्जनित्रंविश्यांप्रजानांसप्तदशेनस्तोमेनपाप्मनो
मृत्योरस्तृणोत्॥५॥मित्रस्यभागोसि।वरुणस्याधिपत्यमितिप्राणोवैमित्रोपानोवरुणः
प्राणायभागंकृत्वापानायाधिपत्यमकरोद्दिवोवृष्टिर्वातस्पृतएकविंशस्तोमइतिवृ
ष्टिंचवातंचप्रजानामेकविंशेनस्तोमेनपाप्मनोमृत्योरस्तृणोत्॥६॥वसूनांभागो

ब्रा॰ सि।रुद्राणामाधिपत्यमितिवसुभ्योभागंकृत्वारुद्रेभ्यआधिपत्यमकरोच्चतुष्पात्स्पृ
१११ तंचतुःर्विंशस्तोमइतिचतुष्पात्प्रजानाञ्चतुर्विंशेनस्तोमेनपाप्मनोस्पृत्योरस्पृणो
त्॥७॥आदित्यानांभागोसि।मरुतामाधिपत्यमित्यादित्येभ्योभागंकृत्वामरुद्भ्यआधि
पत्यमकरोद्गर्भास्पृताःपंचविंशस्तोमइतिगर्भान्प्रजानाम्पञ्चविंशेनस्तोमेनपा
प्मनोस्पृत्योरस्पृणोत्॥८॥अदित्यैभागोसि।पूष्णआधिपत्यमितिपंचाअदित्यैभागंकृ
त्वापूष्णआधिपत्यमकरोदोजस्पृतंत्रिणवस्तोमइत्योजःप्रजानान्त्रिणवेनस्तोमेनपाप्मनोस्पृ
त्योरस्पृणोत्॥९॥देवस्यसवितुर्भागोसि।बृहस्पतेराधिपत्यमितिदेवायसवित्रेभागंकृत्वाबृहस्प २८

त्य आदिपत्यमकरोत्प्रतीचीं दिशं सप्तनाश्चानुष्टोमस्तोमस इति सर्वा दिशः प्रजानाश्चानुष्टो
मेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥१॥ यवानां भागोसि । यवनीमाधिपत्यमिति
मिति पूर्वपक्षा वै यवा अपरपक्षा अयवास्ते हीदं सर्वं युवते वायुवते च पूर्वपक्षेभ्यो
भागं कृत्वापरपक्षेभ्य आधिपत्यमकरोत्प्रजाः सृष्टाः चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति सर्वाः
प्रजाश्चतुश्चत्वारिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥२॥ ऋभूणां भागोसि । वि
श्वेषान्देवानामाधिपत्यमित्यृभवो भागं कृत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य आधिपत्यमकरोद्वृतं
स्तं त्रयस्त्रिंशः स्तोम इति सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृ

ब्रा· णोत्त्वंयैवैतद्यजमानःसर्वाणिभूतानित्रयस्त्रिंशेनस्तोमेनपाप्मनोमृत्योःस्पृणोति

११२ ॥२॥तावाएता।दशेष्टकाउपदधातिदशाक्षराविराड्विराडग्निर्दशदिशोदिशोग्निर्द

शप्राणाःप्राणाअग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैतदेतानिसर्वाणिभूता

112 निपाप्मनोमृत्योःस्पृणोति॥३॥अथयजुष्मतीरुपदधात्य।नवपत्नेयदत्तमेकरत्नेवैतदुपद

धातिसहस्रसहस्रम्ब्येहेमंतिकाहूत्तउतिनामनीएतयोरेतेनामभ्यामेवैतदुपदधा

तिद्वेइष्टकेभवतोद्वौहिमासावृतुःसकृत्सादयत्येकंतदृतुंकरोति॥४॥तद्युदेनेअत्रोपद ४.

धातिसंवत्सरएषोग्निरिमउलोकाःसंवत्सरस्यपद्ॅमंतरिक्षादर्वी।वीनंहिवस्लदस्यैष।

स्त

चतुर्थीचितिस्तद्यस्य हेमन्तऋतुस्तद्यदेतेऽत्रोपदधाति यदेवास्यैते आत्मनस्तद
स्मिन्नेतन्यतिदधाति तस्मादेतेऽत्रोपदधाति॥१४॥ यद्वेवैतेऽत्रोपदधाति प्रजाप
ति रेषोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादर्वाचीनꣳ श्रोणिभ्यस्तदस्यैषाच
तुर्थीचितिस्तद्यस्य हेमन्तऋतुस्तद्यदेतेऽत्रोपदधाति यदेवास्यैते आत्मनस्तद
स्मिन्नेतन्यतिदधाति तस्मादेतेऽत्रोपदधाति॥१५॥ब्राह्मणम्॥५॥ अथ सृष्टीरुप
दधाति। त्वे नदै प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्योर्मुक्त्वाकामयत प्रजाः सृजे
य प्रजायेयेति॥१॥ स प्राणानब्रवीत् युष्माभिः सहेमाः प्रजाः प्रजनयानीति तेवै

ब्रा॰ केनलोकमाप्नवामहइतिमयावैवत्सुस्माभिरेवतिनयेतितेआप्नोएवेदप्रजापतिनारास्क
११३ वनयदुहकिञ्चदेवाःकुर्वते लोमैनेवतत्कुर्वते यज्ञोवैलोमोयज्ञेनैवतत्कुर्वतेन
113 स्माद्दुःसर्व्वास्तवाल्तुवनास्तवते त्मनुवर्त्तते॥२॥एकयास्तुवतेति।वाग्वाएकावाचै
वदस्तुवतप्रजाअधीयन्तेति प्रजाअत्राधीयन्तप्रजापतिरधिपतिरासीदितिप्रजा
पति रत्राधिपतिरासीत्॥३॥तिसृभिरस्तुवतेति।त्रयोवैप्राणाःप्राणउदानोव्यान
स्तैरेवतदस्तुवतब्रह्मासृज्यतेतिब्रह्मवाअसृज्यतब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीदी
तिब्रह्मणस्पतिरत्राधिपतिरासीत्॥४॥पञ्चभिरस्तुवतेति।यएवेमेमनःपञ्चमाः ४१

प्राणास्तैरेवतदस्तुवतभूतान्यसृज्यन्तेति भूतान्यत्रासृज्यन्तभूतानाम्पतिरधिप
तिरासीदिति भूतानाम्पतिरत्राधिपतिरासीत्॥५॥ सप्तभिरस्तुवतेति। यएवेमे
सप्तशीर्षन्प्राणास्तैरेवतत्सप्तऋषयोसृज्यन्तेति सप्तर्षयोत्रासृज्यन्तधाताधिपति
रासीदितिधाताऽत्राधिपतिरासीत्॥६॥ नवभिरस्तुवतेति। नववैप्राणाः सप्त
शीर्षन्नवाञ्चौद्वौतैरेवतदस्तुवतपितरोसृज्यन्तेतिपितरोत्रासृज्यन्ताऽदितिरधिप।
त्न्यासीदितिरत्राधिपत्न्यासीत्॥७॥ एकादशभिरस्तुवतेति। दशप्राणा आत्मैकादश
स्तैरेवतदस्तुवतऋतवोसृज्यन्तेत्यृतवोत्रासृज्यंतार्त्तवा अधिपतयआसन्निमा

त्रैवाय्वग्राधिपतय आसन्॥८॥ त्रयोदशभिरस्तुवतेति। दशप्राणा द्वे प्रतिष्ठे आ

श्री
१२५
त्मा त्रयोदशस्तेनैवैतदस्तुवत मासा असृज्यन्तेति मासा वा असृज्यन्त संवत्सरोऽधिप

तिरासीदिति संवत्सरो ह्यधिपतिरासीत्॥९॥ पंचदशभिरस्तुवतेति। दश हस्त्या अंगु

115
लयश्चत्वारि दोर्बाहवाणि। यदूर्ध्वं नाभेस्तत्पंचदशस्तेनैवैतदस्तुवत क्षत्रमसृज्यते

न्द्रोऽधिपतिरासीदितीन्द्रो ह्यधिपतिरासीत्॥१०॥ सप्तदशभिरस्तुवतेति। दश पाद्या

अङ्गुलयश्चत्वार्यूर्वष्ठीवानि द्वे प्रतिष्ठे यदवाङ्नाभेस्तत्सप्तदशस्तेनैवैतदस्तुवत ग्राम्याः ८२

पशवोऽसृज्यंतेति ग्राम्याः पशवो ह्यसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीदिति बृहस्पति

रत्राधिपतिरासीत् ॥११॥ नवदशभिरस्तुवतेति । दशहस्त्या अंगुलयो नवप्राणास्ते

रेवतदस्तवतश्शूद्रार्यावसृज्येतामिति शूद्रार्यावत्रासृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी ।

आस्तामित्यहोरात्रे अत्राधिपत्नी आस्ताम् ॥१२॥ एकविंशत्यास्तुवतेति । दशह

स्त्या अंगुलयो दशपाद्या आत्मैकविंशस्तेनैवतदस्तुवत एकशफाः पशवोऽसृज्यन्तेत्ये

कशफाः पशवोऽत्रासृज्यन्त वरुणोधिपतिरासीदिति वरुणोऽत्राधिपतिरासीत् ॥१३॥ त्र

योविंशत्यास्तवतेति । दशहस्त्या अंगुलयो दशपाद्या द्वे प्रतिष्ठे आत्मा त्रयोविंश

स्तेनैवतदस्तुवत क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्तेति क्षुद्राः पशवोऽत्रासृज्यन्त पूषाधिपतिरासी

ज्य

श्रा· रिनिष्ठायाअधिपतिरासीत् ॥१४॥ पंचविंशत्यास्तुवतेनिदशहस्त्याअंगुलयोदशापा

११५ णाश्चत्वार्यङ्गान्यात्मापंचविंशः शास्त्रेनेवतदस्तुवतारण्याः पशवोऽजायन्तारण्याः प

शवोत्रासृज्यन्तवायुरधिपतिरासीदितिवायुरत्राधिपतिरासीत् ॥१५॥ सप्तविंशत्या

115 स्तुवतेनिर्दिशहस्त्या अङ्गुलयोदशपादाद्वत्वार्यङ्गानिद्वेप्रतिष्ठे आत्मासप्तविंशः शास्त्रेनेव

तदस्तुवतद्यावापृथिवीच्येतामितिद्यावापृथिवीअत्रव्यैतांवसवोरुद्राआदित्याअनुव्या

यन्नितिवसवोरुद्राआदित्याअत्रानुव्यायंस्त एवाधिपतयआसन्नितित उ एवात्रा

धिपतयआसन् ॥ १५ ॥ नवविंशत्या स्तुवतेनिद शहस्त्याअंगुलयोद ५३१

शपाद्यानवप्राणास्तैरेवतदस्तुवतवनस्पतयोऽसृज्यंतेतिवनस्पतयोवाऽसृज्यंतसो।
मोधिपतिरासीदितिसोमोवाधिपतिरासीत्॥१३॥एकत्रिंशतास्तुवतेति।दशह
स्त्याअंगुलयोदशपाद्यादशप्राणाआत्मैकत्रिंशस्तेनैवतदस्तुवतप्रजाअसृज्यन्त
तिप्रजावाअसृज्यन्तयवाश्चायवाश्चाधिपतयआसन्निति।पूर्वपक्षापरपक्षावाअ
धिपतयआसन्॥१४॥त्रयस्त्रिंशतास्तुवतेति।दशहस्त्याअंगुलयोदशपाद्याद
शप्राणाद्वेप्रतिष्ठेआत्मात्रयस्त्रिंशस्तेनैवतदस्तुवतभूतान्यशाम्यन्निति
सर्वाणिभूतान्यशाम्यन्प्रजापतिःपरमेष्ठ्यधिपतिरासीदितिप्रजापतिःपरमेष्ठ्य

धिपतिरासीत् ॥ १९ ॥ तावा एताः सप्तदशोष्टका उपदधाति सप्तदशो वै संवत्सरः प्र
ब्रा॰ जापतिः स प्रजनयिता तदेतेनैव सप्तदशेन संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजनयित्रैताः प्र
११९ जाः प्राजनयद्यत्प्राजनयदसृजत तदसृजत तस्मात्सृष्टय एतास्ताः सृष्टा आत्मन्नापादयत ये
116 वै तं जमानं सप्तदशेन संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजनयित्रैनाः सृष्टा आत्मन्नापा प्रजाः प्रजनयति नाः ८
दयते रेतः सिक्त्वै द्वितीया एष्टयो वै रेतः सिक्त्वा मध्यमेष्टयो मध्यत एवास्मि।
न्नेताः प्रजाः प्रपादयति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपा
दयति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ समाप्तः ॥ ५८

काण्डिकासंख्या ॥१५॥ अथातोऽन्वारोहणं । त्रिवृद्वतीं पुरस्तादुपदधात्येकविंशवतीं प।
श्चात्पञ्चदशवतीं दक्षिणतः सप्तदशवतीमुत्तरतः ॥१॥ एतद्वै प्रजापतिस्त्रिवृद्वत्यामु
पहितायां पञ्चदशवत्यामध्यारोहत्सीदद्दिमामत उपधास्यते न मन्त्र यहीष्यामीति तं श्रा
प्यसत्तं श्रप्यायपरिक्रम्यैकविंशवतीमुपादधतैकविंशवतीमध्यारोहत्पञ्चदश
वतीमुपादधत्पञ्चदशवतीमध्यारोहत्सप्तदशवतीमुपादधत्सोऽत्रैवमध्यारोहत्स करो
दत्रामोहयन्नथैवेन यजमानोऽत्रैव सर्वाम्पाप्मनो निकरोत्यत्रमोहयति ॥२॥ अथोत्त रा
स्त्रिवृद्वत्यामेव त्रिवृद्वतीमनूपदधात्येकविंशवत्यामेकविंशवतीमाञ्चदशव

श्रा न्याः समादशावनीः समदशावत्तांपंच दशावनीन्तान्देवं व्यानिहारमुपदधाति

१२६ तस्मादन्तपासोमीयाश्रथोवदेतेसोमाश्रव्ययान्नुपर्णन्तस्मादेवान्तुयासोमीयाश्र

योएवंद्देवाउपादधनेतेनस्यासुरास्तनोदेवा अभवन्परासुराभवन्त्यात्मनापरासद्दि

117 षन्नात्वोभवतियएवंवेद॥३॥सएषपशुर्यदग्निः।सान्नेवसर्वाःक्लृप्तः संस्कृतनस्तस

त्रिवृद्धत्यामेवशिरस्तेयत्रिवृद्भवतौभवतस्त्रिवृद्धिशिरोह्येभवतोह्निकपालः शिरः

प्रवीर्ड्ढउपदधातिपुरस्तादीदंशिरः।४॥प्रतिष्ठेकविंशवत्यो।तयदेकविंशवत्यो १८

भवतः प्रतिष्ठात्येकविंशोह्येभवतोहन्नंहियेप्रक्कापश्चादुपदधातिपश्चाद्धीयंप्रतिष्ठा ५

माहुःपंचदशवत्यो।नेयत्पंचदशवत्यौभवतःपंचदशौहिमाहूद्वेभवतोद्वौहीमोमा
हूपारश्वतउपदधातिपारश्वतोह्यीमोमाहू॥६॥अन्नंसप्तदशवत्यौतियत्सप्त
दशवत्यौभवतःसप्तदशःसन्नद्वेभवतोद्व्यन्नतःसन्नन्तेअनन्तर्हितेपंचदशवत्तीभ्यां
मुपदधात्यनन्तर्हितंतद्ब्राहृत्पामन्नन्दधातिमासत्पंचदशवत्यौभवतोन्तरेसप्तदश।
वत्यौमाहुस्मान्नदुभयतोन्नस्परिगृह्णाति॥७॥अथामयस्याउपदधाति।सम्रात्मानतोरे
तःसिचोर्वैलयोपदधातिएष्टयोवेरेतःसिचोमध्याम्नएष्टयामध्यतोस्यमात्मावेत
उपदधातिसर्वतोस्यपमात्मास्ययदतोन्यदतिरिक्तंतयद्वैदेवानामतिरिक्तंछन्दांसि

ब्रा· तानिनयानितानिछन्दांऽसिपशवश्छन्दांसिपशवः पुण्पान्नालन्नस्नय्यास्नाः पुरुषाल्लन्मो

११८ मोस आदित्यःस्त्र आसामेषदक्षिणानः॥४॥ नाहिकेननर्हिनाक्लिवङ्गनीम्पास्तुपदधा

ति। जिह्वा हनू इतिवदन्तोयाश्चत्व देशेते हनूयाः चन्द्राजिह्वेतिननतयाकुर्यादनितेरेव

118 यन्तियं पूर्वयोर्हन्वोरपरेहनूपदधात्तथापूर्वस्यांजिह्वायामपरांजिह्वामनूपदध्या।

त्तादक्षयत्राहैवापिरस्तदेवहनूतज्जिह्वा॥९॥ अस्मिन्नुहैकवान्तरदेशउपदधात्यसौवा

आदित्यएताअमन्तदादित्यमेतस्माद्दिशिदध्म इतिनतयाकुर्याद्दक्षानिवाव ५६

तानिकर्म्माणियैनैरेतमत्रदधाति॥१०॥ दक्षिणानउहैकउपदधति ॥ ॥

तदेताः पुण्यलक्ष्मीर्दक्षिणतोदध्मह इतितस्माद्यस्यदक्षिणतोलक्ष्मभवतितंपुण्य
लक्ष्मीकइत्याचक्षतउत्तरतस्त्रियाउत्तरतआयतनाहिस्त्रीतल्लक्ष्मतमेवपुरस्तात्त्ववेना
उपदध्यायथाहैवाशिरस्तदेवहन्नलजिह्वाथैताः पुण्यलक्ष्मीर्मुखतोधंतेतस्माद्या
स्यमुखेलक्ष्मभवतितंपुण्यंलक्ष्मीकइत्याचक्षते ॥१५॥ सैषाब्रह्मचितिः। यद्ब्रह्मोपाद
धततस्माद्ब्रह्मचितिः साप्रजापतिचितिर्यत्प्रजापतिमुपादधंततस्मात्प्रजापतिचिति
यदृषीनुपादधततस्मादृषिचितिः सावायुचितिर्यद्वायुमुपादधततस्माद्वायुचितिः
सास्तोमचितिर्यत्स्तोमानुपादधततस्मात्स्तोमचितिः साप्राणचितिर्यत्प्राणानुपाद

ब्रा॰

११९ यततस्मादषाढ़ाचितिः सावाग्रुचितिर्यद्याग्गुपादयततस्माद्वाग्रुचितिः सालोमचिति

र्यल्लोमानुपादयततस्माल्लोमचितिः सा प्राणचितिर्यत्प्राणानुपादयततस्मात्प्राण

चितिस्तेऽयतमदेवकतमत्पूर्वियाजेन हैवास्योषार्षेयवतीमंककमतीचितिर्भवत्यथः

लोकम्पृणोउपदधात्यस्मा २ स्वन्नायो रूपमिमन्तुः पुरीषंन्निवपतिनसोपरिम।

च्युः ॥१२॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ चतुर्थोध्यायः ॥ पंचमीचितिमुपदधात्ये। तद्वैदेवाश्चतुर्थी

श्चितिञ्चित्वासमारोहन्स्वर्ह्वं मन्तरिक्षादर्वाचीनंदिवस्तदेवतन्स्वकृत्समारो

हयत् ॥१॥ तेस्मुर्वांश्चेतयमानमितिचितिमिच्छतेनिवावतदश्नुवन्निर्तऊ मिच्छतेतितेवेन

दिवमवविराजस्त्वावमीचितिमपश्यंस्तेभ्यएषलोकोऽच्छंदयत्॥२॥तेकामयन्ता स

पत्नमिमंलोकमनपमाधकुर्वीमहीतितेब्रुवन्नुपतज्जानीतयथेमलाकमसपत्न

मनपमाधंकरवामहाइतितेब्रुवश्चेतयध्वमितिचितिमिच्छतेवावतदब्रुवंस्तदि

च्छतयथेमंलोकमसपत्नमनपमाधकरवामहाइति॥३॥तेचेतयमाना।एतांदृष्ट

कामपश्यन्नसपत्नास्ताउपादधततााभिरेतल्लोकमसमत्नमनपमाधमकुर्वतत

थदेताभिरेतंलोकमसपत्नमनपमाधमकुर्वतनस्मादेताअसपत्नास्तथैवैतद्यज

मानोयदेताउपदधात्येतमेवैतल्लोकमसपत्नमनुपमाधंकुरुतेसर्वंतउपदधातिस

ब्रा॰ येनपवैतदेनलोकमसपत्नमनुपमायंकुरुतेपराहउपदधातिसर्वमेवैतदेतल्लोकम ।-
१२॰ लपत्नमनुपमायंकुरुते॥४॥अथविराजउपदधात्ये।श्रीर्वैसाविराड्योन्नंदेवाविराज
मच्चमीत्त्विनिमपश्चादशादशोपदधातिदशाक्षराविराड्विराडेषाचितिःसर्वतउप
120 दधातियोवाएकस्यादिशिविराजतिनवैससविराजतियोवावसर्वासुदिक्षुविराजति
सएवविराजति॥५॥अथहैवैताअसपत्नाउपदधात्ये।तद्धैप्रजापतिमेतस्मिन्ना
त्मनःप्रतिहितेसर्वतःपाप्मोपाययन्ततसएता२एकाश्चप्रत्यपदसपत्नास्ताउपा
यत्तनाभिस्तस्मात्पाप्मानमपहतपाप्मान्नैसपत्नस्तयदेनाभिःपाप्मानंसपत्नम। ५८

पाहत तस्मादेता असपत्नाः॥६॥ तद्वा एतत्क्रियते। यद्देवा अकुर्वंस्तदिदमिमं स
पाप्मनोपयततेयत्वेनत्करोति यद्देवा अकुर्वंस्तत्करवाणीति यथो यएव पाप्मा यः स
पत्नस्तमेताभिरपहतेत यदेताभिः पाप्मानं सपत्नमपहत्तेतस्मादेता असपत्नाः स
र्वत्र उपदधाति सर्वत्र नएवैनत्पाप्मानं सपत्नमपहतेपरार्द्ध उपदधाति सर्वस्मा
देवैतदात्मनः पाप्मानं सपत्नमपहते॥७॥ सपरस्तादुपदधात्यापजातान्प्रण
दानः सपत्नानितियथेवयजुस्तथामंधुरस्थपश्चात्सहसाजानान्प्रणुदानः सप
त्नानितिषयैवयजुस्तथामंधुः॥८॥ सायापुरस्तादग्निः सा। यापश्चादग्निः साग्निने।

ब्रा॰ वतत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहताग्निनापश्चात्तथैवैतद्यजमानोग्निनैवपुरस्तात्पाप्मा।

१२१ नमपहतेग्निनापश्चात् ४ अथदक्षिणतः।षोडशीस्तोमओजोद्रविणमित्येकाद

शान्दशावैंत्रिष्टुप्त्रैष्टुभमयन्तरिक्षंतच्चतसोदिशएषएववज्रःपंचदशस्तस्यासामवेवा

121 दित्याःषोडशीवज्रस्समभर्त्रासएतेनपंचदशेनवज्रेणैतयात्रिष्टुभादक्षिणतःपाप्मा

नमपाहनततथैवैतद्यजमानएतेनपंचदशेनवज्रेणैतयात्रिष्टुभादक्षिणतःपाप्मा

नमपहत॥१०॥अथोत्तरतःपाप्मानमपाहततथैतद्यजमानएतेनवतश्चत्वारिंशेन ४५

वज्रेणैतयात्रिष्टुभोत्तरतःपाप्मानमपहते॥११॥अथमध्ये।अग्नेःपुरीषमसीतिब्रह्मवै

र्यीविनिरग्निरवैब्रलनस्यापतत्पुरीषमिवयत्पञ्चस्ससोनामानिंतस्योक्रोमंपुः॥१२॥
तांप्रावीन्निरश्वीमुपरयात्येतत्हैतयाप्रजापतिः पाप्मनोमूलमवृश्चत्तथैवैनया
यमेनत्पाप्मनोमूलंवृश्चतिदक्षिणतोदक्षिणतउद्यामोहिवज्रोनरेदक्षिणान्दि।
श्वाम्रुयामायहतमवकाशंकरोति॥१३॥सायापरस्तात्प्राणः साधापश्चादपानः
साप्राणेनैवतत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहतापानेनपश्चात्तथैवैतयजमानः प्राणेनैवपु
१३५ रस्तात्पाप्मानमपहतेनपश्चात्॥१४॥अथयेऽभितस्तेवाहूसयोस्याभितःपाप्मा।
शा. सोद्याङ्कुभ्यान्नमपाहनतथैवैतयजमानीयोस्याभितःपाप्माभवतिमङ्कुभ्यामेवतम

ब्रा॰
१२२
122

पहते॥१५॥अन्नस्यरीषिषिवतीसयोस्योपरिष्टात्पाप्मासीदन्नेनतमपाहततथैवैनयजमानो
योस्योपरिष्टात्पाप्माभवत्यन्नेनैवतमपहते॥१६॥सयद्धवाध्वंविन्माणीति।योस्यस्मे
पुरस्तात्पाप्माभवतितंतेनापहतेथयदपानितितेनतंपः पश्चादथयदङ्गाङ्गयांकर्म्म
कुरुतेतेनतंयोभितोथयदन्नमत्तितेनतंयउपरिष्टात्सर्वदाहवाएवंविन्पाप्मानम
पहतेपिस्वपंस्तस्मादेवंविदुषःपापंनकीर्त्तयेन्नेदस्यपाप्माप्तानीति॥१७॥ब्राह्मणम्
२ अथयच्छंदस्याउपदधात्ये तद्वैप्रजापतिःपाप्मनोमृत्योर्मुक्त्वानमेच्छन्नस्याद्धैनदु
पतापीवसीयाभत्वाच्चमिच्छतितस्मित्राशर्ंसंनेन्नमिच्छतिजीविष्यतीतितस्मैदेवा ५॰

एतदन्नमस्मायच्छंस्तेनातद्स्माःपशवोवैछन्दांस्यन्नंपशवस्तान्यस्मायच्छंदयंस्तानि
यदस्माअयच्छंस्तस्माच्छन्दांसि॥१॥ तादशादशोपदधाति। दशाक्षराविराड्
-उ॰ कृत्स्नमन्नंसर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नंदधातिसर्वतउपदधातिसर्वतए
वास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नंदधाति॥२॥ एवश्छन्दइत्य। यम्वैलोकएवश्छन्दोवरिवश्छ
(इतिप्रजापतिर्वैमनश्छन्दोव्यचश्छन्दइत्यसौवाआदित्योव्यवश्छन्दः॥३॥ सिंधु
श्छन्दइति। प्राणोवैसिंधुश्छन्दः समुद्रश्छन्दइतिमनोवैसमुद्रश्छन्दः सरिरंछ
न्दइतिवाग्वैसरिरञ्छन्दः ककुप्छन्दइतिप्राणोवैककुप्छन्दस्त्रिककुप्छन्दइत्युदा

ब्रा॰ न्दइत्यन्तरिक्षंवैवरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दइतिद्यौर्वैशम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्दइतिदि
१२३ शोवैपरिभूश्छन्द आच्छच्छन्द इत्यन्नंवा आच्छच्छन्दोमनश्छन्दइतिप्रजापतिर्वैमनश्छ
न्दोव्यचश्छन्द इत्यसौवा आदित्योव्यचश्छन्दः ॥३॥ सिंधुश्छन्दइति प्राणोवैसिंधुश्छ
123 न्दः समुद्रश्छन्दइतिमनोवैसमुद्रश्छन्दः सरिरंछन्दइतिवाग्वैसरिरंछन्दः ककुप्छ
न्दइति प्राणोवैककुप्छन्दस्त्रिककुप्छन्दइत्युदानोवैत्रिककुप्छन्दः काव्यंछन्दइतित्रयी
वैविद्याकाव्यंछन्दोऽङ्कुपंछन्दइत्यापोवाअङ्कुपंछन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दइत्यसौवैलोकोऽक्षर ५।
पङ्क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्दइत्ययंवैलोकः पदपङ्क्तिश्छन्दोविष्टारपङ्क्तिश्छन्दइति

दिशोवैविष्टारपङ्क्तिश्छन्दः त्वरोभ्रजश्छन्दइत्यसौवाआदित्यः त्वरोभ्रजश्छन्दश्चा
छन्दःप्रछछन्दइत्यन्नंवाआच्छच्छन्दोन्नंप्रच्छच्छन्दः ॥४॥ संयच्छन्दइति।रात्रिर्वैसंय
च्छन्दोवियच्छन्दः इत्यहर्वैवियच्छन्दोबृहच्छन्दइत्यसौवैवंलोकोबृहच्छन्दोरथन्तरंछन्द
इत्ययम्वैलोकोरथन्तरं छन्दोनिकायश्छन्दइति वायुर्वैनिकायश्छन्दोविवधश्छ
५१ न्दइत्यन्तरिक्षम्वैविवधंछन्दोगिरश्छन्दइत्यन्नम्वैगिरछन्दोभ्रजश्छन्दइत्यग्निर्वैभ्रजश्छ
न्दःसंस्तुप्छन्दोनुष्टुप्छन्दइतियागेवसंस्तुप्छन्दोवागनुष्टुप्छन्दएवश्छन्दोवरि
वश्छन्दइतितस्योक्तोबन्धुः ॥५॥ वयश्छन्दइत्य।न्नम्वैवयश्छन्दोवयस्कृच्छन्दइत्यग्नि

ब्रा॰ हैव वयस्कृच्छन्दो विष्ठधीश्छन्द इत्यसौ वै लोको विष्ठधीश्छन्दो विशालञ्छन्द इत्ययम्वै लोको विशा

१२५ लञ्छन्दः सच्छदिश्छन्द इत्यन्तरिक्षम्वै सच्छदिश्छन्दो दूरोहणञ्छन्द इत्यसौ वा आदित्यो दूरोहणञ्छन्द

स्तन्द्रञ्छन्द इति पङ्क्तिर्वै तन्द्रञ्छन्दोऽङ्कुपञ्छन्द इत्यापो वा अङ्कुपञ्छन्दः ॥६॥ ता वा अपुरस्तादुपदधा

ति। प्राणस्तासां प्रथमा व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयोदानश्चतुर्थी व्यानः पंचमी प्राणः ष

ष्ठी प्राणः सप्तमी व्यानोऽष्टम उदानो नवमी यजमान एवाच दशमी स एष यजमान एतस्यां वि

राज्यध्यूढः प्रतिष्ठितः प्राणमय्यामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मादिमे प्राणा अर्वाञ्चो

५१ चश्च पराञ्चश्च ॥७॥ अथ या दक्षिणतो। त्रिस्तासां प्रथमा वायुर्द्वितीया दित्यस्तृतीयादित्य

श्वतर्य्यांवायुःपञ्चम्यामग्निःसप्तमीवायुरष्टम्यादित्योनवमीयजमानएवान्नंदशमीसएष
यजमानएतस्यांविराज्यध्यूढःप्रतिष्ठितोदेवतामध्यमर्वाचीश्चपराचीश्चोपदधातितस्मा
देतेवाअर्वाञ्चश्चपराञ्चश्च॥८॥अथयथाःपञ्चा।दयंलोकस्तासांप्रथमान्तरिक्षंद्विती।
याद्यौस्तृतीयाद्यौरेवतुर्य्यन्तरिक्षंपञ्चम्ययंलोकःषष्ठ्ययंलोकःसप्तम्यन्तरिक्षमष्ट।
मीद्यौर्न्नवमीयजमानएवान्नंदशमीसएषयजमानएतस्यांविराज्यध्यूढःप्रतिष्ठितो
लोकमर्वाचीश्चपराचीश्चोपदधातितस्मादिमेलोकाअर्वाञ्चश्चपराञ्चश्च॥९॥अ
थयाउत्तरतो।ग्रीष्मस्तासांप्रथमावर्षाद्वितीयाहेमन्तस्तृतीयाहेमन्तश्चतुर्थीवर्षाः

ब्रा· पञ्चमीग्रीष्मःषष्ठीग्रीष्मःसप्तमीवर्षाअष्टमीहेमन्तोनवमीयजमानएवात्रदशमीसप
१२५ वयजमानएतस्यांविराज्यप्रच्छः प्रतिष्ठितऋतुमय्यामर्वाचीश्चपराचीश्चोपदधाति
125 तस्मादेतऋतवोर्वाञ्चश्चपराञ्चश्च ॥१०॥ अथपुनरेव याःपुरस्तादुपदधातिप्राणास्तेना
दशभवन्तिदशवैप्राणाःसर्वाङ्गउपदधातिपुरस्ताद्धीमेप्राणाः ॥११॥ अथयादक्षिण
त। एतास्तादेवताअग्निश्चपृथिवीचवायुश्चान्तरिक्षंचादित्यश्चद्यौश्चचन्द्रमाश्चनक्ष
त्राणि वाक्चापश्च ॥१२॥ अथयाःपश्चात्।दिशस्ताचतस्रोदिशश्चतस्रोवान्तरदिशऊर्ध्वा ५२
वेयञ्च ॥१३॥ अथयाउत्तरतो। मासास्तेवासन्तिकौद्वौग्रैष्मौद्वौवार्षिकौद्वौशारदौद्वौहै

मन्तिकौहो ॥१८॥ अथ्यपनरेव। याप्रथमादशदयः सलोकोयाद्वितीयान्तरिहन्त
यात्तृतीया द्यौः सेममेवलोकं प्रथमयादशतारोहन्नन्तरिक्षं द्वितीययादिवन्तृतीय
यानथैवैतद्यजमान इममेवलोकं प्रथमयादशतारोहत्यन्तरिक्षं द्वितीययादिवन्तृ।
तीयया ॥१९॥ ससपराङिव रोहति। इयम्वैप्रतिष्ठानेदेवा इमाः प्रतिष्ठामभिप्रत्यायं
स्तथैवैतद्यजमाना इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यथयोन्नमादशदयः सलोकस्तस्माद्यदे
वैव प्रथमायै दशतः अस्तृतिरेव मुन्नसायै समानः स्येनयदेतेदशतावयमेवलोकः
२०॥ तावा एता पञ्चत्वारिंशः शादिष्टकाम्पञ्चत्वारिंशः प्रायजंः श्चिनदशीनिरुन्नमशीतिस्त्रो

ब्रा० यदेनदाहन्तदस्माअन्नमप्यौनिंक्रान्ताश्रयक्कतिननैभ्यनंश्रीणाति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ अ
१२६ थस्तोमभागाउपदधात्ये। नहैप्रजापतेरेतदन्नमिन्द्रोऽभ्यध्यायत्सोऽस्मादुदचिक्रमिषत्तम
ब्रवीत्कथोत्क्रामसिकथामाजहासीतिसवैमेस्यान्नस्यान्नसंप्रयच्छेतितेनवैमासहप्रप
126 यस्वेतितथेतितस्मैतस्मान्नस्यरसंप्रायच्छत्तेनैनं सहप्रापद्यत ॥ ९ ॥ सयःसप्रजाप
तिरयमेवसयोयमग्निश्चीयतेथयत्तदमेतास्ताश्छन्दस्यात्रथयःसोन्नरसस्तएतास्ता
स्तोमभागाअथयःसइन्द्रासोसावादित्यःसएषएवस्तोमोयद्धिकिञ्चस्तुवतएततेन
स्तुवन्तितस्मादेतस्मैस्तोमायेतंभागंप्रायच्छन्तयदेतेस्मैस्तोमायेतंभागंप्रायच्छन्तस्मा ५८

स्तोमभागाः॥२५॥रश्मिना सत्याय सत्यं जिन्वेत्येष वै रश्मिरन्नंऽरश्मिरेतच्चतत्सत्यञ्च सं
धायात्मन्नुपादयते प्रेतिना धर्म्मणा धर्म्मं जिन्वेत्येष वै प्रेतिरन्नं प्रेतिरेतच्चतद्धर्मं च सं
धायात्मन्नुपादयतेऽन्वित्या दिवा दिवं जिन्वेत्येष वा अन्वितिरेतच्चतत्संच सन्धायात्म
न्नुपादयते न थाधधदेते दीहेतन्नवतद्धर्मं च सं धायात्मन्नुपादयते मुनादो जिन्वादो स्म
मुष्मैत्वाधिपतिनोर्ज्जोर्ज्जं जिन्वेति त्रेधाविहितास्त्रेधाविहित——न्नं॥२॥यद्देवस्तोमभा
गा उपदधात्येतद्वै देवा विराजञ्चितिञ्चित्वा समारोहंस्तेब्रुवपर्खेतपयमितिचितिमिच्छन्ते
तिवावतद्ब्रुवंस्तेवेतयमानानाकमेवस्वर्गं लोकमपश्यन्नमुपादयन्तस्य यः स नाकः

ब्रा· स्वर्गोलोकएतास्माल्लोकमभागास्त्र्यदेताउपदधातिनाकमेवैतत्स्वर्गंलोकमुपयन्ते ८
१२८ तथालिस्रः प्रथमाऽयं सलोकोयाद्वितीयान्तरिक्षंतत्तथास्तृतीयाद्यौः सायाश्चतु
र्थ्यः प्राचीसादिग्याःपंचम्योदक्षिणासायाःषष्ठ्यः प्रतीचीसायाः सप्तम्यउदीचीसा ॥९॥
127 तावाएताएकविंशतिरिष्टकाइमेचलोकादिशश्चेमेचवैलोकादिशश्चप्रतिष्ठमेव
चैलोकादिशश्चैकविंशस्तस्मादाहुः प्रतिष्ठैकविंशइति ॥६॥ अथयाअष्टाविष्ट।
काश्चिनोति यत्ति साष्टाक्षरागायत्रीस्वस्त्वगायत्रीनिधनंब्रह्मतन्नधेदनमंडलंनपतितदे
तस्मिन्नकविंशे प्रतिष्ठायांप्रतिष्ठितन्नपतितस्मान्नावपद्यते ॥७॥ नहैको वेषकाः स्त।

त्रायतनत्रयस्त्रिंशत्वेतित्रिंशास्तेनमोमुपदधाति त्रिंशदक्षराविराड्विराडेषाचितिरितिनन
ष्याकुर्यादितितेरवयन्नेकविंशंशासम्पदमथोगायत्रीसंपदमथोश्न्द्रलोकोहैषयेषान्म
नाविराडिन्द्रायहृतश्न्द्रलोहैषयैषान्सनाविराडिन्द्रायहृत) वोह्विषत्तस्मात्सर्वंप्रसु
धामिनंकुर्वीतीन्द्रमिन्द्रलोकान्नुदन्तेयजमानोवैस्वेयत्तश्न्द्रोयजमानायहृतेयजमा
नलोकेह्विषतंश्रात्सर्वंप्रसुधामिनंकुर्वन्तियजमानयजमानलोकान्नुदन्तेयस्वाए
नमग्निमाह एत्येषएवयजमानश्रायतनेनैनैषउपवात्रत्रिंशंशान्तमी॥५॥ब्राह्मणम्॥८
नाग्नषाष्ठायैवेलयोयदधाति वाग्वाश्राषाढारसपएषवाचितदसंदधातितस्मात्स

ब्रा· ह्वैषामंगानांवावैवान्नस्यरसंविजानाति॥१॥ यद्देवाषाढाया। इयम्वाअषाढस्या।
१२८ वादित्यस्सोमभागाअमुन्तदादित्यमस्याप्रतिष्ठायांप्रतिष्ठापयति॥२॥ यद्देवाषा।
128 ढायै। इयम्वाआषाढाहृदयंसोमभागोऽस्यास्तद्धृदयम्मेनोदधातितस्मादस्यां
हृदयेनमनवाचेनयन्तिसर्व्वन्तउपदधातिसर्व्वन्तस्मैहृदयंम्मनोदधातितस्मादस्या
सर्व्वतोहृदयेनमनसावनयतेथोपएणपाहैतालक्षपत्नापनत्सर्व्वतोधन्वेतस्मा
यस्य सर्व्वतोलक्षंभवतितम्पुण्यलक्ष्मीकइत्याचक्षते॥३॥ अथैनाःपरीषेणप्रच्छा
दयत्य। न्नम्वैपुरीषंरसमपषतमेततिरःकरोतितस्मान्निरइवान्नस्यरसः॥४॥ यद्दे ५८

पंचमोध्यायः

वपुरीषेण।न्नं वै पुरीषं रस एषोन्नंचतद्रसंकरोतितस्माद्दधाति॥५॥यद्वेवपु।
रीषेण।हृदयम्वा अस्य लोमभाजः पुरीतत्पुरीषं हृदयन्तत्पुरीततापच्छादयति॥६॥
यद्वेवपुरीषेण।संवत्सरएषोग्निस्तमेतच्चितिपुरीषैर्ऋतुभिर्वर्तयतितयाश्चतस्त्रः प्र
थमाश्चितयस्तेचत्वारऋतवोथलोमभाजा उपधायपुरीषन्निवपतिसापञ्चमीचि
तिःसपञ्चमऋतुः॥७॥तदाहुः।यल्लोकम्पृणान्ता अन्याश्चितयोभवन्तिनात्रलोक
१५५ म्पृणामुपदधातिक्वात्रलोकम्पृणेत्यसौवा आदित्योलोकम्पृणैष उपषाचितिः सै
३१ षास्ययल्लोकम्पृणाचितिरथयदत ऊर्ध्वमापुरीषात्साषष्ठीचितिः सषष्ठऋतुः॥८॥

ब्रा· अथपुरीषन्निवपति।तद्विकर्णीञ्चस्वयमातृण्णाञ्चोपदधातिहिरण्यशकलैःप्रोक्ष्याग्नि
१२९ मभ्यादधातिसासप्तमीचितिःतस्सप्तमस्त्वन्तु॥९॥ताउवैषडेवा यद्विकर्णीवस्वयमा
129 तृण्णाचषट्खापवनश्चितेः॥१०॥ताउवैपञ्चैव।यजुष्मान्यस्तुरीन्निवपतिस्तूलीमन्त्रेनैने
षानचितिरथोलोकंपृणात्ताअन्त्याश्चितयोभवंतिनात्रलोकम्पृणामुपदधातिनेनो
पवैषानचितिः॥११॥ताउवैतिस्रएवा।यमेवलोकःप्रथमाचितिर्द्यौरुत्तमाथयाएता
स्तिस्रस्तदन्तह्याउदमेवमिवैवान्तरिक्षन्तापवन्तिस्रएवपंचैव२षडेव२सप्तो ५७
॥१२॥ ब्राह्मणम्॥५॥ नाकसदउपदधाति।देवावैनाकसदस्तत्रैषसर्वो

ग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्देवा असीदंस्तद्यदेतस्मिन्नाके स्वर्गे
लोके देवा आसीदंस्तस्माद्देवा नाकसदस्तथैवैतद्यजमानो देता उपदधात्येतस्मिन्ने
वैतन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥२॥ यद्वेव नाकसद उपदधाति । तद्वै देवा एतन्नाकं स्व
र्गं लोकमपश्यन्नेता स्तोमभागास्ते अब्रुवन्नुपतज्जानीत यथास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सी । र्गे
दामेति तेऽब्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तदिच्छत यथास्मिन्नाके
स्वर्गे लोके सीदामेति ॥३॥ ते चेतयमाना । एता इष्टका अपश्यन्नाकसदस्ता उपद
धत ताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदंस्तद्यदेताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदंस्तस्मा

ब्रा· देतानाकसदस्तथैवैनंयजमानोयदेताउपदधातितस्मिन्नेवैनेनाकेस्वर्गेलोकसा
१३· दति ॥३॥ दिक्षूपदधाति। दिशोवैसनाकःस्वर्गोलोकःस्वर्गएवैनमेतल्लोकेसाद
यत्यृतव्यानांवेलयासंवत्सरोवाऋतव्याः संवत्सरःस्वर्गोलोकःस्वर्गएवैनमेतल्लो।
130 केसादयत्येतत्स्तोमभागमेषवैसनाकःस्वर्गोलोकस्तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति
॥४॥ सपुरस्तादुपदधातिराज्ञ्यसिप्राचीदिगितिराज्ञीहनामैषाप्राचीदिग्वसवस्तेदे
वाअधिपतयइतिवसवोहैतस्यैदिशोदेवाअधिपतयोग्निर्हेतीनांप्रतिधर्त्तेत्यग्नि
र्हेवात्रहेतीनांप्रतिधर्त्तात्रिवृत्त्वास्तोमःपृथिव्यां ~ श्रयत्वितित्रिवृता ५८

हिताहैषास्तोमेनपृथिव्यांस्थितात्यमुष्यमध्यस्थायामेस्तन्वामात्विन्याज्येनहैषोन्येक।
नात्यथावैपृथिव्यांस्तन्मयाद्रथन्तरं सामप्रतिष्ठितापान्तरिक्षरतिरथन्तरेसा।
हैषासामनाप्रतिष्ठितान्तरिक्षऋषयस्त्वप्रथमजादेवेष्विति प्राणावाऋषयःप्रथ
मजास्तद्धिप्राणप्रथमजान्दिवोमात्रयावरिमाप्रथंत्विनितियावतीद्योस्तावतींवरि
म्नाप्रथंत्वित्यैतद्धिधर्त्ताचायमधिपतिश्चेति वाक्वैतोमनश्चनोहीदं सर्वंम्विधा
रयतस्तेनत्वासर्वैसंविदानानाकस्य पृष्ठेस्वर्गेलोयजमानञ्चसादयंत्विति यथैव
यजुस्तथातन्युः॥९॥ अथदक्षिणतो। विराडसिदक्षिणादिगितिविराड्ढनामैषाद

क्षिणादिग्रुद्रास्तेदेवाअधिपतयइतिरुद्राहैतस्यैदिशोदेवाअधिपतयइन्द्रोहेती
ब्रा॰ नांप्रतिधर्त्तेतीन्द्रोहेवात्रहेतीनांप्रतिधर्त्तापंचदशस्त्वास्तोमः पृथिव्यांश्रय
१३१ त्विति पञ्चदशेनहैषास्तोमेनपृथिव्यांश्रिताप्रउगमुक्थमव्यथायैस्तभ्नाति
131 तिप्रउगेणहैषोक्थेनाव्यथायैपृथिव्यांस्तब्धारथन्तरंसामप्रतिष्ठित्याअन्तरिक्ष
इतिबृहताहैषासाम्नाप्रतिष्ठितान्तरिक्षऋषयस्त्वाप्रथमजादेवेष्वितितस्योक्तो
बन्धुः॥६॥अथपश्चात्सम्राडसिप्रतीचीदिगितिसम्राड्ढनामैषाप्रतीचीदि
गादित्यास्तेदेवाअधिपतयइत्यादित्याहैतस्यैदिशोदेवाअधिपतयोवरुणोहेतीनांप्रतिधर्त्ते

त्रहेतीनां प्रतिधत्तीसप्तदशस्तोमः पृथिव्यां श्रयत्विति सप्तदशेनहैषास्तोमे

नपृथिव्यां श्रितामरुत्वतीयमुक्थमव्यथायैस्तभ्नात्विति मरुत्वतीयेनहैषोन्यो ना

ष्ट्रयायै पृथिव्यां स्तब्धा वैरूपं सामप्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष इति वैरूपेणहैषा सा

म्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथोत्तरतः

स्वराडस्युदीचीदिगिति स्वराड्ढ नामैषोदीचीदिक् मरुतस्तेदेवा अधिपतय इति मरुतो

हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधर्त्तेति सोमो हैवात्र हेतीनाम्प्रतिध

र्त्तै कविंशस्त्वास्तोमः पृथिव्यां श्रयत्वित्येकविंशेनहैषास्तोमेन पृथिव्यां श्रि

ब्रा॰ तानिष्केवल्यान्मध्यमम्ध्यायायैस्तम्भात्वितिनिष्केवल्येनह्येषोन्तरिक्षेनाध्यायायेपृथिव्या

१३२ ऽंस्तन्यावैराजऽंसामप्रतिष्ठित्याअन्तरिक्षद्रातवैराजेनहैंषासास्मप्रतिष्ठि।

132

तान्तरिक्षऋषयस्त्वाप्रथमजादेवेष्वितितस्योक्तोबन्धुः॥५॥अयमथ्यो।धिपत्न्यसि

पत्न्यसिन्दहतीदिशामित्यधिपत्नीहनामैषान्दहतीदिग्विश्वेतेदेवाअधिपतयर

तिविश्वेहेदिशोदेवाअधिपतयोन्दहस्पतिर्हेतीनाअप्रतिधर्त्तेतिन्दहस्पतिर्हैवा

त्रवात्रैहेतीनामप्रतिधर्त्तात्रिणवत्रयस्त्रिऽंशौत्वास्तोमौपृथिव्याऽंश्रयतामितित्रि

णवत्रयस्त्रिऽंशाभ्याऽंहैष।स्तोमाभ्यामपृथिव्याऽंश्रितावैश्वदेवाग्निमारुतेउक्थेअव्य

थायैस्तभ्नीतामिति

वैश्वदेवाग्निमारुतनाम्नाऽहेषोन्नाभ्यामव्यथायैपृथिव्याः स्तस्माशाक्वररैवतेसाम ।
नीभवतिष्विन्याअन्तरिक्ष इतिशाकररैवनाम्नाऽहैषासामभ्यामनिष्विताअन्तरिक्षमथ
यस्तात्प्रथमजादेवेष्वितिनस्मोक्तोम — ॥९॥ एतावान्वैसर्व्वोयज्ञो । यज्ञउदेवानामात्मा
यज्ञमेवैतद्देवाआत्मानंकृत्वैतस्मिन्नाकेस्वर्गेलोकेसीदंस्तथैवैतद्यजमानोयज्ञ
मेवात्मानंकृत्वैतस्मिन्नाकस्वर्गेलोकेसीदति ॥१०॥ अथपंचचूडाउपदधाति । यज्ञो
वैनाकसदोयज्ञउएवपंचचूडास्तद्यइमेचत्वारऋत्विजोगृहपतिःपञ्चमास्तेनाक
सदोहोत्राःपंचचूडाअतिरिक्तंवैतद्यज्ञोहोत्रायद्वाअतिरिक्तंचूडःसन्तद्यत्पश्चादतिरि ।

ब्रा. ऽस्तस्मात्पंचचूडाः॥११॥ यद्वेव नाकसदः पञ्चचूडा उपदधात्यात्मा वै नाकसदो मिथुनं पञ्चचू
१३३ डा अथ यदाहैतदात्मनो यन्मिथुनं यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायै॥१२॥
133 यद्वेव नाकसदः पञ्चचूडा उपदधात्यात्मा वै नाकसदः प्रजा पञ्चचूडा अतिरिक्तं वा एतदात्म
नो यत्प्रजा यद्वा अतिरिक्तं चूडः स न यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः॥१३॥ यद्वेव नाक
सत्पंचचूडा उपदधाति। दिशो वै नाकसदो दिश उ एव पञ्चचूडा स यास्ता अमुष्मादादित्या
दर्वाच्यः पञ्च दिशस्ता नाकसदो याः पराच्यस्ताः पंचचूडा अतिरिक्ता वै ता दिशो या अमु ६१
ष्मादादित्यात्पराच्यो यद्वा अतिरिक्तं चूडाः स न यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पंचचूडाः॥१४॥

यद्वेवपंचचूडाउपदधात्येतेहदेवाअमितघ्नयएहैतेअस्माल्लोकानुपरिष्टाद्ददना ऽं
स्मिनाष्ट्रानहन्नुरितितेनएतानेषाल्लोकानामुपरिष्टाद्गोप्तॄनकुर्वतनेपएतेहेतयश्च
प्रहेतयश्च ॥१९॥ सपुरस्तादुपदधाति । यस्पुरोहरिकेशइत्यग्निर्वैपुरस्तस्तद्यदाहपु
रइतिप्राचीह्यग्निःसदाग्निमुद्धरन्तिप्राञ्चमुपचरन्त्यथयद्धरिकेशइत्याहहरिरिवह्यग्निः
ल सूर्यरश्मिरितिसूर्यस्येवह्यग्नेरश्मयस्तस्यरथगृत्सश्चरथौजाश्चसेनानीग्रामण्याविति
वासन्तिकौतावृतूपुञ्जिकस्थलाचक्रतुस्थलाचाप्सरसावितिदिक्चोपदिशाचेतिहस्मा
माहमाहिषिःसेनाचसमितिश्चेदंतुतवच्छशवोहेतिःपौरुषेयोवधःप्रहेतिरिति

ग्रा॰ यद्वैसेनायात्त्वसमितोयत्नीयज्ञेनतेदन्दशूकाः पशवोहेतिःपौरुषेयोवधःप्रहेतिरितिय

१३४ दन्तोन्त्वांत्त्वन्निसमपौरुषेयोवधःप्रहेतिस्तेभ्योनमोअस्त्वितितेभ्यएवनमस्करोतितेनोऽव

ऽवन्त्वितितएवास्मैमृडयन्तितेयंद्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषांजम्भेदध्मइतियमेवद्वेष्टियश्चै

134 द्वेष्टितमेषांजम्भेदधात्यमुमेषांजम्भेदधामीतिहब्रूयाद्यंद्विष्यात्ततोहतस्मिन्नपुनरस्त्यपित।

नाद्रियेतस्वयंनिर्दिष्टोह्येवसयमेवद्वेष्टि॥१६॥अथदक्षिणतः।अयन्दक्षिणाविश्वक

र्म्मेत्ययम्वैवायुर्विश्वकर्म्मायोयंपवतएषहीदंसर्व्वङ्करोतितमेतन्माहदक्षिणे ९९

तितस्मादेषदक्षिणएवभूयिष्ठंवातितस्यरथस्वनश्चरथेचित्रश्चसेनानीग्राम ॥

एपाविनियैष्मोनाहृत्तमेनकाचसहजन्याचाप्सरसावितिदिक्कोपदिशावेतिहस्माह
माहित्थिरिमेन्त्वेतेद्यावापृथिवीयातुधानाहेतीरक्षꣳसिप्रहेतिरितियातुधानाहैवात्र
हेतीनारक्षꣳसिप्रहेतिस्तेभ्योनमोअस्त्वितितस्योक्रोनमु ॥२७॥ अथपश्चा।दयंप
श्चाद्विश्वव्यचाइत्यसौवाआदित्योविश्वव्यचायदाह्येवैषउदेत्यथेदꣳसर्व्वंव्यचोभवति
नधन्नमाहपश्चादितितस्मादेतंप्रत्यञ्चमेवयन्तंपश्यन्तितस्यरथप्रोतश्चासम।
रथश्चसेनानीग्रामएपावितिवार्षिकौतावृतूप्रम्लोचंतीचानुम्लोचन्तीचाप्सरसा
वितिदिक्कोपदिशावेतिहस्माहमाहित्थिरथोरहोरात्रेत्वेतेतेहिप्रम्लोचतश्चानुम्लो

श्रा· वनोव्याघ्राहेतिः प्रहेतिः सर्पाः प्रहेतिरितिव्याघ्राहेवात्रहेतिः सर्पाःप्रहेतिस्तेभ्योन

१३५ मोअस्त्वितितस्योक्तोबन्धुः॥२८॥ अथोत्तरतोयमुत्तरात्संयद्वसुरितियज्ञोवाउत्तराथ

135 त्समाहोत्तरतादित्युत्तरतस्तउपाचारोहियज्ञोयथयत्संयद्वसुरित्याहयज्ञं हिसंयन्ती

तीदेवास्वि।तेनस्यतारिर्त्तसंस्यारिष्टनेमिश्चसेनानीग्रामण्यावितिशारदौतावृतू वि

श्वाचीचघृताचीचाप्सरसावितिदिक्चोपदिशाचेतिहस्माहसाहि[illegible]दिश्चवत्तुते रु

स्तुकचेदिरेवविश्वाचीसघृताच्यापोहेतिर्वातः प्रहेतिरित्यापोहेवात्रहेतिर्वातःप्र १३

हेतिरतोस्तेवोद्वेष्टोवात्यन्तः प्रीतस्तेभ्यो नमोअस्त्वितितस्योक्तोबन्धुः॥२९॥

अथमध्ये यमुपर्य्यार्व्वाग्वसुरितिपर्ज्जन्योवाउपरितद्यत्तमाहोपरीत्युपरिहिपर्ज्जन्यो।
यद्ध्यर्व्वाग्वसुरित्याहनोह्यर्व्वाग्वसुवृष्टिरन्नंप्रजाभ्यःप्रदीयतेतस्यसेनजिच्चसुषेण
श्चसेनानीग्रामण्याविनिहैमन्तिकौनावृत्तऊर्व्वशीचपूर्व्वचित्तिश्चाप्सरसावितिदिक्चो
पदिशावेतिहस्माहमाहिस्थिराङ्गुतिस्यन्तेतेदक्षिणं यावस्फूर्ज्जन्हेतिर्व्विद्युत्प्रहेतिरि
त्यवस्फूर्ज्जन्हेवाव्रहेतिर्व्विद्युत्प्रहेतिस्तेभ्योनमोअस्त्विनितस्यैकोनत्रिंशः॥२०॥एतेवैने
हेतयश्चप्रहेतयश्च। यास्तदेवापषांलोकानामुपरिष्टाज्ञोभ्येनकर्द्वताथयास्ताःप्रा
गापतेतेसेनानीग्रामण्याथयतस्त्रिष्ठनमोतास्ताश्चप्सरसःसर्व्वपवनदेवाःक्रान्स्मान्

ब्रा० त्वासहप्रजयासहमिथुनेनैतस्मिन्नाकेस्वर्गेलोकेसीदंत्ययैवैतद्यजमानःसर्वएव
१३६ कृत्स्नोत्वासहप्रजयासहमिथुनेनैतस्मिन्नाकेस्वर्गेलोकेसीदति॥२१॥तावाएताद
शेष्टकाउपदधातिदशाक्षराविराड्विराडेषाचितिस्ताउवैपञ्चैवद्वेद्वेह्युपदधातिना
हैताअग्नेराशिषस्ताउत्तमायांचिताउपदध्यादन्नमेषोग्नेर्यदुत्तमाचितिरन्नेनैतद
ग्नेराशिषोनिराहपञ्चभवन्तिपञ्चाहियज्ञआशिषोथैनेअन्तरापुरीषन्निवपत्यग्नौहै
तौयदेतेइष्टकेनेदिमावग्नीसंशोचातइत्यथोअन्नंवैपुरीषमन्नेनैवाभ्यामेतत्संज्ञां ६८
करोति॥२२॥अथातोन्वाहनंपुरस्तादुपधायदक्षिणतःपश्चादुत्तरतोमध्यमउ

मध्यउपधात्यथोत्तराःपुरस्ताद्देवायउपधायदक्षिणतउत्तरतोमध्येपश्चाद्दुपदधात्येव।
स्तीत्यपादनोहस्वर्गोलोकपतद्देवाइमाँल्लोकांत्सर्वतः समपिधायदवस्तात्स्वर्गमेत्लो
कम्या।पयन्नथैवैतद्यजमानइमाँल्लोकांत्सर्वतःसमपिधायावस्तात्स्वर्गंल्लोकंप्रप
धते॥२३॥ब्राह्मणम्॥छन्दस्याउपदधाति।त्रैषसर्वोग्निः संस्कृतः सएषोत्रक्षियमेक्ष
त्रोहैषोतःपरातस्माच्चलमासपक्षियमधारयिष्यन्तस्मादिदमप्येतर्ह्युर्न्नवापषो
लंः क्षियैवारणायराज्ञायवाग्रामणीभ्यायवेतितस्मैदेवपताः श्रियग्गायक्षत्रेना
च्छन्दस्याःपशवोवैछन्दांसिअन्नम्पशवोन्नमुप्रीः॥१॥त्रिवास्रुपदधाति।त्रिवृद्धैप

ब्रा॰ षुः पिता माता पुत्रो यो गर्भ उल्बं जरायु यो विहृदा यत्रैक ऋषिर्बृहिष्टि मीजमेकैवाति छन्दा
१३७ भवन्त्येकाले व सा सर्वाणि छन्दांसि स्याति सा या सा स्वीर्म्मि हृत्तद्वृष्कत्र यत्तन्महद्वृष्केनेता
ला शकन्दस्याः ॥२॥ नस्याशिरो गायत्र्या। आत्मा त्रिष्टुभीनृर्कं जगत्याः पत्तोपङ्क्त्या येथैता
137 सांककुभाच्चनागरिचनार्यत्तराएपादायानिच्छन्दस्सुपदायानि सा सातिच्छन्दा एव भव
ति गायत्र्य रस्तराः संपद्यन्ते सैव गायत्र्य भीति र्थ्यगटहत्याः सानाहतीयाउष्णिहः
सौष्णिलएथ यद्दशी यद्दशो यदर्द्दच्चौर्ये दैक्षाग्नं यदावपनं तदति च्छन्दा अथ
यत्रदोर्यत्सृ दृदो हो पत्सदनुषंगायाक्विच्चात्रनुष्टक्मर्मीणान्तदनुष्टुभः ॥३॥ ।

प्रजार्षुर्द्विपदा। एतावदैमहद्व्यक्षम्मरुद्व्यक्षꣳसीः सर्वामेवास्मा एतान्देवाः श्रियं।
प्रायच्छंस्तथैवास्मा अयमेताꣳ सर्वाꣳ श्रियंप्रयच्छति॥४॥ यद्वेवच्छन्दस्या उपदधा
त्ये। नैद्वै देवा एतन्नाकꣳ स्वर्ग्गंलोकमपश्यन्नेनास्तोममास्तस्मिन्नविशास्तेषांविश।
तांप्रजापतिरुन्नमो विशन्स्मयः सप्रजापतिरेताꣳश्छन्दस्याः॥५। नस्यशिरोगायत्र्य।
स्तायज्ञायज्ञेया भवन्तिगायत्रꣳ हिशिरस्तिस्रो भवन्तित्रिवृद्धिशिरः पूर्वार्द्ध उपदधा
तिपुरस्ताद्धीदꣳ शिरः॥६॥ उरस्त्रिष्टुभ। स्तारेतः सिचौर्वैलयोपदधातिपृष्टयोवैरेतः
सिचा उरावैपृतिपृष्टयः॥७॥ श्रेणाणीजगत्यः सयावतिपुरस्तात्स्वयमातृण्णायैत्रि

ब्रा॰ ष्टुभ उपदधाति तावन्ति पृष्ठ्याज्जगती र्ग्रीवा अथ यन्मध्ये प्राणस्तदेषा स्वयमातृण्णा ।
१३८ यावत्सुवापन्नस्मात्प्राणात्पुरस्ताद्दुरस्तावन्ति पृष्ठ्या क्रोडौ ॥ ८ ॥ समक्रावन्नुष्टुभ आ स्वा
अनन्तर्हिता जगतीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितेन तच्छ्रोणिभ्यामंसयौ तद्दधाति ॥ ९ ॥
1,38 पर्शवो बृहत्यः । कीकसाः ककुभः सोत्तरेण त्रिष्टुभश्च ककुभश्च बृहतीरुपदधाति
तस्मादिमा उभयत्र पर्शवो नद्धाः कीकसासु च जत्रुषु च ॥ १० ॥ ग्रीवा उष्णिहा स्वा अनन्त
र्हिता गायत्रीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तच्छ्रोणीभ्यो ग्रीवा दधाति ॥ ११ ॥ पक्षौ पङ्क्तय स्वा
यत्पङ्क्तयो भवन्ति पाङ्क्तो हि पक्षौ पार्श्वत उपदधाति पार्श्वतो ह्येमौ पक्षौ यद्वर्षीय

च्छन्दस्या दक्षिणत उपदधाति दक्षिणतस्तदर्द्धम्पशोर्वीर्यवत्तरं करोति तस्माद्दक्षि
णोऽर्द्धः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥११॥ उदरमतिच्छन्दाः पशवो वै छन्दांस्यन्नम्पशव उदरं
वा अन्नमत्त्युदरं हि वा अन्नमत्ति तस्माद्यदोदरमन्नं प्राप्नोत्यथ तज्जग्धं यातयाम
रूपं भवति तद्यदेषा परं छन्दांस्यत्ति तस्मादतिच्छन्दा अतिच्छन्दा ह वै तामति
च्छन्दा इत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवाः ॥१२॥ योनिः पुरीषवतीति संसृष्टे
उपदधाति संसृष्टे ह्युदरं च योनिश्च पुरीषसंहिते भवतो मांसं वै पुरीषं मांसं
सेन वा उदरं च योनिश्च संहिते सर्वाति च्छन्दा भवत्यपरा पुरीषवत्युत्तरे संसृदरम

धरायोनिः ॥१४॥ तेष्टका उपदधाति। प्राङ्क्षैतानि स्वोयतेयोप्राणैवेशाव उदरस्याचीयो
श्रा· निर्नहिस्लोमभागं हृदयमेव लोमभागाद्धृदयमुवा उन्नममथोदरमथयोनिः ॥१५॥
१३९ तेदक्षिणतः स्वयमातृण्णाया उपदधात्यथप्रथमायांचिता उत्तरतः स्वयमातृण्णाया
139 उदरञ्च योनिञ्चोपदधाति यो वा अयं मध्ये प्राणस्तदेषा स्वयमातृण्णैतस्यतस्मात्।
सोभयत उदरञ्च योनिं च दधाति तस्मादेतस्य प्राणस्योभयत उदरञ्च योनिश्च ॥१६॥
प्रतिष्ठा द्विपदा। स्यापद्विपदा भवन्ति द्वन्द्वं हि प्रतिष्ठानि ष्ठो भवन्ति त्रिवृद्धि प्रतिष्ठा यद्वा उ
पदधाति पत्नाधीयम्प्रतिष्ठा ॥१७॥ सोसैष सस्कृतन्नात्मान्तयस्य हैतमेवं संस्कृतमात्मान

कुर्वन्त्येतꣳह स सुकृतमात्मानमभिसंभवत्यथ यस्मै हैतमतोऽन्यथा कुर्वन्ति दुष्कृतꣳ
ह तस्यात्मानं कुर्वन्ति स ह स दुष्कृतमेवात्मानमभिसंभवति ॥१५॥ तदेतत्साम निध
नेषु प्रयुङ्क्ते। अर्को देवानां परमे व्योमन्नर्कस्य देवाः परमे व्योमन्नित्येतद्धैव देवानां वि।
शां ता प्रजापतिः स्वर्गो विशां तस्मादाहार्को देवानां परमे व्योमन्नित्यथ यदाहार्कस्य
देवाः परमे व्योमन्नित्यपां वा अग्निरर्कस्तस्यैतदन्नमाया अग्नितो सर्वे वा विष्टास्तस्मा
दाहार्कस्य देवाः परमे परमे व्योमन्निति ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥
कण्डिकासंख्या ॥१८॥ गार्हपत्यमुपदधात्ये। तद्धै देवाः प्राप्य राद्धेवामन्यन्त तेऽमुव

केनेदमवात्समेतिगार्हपत्येनैवेत्यब्रुवन्गार्हपत्यंवैवित्वासमारुह्यप्रथमांवितिमपश्यन्
ब्रा॰ मप्रथमायैद्वितीयांद्वितीयायैतृतीयंतृतीयायैचतुर्थींचतुर्थ्यैपञ्चमींपञ्चम्या३द
१८० मितिः॥१॥तेऽब्रुवन्नुपतज्जानीतयथेयमस्माकंस्वेवराद्धिरसदितितेब्रुवंश्चेतयध्वमिति
140 वितिमिच्छतेतिवावतदब्रुवंस्तदिच्छतयथेयमस्माकंस्वेवराद्धिरसदिति॥२॥तेचेतयमा
नाएतदपश्यन्निहेममाहुत्योपदधामहाइतितमिहाहुत्योपादधततस्मिन्नवदन्त
वसवःपुरस्ताद्रुद्रादक्षिणतआदित्याःपश्चान्मरुतउत्तरतोविश्वेदेवाउपरिष्टा। ६८
दिहोपदधामेहोपदधामेति॥३॥तेऽब्रुवन्मध्यएवोपदधामहैसनोमध्यउपहितः

सर्व्वेषामभविष्यतीतितंम्मध्यउपदधततदेतांराद्धिमात्मंनदधतमध्यतोमध्यत
एवैतदेतांराद्धिमात्मन्नदधततथैवैतद्यजमानोयज्ञार्हपमुपदधात्येतामेवै
तद्राद्धिमात्मंधत्तेमध्यतोमध्यतएवैतदेतांराद्धिमात्मधत्ते ॥४॥ यद्वेवगार्हप
त्यमुपदधाति।अन्नंवैगार्हपत्योन्नायमग्निश्चितोत्रएवैतदन्नमपिदधातिमध्यतोम
ध्यतएवास्मिन्नेतदन्नन्दधाति ॥५॥ यद्वेवगार्हपत्यमुपदधाति। वेदिर्वैदेवलो
कोथवाएषमहिम्नेदेदिचितोभवतितंयदिहाहृत्योपदधातितदनंवेदौदेवलो
केप्रतिष्ठापयति ॥६॥ यद्वेवगार्हमुपदधाति। योनिर्वैपुष्करपर्णमथवाएषवह्नियोनि

श्राः चितोभवतिहं सद्दिश्च पांहिर्ह्वोवापतयोनेरग्निकर्म्मयत्पुरापुष्करपर्णं। त्तंयदि
२५। स्त्योपदधातिनदेनंयोनौपुष्करपार्णेअभिनिधापयनितयोहैसोमहिर्ह्वोभवत्य।
141 ष्टाविष्टकाउपदधातिनसोक्तोमन्यत्स्लंवापतैरेवयज्ञभिरेनयाब्रताविनोतियो।
ह्येवासौसपवायन्तमेवैतदाहत्येहोपदधाति॥७॥ अथयुवमश्चितिमुपदया।त्ये
तद्वैदेवागार्हपत्यंचित्वातस्मिन्नधिवतायशपक्रोनिर्वैगार्हपत्याविन्तिरेषौवेयो ६५
नेराह्वियंद्वेतः प्रजातिस्तसामेतस्सांयोनौरेतः प्रजातिन्नापशपत्॥८॥

नेत्रुव।न्व पतन्ज्ञानीत यथास्यांयोनौरेतः प्रजानिन्दधामेनितेव्रुस्त्रनय मिति।
चिनिमिच्छेतनिवावत दम्भ्रुवस्तदिच्छत यथास्यायोनौरेतः प्रजातिं दधामेति॥९॥ने
चेतयमाना।पतांपुनश्चितिमपश्यंस्ताम्नुपादधततदेतस्यांयोनौरेतः प्रजातिमद
धुर्म्मध्यतोमध्यतोमध्यत एवैतदेतस्यांयोनौरेतः प्रजातिमदधुस्तथैवैतधजमा
नोयत्पुनश्चितिमुपदधात्येतस्यामेतधोनौरेतः प्रजातिदधातिमध्यतोमध्यतएवै
तदेतस्यांयोनौरेतः प्रजानिन्दधाति॥१०॥ताः हैकेजघनार्द्धउपदधाति।जघनार्द्धाद्धै
रेतः सिच्यतेपुच्छसंधौ।पुच्छाद्धै रेतः सिच्यतइतिननथाकुर्याद्वहिर्द्धाहतेयोनेरेतः

ब्रा॰ प्रजातिन्दधतियेनयाकुर्व्वन्तिमयाप्येवोपदध्यान्नत्संप्रतियोनौरेतः प्रजातिंदधाति॥११॥
१४२ अष्टाविष्टका उपदधात्य। ष्टाक्षरागायत्रीगायत्रोग्निर्या वानग्निर्यावानग्निर्याव
142 त्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनाभ्युत्सिञ्चति पंचकृत्वः सादयति पञ्चचि
तिकोग्निः पञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावा।
तैवैनमेतदन्नेनाभ्युत्सिञ्चत्यष्टाविष्टकाः पंचकृत्वः सादयति तत्त्रयो।
दशमासाः संवत्सरस्य योदशाग्नेश्चितिपुरीषाणि यावानग्निर्याव

धार्णिर्यामन्त्रिर्मोक्त्यसमात्रानातावतद्भव ॥ १२ ॥ यद्वेव पुनश्चितिमुपदधाति । तद्वा
एतद्यथायथं करोति यदाहवनीयाद्गार्हपत्यमन्तरञ्चिनोति तद्यत्पुनश्चितिमुपदधा
ति य एवायमग्निश्चितस्तमेवैतदाहृत्यास्योपरिष्टात्पुनश्चिनोति तद्यच्चितं संतं पुन
श्चिनोति तद्यच्चितं संतं पुनश्चिनोति तस्मात्पुनश्चितिः ॥ १३ ॥ तद्धैके । जघनार्द्धे ।
गार्हपत्यमुपदधाति पूर्वार्द्धे पुनश्चितिमाहवनीयस्यैवायतने गार्हपत्यस्यैव स्वायतनाव
१४३ ग्नी इति न तथा कुर्यादयं वै लोको गार्हपत्यो द्यौराहवनीयस्तु नरो वा असावस्यै तेन सा
श्री. देनामन्तरामेवोपदध्यात् ॥ १४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यञ्च पुनश्चितिञ्चोपदधाति । वेदिश्च

ब्रा· तेऽग्नेरुत्तरवेदिं स्थापयये अन्नपर्वे निवपन्तयस्थते अथ हैने उपयमया अग्निन्निदधाति वे
१४३ दौवैवैनमेतदुत्तरवेदौ च प्रतिष्ठापयति ॥१५॥ यद्देव पुनश्चितिमुपदधाति। पुनर्यज्ञो
हैष उत्तरा हैषा देवयज्या पुनर्यज्ञमेवैतदुपधत्त उत्तरामेव यज्यामुपहैनं पुनर्यज्ञो ॥
143 नमति ॥१६॥ यद्देव पुनश्चितिमुपदधाति। यस्मैवैनं प्राणाश्च वयोऽग्रेऽग्निं समस्कुर्वं
स्तमपपत्तमेवैतत्पुनश्चिनोति तद्यच्चितं सत्तं पुनश्चिनोति तस्माद्देव पुनश्चितिः ॥
येन ऋषयस्तपसा सत्रमायन्नित्यामनेन ह्यषिना हैव्याना अग्निं स्वराभरन्त इतोन्या
नाअग्निं स्वर्गाल्लोकमाहरन्त इत्येतन्नस्मिन्नहन्निदधे नाके अग्निमिति स्व ॥ ॥ १४३

र्मैवैलोकानाकोयमाहुर्म्मनवल्लीणामहिंषमितियेविद्वांसस्तेमनवस्त्रीणामहिं
षमितिमर्व्वदाहैत्रसस्त्रीणामहिं॥१८॥तत्पत्नीभिरनुगच्छेमदेवाः।पुत्रैर्भ्रातृभिरु
तवाहिरण्यैःपरित्यनेनऽसर्व्वेणानुगच्छेमेत्येतंनाकंगृह्णानाःसुकृतस्यलोकइति
स्वर्गोवैलोकोनाकःस्वर्गंलोकंगृह्णानाःसुकृतस्यलोकइत्येतत्तृतीयेपृष्ठेअधि
रोचनेदिवइत्येतद्धत्तृतीयंपृष्ठंरोचनंदिवोयत्रैषएतत्तपति॥१९॥आवाचोम
ध्यमरुहद्भुरण्युरित्य।तद्वाचोमध्यंयत्रैषएतच्चीयतेभुरण्युरितिभर्त्तेत्येतदयम
ग्निःसत्पतिश्चेकितानइत्ययमग्निःसतांपतिश्चेतयमानइत्येतत्पृष्ठेपृथिव्यानिहि

ब्रा॰ नोदविद्युतदितिएतद्धे इयं विद्युत्ताविहितोदीप्यमान इत्येतदथ यस्यैदं क्रमण एतां यएतन्नाव
१८८ इत्यथ यस्यैदं कुर्वताः सर्वान्याप्मन इत्येतत् ॥२॥ अयमग्निर्वीरतमो वयोधा इत्येतन्सह
स्त्रियो योततामप्रयुक्त्विति सहस्त्रियो दीप्यतामप्रमन्न इत्येतद्धि भ्राजमानः सरि
रस्य मध्य इनीमे वै लोकाः सरिरं दीप्यमान एषु लोकेष्वित्येतदुपप्रयाहि दिव्यानिधा
मेत्युपप्रयाहि स्वर्गंल्लोकमित्येतत् ॥३॥ संप्रच्यवध्वमुप संप्रयातेत्य । मूने
तदृषिनाह समेनं प्रच्यवध्वमुपश्वेनं सम्प्रयातेत्यग्ने पथो देवयाना ।
कृण्व — मिति यथैव यजस्तथा मन्युः पुनः कृण्वाना पितरा ॥ १८८

युवानेनिवाक्वैमनस्वपितवायुवानावाक्मनश्चैतावग्नौअन्वाता॰सीत्त्वयित।
न्नमेतमितियोमाहृषिभिस्तन्तुस्ततस्तमेतदाह॥२२॥उद्बुध्यस्वाग्नेप्रतिजागृहित्व
मिती।ममेतदग्निमाहोद्बुध्यस्वप्रतिचैनंजागृहीतीष्टापूर्त्तेसं॰सृजेथामय।
चेतियथैवयजुस्तथामंपुरस्मिन्सधस्थेअध्युत्तरस्मिन्नितिद्यौर्वाउत्तर॰सधस्थंवि
श्वेदेवायजमानश्चसीदतेतिताहैश्वैर्देवैःसहयजमानं॰सादयति॥२३॥येनवह
सिसहस्रं।येनाग्नेसर्ववेदसमित्येतद्वास्यप्रतिज्ञानंनमंथामयेनसहस्रंवहसि
येनसर्ववेदसन्तेनेमंयज्ञन्नोनयस्वर्देवेषुगन्तवइतितेननश्मंयज्ञंनयस्वर्गंल्लो

ब्रा॰ कंदेवेषुगंतवश्चैनदयन्तेयोनिर्दीक्षिषयइतितस्याङ्कोमन्युरष्टाविष्टकाउपदध्या।
१४५ तितस्योपवोक्तः॥१६॥ब्राह्मणम्॥१॥सप्तमोऽध्यायः॥ऋतव्याउपदधात्यृतवएते।
यदृतव्याऋतूनेवैतदुपदधातितदेतत्सर्वंयदृतव्याःसंवत्सरोवाऋतव्याःसंवत्सरइ
145 दंसर्वमिदमेवैतत्सर्वमुपदधात्यथोप्रजननमेतत्संवत्सरोवाऋतव्याःसंवत्सरः
प्रजननंप्रजननमेवैतदुपदधाति॥१॥यद्वेवर्त्तव्याउपदधाति।तत्रावाऋतव्याविश्वा
माइतराइष्टकाःतत्रन्नहिषपन्नारन्दधातिताःसर्वास्वितिषूपदधातिसर्वास्वात्तं।
हिशित्तत्रमन्नारन्दधाति॥२॥यद्वेवर्त्तव्याउपदधाति।संवत्सरएषोऽग्निःसऋतव्याभिःस्तं १८

हितः संवत्सरमेवैतदृतुभिः सन्तनोति सन्धाति तानि वै नानाश्रम्स्तनयः समानोदर्का
ण्यृतवो वा असृज्यन्त नेत्स्पष्टा नानैवासन्नु ॥३॥ नेद्वा नानेव वा शस्यं समेना । शान्द्रामः प्रज
नयितुं रूपैः समायामेति तिनपकैकस्मिन्नृतुं रूपैः समायंस्तस्मादेकैकस्मिन्नृतौ स
र्वेषामृतूनां रूपं तायन्नानाश्रम्स्तनयो नानाह्यसृज्यन्ताथ यत्समानोदर्काणि रूपैर्हि समा
यंन्तु ॥४॥ स उपदधाति । नपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू इति नाम मनीषपनयोरेते नाम मन्त्रामे
वैनेयतदुपदधाम्सौ वा आदित्य एषस्तपस्तस्मादेतावन्तूष्मन्नभिहितौ तयदेतस्मादेता
वृतूष्मनन्नभिहितौ तस्मादेतौ पयपश्च तपस्यश्च ॥५॥ अग्नेरन्तः श्लेषोसीति । संवत्सर एषो

श्रा·
१४६
146

ग्निःसंस्कृतस्ताभिःसंहितःसंवत्सरमेवैतदृतुभिःसन्तनोतिसन्दधातिकल्पेतां
द्यावापृथिवीकल्पन्तामापओषधयइतीदमेवैतत्सर्वमृतुभिःकल्पयतिकल्पन्तामग्नयः
पृथङ्ममज्यैष्ठ्यायसव्रताइत्यग्नयोहैतेपृथग्यदेताइष्टकास्तद्यथैनमेतेऽग्नयोऽन्तरेणज्यैष्ठ्यायक
ल्पेरन्नेवमेनदाहयेअग्नयःसमनसोऽन्तराद्यावापृथिवीइमेइतियथैवयजुस्तथाबन्धुः
शैशिरावृतूअभिकल्पमानाइन्द्रमिवदेवाअभिसंविशन्त्वितियथेन्द्रंदेवाअभिसंविष्टा
एवमिमावृतूज्यैष्ठ्यायाभिसंविशन्त्वित्येतद्द्वेइष्टकेभवतोद्वौहिमासावृतुःसकृत्सा
दयत्येकंतदृतुंकरोति॥६॥तद्यदेतेअत्रोपदधाति।संवत्सरएषोऽग्निरिमउलोकाः

संवत्सरस्तस्य द्यौरेव पंचमी चितिर्द्यौरस्य शि शिरस्तत्तस्तद्यदेते अत्रोपदधाति यदेवा
स्यैते आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते अत्रोपदधाति ॥७॥ यद्वेवैतेऽत्रोप
दधाति। प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य शिर एव पञ्चमी चितिः शिरोऽस्य शि
शिरस्तत्तस्तद्यदेते अत्रोपदधाति यदेवास्यैते आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मा
देतेऽत्रोपदधाति ॥८॥ स पुरस्तात्स्वयमातृण्णायै च विश्वज्योतिषश्चर्तव्ये उपदधाति।
द्यौर्वा उत्तमा स्वयमातृण्णा दिश उत्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्दिवश्चादित्याच्चर्तून्दधा
ति तस्मादर्वाचीनमेवात ऋतवो यो प्रजननमेतदर्वाचीनं तद्दिवश्चादित्याच्च प्रजननं

ग्रा· मेतदर्वाचीनंन्नाभेस्तस्मादित्याह प्रजननन्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायन्तेस्यित ऽ

१४७ हैवातः पराक्प्रजननं यावन्तो ह वै समाना मे देवास्तावन्तो देवाः ॥९॥ अथप्रथमायै स्वयमा

147 तृण्णायै। प्रथमायैचविश्वज्योतिष उपरिष्टादेतन्वै उपदधातीयम्वै प्रथमा स्वयमातृण्णा

ग्निः प्रथमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्द्ध्वान्तनून्दधाति तस्मादित ऊर्द्ध्वा ऋतवो यो प्रजनन

मेतदितस्तदूर्द्ध्वं प्रजननन्दधाति तस्मादित ऊर्द्ध्वमेव प्रजायन्ते ॥१०॥ नानाव्यूहे। न्वै

ष्टतन्त्व्य हीनीति यो वै म्रियन्त ऋतवो ह तस्यैव्युस्तन्ते तस्माद्यत्रैव प्रथमे उपदधाति

तत्सर्वा उपदध्यात् ॥११॥ अथो इमे वै लोका ऋतव्या। इमांस्तलोकानूर्द्ध्वा घिवतिभिश्चिने

यथोत्तरं स्वाऽऋतव्याः तत्र न दृढं विति स्निश्चिनोत्यथो संवत्सरो वाऽऋतव्याः संवत्सरं त।
दृढं त्रिभिस्त्रिभिश्चिनोति तानाम्नमयायजुष्मत्येष्टकयोपरिष्टादभ्युपदध्यात्तत्र स्विशाभ्यु
पदध्यानीति ॥१२॥ नाहैनापवसायान्म्र। एतद्वै देवाऽऋतव्याभिरेवेमाल्लोकान्त्समयुरित
श्चेवार्द्धानमुतश्चावार्द्धावस्तथैवैतद्यजमानऋतव्याभिरेवेमाल्लोकान्त्संयातीतश्चार्द्धान
मुतश्चावार्द्धावः ॥१३॥ तदुह चरकाध्वर्यवो। न्नापवसंयानीरित्युपदधति न तथा कुर्याद्त्यहै।
१८८ वरे चयन्नेनापवसंयान्म्रः ॥१४॥ अथ विश्वज्योतिषमुपदधात्यादित्यो वाऽउत्तमा विश्वज्यो
श्री. तिरादित्यो ह्येवामुष्मिँल्लोके विश्वं ज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥१५ यद्वेव विश्वज्योति।

षमुपदधाति। प्रजा वै विश्वज्योतिः प्रजा ह्येव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति॥ ९॥
श्रा॰ १५८ सपुरस्तात्स्वयमातृण्णायै विश्वज्योतिषमुपदधाति। योऽर्वाऽउत्तमास्स्वयमातृण्णा दित्यउत्त
माविश्वज्योतिरर्वाचीनन्तद्दित्य आदित्यन्दधाति तस्मादेषोऽर्वाचीनमेवातस्तपत्ययो प्रज
ननमेतदर्वाचीनन्तद्दिवः प्रजननन्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायन्ते॥ १०॥ अथ
प्रथमायै स्वयमातृण्णाया। उपरिष्टाद्विश्वज्योतिषमुपदधातीयम्वै प्रथमा स्वयमातृण्णा
ग्निः प्रथमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्द्ध्वमग्निन्दधाति तस्मादितऊर्द्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽथो प्रजननमेतदि १५९
तस्तदूर्द्ध्वं प्रजननन्दधाति तस्मादितऊर्द्ध्वमेव प्रजायन्ते॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृण्णाया। उपरिष्टाद्विश्व

ज्योतिष्मत्पदधात्यन्तरिक्षंवैमध्यमास्वयमातृण्णावायुर्म्मध्यमाविश्वज्योतिरन्तरिक्षेन

ह्यायुस्तथानितस्मादयमन्तरिक्षेवायुः॥१९॥तान्वोतानिज्योतींषिवितथदेताएवमुपदधा

त्येतान्येवैतज्योतींषिमध्यंविदधातितस्मादितऊर्द्धोग्निर्दीप्यतेर्द्धाउ.सावादित्यस्तप

त्यन्तरिक्षेयंतिर्य्यङ्वायुःपवते॥२०॥परमेष्ठीत्वासादयत्विति।परमेष्ठीह्येताम्पञ्चमी।

ञ्चितिमपश्यद्दिवस्पृष्ठेज्योतिष्मतीमितिदिवोह्यसौपृष्ठेज्योतिष्मानादित्यः॥२२॥विश्व

स्मैप्राणायापानाय।व्यानायेतिप्राणोवैविश्वज्योतिःसर्व्वस्माउवाएतस्मैप्राणोविश्वं

ज्योतिर्यच्छेतिसर्व्वंज्योतिर्यच्छेत्येतत्सूर्यस्तेधिपतिरितिसूर्यमेवास्याअधिपतिंकरोति

ब्रा· निसादयितास्तद्दोहसाधिवदनितस्योक्तोमचुः॥२२॥नोहैताहैयवसंयान्यपतद्धेदेवावि
१४९ ष्वजमोर्नि रेवैमाल्लोकान्समुदित स्वोर्ह्ञानमुन स्वार्वाचस्तथैवैतयजमानोविष्णपष्वजपोति।
मिरेवैमाल्लोकान्संयातीनस्योर्द्धानमुनस्वार्वाचः॥२३॥तदुहचरकाद्धर्यवो।व्यापवसंया
149
नीरितुपदधतिनतथाकुर्यादन्यैहैवरेवयंत्येता उपवसंयान्यः॥२४॥ब्राह्मणम्॥२॥अ।
थलोकंपृणामुपदधाति।असौवाआदित्योलोकंपृणोषहीमाल्लोकान्पूरयत्यमुमेवैत
दादित्यमुपदधातित्ता॰ सर्वास्वचितिषूपदधातीमेवैलोकाएतायश्चितयोमुन्तदा
दित्यमेषुलोकेषूदधातितस्मादेषसर्वेभ्यएवेभ्योलोकेभ्यस्तपति॥१॥यद्वेवलोकंपृणामुपद्धा १५१

ति। तेत्रय्यैवेलोकंपृणाविशाइमाइतराइैका ः तत्त्रन्तद्धिप्रपन्नरन्दधाति॥ ः सर्व्वास्तुवितिष्टप

दधातिसर्व्वस्मान्तद्दिशितत्त्रमनन्नारन्दधाति॥ ३॥ सैषैकैवमवत्ये। कस्यत्तत्त्रमेकस्य ः ति

पंकरोत्यथयाद्धितीयामिथुनन्नदर्द्धंम्नहैतद्दात्मनोयन्मिथुनंयदावैसहमिथुनेनाथस।

र्वीयक्कत्न ः कत्ननायौयकेनयजुषामद्धीरिष्टकाउपदधातित्तत्रत्तद्धीर्यैणात्पादयाति।

तत्त्रंविशोवीर्यवत्तरंकरोत्यथेतरः। पृथङ्नानायजुर्भिरुपदधातिविशंतन्त्वत्रादवीर्यत

रांकरोतिपृथग्वादिनीन्नानाचेनस ः॥ ३॥ सवाञ्चस्या ः स्वत्कन्नामायमेउपदधात्य। मुत्तद्दादि

त्यमेतस्यान्दिशिदधात्यथेतरस्तस्माद्दतोनपर्येत्यथेतरस्तस्माद्दतोत्वपर्यैत्यथेतरस्तस्माद्दतो

श्रा॰ नुपर्य्यैनयानस्तस्मादेतोनुपर्य्यैति॥६॥सयत्त्रैवश्यमेतत्पदयातितदुत्तमस्यानूपदयथा
१५० स्तन्नूहैवासावादित्यइमाल्लोकान्पर्य्यैत्यनातिप्राच्यवेतानितद्यत्पश्चैवंउत्तमेस्यानूपदधात्य
मुत्रदादित्यमिमाल्लोकाननिप्रच्यावयतितस्मादसावादित्यइमाल्लोकानसंस्थितोद।
150 त्रिणाहैतत्पुनःपुनरनुपर्य्यैति॥५॥लोकम्पृणाछिद्रम्पृणेति।लोकंचपूरयच्छिद्रञ्चपूर
येत्येतदथोसीदध्रुवात्वमित्यथोसीदस्थिरात्वम्प्रतितिष्ठेत्येतदिन्द्राग्नीत्वाबृहस्पति
रस्मिन्योनावसीषदन्नितीन्द्राग्नीवत्वाबृहस्पतिश्चास्मिन्योनौप्रत्यतिष्ठिपन्नित्येतद १५०
ष्टुभावाग्नाअनुष्टुभाग्निन्द्ररन्द्रोलोकंपृणानसादयत्यसन्नोसेषसूददोहसाधिव।

दतिप्राणोवैसन्दोहःप्राणेनैवैनमेतत्सन्तनोतिसन्दधाति॥६॥तदाहुःकथमस्य
लोकंपृणायानयाश्रीभवतीत्यसौवाआदित्योलोकंपृणायानयामावापषोथ्योवाग्वै
लोकंपृणायानयाश्रुवैक्॥७॥अर्द्धःप्रपाठकाः॥सर्वेवैयजुष्मतीमुपधाय।लोकंपृण
याप्रच्छादयत्य।न्नंवैयजुष्मत्यइष्टकाआत्मालोकंपृणान्नंतदात्मनापरिदधातित
स्मादन्नमात्मनापरिहितमात्मैवभवति॥८॥सवाआत्मन्नेव।यजुष्मतीरुपदधाति
नपक्षपुच्छेष्वात्मंस्तदन्नंदधातियदुवाआत्मंनन्नंधीयतेतदा।त्मानामवतितत्पक्षपु
च्छान्यथयत्पक्षपुच्छेषुनैवतदात्मानामवतिनपक्षपुच्छानि॥९॥उभयीर्यजुष्मतीस्स

ब्रा॰ लोकं स्पृणुयाद्धात्मन्नुत्पदध्यात्तस्माद्यमात्माहिरण्योह्लाङ्गलन्तरः इवलोकंस्पृणाप्रव
१५१ पत्तप्पृष्ठेषुतस्मात्पन्न पुरुषानितनीयारं सीवान्र्वाञ्छन्तिरश्वीस्थात्मन्नुपदध्यात्पस्या
निवाश्स्पकालस्मादिमात्मानिञ्चितिर्यञ्चिवात्मन्नस्थीनिपरावीरेवपद्यत्तप्पृष्ठेषु।
तिर्यगस्थानितद्धैत्तदेववित्तस्यवदिशानमेववितश्नरथाचितः॥१०॥सर्वैस्वयमात्
णांलोकंस्पृणयारक्षादयति॥प्राणो वैस्वयमात्पृणादित्योलोकस्पृणाप्राणं नवा ॥
दित्येनसमिमिश्नतस्मादयमूर्ध्वः प्राणस्तयासर्वमात्मानंप्रकादयतिसर्वंत्तदात्मा
नमादित्येनसमिमिश्नेतस्मादयं सर्वएवात्माद्धस्तद्धैतदेवजीविष्यतप्रवमति १५१

ष्यतमवज्ञानमुत्सप्रवर्जं खिष्यञ्जीतोमरिष्यन् ॥११॥ सयस्मात्संकाशां प्रथमेऽप
दधाति । ततोर्द्धशाभिः संकाशयन्तेतासांयमात्त्वणोयेसतेनैवदक्षिणावृज्जपने
नसवयमात्त्वणाः संकाशयन्तेतान्कायायाश्रयपुनरेत्यतमवधिं संकाशयति
॥१२॥ आत्मानमग्रे संकाशयता । तस्मादेवाग्रे संभवतः संभवात्पयदक्षिणपक्ष
मथपुच्छमथोत्तरं तद्दक्षिणावृत्तद्धि देवत्राथोपुवं चामुमसावादित्यमसावादित्यर
मांल्लोकान्दक्षिणावृदनुपर्यैति ॥१३॥ सयषश्राणापवयल्लोकम्पृणा । तयास
र्वमात्मानं प्रकाशयति सर्वस्मिंस्तदात्मानमार्णान्दधाति तयद्वास्यैषाङ्गं तामिश्रा ।

ग्रा॰ मयात्मा प्राणो ह्यास्य तदङ्ग-न्नाभिप्रामुयायदुर्वै प्राणोद्गु-न्नाभिप्राप्तो नि सृजति ।
१५२ वा वै तन्मन्त्रायन्ति वा न स्मादेन सर्वमेवैतया प्रकाशयेत् ॥ १४ ॥ स वा आत्मानमव
धिपत्रप्रकाशनिचिनोत्या ॥ मनो ह्येवास्य अङ्गानि प्ररोहन्त्यव्ययपत्परस्मादर्वाचीनुपद
ध्याय यथान्यत आह त्वां मंत्र निदध्यानाद कान् ॥ १५ ॥ नभिचान्न्रहसामुपदध्याद्दा
र्ह्रीतिवाप्यषायाभिपयन्नात्मन्येवैनद्रूपं यन्नकलनं दात्मात्मानमभिसहकरवा ३
त्तिनाभिन्नापरास्मे चैवेदनात्मात्मनोमृष्टहिरण्यं कस्वापीनिधिरूपे अपः प्रतिसंख्या १५२
ययाविराजमति रिच्यैरत्नेनारामगुह्व वेयुसलंबैखलनाभ्रार्थनिताभिन्नोष्करउक्तिर उ

152

करोवाअतिरिक्तस्यप्रतिष्ठातद्दैवेनाप्यतन्प्रतिष्ठापयन्ति॥९॥अथातइष्टकामात्रा
णामेव।पादमात्रीः प्रथमायांवोत्तमायांचविदध्यात्पदध्यात्प्रतिष्ठावैपादोयोवैपा
दःसहस्रउर्वस्यमात्राओवर्षिष्ठाःस्युर्न्नसर्वस्यान्किं।अवर्षीयोस्यस्मिन्नालिखिता१
भवन्त्यस्मिन्स्वप्नितयःस्युरिष्टिनोहिमेलोकाअपरिमितालिखितेहैरमोहैतेचिती
अपरिमितउवैरसःसर्वास्वेवआलिखितवत्यःस्युःसर्वेष्वेवमेलोकाञ्जित्वाग्नतः॥१०॥अ
थातइष्टकानामेवावपनस्य।यांकाञ्चयजुष्मतीमिष्टकांविद्यात्तस्मात्प्रथमायावित्ता
उपदध्यादन्तरितस्मैवैमध्यमावितिरत्नरित्नस्मैवैसर्वेषांभूतानामावपनमयाअन्नमेव

ग्रा॰ १५३ यजुष्मत्य इष्टका उदरं मध्यमाविनिदुर्देन स्वन्नं दधाति ॥ ८ ॥ न दाहु । नेमदध्यान्नेद

निरेचयानीति स वा उपैव दध्यात्कामेभ्यो वा आपना इष्टका उपधीयन्ते न वै कामानाम

तिरिक्तमस्ति स वै नैवोपदध्यादेतावद्वा अपतद्देवा अकुर्वन् ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ अथ

153 पुरीषन्निवपति । मांसं वै पुरीषम्मांसैरेवैनमेतत्समाच्छादयतीष्टका उपधा ।

यास्थीष्टका अस्थि तन्मांसैः संच्छादयति ॥ ११ ॥ स वै स्वयमातृण्णा यामावपति ।

प्राणो वै स्वयमातृण्णा तस्मान्नं पुरीषम्प्राणे नदन्नं दधानीति तेन सर्वमात्मानं प्र १५३

नेनसर्व्वमात्मानंप्रच्छादयतितस्माद्यत्प्राणेनंधीयतेतत्सर्व्वमात्मानमवतिसर्व्वमात्मा
नमन्वेति॥२॥नस्वयमातृणायामावपेदित्युहैकआहुः।प्राणाःस्वयमातृणानेत्प्रा
णानपिदधानीतिसवाआवपेदेवपेदन्नेनवैप्राणाविस्तब्धायोवाअन्नमत्तिसंवैतस्य
प्राणारोहन्तितथस्माहतथाकुर्व्वन्तियथास्पृक्तास्सर्व्वौसंधिरेवहसोमुष्मिँल्लोकेसं
भवतितस्मात्स्वयमातृणायामेवावपेत्॥३॥स्वयमातृणायामोप्या।नूकवासंकाद
यन्नेत्पापरिमिञ्चाःसनेनैवदक्षिणाहस्तेनानेनस्वयमातृणांसंछादयन्नेत्पापुन
रन्नकायै॥४॥आत्मानमग्रेसंछादयत्पा।तस्मात्स्वेवाग्रेसंभवतःसंभवतःसंभवाय

श्रा· यदन्निर्णापतन्नमयपुरुषमथोन्नवंतदन्निर्णाहनद्धिदेवत्रा ॥५॥ सएषप्राणएवयत्पु
१५४ रीषं। तेनसर्वमात्मानंप्रछादयतिसर्वंस्मिंस्तदात्मन्प्राणान्दधातिनतद्धास्यैतद्दंगं।
नाभिप्राप्नुयात्प्राणोहास्यतंदंगंनाभिप्राप्नुयाद्यद्वैप्राणोङ्गंनाप्नोतिशुष्यति
154 वावैतन्म्लायतिवातस्मादेनः सर्वमेवतेनप्रछादयेत् ॥६॥ उत्कामिश्वाप्यावीह
यन्निती। अन्नं हि सर्वाणिभूतानिवर्द्धयन्तिसमुद्रव्यचसांगेरहैः निमहिमानमस्मै
तदाहरपीनमः रथीनामितिनिरथितमोघेषरथीनास्वाजानाः सत्यनिपतनितिप्रपन्नमेवै
वाजाग्रन्नानाः सत्यतिमित्पोतदेत्वानुष्टुभानिवपत्येन्द्रः हिपुरीषंतद्दर्द्धमग्नेर्यत्पुरीषमर्द्धमेष्टकं १५८

नदाङ्गन्सैद्धैषष्ठन्दोभिसर्व्वाभिर्द्देवताभिरिष्टकाउपदधात्यथैतं देकदेवत्ययान्निव
पतिकथमेतदर्च्यमग्नेरितीन्द्रोवैसर्व्वान्देवाग्ननिप्रतिस्तथदैन्द्यानिवपतिनेनैतद।
र्द्दमग्नेरथयदनुष्टुभालाग्रनुष्टुप्वागुसर्व्वाणिछन्दांसिनेनोपवार्हम्॥८॥ अ
थविकर्णींस्वयमातृण्णांचोपदधाति। वायुर्वैविकर्णींद्यौरुत्तमास्वयमा
तृण्णावायुञ्चतद्दिवञ्चोपदधात्युत्तमेहिवायुश्चद्यौश्चसमंस्पृष्टेसंस्पृष्टेहिवा
युश्चद्यौश्चपूर्व्वाम्विर्क्कविकर्णींद्यौरुत्तमास्वयमातृण्णावायुञ्चतद्दिवञ्चोपदधा
त्युत्तमे उपदधात्युत्तमेहिवायुश्च(द्यौ) न्विकर्णींमुपदधात्यर्व्वाचीनन्तद्दिवोवायुन्द

श्रा॰ ध्यातिनस्मादेषोर्वाचीनमेवातः पवते ॥९॥ यद्वेवविकर्णीमुपदधाति । यत्रवाअग्रेदेवाःस्व
१५५ र्वितिमवञ्चापयन्निनदसावादित्यइमांल्लोकान्त्सूत्रेसमावयतेनधन्नत्सत्रंवायुःस ।
मयःसवायुरेषाम्राविकर्णीतद्यदेनामुपदधात्यसावेवतदादित्यइमांल्लोकान्त्सू
155 त्रेसमावयति ॥१०॥ यद्वेवविकर्णीञ्चस्वयमातृण्णाञ्चोपदधात्या । पूर्वैविकर्णीप्राणः
स्वयमातृण्णावयुश्चतन्प्राणाञ्चोपदधात्युत्तमेउपदधात्युत्तमेह्यायुश्चप्राणश्चस
सृष्टेसःसृष्टेह्यायुश्चप्राणाश्चसर्वामुत्तरांविकर्णीमुपदधात्युपषातन्वाणामुभय ।
तःपरिगृह्णाति ॥११॥ ग्रोथदश्वेनयवसे । वियाम्रमदामहःसंवरणंह्यस्यान्त । आदस्व १५५

नोऽनुवर्तिष्णो विरब्रसमनेव्रजनंकृस्नमस्लीति यदा वा यतस्य वा यतस्य वानो नु।
वातिष्णोचिरथ्येतस्यव्रजनंकृत्संभवतित्रिष्टुभोपदधाति त्रैष्टुभो हि वायुराग्नेय्याग्निकम्म
सेतिनुक्रयानिरुक्तो हि वायुरथ यद्दानउन्नाह वातो हि वायुः॥१२॥ अथ स्वयमातृणाम्
पदधात्यसौ स्वा सदनेसादयामीत्येवाग्रायुस्तसैतेतन्मदनमवत इत्येषहीदंसर्वमव
जिघ्रायामित्येतस्यहीदंसर्वंछायायांसमुद्रस्यहृदय इति समुद्रस्य ह्येतद्धृदयां
रश्मीवतीभास्वतीमितिरश्मीवतिहिद्योर्भास्वत्यायाद्यांभासापृथिवीमोर्वन्तरिक्षमि।
त्येवंसेषरमाल्लोकानाभाति॥१३॥ परमेष्ठीत्वासादयत्विति। परमेष्ठीह्येतामपश्यमी

श्री॰ त्वितिमपश्यन् ॥४॥ यद्वेव परमेष्ठिनोपदधाति । प्रजापतिर्वैस्वं देवता आदायोदक्रा
१५६ मंस्तस्यापरमेष्ठी शिर आदायोत्क्रम्यातिष्ठत् ॥५॥ तमब्रवीदुप मेहि मा एतेन हि येन मे त्व
156 मुदक्रमीरिति किं मे ततो भविष्यतीति त्वदेव मेप्येतदात्मनो भविष्यतीति तथे ।
तदस्मिन्नेतत्परमेष्ठी प्रत्य ॥६॥ तयैषात्मोस्य यमात्मणो । तदस्यैतदात्मनस्तद्दधदेनाम
त्रोपदधाति यद्वेवास्यैषात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेनामत्रोपदधाति ।
॥७॥ दिव्यस्यत्वेष्ववसनी प्रास्वतीमिति । दिवो ह्येतन्नसृष्टं व्यवसनमथ स्वर्हि दिवं यच्छ दिवं
दृंह दिवं मा हिंसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दृंहात्मानं मा हिंसीरित्येतत् ॥८॥ १५६

विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायेति प्राणो वै स्वयमातृण्णा सर्वस्मा उ वा एत-

स्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृण्णा इम उ लोकाः प्रतिष्ठा चरि-

त्रं सूर्यस्त्वाभिपात्विति सूर्यस्त्वाभिगोपायत्वित्ये— मह्या स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येत—

र्दिषा ॥ यच्छन्तमेनेति यच्छर्दिः शान्तमं तेनेत्येतत् ॥ १९ ॥ नानोपदधाति । नाना हि वा

युश्च प्राणश्च समस्मान्नादयति समानं तत्करोति समानं ह्यायुश्च प्राणश्चैनेवा उ ते एव श

र्करे भवत उभे स्वयमातृण्णे समानं ह्येवायुश्च प्राणश्चाथैने सूददोहसाधिवदति प्रा

णो वै सूददोहाः प्राणेनैवैने एतत्सन्तनोति संदधाति ॥ २० ॥ नात्र सूददोहसं वदेत् । यो वै

ब्रा· सूदोन्नंदोहः सोमः ऽंश्मिणान्तिष्ट स्तयइत्यन्नं वैश्याधिजन्मन्देवानामिति संवत्सरो वै देवा
१५७ नाजन्मविशश्श्त्तियत्सोवैविशोयत्सोहिसर्वाणिभूतानिविष्टानित्रिषुआरोचनेदिवइत्तिसव
नानिवैत्रीणिरोचनानिस्वर्वाल्लोकानेतदाहानुष्टुभावाग्वाअनुष्टुब्वाग्वसर्वेप्राणावाचावैवै
157 नेपतत्प्राणेनवसन्ननोजिमन्द्यातिसवापपैकामनोसद्दोहाः सर्वाइष्टकाअनुसं
चरतिप्राणोवैसूददोहास्तस्मादयमेकएवप्राणः सन्सर्वाण्यंगानिसर्वमात्मानमनु
सञ्चरति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ अथस्वयमातृण्णाउपसमानिगायत्री । मेवैलोकाः स्वय
मातृण्णास्तापत्ताः शर्करास्तादेवाउपधायेनाऽशीरेवापश्यन्नथैताः शुष्काः शार्कराः ॥ १ ॥ १५७

तेषु वा ऋतुपतन्ज्ञानीनयथैषु लोकेषु रसमनुपजीवनंदधामेति ॥२॥ नेवेतयमाना।
एतानि सामान्वापथ्यस्तान्गायंस्तेषु रसमनुपजीवनमद्भुयस्तथैवेतयजमानोयदे
तानिसामानिगायत्येषु वैतंलोकेषु रसमनुपजीवनन्दधाति ॥३॥ स्वयमातृण्णा स्वग
पती। मेवैलोकाः स्वयमातृण्णा एषु वैतल्लोकेषु रसमनुपजीवनन्दधाति ॥४॥ सैषेम्
र्भुवः स्वरित्येतासु व्याहृतिषु गायन्ति भूरिति वा अयंलोको भुव इत्यन्तरिक्षलोकाः।
स्वरित्यसौ लोक एषु वैतंलोकेषु रसमनुपजीवनन्दधाति ॥५॥ स्थानिवै नानाप्रस्तवानि।
समाननिधनानि तानि यन्नानाप्रस्तावानि नानासप्रपन्नयययत्समाननिधनानि

कास्येव यज्ञस्य प्रतिष्ठिकनिधनं स्वर्गमेव लोकं सामत्रयोऽतिनिधनानि॥६॥ अथैनं हि
ब्रा० रण्यशकलैः प्रोक्षत्येष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्त॥
१५८ थैवास्मिन्नयमेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति॥७॥ यद्वेवैनं हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्य।
158 न्नं वा अस्मिन्नदोऽमुं पुरस्ताद्धुत्वान्नमथ तो दधाति रुक्तस्त्वं व प्र रूपर्क्ष्येथैनमेतत्सर्वमे।
वोपरिष्टाद्व्यापयातन्नात्रश्नक्षादयति॥८॥ द्वाभ्यां द्वाभ्यां शताभ्यां द्विपाद्यजमानो य।
जमानोऽग्निर्यावात्यस्य मात्रा तावतैवैनेवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति प १५८
ञ्चकृत्वः पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्या

वन्पस्यमात्राना वनैवास्मिन्नेनदन्नत ॥ रूपमुत्तमन्दधाति सहस्रेण सर्वं वै सहस्रं ॥
सर्वेणैवास्मिन्नेनदन्नत ॥ रूपमुत्तमन्दधाति ॥ ९ ॥ यस्मादग्नेः प्रश्नि ॥ षान्नर्थो न रनोद
ति एणस्थप्रुस्ला प्रत्युः ॥ रयजत्वनेन परीत्यददाति एणत उद्दडि ॥ घंस्तद्दाति रागात्वं तद्धि देव
त्राथानुपरीत्य पश्चात्याद्भिः ॥ घंस्तयोहा स्यैतत्यागेवकर्म क्लृप्तं भवति ॥ १० ॥ सहस्रस्यप्र
मासि सहस्रस्य प्रतिमासि --- यो न्मासिसहस्रोसि सहस्रायनेति सर्वं वैसहस्रं ॥
सर्वमसि सर्वस्मैत्वेत्येन तत् ॥ ११ ॥ अथातश्चितिपुरीषाणामेव मीमांसा ॥ यमेव लोकं ॥
प्रथमा चितिः पशवः पुरीषं यत्प्रथमां चितिं पुरीषेणाप्रच्छादयतीमन्तं लोकं पशुभिः ॥

ब्रा॰ प्रछादयति।।२।।अन्तरिक्षमेवद्वितीयाचितिर्वयांसिपुरीषंयद्द्वितीयाञ्चितिम्पुरीषेण
१५९ प्रछादयत्यन्तरिक्षन्तद्वयोभिः प्राछादयति।।३।।द्यौरेवतृतीयाचितिर्नक्षत्राणिपुरी
षयतिदिवतन्नक्षत्रैः प्रछादयति।।४।।यज्ञएवचतुर्थीचिति।र्दक्षिणाः पुरीषंयच्च।
159 तुर्थीञ्चितिंपुरीषेणप्रछादयतियज्ञन्तद्दक्षिणाभिः प्रछादयति।।५।।यजमान
एवपञ्चमीचितिः।प्रजापुरीषंयत्पञ्चमीञ्चितिम्पुरीषेणप्रछादयतियज
मानंतत्प्रजयाप्रछादयती।।६।।स्वर्गएवलोकःषष्ठीचितिर्देवाःपुरीषंयत्ष १५६
ष्ठीचितिम्पुरीषेणप्रछादयतिस्वर्गन्तल्लोकन्देवैःप्रछायति।।७।। ।।

अस्तनमेवसप्तमीचिति। स्तोमस्तन्मामुन्नेपद्यातमस्तंनदस्यसर्वस्योन्नमन्दयातित
स्मादस्यसर्वस्यास्तनमन्नमन्नस्मादेवान्नमन्तर्हितास्तस्मादुतेऽस्तनाऽइत्यधिदेवतम् १८
अथाध्यात्मं। यैवैयमग्निनिधायस्तायमवाङ्प्राणस्तन्त्रथमाचितिर्म्माꣳसंपुरीषंप
त्प्रथमांच्चितिंपुरीषेणप्रच्छादयत्येतदस्यतदात्मनोमाꣳसैःसंछादयतीष्टकाउ
पधायायास्यीष्टकाश्रयस्थितन्माꣳसैःसंच्छादयतिनायस्तान्संच्छादयतितस्मादसैन
दात्मनउपरिष्टान्माꣳसैःसंच्छन्नन्नावकाशते॥ १९ ॥ यद्धेवास्माग्निष्ठायायाअर्वाचीन
म्मथा। तद्द्वितीयाचितिर्म्माꣳसम्पुरीषंयद्द्वितीयाञ्चितिंपुरीषेणप्रच्छादयत्येतदा

ब्रा॰ स्यैतदात्मनो माꣳसैः संछादयतीष्टका उपधायास्थीष्टका अस्थिन्माꣳसैः संछाद
१६० यति पुरीषमुपदधाति पुरीषेणाच्छादयत्येतदस्यैतदात्मन उन्नयतो माꣳसैः सं
छादयति तस्मादस्यैतदात्मन उभयतो माꣳसैः संछन्ना नावकाशन्ते ॥२॥ मध्यमे
वत्सनीया चिति । यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं ग्रीवाभ्यस्तच्चतुर्थी चितिर्ग्रीवा एव पञ्चमी
चितिः प्राणा एव सप्तमी शिर एव षष्ठी चिति चितिस्तामुत्तमामुपदधाति प्रा
णांस्तदस्य सर्वस्योत्तमान्दधाति तस्मादस्य सर्वस्य प्राणा उत्तमाः पुरीषमुपदधाति
माꣳसं वै पुरीषं माꣳसैस्तदात्मानं निष्ठापयति नोपरिष्टादाच्छादयति तस्मादिमे प्राणा ।६।

कांडची
८

उपरिष्टाद्दंसंख्यत्रा: ॥२॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ समाप्तः ॥ काण्डि
कासंख्या ॥१०॥ सर्व्वकंडिकासंख्या ॥८३७॥ अथातः शतरुद्रियज्जुहोति ॥ अथातः
शतः शतरुद्रियंजुहोत्यत्रैष सर्व्वोग्निः संस्कृतः स एषोत्रः रुद्रो देवता तस्मिन्देवाए
तदमृतं रूपमुत्तममदधुः स एषोत्र दीप्यमानोतिष्ठदन्नमिच्छमानस्तस्माद्दे
वा अबिभयुर्यद्वैनोयन्नहिंस्यादिति ॥ तेब्रुवन्नन्नमस्मै संभरामतेनैनं शम
१६१ यामेति तस्मा एतदन्नं समभरंस्तान्तदेवत्यं तेनैनमशमयंस्तद्यदेतं देवमेते
११ नाशमयंस्तस्माच्छान्तदेवत्यं शान्तदेवत्यं ह वै तच्छतरुद्रियमित्याचक्षते परो

श्रा· त्रंपरोक्षकामा हि देवास्तथैवास्मिन्नयमेतदग्नेः स्तनं प्रत्यञ्चमस्माधानित्यपघोत्रदी
१६१ प्यमानस्त्विष्टत्पन्नमिच्छमानस्तस्मात्पत्न्दग्नः संभस्तनिशान्नदेवस्यंतेनैनं शम
यति ॥३॥ जर्त्तिलैर्जुहोति। जायते वा एष एतद्य ऽवीयते तं मपपरमर्द्धं साश्चत्वाय जायत उभ
यम्बेतदन्नयज्जर्त्तिला यच्च ग्राम्याय वारण्यं पयदहनि लास्तेन ग्राम्यं मदक्षेपप्त।
नैतेनारण्यमुभयेनैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ग्राम्येण चारण्येन च ॥४॥ अर्कपर्णेन
जुहोत्यन्नमर्क्कोन्नेनैवैनमेतत्प्रीणाति ॥५॥ परि चित्सु जुहोत्यग्नये यत्परिश्रि १६१
तस्य स्वाहा स्येनानि मत्येवाहुतयो हुता भवन्ति ॥६॥ यद्वेवैतच्छतरुद्रियं जुहोति

वा.३ ९

प्रजापतेर्व्विस्रस्ताद्देवताउदक्रामंस्तमेकएवदेवोनाजहान्मन्युरेवसोऽस्मिन्नन्तर्व्विततो
तिष्ठात्सोरोदीत्तस्ययान्यश्रूणिप्रास्कंदंस्तान्यस्मिन्मन्यौप्रत्यतिष्ठंत्सएवशतशीर्षा
रुद्रःसमभवत्सहस्राक्षःशतेषुधिरथयाअन्याविप्रुषोपतंस्ताअसंख्यातासहस्राणी
मांल्लोकाननुप्राविशंस्तद्यद्रुदितात्समभवंस्तस्माद्रुद्राःसोयंशतशीर्षारुद्रःसह।
स्राक्षःशतेषुधिरधिज्यधन्वाप्रतिहितायीभीषयमाणोतिष्ठदन्नमिच्छमानस्तस्माद्दे
वाअबिभयुः।६।।तेप्रजापतिमब्रुवन्नस्माद्वैबिभीमोयद्वैनोयन्नहिंस्यादितिसो
ब्रवीदन्नमस्मैसंभरततेनैनंशमयतेतितस्माएतदन्नंसमभरञ्छतरुद्रियंते

नैनमशमयंस्तयदेतं शतशीर्षाणं रुद्रमेतेनाशमयंस्तस्माच्छतशीर्षरुद्रशमनीयं
श्रा॰ शतशीर्षरुद्रशमनीयं ह वै तच्छतरुद्रियमित्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवास्तथो।
१६२ वास्मा अयमेतदन्नं संभरति यानरुद्रियन्तेनैनं शमयन्ति॥७॥ गवेधुकासक्तुभिर्जुहो
162 ति। यत्र वै सा देवता विस्रस्ताशयत्ततो गवेधुकाः समभवंस्तेनैवैनमेतद्भागेन स्वेन रसेन
प्रीणाति॥८॥ अर्कपर्णेन जुहोत्ये। तस्याशयादर्कः समभवत्स्वेनैवैनमेतद्भागेन स्वेन र
सेन प्रीणाति॥९॥ परिश्रित्सु जुहोति लोमानि वै परिश्रितो न वै लोमसु विषं न कि
चन हिनस्त्यन्तरादेवैनं रुद्रद्विषं जुहोत्येतस्मा ंहदिग्धस्य। १६२

देवस्समदहीः स्वायामेवैनमेतद्दिशि प्रीणाति स्वायान्दिश्यवैवं जनते ॥११॥ सवैजानुदघ्नेप्र
थमःस्वाहाकरोत्यर्थ यश्चैवैतद्यज्जानुदघ्नमघ इवनयदयंलोकस्तद्यदस्मिल्लोकः रु
द्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणाति ॥११॥ अ——— दघ्ने। मध्यमिवैवैतद्यन्नाभिदघ्नं मध्यमिवा
न्तरिक्षलोकस्तद्येऽन्तरिक्षलोके रुद्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणाति ॥१२॥ अथमुखदघ्ने। —
——— यन्मुखदघ्नमुपरीवतद्यदसौलोकस्तद्येऽमुंलोके रुद्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणा
तिस्वाहाकारेणान्नमेवस्वाहाकारोऽन्नेनैवैनानेतत्प्रीणाति ॥१३॥ नमस्ते रुद्रमन्यव इति।
यएवास्मिन्सोऽन्तर्मन्युर्वितनतोऽतिष्ठत्तस्मा एतन्नमस्करोत्युतोत इषवे नमो बाहुभ्यामु

ब्रा॰ तेनैनमश्नीषाविहिंसाकुर्म्यामश्नीषयमाणोनिह्नुते॥१४॥सएषएतंदेवोयःसहस्रशीर्षास
१६३ मभवद्धिशाक्षइतेरयेविसृष्टाःसमभवंस्तस्माएतस्मैतत्राग्यैनाविशयन्तंपुरस्तादुद्धारमुद
हरन्यएषप्रथमोनुवाकस्तेनैनमप्रीणंस्तथैवास्माअयमेतंपुरस्तादुद्धारमुद्धरतितेनै।
163 नंप्रीणातितस्मादेषएकदेवत्योभवतिरौद्रएतनःसेतेनप्रीणाति॥१५॥चतुर्दशैतानियजूंः
षिभवति।त्रयोदशमासाःसंवत्सरःप्रजापतिश्चतुर्दशःप्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्याव
त्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणातिनमोनमइतियज्ञोवैनमेतन्नमस्कारेणनमस्यति
तस्माद्गुहनायज्ञियंब्रूयान्नमस्तइतियथाहैनंब्रूयाद्यज्ञस्तसइतितादृक्तत्॥१६॥ १६३

अथ यद्दंष्ट्रिभोजहोति। नमो वृक्षेभ्यश्चार्ग्मेषेभ्यश्चेति न यथा वै ब्रूयाद्दसौ त्वं च न पश्य च माहिंसी

रिष्टमित्येवमेतदाह न न तराꣳ हि विदितआमंत्रितो हिनस्ति ॥ १३ ॥ नमो हिरण्यबाहवे।

सेनान्ये दिशां च पतये नम इत्येष एव हिरण्यबाहुः सेनानीरेष दिशां पतिस्तस्य थत्किं चात्र

क देवत्यमेतमेव तेन प्रीणाति तत्त्रमेव बहिष्यपि भागं करोति तस्माद्यद्दिशस्तेस्मिंस्त

त्रियोपि भागो यथा यासंख्याता सहस्राणि माज्ञो कान नु प्राविशन्नेता स्तद्देवताया अ

पतज्जुहोति ॥ १४ ॥ अथ जानेभ्योजुहोति। एतानि ह जानान्येते रुद्राअन्न प्रविविक्षुर्यत्र

यत्रैत्रनेन देवेनानेन तन्प्रीणान्यथोपवꣳ हैतानि रुद्राणांजानानि देवानां वेवियामनु

ब्रा॰ मनुष्यास्तस्मादु हेमानि मनुष्याणां जातानि यथा जातमेवैनानेतन्नीणाति ॥१९॥ तेषां वा उभय
१६४ तो नमस्कारा अन्ये मतस्तो नमस्कारा अन्ये तेहन्ते घोरतरा अशान्ततराय उभयतो नमस्कारा उ
भयत एवैनानेतद्यत्तेन नमस्कारेण शमयति ॥२०॥ स वा आशीत्यां च स्वाहाकारोति । प्रथमेवा
164 न्न वा केथाशीत्यामथाशीत्यां च यानि निचोर्द्धीनि यजूंष्यवतानेभ्यो न्नमशीतयो न्नेनैवैना ।
नेतन्नीणाति ॥२१॥ अथैतानि यजूंषि जपति । नमो वः किरिकेभ्य इत्येतद्धास्य प्रतिज्ञातन न
मं धाम यथा प्रियो वा पुत्रो वा हृदयं वा तस्माधत्रेन तस्मादेवाक्ष्केनन देनाभिव्याहरति भिर्ज्र १६४
ड्ढ्याडुपहैवैत्मनस्य देवस्य प्रियं धाम गच्छति न थो हैनं देवो न हिनस्ति ॥२२॥ ॥

नमोवःकिरिकेभ्यइत्येतेहीदंसर्वंकुर्वन्तिदेवानांहृदयेभ्यइत्यग्निर्वायुरादित्यएता
निहतानिदेवानांहृदयानिनमोविचिन्वत्केभ्यइत्येतेहीदंसर्वंविचिन्वन्तिनमोवि
क्षणत्केभ्यइत्येतेवैनंविक्षिणन्तियंविक्षिणाघ्नन्तिनमआनिर्हतेभ्यइत्येतएभ्योलोकेभ्यो
निर्हताः॥२४॥ अथयोऽत्रराणिजपतिद्रापेऽन्धसस्पतइत्येषवैद्रापिरेषवैतंद्रापयति
यंद्विद्रापयिषत्यन्धसस्पतइतिसोमस्यपतइत्येतद्दरिद्रनीललोहितेतिनामानिचास्यै
तानिरूपाणिचनामग्राहमेवैनमेतत्प्रीणात्यासांप्रजानामेषांपशूनांमाभेर्मारोङ्मो
चनःकिंचनाममदितियथैवयजुस्तथाबन्धुः॥२५॥ सएषघ्नतत्रंदेवाः।स्तस्मापन्ना

ब्रा॰ सैतंत्रयेणाविशोऽसुंपरस्ताडुद्धारमुदहरन्मोऽयमोन्तर्वाकोथासावएनमुपरिष्टाडुद्धारमु
१६५ दहरंस्तैनैनमश्रीणंस्तथैवास्माअयमेतमुपरिष्टाडुद्धारमुद्धरतितेनैनंश्रीणातितस्मा
दप्येषएकदेवत्योभवतिरोद्धायवैतं्सेवैनेनश्रीणाति॥२५॥सप्तैतानियजूंषिभवंति
165 ति।सप्तचितिकोग्निःसप्तर्त्तवःसम्वत्सरःसम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावं
तैवैनमेतदन्नेनश्रीणातितान्युभयान्येकविंशतिःसंपद्यन्तेद्वादशमासाः पंचर्त्तं
वस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशएतामभिसंपदं॥२६॥अथावतानांजुहो
ति।एतद्वाएनन्देवाएतेनान्नेप्रीणन्नथैयामेतोरवतानेईतृंष्यवातन्वत १६५

थैवैनानयमेतैर्देनेनान्वेनप्रीत्वाथैषामेतिरवर्त्तीनेर्ह्वन्नूंष्यवतनोतिनद्युवन
तेनधनुषाकंवनहिनास्तं॥२७॥नद्वैसहस्रयोजनइत्यो।तद्धपरमद्दूरंयत्सहस्र
योजनंनंनयदेवपरमंद्दूरंतदेवैषामेनद्वनूंष्यवतनोति॥२८॥यद्वेवाहसहस्रयो
जनइत्य।यमग्निःसहस्रयोजनंनस्तेनस्मादितिनेत्यन्यमपरमस्तिनयदग्नोजुहो
तितदेवैषांसहस्रयोजनेयत्नूंष्यवतनोति॥२९॥असंख्यातासहस्राण्यग्नि
महत्यर्णवद्गतियत्रयत्रैतेनदेवैषामेतद्वनूंष्यवतनोति॥३०॥दशैतानभव
नांजुहोति।दशान्तराविराड्विराडग्निर्दशदिशोदिशोग्निर्दशप्राणाःप्राणाअ

ब्रा: ग्निर्यावानग्निर्यावान्त्स्यमात्रातावतैवैषामेतदन्नᳲंष्यवतनोति ॥३१॥ अथ प्रत्यवरोहा
१६६ जुहोत्येतद्वा एतदिमाल्लोकान्नित ऊर्ध्वो रोहति स स पराङिव रोह इयमु वै प्रतिष्ठा ते देवा
इमं प्रतिष्ठामभिप्रत्यायंस्तथैवैनद्यजमान इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्येति ॥३२॥ यद्वे।
वप्रत्यवरोहत्य। तद्वा एतदितस्त्रीणं नन्वेवेति ततापवैतदात्मानमपोद्धरते जी
166 वात्वेनयोहानेनात्मना सर्वमायुरेति ॥३३॥ यद्वेव प्रत्यवरोहत्ये। तं वा एतदेता।
न्युद्धानित ऊर्ध्वा स्त्रीणाति तान्पुनरस्मिन्नोर्ध्वाचः ॥३४॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवीति न
येमुष्मिंल्लोके रुद्रास्तेभ्य एतन्नमस्करोति येषां वर्षमिषव इति वर्षᳲं हतेषामिषवो १६६

वेषएणहनेत्तहिंसन्नियजिहिंसिषन्नि॥३५॥नमोस्तुरुद्रेभ्योयेन्तरिक्षइति॥न
येनरिक्षलोकेरुद्रास्तेभ्यएतंन्नमस्करोतियेषांवातइषवइतिवातोहेनेषामिषवो
वातेनहनेतेहिंसन्नियंजिहिंसिषन्ति॥३६॥नमोस्तुरुद्रेभ्योयेपृथिव्यामिति॥न
येस्मिंल्लोकेरुद्रास्तेभ्यएतंनमस्करोतियेषामन्नमिषवइत्यन्नंहनेषामिषवो
नेनहन्तहिंसंतियंजिहिंसिषन्ति॥३७॥तेभ्योदशप्राचीः।दशदक्षिणादशप्र
तीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वा।इतिदशदशेतिदशाक्षराविराड्विराडु त्रिर्दशदशोदिशो
त्रिर्दशप्राणाःप्राणाश्चत्रियावान्नत्रिर्यावत्पस्समात्रातावनेवैनानेतदन्नेनप्रीणा

ब्रा॰ ति ॥३८॥ यद्वेवाहदशद्गेति । दशवा अंजले रङ्गुलयो दिशि दिश्यो वेभ्यएतदञ्जलिं
१६७ करोतितस्माडुहैतन्नीनोंऽजलिंकरोतितेभ्योनमोऽस्त्वितितेभ्यएवनमस्करोतितेनो
मृडयन्त्वितितएवास्मैमृडयन्तितेयंद्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषांजम्भेदध्मइतियमे
वद्वेष्टियश्चैनंद्वेष्टितमेषांजंभेदधात्यमुमेषांजम्भेदधामीतिहब्रूयाद्यंद्विष्यात्त
167 तोहतस्मिन्नपुनरस्त्यपिनत्वाद्रियेतस्वयन्निर्दिष्टोह्येवसयमेवद्वेष्टि ॥३९॥ त्रिः।
खलुवःप्रत्यवरोहति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनाने
तदनेनप्रीणातिस्वाहाकारेणान्वैवस्वाहाकारोन्वैनैवनानेतत्प्रीणातित्रिरितऊर्ध्वोरोहतित १६७

ड्वनिर्ज्ञात्वः प्रत्यवरोहति । त्रिर्हि कृत्व ऊर्द्ध्वो रोहति तथावत्कृत्व ऊर्द्ध्वो रोहति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति ॥४१॥ अथ यदेकं पर्णं च्चा वालप्रास्यत्ये । तद्यन्नेवै १

त्यष्टूर्स्मको मन्युः ॥४॥ यत्तज्ञोदं कर्म्म करोति तदेतद्दशान्नं नदेतन्निराकरोति नेदिदम
शान्तं कश्चिदभितिष्ठातन्न ह्विनस्मदिति तस्माद्वान्वालो यद्धैव चान्वालेग्निरेषयत्स्वाला
लम्बन्थो हैनं देषोग्निः संदशान्यथानः संपदेव ॥४२॥ तदाहुः । कथमस्यैतत्कान्तरुद्रि
यं संवत्सरमग्निमाप्नोति कथं सम्वत्सरेणाग्निनास्सपयत इति षष्टिश्च ह वै त्री ।
णि च शतान्येतत्कान्तरुद्रियं नयत्रिंशाद थ पंचत्रिंशन्तता यानि षष्टिश्च त्रीणि
च शतानि तावन्ति सम्वत्सरस्याहानि तत्सम्वत्सरस्याहान्याप्नोत्यथ यानि त्रिंश ।
त्रिंशन्मासस्य रात्रयस्तन्मासस्य रात्रीराप्नोति तदुभयानि सम्वत्सरस्याहोराः ॥ ।

ब्रा॰ त्राण्यानीन्यपर्यानि पंचत्रिꣳशत्तस्त्रयोदशोमासःसआत्मात्रिꣳशदात्माप्रतिष्ठाद्वेशि

१६८ रएवपंचत्रिꣳशमेतावान्वैसम्वत्सरएवमहास्यैतत्कृत्स्नंयꣳसम्वत्सरमग्निमाप्नो

त्येवꣳसम्वत्सरेणाग्निनासम्पद्यतएतावद्धस्मवैशांडिल्योमन्यमानोयःज्ञुष्मत्पऽष्टंका

168 उपपन्नेस्त्रयोहैतेपृथगपदेनाइष्टकाएवमुहास्यैतेमयःपृथक्काशनकृद्वियेणा

भिकृताभवन्ति॥४२॥तदाहुः।कथमस्यैतत्कृत्स्नंद्विपंमहदुक्थमाप्नोतिकथ

महतीमथेनसम्पद्यतइतियान्यमूनिपंचविꣳशतियजुꣳष्यभितोग्नीतिसपंच

विꣳशआत्मायत्रवाआत्मातदेवशिरस्तदन्यत्तपुच्छंमध्ययायाग्रश्रीनयसेवाथीति १६८

सोनामाभिरशीतिभिर्हि महदुक्थमाख्यायते यदूर्द्ध्वमाशीतिभ्यो यदेवाद्दोसहत
उक्थस्योर्द्ध्वमशीतिभ्य एतदस्य तदेवमुहैसैतच्छतेच्छतरुद्रियं महदुक्थमाप्नोत्येव
महतोक्थेन संपद्यते॥८॥ ब्राह्मणम्॥१॥ अथैनमतः परिषिञ्चति। एतद्वा एनं देवाः
शतरुद्रियेण शमयित्वाथैनमेतद्भूय एवाशमयंस्तथैवैनमयमेतच्छतरुद्रियेण
शमयित्वाथैनमेभिरद्भिर्भूय एव शमयति॥१॥ अद्भिः परिषिञ्चति। शान्तिर्वा आपः शमय
त्येवैनमेतत्सर्वतः परिषिञ्चति सर्वत एवैनमेतच्छमयति त्रिष्कृत्वः परिषिंचति
त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतच्छमयति॥२॥ यद्वेवैनं परिषि

ल

श्रा॰ वतो।मेवैलोकाएषोग्निरिमांस्तंलोकानद्भिःपरितनोतिसमुद्रेणहैनांस्तत्परितनो
१६५ तिसर्वतस्तस्मादिमाल्लोकान्सर्वतःसमुद्रःपर्येतिदक्षिणावृत्तस्मादिमाल्लोकान्दक्षि
णावृत्समुद्रःपर्येति॥३॥अग्नीत्परिषिञ्चन्याग्निरेषयदाग्नीध्रोनोवायुर्यान्मानम्हि
169 तस्यहि‿सायायस्मनोद्यश्मनोद्यापःप्रभवन्तिनिकत्ताक्तिकत्ताद्याप:
प्रभवन्तिदक्षिणान्निकत्तादक्षिणाद्धिनिकत्तादापःप्रभवन्तिः॥४॥अश्मन्नूर्जे
पद्वतेधिसियास्मभित्यश्मनिवापषोपर्वतेषु।सेतायदोग्नव——र्यःभ्योवनस्प १६५
तेभ्योअधिसंभृतंपयइत्येतस्माद्येतत्सर्वस्मादधिसंभृतंपयस्तान्नइषमूर्जंधत्तमरु

नःसऽरयाणा३ इतिमरुतोवैवर्षस्येशतेस्मंलेत्तदितिनिदधातितदश्मनितद्युयंदधा
तितस्मादश्मनायोनोस्मिरोवाश्रश्मास्थिरात्तुरिष्यएवतत्स्थिरन्दधातिमथ्यितऊ
र्ग्गित्यपादनेनतदात्मनऊर्जंदधेनेनतथाहितीयंतथान्तनीयं॥४॥निधायोदहरणंत्रिर्वि
पल्ययते।एतमेतत्स्वर्ग्यतीयंवयदेनऽसमन्तंपर्येतितस्मादेवैतंत्रिकुर्तेहिऽसा
ये॥६॥यदेवविपल्ययते।एतद्वापनमेतदत्वैवैतितनपैवैतदात्मानमपोद्धरतेजी
वन्नेतथाहनेवात्मनासर्वमायुरेति॥२॥त्रिर्विपल्ययते।त्रिर्हिऋतवःपर्येतितथा
वत्कृतवःपर्येतितावत्कृत्वोविपल्ययते॥८॥अथयतमश्मानमुदहरणेवयायुः।तां

ब्रा॰ दिशः हन्तैषां वै तेन त्रयी दिशे श्रीणामेव तद्विशि शिश्राचं दधाति ॥ ९ ॥ यत्तद्यापत्नं देवाः

१८० रु 'शान्तरुद्रियेण वाह्नि स्वशामयित्वा थास्यैतेन नस्तुवपाप्मानमपाघ्नं स्तथैवैनमयमे

तच्छतरुद्रियेण वाह्नि स्वश्रामयित्वा थास्यैतेन नस्तुवंपाप्मानमपहन्ति ॥ १० ॥ वा

येनाग्निं हरती । मेवैलोकाएषामिरेभ्यस्तलोकेभ्योवहिर्द्धा ऽस्तुचन्दधाति हहि

दिवं वै चेदिरस्येतत्र हहिर्द्धाशाचन्दधाति ॥ ११ ॥ अर्द्धा सवे देद्दक्षिणया स्येणोश्राद्रि

घ्वदक्षिणानिरसानियं हि प्रसंस्तेशागच्छति तियमेवद्दे ष्ट्रितमस्याशगच्छन्यमुं नेशु

गच्छति तिनिहस्म याय द्विष्यात्ततोहतस्मिन्नपुनरस्यापितन्नाद्रियेतनस्य यन्निर्दिशोऽसेवसयमेव १९८

170

विद्वेषिपदिनमिथ्येतमेतद्वैवयास्यद्द्येवसामिथ्यतेथत्ं त्रुगच्छन्तिपद्वेस्यपत्नीत्त ६७५
मायन्नपत्नीत्तमेवतच्छवंपाप्मानञ्जहाति॥१२॥ प्रत्येत्येष्टकायेनुःकुरुत्वापतद्दा
पनंदेवाःशान्तरुद्रि॥ येणवाङ्क्षिम्पशमयित्वास्वमस्यपाप्मानमपहत्यप्रत्येत्येष्ट
कायेनूःकुर्वन्तथैवैनमयमेतच्छन्तरुद्रियेणवाङ्क्ष्यशमयि।त्वाश्वमस्यपाप्मानम
पहत्यप्रत्येत्येष्टकायेनूःकुरुते॥।।॥ आसीनःकुर्वन्तितेस्व।हेकथ्याङ्करासीनोवैयतुं
६७१ दोग्धीतितिर्यंक्स्तववकर्षीतिमेवैलोकापप्रयोग्निस्तिर्यंतीववाश्मेलोकाम्प्रयोति त्वे
श्री. वीर्यंवनरः५ उदङ्त्राङ्क्षिणं।स्वरसाहाफ्खापतीचीयन्तंमानंयेनुरुपतिषतेद

श्रा॰ त्रिणतोवैश्रतीवीर्य्यंलंतियंत्रीम्रयसीदंति॥१०॥सयत्रारभ्यामोति।तदभिरुदशेपतय
१७१ जुर्जपतीमामग्नग्न इष्टकायेनवःसंचिन्वन्ग्निर्हैतांतांयेनुकरणस्येष्टेतस्मादेनावतीनां
देवतानामग्निमेवामंत्रयतपकादशवान्नस्यार्द्धपरार्द्धस्येन्येषहावरार्द्धोभूमायदे
171
कादशचाथहैषपरार्द्धोभूमायदन्तस्यपरार्द्धस्यावरार्द्धेतस्यैतस्यपरिगृह्यपनःकु
र्व्वतितस्मादपिनाद्रियेतमञ्जीःकर्त्तुमनत्रवापयपतावालणायप्रुषावञ्जीःकुरुतेथय
स्तन्नोतिकामंनैवतन्स्तन्नोति॥१८॥यद्वैवष्टकाधेनःकुरुते।वाग्वाअयमग्नि र
चावाहिविनःसयदाहैकादशवानस्यपरार्द्धस्येतिवाग्वाएकावाभदशवागन्नो १०१

वाक्वराह्वैवाचमेवतद्देवायेन्नमकुर्वसतथैवैतद्यजमानोवाचमेवायेनंकुरुतेथयत्स्त

नतोतियाचमेवतत्स्तनतोन्येतामेऽग्नइष्टकाधेनवःसन्त्वमुत्रामुष्मिंल्लोकइत्येतद्धा

प्नाअस्मिंल्लोकेयेन्नःकुरुतेथैनाएतदमुष्मिंल्लोकेयन्नःकुरुतेतथोहैनमेताउभ

योर्ल्लोकयोस्सुञ्जन्त्यस्मिंश्चामु।ष्मिंश्च ॥ ७ ॥ अन्तवस्येन्त्र।तवोस्येताअन्ताद्ययइतिसम्प

श्चद्वन्येतदनुष्टास्यअन्तन्वयइत्यहोरात्राणिवाइष्टकाअनन्तुवाअहोरात्रात्रितिषं

तिघ्नतस्युतोमयप्युतइतितदनाप्तस्ततस्वमप्युष्मतस्वकुरुते ॥ ८ ॥ विराजोनामे

त्ये।तद्धेदेवाएताइष्टकानामभिरूपाह्वयन्नयथायथैनाएतदायन्नतेनाएनानस्थु

ब्रा॰ १७२ पावर्त्तं निथलोकं स्पृणाप एवप राच्यमस्त स्मु रहितनाम्नो निमे स्मिहत्यमानादिरागोनामाकु।

र्वंतता पनान्मु पावर्त्तंतस्माद्रुमादशे ष्टकाउपधायलोकंस्पृणायाभिमन्त्रयतेनदेनाऽवि

राजः कुरुतेदणान्त्राहहि विरहामदुधायद्रीयमाणाउनिन्तदेनाः कामदुघाअद्रीयमा

172 णाः कुरुते ॥ ९ ॥ अथैनं विकर्षन्ति । मंडूकेनावकयावेतसशाखयेति । तापनं देवाःशान

रुद्रियेणवाद्भिश्च शमयित्वा शाश्वमस्य पाप्मानामपहत्याथैनमेतद्रूयएव।

शमयन्त्यथैवैनमयमेतच्छन्तरुद्रियेणवाद्भिश्च शमयित्वा एवमस्य पाप्मान। १७२

मपहत्याथैनमेतद्रूपेयएवशमयन्ति सर्वतो विकर्षन्ति सर्वतएवैनमे

शमयति॥२०॥यद्वेवैनंविकर्षन्ति।तद्वैयत्रैतंप्राणाऋषयोऽग्रेऽग्निंसमाकुर्वंस्तम।
द्भिरवोक्षंस्तस्मादापःसमस्कंदंस्तेमंडूकाअभवन्॥२१॥ताःप्रजापतिमब्रुवं।यद्वैनःक
मभूदवाक्तदगादितिसोऽब्रवीदेषवएतस्यवनस्पतिर्वेत्त्वितिवेत्तुसंवेत्तुसोहवैतं।
वेतसइत्याचक्षतेपरोक्षकामाहिदेवाअथयदप्सुवनस्पत्याद्भिःकममादिन्नितायवाक्का
अभवन्नवाक्काहवैताअवकाइत्याचक्षतेपरोक्षंपरोक्षकामाहिदेवास्ताहेतास्त्रय
आपोयन्मंडूकोवकावेतसशाखारेवैताभिरेवैनमेतत्त्रयीभिरद्भिःशमयति॥२२॥यद्वे
वैनंविकर्षन्ति।जायातएषएतद्यच्चीयतेसएषसर्व्वस्मान्नायजायतेसर्व्वमस्वेनद।

नी

श्रा॰ न्त्वं यन्मंडूकोवकावेतसशाखापशवश्च ह्येना आपश्च वनस्पतयश्चैतर्हैरेणैवैनमेतदन्नेन

१७३ प्रीणाति ॥२३॥ मंडूकेन पशूनां । तस्मान्मंडूकः पशूनामनुपजीवनीयतमो यातयामा हि

सोवकाभिरपां तस्मादवका अपामनुपजीवनीयतमा यातयाम्नो हि ता वेतसेन वन

173 स्पतीनां तस्माद्वेतसो वनस्पतीनामनुपजीवनीयतमो यातयामा हि सः ॥२४॥ ना

निवंशे प्रवध्याद्दक्षिणेनाग्निमुद्धृंतां ग्नेरंतरेण परिश्रितः आग्नेये विकर्षति स

मुद्रस्य त्वावकयाग्ने परिव्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भवेति समुद्रिपा ५७३

भिस्त्वाद्भिः शामयामस्येतत् ॥२५॥ अथ जघनार्द्धेनोदकहिमस्य त्वा जरायुणा

ग्नेपरिश्रयामसि। पावकोअस्मभ्यंꣳशिवोभवेतियद्वैशीतस्यप्रशीतंतद्धिमस्यजरायुप्रशी
तस्यत्वाप्रशीतेनशमयामसीत्येतत्॥२६॥ अथोत्तरार्द्धेनप्राक्। गुपज्मन्नुपवेतसे
वतपनदीष्वाग्नेपित्तमपामसिमंडूकिताभिरागहि। सेमंनोयज्ञंपावकवर्णꣳसि
वंकृधीतियथैवयजुस्तथावंयुः॥२७॥ अथपूर्वार्द्धेनदक्षिणापामिदंव्ययनꣳसमुद्रस्य
निवेशनं। अन्यांस्तेअस्मत्तपंतुहेतयःपावकोअस्मभ्यꣳशिवोभवेतियथैवयजुस्तथा।
६१ यावंयुरित्यग्रेविकर्षत्यथैतोअयेत्यथैतितद्दक्षिणाहूतंतद्धिदेवत्रा॥२८॥ आत्मानमग्रे
श्री. विकर्षत्यात्मावाअग्रेसंभवतःसंभवत्यथदक्षिणंपक्षमथपुच्छमथोत्तरंतद्दक्षिणा

ब्रा॰ मृतद्धिदेवत्रा॥२॥अथपावमानंपञ्चकृत्वोविकर्षत्याप्यायमेवैतत्क्रान्तियन्नेपरस्तादर्वाच
१२४ रस्तादेवैतदर्वाचीनंशान्तिंयन्त्यग्नेपावकरोचिषेतिदक्षिणंपक्षंसनःपावकदीदिवइ
तिपुच्छंपावकयायश्चितयन्त्याकृपेत्युत्तरंपावकंपावकमितियद्वैशिवंशान्तंतत्पा
124 वकंशमयन्त्येवैनमेतत्॥३॥सप्तभिर्विकर्षन्तिसप्तचितिकोग्निःसप्तर्तवःसप्त
त्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतद्विकर्षन्तितंवैशामुत्करेष्वस्या २१
थैनंसामभिःपरिगायन्त्यत्रैषसर्वोग्निःसंस्कृतस्तस्मिन्देवाएतदमृतंरूप। १२४
मुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदमृतंरूपमुत्तमंदधातिसामानिभवन्तिप्राणा

२

वैसामान्यमृतन्नमृवैप्राणाअमृतनमेवास्मिन्नेतद्रूपमृतनमंदधातिसर्वतःपरिगाय।
तिसर्वतएवास्मिन्नेतेमृतंरूपमृतमंदधाति॥२१॥यद्वैवैनंसामभिःपरिगायन्ते
।तेहदेवाअकामयन्तीनस्थिकमिममृतमात्मानंकुर्वीमहीतितेब्रुवन्नुपलज्जा
नीतयथेममात्मानमनस्थिकममृतंकरवामहाइतितेब्रुवःश्वेतय स्मितिवि
तिमिच्छतेतिवावनदभ्रुवंलदिच्छतयथेममात्मानमनस्थिकममृतंकरवामहा
इति॥२२॥तेवैतयमाना।एतानिसामान्यपश्यंस्तैरेनंपर्यगायंस्तेरेतमात्मानम
नस्थिकममृतमकुर्वंनतथैवैतद्यजमानोयदेनंसामभिःपरिगायन्त्येतमेवैत।

ग्रा· दात्मानमनस्थिकमस्थन्वंतंकुरुतेसर्वतःपरिगायन्तिसर्वतएवैतदेतमात्मानमनस्थिकम
१७५ स्थन्वंतंकुरुतेतिनिधनवन्तीववाइमेलोकाअथोनिधनवन्तोवीर्यवन्तोहिंकृत्स्नगाय
तितद्धिसर्वंकृत्स्नंसामभवति॥३४॥गायत्रंपुरस्ताद्गायन्त्यग्निर्वैगायत्रमग्निमेवास्यै
तच्छिरःकरोत्यथोशिरएवास्यैतदनस्थिकमस्थन्वंतंकरोति॥३५॥रथंतरंदक्षिणेपक्षे।
इयंवैरथंतरमियमुवाएषांलोकानांरसतमोऽस्यांहीमेसर्वेरसारसतमंहवैतद्र
थन्तरमित्याचक्षतेपरोक्षंपरोक्षकामाहिदेवाइमामेवास्यैतद्दक्षिणंपक्षंकरोत्यथो
दक्षिणमेवास्यैतत्पक्षमनस्थिकमस्थन्वंतंकरोति॥३६॥बृहदुत्तरेपक्षे।द्यौर्वैबृहद्द्यौर्हि १७५

बार्हिषादिवमेवास्यैतदुत्तरंपक्षंकरोत्यथोउत्तरमेवास्यैतत्पक्षमनस्थिकममृतंकरोति ३२
वामदेव्यमात्मा।प्राणोवैवामदेव्यंवायुरुप्राणःसर्वेषांह्येषदेवानामात्मायद्वायुर्वा
युमेवास्यैतदात्मानंकरोत्यथोआत्मानमेवास्यैतदनस्थिकममृतंकरोति॥३४॥यज्ञा
यज्ञियंपुच्छं।चन्द्रमावैयज्ञायज्ञियंयोहिकश्चयज्ञःसंतिष्ठतएतमेवतस्याहुतीनां
रसोप्येतितद्यदेनंयज्ञोयज्ञोप्येतितस्माच्चन्द्रमायज्ञायज्ञियंचन्द्रमसमेवास्यैतत्पुच्छं
१७८ करोत्यथोपुच्छमेवास्यैतदनस्थिकममृतंकरोति॥३५॥अथप्रजापतेर्हृदयंगायत्रा
श्री. सौवाआदित्योहृदयंश्लक्ष्णएषश्लक्ष्णंहृदयंपरिमाण्डलंहृदयमात्मन्नाय

ब्रा॰ त्यात्मन्हि हृदयन्हि हृदयन्निकृत्ते निकृत्तो हि हृदयंदक्षिणे निकृत्तो हि हृदयन्नेदीयस्य
१७६ आदित्यमेवास्यैतद्धृदयंकरोत्यथो हृदयमेवास्यैतदनस्थिकममृतंकरोति ॥४०॥ प्रजा
सुच प्रजापतौ चगायति। तयत्प्रजासु गायन्ति तत्प्रजासु हृदयंदधात्यथयत्प्रजापतौ गा
यति तदग्नौ हृदयंदधाति ॥४१॥ यद्वेव प्रजासु च प्रजापतौ च गायति। यं वा अग्निः प्रजा
स्य प्रजापतिस्तद्यदग्नौ गायति तद्देवप्रजासु च प्रजापतौ च हृदयन्दधाति ॥४२॥ ता
हैताः स्वयमृतेष्टका। स्ताउत्तमाउपदधात्यमृतंतदस्य सर्वस्योत्तमन्दधाति तस्मा
दस्य सर्वस्यामृतमुत्तमम् न्नान्यो — र्यगिये दिष्ट का वा पता विचितो हस्या ॥ १७६

176

यद्वो-योगीयेत॥४१॥बालराम॥पथ्याय:॥उपवसस्तीहस्यानरुदित आदित्ये।
वावंविसृजनेवाचंविसृज्यपंचगृहीतमाष्यंमृहीनेतनपंचहिरण्यशकलाभ्यासमन्व
येतन्व्रं समासिक्तंभवतिदाधिमधुघृतं पात्रांवास्यालंवोलविलंतडुपरिष्टादर्भंमु
ष्टिनिदधाति॥५॥अथाग्निमारोहति।नमस्तेहरसेशोचिषेनमस्तेअस्त्वर्चिषेअन्यांस्तेअस्म
त्तेग्निः संस्कृत:सपषोत्रतसाग्रलंयद्धि ंसायुजिहि ंसिषेयमुवापषहिनलिहर
सावेन ंशोचिषावार्चिषावहिनलिनयोहेनमेषपतेर्नहिनस्य ंमोलेयस्मात्र
पंतुहेतय:पावकोअस्मभ्य ंशिवोभवेतियथेवयजुस्तथार्वयु:॥२॥आरुह्याग्नि ं

प्रा॰ स्वयमातृणां व्याघारयत्या । येनापिंचगृहीतेनन्नस्रोक्रोहंयुः ॥३॥ स्वयमातृणां व्याघारय
१७७ ति । प्राणः स्वयमातृणा प्राणेनैतदन्नंदधाति ॥४॥ यद्देवस्वयमातृणां व्याघारयत्युत्तर
वेदिर्हैषाग्नेर्यथामनुष्यस्यैवं व्याघारयत्युत्तरस्य सा यद्धैषाग्नेस्तामेतन्व्याघारयति ॥५॥
177 पर्वपंस्तत्र हिरण्यं व्याघारयति । प्रत्यक्षं वै तद्यत्पश्यति प्रत्यक्षः सोत्तरवेदिः श्रास्तापवेह
दिः श्रास्तापवेह भवंति परोक्षमेवैतद्यत्प्रास्ताः परोक्षमियमुत्तरवेदिः ॥६॥ स्वाहाकारे
णैतां व्याघारयति ॥ प्रत्यक्षमेवैतद्यत्स्वाहाकारः प्रत्यक्षं सोत्तरवेदिर्वेकारेणेमां परोक्षं
वैतद्यद्वेङ्कारः परोक्षमियमुत्तरवेदिराज्येनाज्येन सत्तरवेदिं व्याघारयन्तिपश्चांगटे । १७७

षग्दहीनेनपञ्चग्दहीनेनसुतनवेञ्चारपन्निञ्चनिहारंञ्चनिहार २ सुनरवेदिंञ्चाञ्चारयं
नि ॥ १ ॥ त्वषदेवेडिति। प्राणोवैत्वष्टमनुष्यानस्मथोयंमनुष्येषुप्राणोग्निस्तमेन्त्री
णात्यषदेवेडिंतिनियोश्वग्निस्तमेनत्रीणानिहर्हिषदेवेडिंनियं षधिषग्निस्तम
नत्रीणानिवनसदेवेडिनियोवनस्पनिषग्निस्तमेनत्रीणानिस्वर्षिदेवेडित्ययमग्निः
स्वर्विदममेवेतदग्निंप्रीणाति ॥ २ ॥ यद्वेवाह। त्वषदेवडस्मषदेवेडित्यसेवैतान्यग्रेर्नो
मनितान्येनत्त्रीणानिनानिहविषादेवनांकरोमित्यस्येवैदेवनायेहवियस्तेसादे
वतानमायस्येवेनग्दसनोयोपतानेवैतदग्नीनस्मिन्नग्नोनामग्राहंदयाति ॥ ३ ॥

ब्रा॰ पञ्चैता आहुतीर्जुहोति पञ्चचितिकोग्निः पञ्चर्तवः सम्वत्सरः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्नि
१७८ र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥५॥ अथैनं समनक्ति । दध्ना मधुना घृतेन
जायत एष एतद्धवीयते स एव सर्वस्मा अन्नाय जायते सर्वमेवैतदन्नं यद्दधि मधु घृतं
सर्वेणैवैनमेतदन्नेन तदन्नेन प्रीणाति सर्वतः समनक्ति सर्वत एवैनमेतत्सर्वेणान्नेन ।
प्रीणाति ॥६॥ यद्वेवैनं समनक्ति पात्रेषु सर्वोग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतद्रूपमुत्तममद
धुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्रूपमुत्तमं दधात्यन्नमेव रूपमेतदुपरममन्नं यद्दधि मधु घृतं । १७९
तद्यदेव परमं रूपं तदस्मिन्नेतदुत्तमन्दधाति सर्वतः समनक्त्यपि कास्नेन

वाह्येन परिश्रितः सर्वतएव वास्मिन्नेतद्रूपमृतममन्दधाति दर्भैः स्तेहि शुद्धमेधमग्रयेर
ग्रं हि देवानाम्॥१२॥ यद्देवैनं समन्तात्स्ये। तद्धेय यैनं प्राणा ऋषयो ये श्रिं समस्कु
र्वलदस्मिन्नदोमुपरस्तादागमकर्वता। यद् अदः सजूरत्दीयमथास्मिन्नेतं संश्रितउ।
ग परिष्टादेमेकर्वतन यत्समदत्तितियएवास्मिंस्ते प्राणा ऋषयः सश्रितउपरिष्टादाग
मकर्वतनाने वैतन्मीणानिदध्यामयना त्तूनेनतस्याक्रोवंधुः॥१३॥ वेदेवादेवानां। य
ज्ञियानमिति देवास्तेने देवानां यज्ञिया उपज्ञियानां समन्तसरोणामुपभागमा
सतइति संवत्सरीणं स्नेनपतं भागमपासऽते ऊनादोह विपोयत्ते ख्रस्मिन्न्व

ब्रा॰ हुतादो ह्यिप्राणाः स्वयं पिबन्तमसुमनोष्मुनत्स्येतिस्तयमस्यपिबन्तमसुमनश्चह्वन्नस्यचेत्येतन्न॥२२॥
१७९ येदेवादेवेष्वधिदेवत्वमायन्नितिदेवासेनेदेवेष्वधिदेवत्वमायंन्येमन्त्रज्ञणाःअरपतानोग्र
सोत्पयमग्निर्ब्रह्मनस्येतेअरपनारोयेभ्योनञ्चनेपवतेथामकिंचनेतिनहिप्राणेभ्यऋने
पवंतेधामकिंचंननतेदिवोनपृथिव्यामधिस्तुष्विर्तिनेवनेदिविनपृथिव्यायदेवश्रा
179
णामृतस्मिंस्तश्चेत्येतन्न॥२३॥द्वाभ्यां समुद्दन्ति। द्विपाधजमानोयजमानोग्निर्यावा
नग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्समुद्दन्ति॥२४ अथपत्यवरोहति। प्राणादा १७८
अपानदा२इतिसर्वैहैतेप्राणायोयमग्निश्चितः सयदे॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नांमन्नात्मनःपरिदांनवदेतात्रैहैवास्मैषप्राणंबृहतीनाथयदेनामन्नात्मनःपरिदाम्व
द्वेतेनयोहास्मैषप्राणान्नवहन्ते प्राणदाअपानदाव्यानदावर्चोदावरिवोदाइत्येतेदामे १८
सीत्येवैनदाहामांसेअस्मन्नपन्नहेतयःपावकोअस्मभ्यन्संस्येवोभवेतियथैवयज्ञु
स्तथावंयुः॥१७॥ अथेतत्प्रवर्ग्यपीयमन्त्रांप्रचरति। प्रवर्ग्योपमन्त्रांप्रचर्यायास्मै
तंवाईदयतंवाप्रयच्छ। तथप्रवर्ग्यपापसन्नामथप्रवर्ग्यमन्मादयत्पात्स्वातंकामंय।
१८. स्मैकामायैनान्नब्राणाक्तिः॥१८॥ तेवैपरिषन्दउन्मादये। नमोवापषम्मुचानोभ
७१. वन्तितंयदस्मानुन्मादयेदिमामसप्रामदवेघदस्मन्नादयदपोसम्मुरच्छेदथ

श्रा॰ यत्परिष्यन्दउत्सादयन्ति तथोहास्यैवापोहिनस्तिनेमा‿दहत्यसुनश्चास्यन्तितेनापोनहि
१८॰ नस्त्यथयत्समन्तमापःपरियन्तिशान्तिर्वाआपस्तेनो इमांनहिनस्तितस्मात्परिष्यन्दउ
त्सादयेत्॥१९॥अग्नौत्वेवोत्सादयेत्।इमेवैलोकाएषोऽग्निरापःपरिषित्तस्मंयदग्नाउत्साद
180 यन्तितदेवैनंपरिष्यन्दउत्सादयन्ति॥२०॥यद्वेवाग्नाउत्सादयतीमेवैलोकाएषोऽग्निरग्निर
वायुरादित्यएतदेतेप्रवर्ग्याःसयदमत्राग्नेरुत्सादयेत्तान्हैतद्देवान्बहिर्द्धालोकेभ्योदध्या
दथयदग्नाउत्सादयत्येतानेवैतद्देवानेषुलोकेषुदधाति॥२१॥यद्वेवाग्नाउत्सादयति १८
शिरएतद्यज्ञस्ययत्प्रवर्ग्यःआत्मायमग्निश्चितःसयदन्यत्राग्नेरुत्सादयेद्बहिर्द्धास्मा

क्षिरोदध्यादयथयदनाउन्मादयत्यात्मानमेवास्येतत्समकृत्यशिरः प्रतिदधाति ॥२२॥
स्वयमातृण्णायाम॰ऽस्पृष्टं प्रथमं प्रवर्ग्यमुन्मादयन्ति । प्राणः स्वयमातृण्णा शिरः प्र
वर्ग्यः प्राणमायमग्निश्चितः शिरस्यैतदात्मानं च प्राणेन समर्द्धनोति संदध्यातुन्मायप्र
वर्ग्यं यथा तस्योन्मादनं ॥२३॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्डि
कासंख्या ॥१०॥ प्रत्येमाग्निं प्रहरिष्यन् अन्वाकृतेभ्योऽनुहोति समिधश्चादध्यात्ते । तद्वा
प्तं देवा पश्यन्तं पुरस्ताद्दक्षिणाश्रीणन्न्वाकृतिभिर्भिस्सुसमिद्भिस्तथैवैनमयमे
तद्देश्यन्तं पुरस्ताद्दक्षिणश्रीणात्याकृतिभिस्सुसमिद्भिस्तस्मिंश्चैवं पञ्चमरहीनेगृह्णीते

ब्रा· नसोक्तोबंधुः॥१॥अथषोडशगृहीतंगृहीतेषोडशकलःप्रजापतिःप्रजापतिरग्नि।
१८१ रात्मसंमितेनैवैनमेतदन्नेनप्रीणाति।यद्वावात्मसम्मितमन्नंतदवति।तंनहिनस्ति
यद्भूयोहिनस्तितद्यत्कनीयोनतदवतिसमानाःस्रुचिगृहीतेसमानोहिस्थमेन
प्रीणातिवैश्वकर्मणंजुहोतिविश्वकर्मायमग्निस्तमेवैनत्प्रीणातितिस्र
181
आहुतीर्जुहोतित्रिवृदग्नियोवानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणा
ति॥२॥अथसमिधआदधाति।यथातर्पयित्वापरिवेविष्यात्तादृक्तदौदुम्ब
र्योभवंत्यूर्ग्वैरसउदुंबरऊर्जैवैनमेतद्रसेनप्रीणाति।स्याद्वाभवंत्येताद्वैवनस्पतीनांमना१८
नेजोवंयदाईन्नथ

देववनस्पतीनामन्नार्द्यंजीवंस्मैनेनमेनत्प्रीणातिह्वनेमुत्राभवा।न्पायेपवेहृतःस्व
नैवैनमेतद्भागेनरसेनप्रीणातिसर्वैःरात्रिंवसन्तितत्रहितारसेनसंपद्यन्तेति
स्वःसमिधश्चादधातित्रिवृद्दग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेन।
प्रीणाति॥१॥यद्वैवैनाआहुतीर्जुहोत्यनडापनद्देवाषष्ठ्यन्तंपुरस्तादन्नेनसममस्कुर्व
न्ते।ताभिरस्त्वथैवैनमयमेतदेषांतंपुरस्तादन्नेनसस्करोत्येनाभिराहुतिभिः॥५॥
सवैपंचगृहीतंगृह्णीते।पंचवयाविहितोवाअयंशीर्षन्प्राणोमनोवाक्चक्षुःश्रो
त्रमेतमेवास्मिंन्नेतत्स–थाविहितंशीर्षन्प्राणंदधात्यग्निरस्तिगमेनप्राणाविषेति

ब्रा॰ १८२ निष्मवत्पाशिरएवास्येतयाम२ँ अपनिनिरम्लतायै॥५॥ अथषोडशगृहीतंगृह्णीते।अ
ष्टौप्राणाअष्टावाङ्गानेतामभिसम्पद२ँ ग्रहांगृह्णीतेसमानेह्येवान्मनंगानिचप्राणाश्च
भवंतिनानाजुहोत्यङे॰भ्यस्तन्प्राणेभ्यस्वविष्टंनिंकरोतिवैश्वकर्मणाभ्यांजुहोति
विश्वकर्म्मायमग्निस्तमेवैतत्संस्करोतिनिस्वग्राहुतीजुहोतिविच्छदग्निर्य।वानग्नि
र्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनसंस्करोतिसप्तदशभिर्ऋग्भिः सप्तदशः प्रजा
पतिरग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्संस्करोत्येकवि२ँ शातिंगृह्णीतेनद्वाद १८२
शमासाः पंचर्त्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकवि२ँ

182

शपतामभिसंपदम्॥ ६॥ यद्धैवैताः समिध आदधात्येनह्वापनं देवाः सर्वं कृत्स्नः
ऽ सर्वकृत्स्नायैवैनमेतेनान्नेन प्रीणन्त्येताभिः समिद्भिस्तथैवैनमयमेतत्सर्वं कृत्स्नः सं
स्कृत्स्नायैनमेतेनान्नेन प्रीणात्येनाभिः समिद्भिरौडुम्बर्यो भवन्त्यार्द्रा भूतेन मन्नाः सर्वाः
रात्रिं वसन्ति तस्मात्क्रोशं पुरुदेनमन्नं वानयद्दे मं प्रतरान्न्यायायस्माकुम्भीमदेहेह विरि
तियथैवयन्नस्नयावन्धुक्तिस्वः समिध आदधाति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्य।
६६३ स्यमात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृद्धस्याक्रोबश्रुः ७
श्री. ब्राह्मणम्॥ अथातः संप्रेष्यस्य। यत्र धर्मपयस्कोपयमनीरग्नयेपद्धियमाणा

ब्री॰ यान्नुब्रह्मसयोदेकस्मयान्नुदेहिब्रह्मन्नुप्रतिरयंजपेति ॥११॥ एतद्धैदेवाअनुपश्येष्यन्तएतं
१८३ यज्ञंतꣳस्यमानांदक्षिणतोऽसुरानक्षाꣳसिनाष्ट्राअजिघाꣳसंनयक्षथेनयक्षंन
ꣳस्य इति ॥४॥ तेदेवाइन्द्रमब्रुवंस्त्वंवैनःश्रेष्ठोबलिष्ठोवीर्यवत्तमोऽसित्वमिमा
183 निरक्षाꣳसिप्रतियतस्वेतितस्मैवैमेब्रह्मद्वितीयमस्त्वितितथेतितस्मैवैबृहस्प
तिंद्वितीयमकुर्वन्ब्रह्मवैबृहस्पतिःसइन्द्रेणचैवबृहस्पतिनाचदक्षिणतोऽसुरारक्षा
ꣳसिनाष्ट्राअपहत्याभयेनाष्ट्रएतंयज्ञमतन्वत ॥५॥ नद्वाएतत्क्रियते । यद्देवाअकुर्वं
निदन्नुनानिरक्षाꣳसिदेवैरेवापहतानियत्त्वेतत्करोतियद्देवाअकुर्वꣳस्तत्करवाणीत्यथो १८३

नावदक्षिणतोसुरारक्षांसिनाष्ट्राअपहन्त्याभयेनाष्ट्रेपत्नींयज्ञंतनुते ॥४॥ सयःस
रुद्र। पंचमोप्रतिरथोथयः समस्तहस्पतिरिषसब्रलानयन्क्षिणाप्रतिरथंजपतीन्द्रेणचै
वैतद्बृहस्पतिनावदक्षिणतोसुरारक्षांसिनाष्ट्राअपहन्त्याभयेनाष्ट्रेपत्नींयज्ञं।
तनुतेतस्मादक्षिणाप्रतिरथंजपति ॥५॥ आशुः शिशानोवृषभोनभीमइत्यै। ष्ट्रैभि
द्वपाद्वादशमासः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैन
दक्षिणतोसुरारक्षांसिनाष्ट्राअपहन्तित्रिष्टुब्भिर्वज्रोवैत्रिष्टुब्वज्रेणैवैतद्दक्षिण
तोसुरारक्षांसिनाष्ट्राअपहन्तितांद्वादिशः शतिर्गायत्र्यासंपद्यन्तेनदाग्नेय्योभवं

श्री॰ त्यग्निकर्म्मेहि॥ ८॥ अथैनमुपयक्नन्तु। द्वुत्वा विश्वेदेवा अग्नेतर विन्निभिरितितस्योक्तोवं
१८४ युः॥ ७॥ अथाभिप्रयन्निपञ्चदिशोदेवीर्यजमयन्तुदेवीरितिदेवाश्चासुरान्योभये
प्राजापत्यादित्तस्पर्द्धंतनेदेवाअसुराणांविशोवृञ्जततथैवैतद्यजमानोद्विषतोभ्रा
तृव्यस्यदिशोवृङ्क्तादेवीरितितदेनादेवीः कुरुतेयज्ञमनन्तुदेवीरितियज्ञमिम
मवन्तुदेवीरित्येतदपामतिंदुर्म्मतिंबाधमानाइत्यशनायावाअमतिरशना।
याममयथमानाइत्येतद्रायस्पोषेयज्ञपतिमाभजन्तीरितिरय्यांचपोषेचयज्ञपतिमा १८५
भजन्तीरित्येतद्रायस्पोषेअधियज्ञोअस्थादितिरय्यांचपोषेवाधियज्ञोस्थादित्येतत्॥ समिद्धेअ

ग्नावधिमामहानउक्ति

यजमानोवैमामहानअन्यपत्रश्नुम्यानिस्तेनस्यपात्राणि — इति यज्ञियइत्येतद्भू
भीतइतिधारितइत्येतन्नमंवर्मपरिगृह्यायजन्तेनितमःस्तनंवर्मपरिगृह्यायज
न्तोर्जायधत्तमयजंतदेवाइत्यूर्जास्तनंयज्ञयज्ञन्तदेवाः॥१०॥ दैव्याययर्त्त्रेजोष्ट्र
त्रिदेवोस्मेषयर्त्तीजोषयित्रतमोदेवश्रीः श्रीमानाः शतपयाइतिदेवश्रीर्स्मेषश्री
मनाः शतयश्पायाः परिगृह्येदेवायज्ञमायन्निति परिगृह्यसेतंदेवायज्ञमायन्देवा
१८४ देवेभ्योश्च्वयंतोश्वस्वरित्यध्वरोवैयज्ञोदेवेभ्योयज्ञियज्ञोस्वुरित्येतन्न॥११॥ वीतंहं
मा. विः शमितःशामिमायजय्याइती॥ इष्टःसिष्टमित्येतन्नतुरीयोयज्ञोयत्रहव्यमेतीत्य

ग्रा॰
१८५

घर्युः पुरस्ताद्यजूंषि जपति होता पश्चाद्वोन्वाह ब्रह्मा दक्षिणतो ऽप्रतिरथं जपत्येष एव

तृतीयो यज्ञस्तन्तो वा काश्चाशिषो नो ऽत्र यजमानस्य इति तन्नो नो वा काश्चाशिषस्ता जुषन्तामि

त्येतन्न्॥ ॥ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाँ अजस्रमित्यसौ वा

आदित्य एषो ऽग्निः स एष सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सवितैतेन ज्योतिरुद्यच्छत्य

जस्रं तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वानिति पशवो वै पूषा तत एतस्य प्रसवे प्रेरते संपश्यं

न्विश्वा भुवनानि गोपा इत्येष वा इदं सर्वं संपश्यन्नेष उ एवास्य सर्वस्य भुवनस्य गोप्ता

185

तस्मा अमुष्मादादित्यादर्वाञ्चः पश्चाद्दिशस्तात्पत देवा असुराणां महद्ध्वनाथोता पैवेतस्मिन्नो १८५

हँला उपैवैतयजमानोद्विषतोभ्रातृव्यस्यवृङ्क्ते योनाप्यैवैतत्समारोहत्यथोपतद्धा
एताभिर्देवा आत्तःसंग्रामंवृंक्तेथैवाभिरयमेतदात्तःसंप्राप्नोति ॥३॥ अथास्मातं
रश्मिमुपदधात्यसौवा आदित्योस्मारश्मिरमुमेवैतदादित्यमुपदधातिरश्मि
भवतिरश्मिभिर्हिमंडलंरश्मितमन्तरेणाहवनीयंचगार्हपत्यंचोपदधात्यय
मेवलोकोगार्हपत्योद्यौराहवनीयएतंतदिमौलोकावन्तरेणादधातितस्मादेषइमौ
लोकावन्तरेणतपति ॥४॥ आग्नीध्रवेलायामन्तरिक्षंवा आग्नीध्रमेतंतदन्तरिक्षेद
धातितस्मादेषोन्तरिक्षेनयतनोअङ्गेमध्येसेषरतः ॥५॥ सएषप्राणःप्राणमे

ब्रा॰ वैतदात्मंधत्तेनदेतदायुरायुरोवैतदात्मंधत्तेतदेतदन्नमायुर्य्येन तदन्नमु वा
१८६ आयुरस्मा भवति स्थिरो वा अस्मा आसी स्थिरं तदायुः कुरुते दृष्टिर्भवति दृष्ट इव
वसन्तं॥१६॥ स उपदधाति। विमान एष दिवो मध्य आस्त इति विमानो ह्ये
षद्दिवो मध्य आस्ते आपप्रिवान्रोदसी अन्तरिक्षमित्युद्यन्वा एष इमांल्लोका
नापूरयति स विश्वाचीरभिचष्टे घृताचीरिति स्रुचश्चैतद्धीदीप्याहांतरा पू
र्व्वमपरं च केतुमित्यन्तरेमं च लोकममुं चेत्येतदथो यद्वेदमेतर्हि ची १८६

186

यतेपवादः सर्वमधीयतेति ॥१७॥ उद्धासमुद्रोस्यरुणः सुंपर्णोस्त्व। तार्ह्येष समुद्रोरु
णः सुपर्णः सर्वस्वयोनिपित्र्या विवेशेति सर्वस्यह्येषपतं योनिं पित्रा विशंतिमध्ये
दिवोनिहितः पृश्निरश्मेति मध्येह्येषदिवोनिहितः पृश्निरश्मा विचक्रमेरजसस्पा।
त्यन्ताविति विक्रममाणोवा एषएषांलोकानामंतानिति ॥१८॥ द्वाभ्यामुपदधाति। द्वि
पाद्यजमानोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदुपदधा। ति त्रिष्टुभ्यां त्रै।
ष्टुभोह्येषनसादयत्यसन्नोह्येषनसूददोहसमाधिवदतिप्राणोवैसूददोहाः प्राणप
षकिंप्राणेप्राणंदध्यामितितंनिधायपयथाननश्येत् ॥१९॥ अथोपातियत्नी। द्वविहै

प्वाब्रवीद्वयंनिति । तस्योक्तो बन्धुर्देवहूर्यत्तआवववत्तस्तन्महूर्यत्तआवववत्तादिति देवाहू
श्री० येवयज्ञः स्तन्महूस्यज्ञदग्निर्देवो देवाँ३ आववत्तदिति यत्तदेवाग्निर्देवो देवाग्निनावव
१८७ हविर्येनत्तत् ॥२०॥ वाजस्य मा प्रसवः । उद्ग्राभेणोदग्रभीश अथा सपत्नानिन्द्रो मे निग्राभे
णाधराँ२ अकरिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥२१॥ उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृ
धन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥२२॥
तयांअमुष्मादादित्या हृदीप्सतस्सोदिशस्सापनद्देवा अस्वराणामवरुद्ध नायोता १८७
यैवैतत्समारोहं स्ता उपैवेन यजमानो द्विषतो भ्रातृव्यस्य पदङ्क्ते । योनायैवैतत्समारोह ।

न्पथोयत्नावज्ञायत्नाभिर्देवाश्चानःसंग्रामुवत्नथैवाभिरयमेनदानःसंग्रामोनि॥२४
श्रयाग्निमारोहन्ति।क्रम – नानाकमिति स्वर्गोवैलोकोनाकःक्रमध्वमनेनाग्निने
नःस्वर्गलोकमित्येतदुत्तमःहस्तेषुविभ्रतःउत्तमःस्तेनपतःहस्तेषुविभ्रतिदिव
स्पृष्टःस्वर्गत्वामिश्राहेवेभिराध्वमितिदिवस्पृष्टःस्वर्गलोकंगत्वामिश्रादेवेभि
राध्वमित्येतत्॥२४॥प्राचीमनुप्रदिशंप्रेहिविद्वानिति।प्राचीवैदिगग्नेःस्वामनुप्रदि
शंप्रेहिविद्वानित्येतदग्नेपरोअग्निर्भवेहेत्यस्यास्त्वमग्नेपुरोअग्निर्भवेहेत्येतद्विश्वाआशा
दीद्यमानोविभाहीत्येतदूर्जनोधेहिद्विपदेचतुष्पदइत्याशिषमाशास्ते॥२५

श्री·
१८८ पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्दिवमारुहमिति गार्हपत्यादाग्नीध्रीयमा
गच्छत्याग्नीध्रीयादाहवनीयं दिवो नाकस्य पृष्ठात्स्वर्ज्योतिरगामहमिति दिवो नाकस्य
पृष्ठात्स्वर्गल्लोकस्मानि यज्ञं ये विश्वतोधारꣳ सुविद्वाꣳसो विमेगासहस्मित्येतत्॥२६॥
स्वर्यन्तो नापेक्षन्त आद्याꣳ रोहन्ति रोदसी इति न हैव तेऽपेक्षन्ते। ये स्वर्गल्लोकं यन्ति
यज्ञं विश्वतोधारꣳ सुविद्वाꣳसो वितेनिर इत्येष वै यज्ञो विश्वतोधार एत उ वै सुविद्वाꣳ
सो य एनं वितन्वते॥२७॥ अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतामितीममेतदग्निमाह त्वामेषां प्रेहि प्र
थमो देवयतामिति चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानामित्युभयेषाꣳ हैतद्देवमनुष्याणां चक्षुरियक्ष १८८

मारुतागणभिःसजोषाइतियजमानाऋतुभिःसजोषाइत्येतत्स्वर्यन्तुयजमानाःस्वा

हीतिस्वर्गलोकंयन्तुयजमानाःस्वस्तीत्येतत्॥२८॥तयाग्निमन्वस्मिंल्लोकेपश्चाद्दिशा।

ल्लापनदेवाअसुराणामहन्नताथोनाष्ट्राएवैतत्समारोहेस्ताउएवैतद्यजमानोद्वि

षतोभ्रातृव्यस्यप्रह्लेःथोनाष्ट्राएवैतत्समारोहत्पथोपताभिर्देवाऽयातःसंग्रामन्वं

स्तयैवाभिरयमेतदातःसंग्रामोति॥२९॥अथैनमभिजुहोत्येतद्वाएवंदेवारे

पिवाःसमद्धपरिष्टादन्नेनश्रीणन्नेनयाकृत्स्नात्तयैवैनमयमेतदीपिवाःसमुप

रिष्टादन्नेनश्रीणात्येतयाकृत्स्नाक्रसायैषुलुवत्सा यमार॥त्रिर्वैकलासपक

वत्सातस्याअसावादित्योवत्सःस्वेनैवैनमेतद्भागेनस्वेनरसेनप्रीणात्यथपरियार्यमा

ब्रा॰ णउपरिद्धिसयमेनत्प्रीणातिदोहनेनदोहनेनहिपयःप्रदीयते ॥ ३ ॥ यद्वेवैनमभिजु

१८९ होति। शिरएतद्यज्ञस्ययदग्निःप्राणाःपयःशीर्षंस्तत्प्राणान्दधातियथास्वयमातृण्णाम

भिप्रस्तरेदेवमभिजयात्प्राणाःस्वयमातृण्णास्तस्यारसपयश्शिरस्यतत्प्राणांवरसेनसंतनोति

संदधातिनक्रोधात्तस्मात्समनसाविहरेदितितस्योक्तोबन्धुः ॥ २ ॥ अग्नेसहस्राक्षेति। हिरण्य

शकलैर्वाएषसहस्राक्षःशतमूर्द्धन्नितियदहःशतशीर्षारुद्रोऽसृज्यतशतन्तेप्राणाःसह १८९

स्रंव्यानाइतिशतं ह वै तस्यप्राणाःसहस्रव्यानायःशतशीर्षान्वंसहस्र

स्पशायद्वेष्यिइतित्वः सर्वाभ्यः स्पर्शाशेषइत्येनन्नसैनेविधेमवाजायस्वाहेत्येषवैवा
जस्तेमेनत्प्रीणाति॥३२॥द्वाभ्यामभिजुहोति।द्विपाद्यजमानोयजमानोग्निर्यावा
नग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदभिजुहोति॥३३॥अथैनंनिदधाति।सुपर्णो
सिगरुत्मानित्येतद्वाअनमदोविकृत्यासुपर्णंगरुत्मन्तंविकरोतितत्सुपर्णंगरुत्म
न्तंचिनोतितत्सुपर्णंगरुत्मन्तंकृत्वाग्नौनिदधातिपृष्ठेपृथिव्याःसीदाभासान्त
रिक्षमापृणज्योतिषादिवमुत्तभानतेजसादिशउदृंहेत्येवंह्येषएतत्सर्वंक
रोति॥३४॥आजुह्वानःसुप्रतीकःपुरस्तादित्य।जुह्वानोनःसुप्रतीकःपुरस्तादित्ये

ब्रा॰ ना॰दग्नेस्त्वंयोमासीदसाधुवेत्स्येषवाअस्यसोयोनिस्तःस्मा ‾ सीदेत्येत॰दस्मिन्नेवयस्येअ
१९८॰ अप्युत्तरस्मिन्नितिद्यौर्वाउत्तरःसधस्थस्यंविश्वेदेवायजमानश्चसीदतेतितेहैतेसर्वेहैवैःस
हयजमानःसादयतिद्वाभ्यांत्रिदयातिनस्योक्तोमंत्रवैषट्कारेणतस्योपरिबंधुः
१९० ॥अथास्मिंसमिधमादधाति। तद्यापनंदेवाद्रेयिवाःसमन्तपरिष्टादन्नेनाप्राणनसम्मि
न्धिस्वाहुतिभिस्त्रतथैवैनममेतदिस्विवाःसमन्तपरिष्टादन्नेनप्रीणातिसमिन्धिस्वाहु
तिभिश्च २६ सवैशमीमयीप्रथमामादधाति। तद्यापषन्तस्यामाहुत्या।
ऽँ हुतायांप्रदीप्यतोदज्वलतस्मदेवाअविभयुर्यहैनोयन्नहिंस्यादितितएता ऽ १९८॰

शमीमपश्यंस्तयैनमशमयंस्तद्यदेनꣳशम्याशमयंस्तस्माच्छमी तथैवैनमपयमे
तच्छम्याशमयतिशान्त्याएवैनञ्जनयत्ये॥३७॥ताꣳसवितुर्वरेण्यस्यचित्रामाहंवृणेसु
मतिंविश्वजन्याम्। यामस्यकण्वोऽदुहत्प्रपीनाꣳसहस्रधारांपयसामहीङ्गामिति
कण्वोहैनांददर्शसाहास्मैसहस्रधारासर्वान्कामान्दुदुहेतथैवैतद्यजमानायसह
स्रधारासर्वान्कामान्दुहे॥३८॥अथवैकङ्कतीमादधाति।नसाउक्थोमन्थुर्विधेमते
परमेजन्मन्नग्नइतिद्यौर्वाअस्यपरमञ्जन्मविधेमस्तोमैरवरेसधस्थइत्यन्तरिक्षंवा
अवरꣳसधस्थंयस्माद्योनेरुदारिथायजेतमित्येषवाअस्यस्वोयोनिस्तंयजइत्ये

नत्वेहवींषिजुहूतेसमिद्धइतियदावायत्रसमिध्यतेऽथैनस्मिन्हवींषिप्रजुहु
श्रीः ति॥३४॥अथोदुम्बरीमादधात्यूर्ग्वैरसउदुम्बरऊर्जैवैनमेतद्रसेनप्रीणातिकर्णकव
१९१ तीभवतिपशवोवैकर्णकाःपशुभिरेवैनमेनमेतदन्नेनप्रीणातियदिकर्णकवतीन
विन्देदधिद्रप्समस्मयहन्यादध्यान्नयदधिद्रप्सउपतिष्ठतेनदेवाप्युत्तपप्रेद्धोअग्नेदी
नै२ दिहिपुरोनइतिविराजादधात्यन्नंविराडन्नेनैवैनमेतत्प्रीणातितिस्रःसमिधआदधातित्रि
वृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणाति॥४०॥अर्द्धं॥ अथाज्याहुतीर्जु १९१
होति।यथापरिविष्टमनुपाययेत्तादृक्तत्स्रुवेणपूर्वांस्रुचोत्तरामथैतमध्यास्वन्तस्तोमैः

कतुन्नुनमद्व ःहृदिस्पृशं।अय्यामान–हैरितियले हृदिस्पृदन्सोमस्तत्रअह्यासमि
त्येनत्यङ्गश्राजुहोतिपस्सुपदापङ्क्तिःपत्रवितिकोग्निःपंचर्त्तवःसम्वत्सरःसम्वत्स
रोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणाति।५८।।अथवैश्वकर्मि
णीर्जुहोति।विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्रीणातिचित्तिंजुहोमिमनसाघृतेनेति
चित्तमेषांजुहोमिमनसाचघृतेनचेत्येतद्यथादेवाइहागमन्नितियथादेवाइहाग
च्छानित्येतद्वीतिहोत्राऋतावृधइतिसत्यवृधइत्येतत्पत्येविश्वस्यभूमनोजुहोमी
विश्वकर्मणइतियोसर्वस्यभूतस्यपतिस्तस्मैजुहोमिविश्वकर्मणइत्येतद्वि

ब्रा॰ स्वाहाहास्मऽहविरितितस्मैवैदेवाहितंऽहविरित्येतन्न्वा ॥ ४ ॥ अथयदग्नीकृतिंजुहोति
१९२ ।सर्वमितयन्मर्णीऽसर्वेणैवैनमेतत्प्रीणाति ॥ ५ ॥ समनेयग्रेसमिधयइति । प्राणावैसमि
धः प्राणाह्येतत्समिन्धतेसप्तजिह्वाइतियानमूंस्त्रसप्तपुरुषानेकंपुरुषमकुर्वंस्तेषा
192 मेतदाहसप्तऋषयइतिसप्तहितऋषयधामसप्तधामप्रियाणीतिछन्दांस्येतदाह
छंदांसिवाअस्यसप्तधामप्रियाणिसप्तहोत्राःसप्तधात्वायजन्तीतिसप्तसेनंहो
त्राःसप्तधायजन्तिसप्तयोनीरितिचितीरेतदाहांपृपृणस्वप्रजायस्वेत्येतानवृने १९२
नेतिरेतोवैघृतंरेतदेषुलोकेषुदधाति । स्वाहेतियज्ञोवैस्वाहाकारोयज्ञियमेवैतदिदंस
पवै

क्तस्तं र्द्धं करोति ॥४४॥ समस मसेति । समस्वितिको ऽग्निः समन्नेव सम्वत्सरः सम्वत्सरो ऽग्नि
र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृदग्निर्यावानग्नि
र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति तिस्रः समिध आदधाति तत्षड् ।
ष्योक्तोवृन्युः ॥४५॥ निषन्नः समिध आदधात्यास्यो नि वै समिधस्तिष्ठन्तीव वा अस्यी
न्यासीन आहुतीर्जुहोति माꣳसानि वा आहुतय आसन्नश्च वै माꣳसान्यन्तराः समिद्धो
भवंति वा अस्या आहुतयो ऽन्तराणि सस्थीनि वा अस्यानि माꣳसानि ॥४६॥ अथातः संपदेव ।
षडुरस्ताज्जुहोति षडुपरिष्टात्पड्विराश्मनः पृष्ठ्यैर्विज्ञिष्ठाभ्यामात्मानं प्रतिमुपदधा

निचन्नभिराग्नेयं अग्निपद्मभिरग्निमानो हं त्रिनदेकान्न त्रिंशदाहुतिरेव त्रिंशन्नमीडाम्या
श्री· मग्निन्निदयातिनं द्वात्रिंशद्धा त्रिंशद त्वरानष्टुमैषन्नुष्टुप्॥५७॥ तयाग्रमन्त्रिरवोनुष्टु
१५३ भोऽग्नाहेयत्तेसंपादयन्तिनासामेतामन्त्रेकामाहरन्तितथदेतामन्त्रोकामाहरन्तितथ
देतामन्त्राहरन्नन्त्रेषसर्वोऽग्निः संस्कृतः सएषोऽन्नतस्मिन्नालमासीयदन्नमात्सत्॥५८॥ सोऽग्निम
193 ब्रवीत्वयान्नमदाद्वीतिन्नथेतितस्मात्थदैवैतमत्राहरन्नपथ्येषोलमन्त्रायालमाहुतिभ्यो भव
ति॥ अथोयाहुः प्रजापतिर्देवैतं प्रियं पुत्रमरस्यायतरश्नि सयोहैतदेवं वेदाहैवं प्रियं पुत्रम्नर १५३
स्रियते॥५॥ यद्वैवैतमत्राहरन्तियामेवैतामस्समपुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्नयमेव सयोयम

ग्रिम्सीयनेथयामेषांनामग्र्याः श्रियः रसः समध्यो हत्वेषसत्यमेननमात्राग्निमाह

रंतितद्यदेनमन्वाहरन्तियेनैषाः समानानांपुरुषाणां श्रीर्यो रसस्तमेनदृह्वं समु

द्धृत्यान्वेनदस्यैतच्छिर आत्मायमग्निश्चित आत्मानमेवास्यैवानन्तं सकृत्पशिरः प्र

पतिदधाति ॥५॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ अथातो वैश्वानरं जुहोति त्रेषसर्वोग्निः संस्कृ

तः स एषोत्र वैश्वानरो देवतानन्माप्नतद्धविर्जुहोतितदेनं हविषा देवतांक

रोतियस्यै वै देवतायैहविर्गृह्यते सादेवतानसायास्यनगृह्णते द्वादशकपालो

द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरो विश्वानरः ॥१॥ यद्वेवैतं वैश्वानरं जुहोति वै

ब्रा॰
१९४

श्वानरंवाएतमग्निंजनयिष्यन्भवन्तितमदःपुरस्ताद्दीक्षणीयायाऽऽरेतोभूतंऽऽसिंचन्ति
याद्यथैवयोनौरेतःसिञ्चेत्तादृग्जायते।तद्यत्तत्रवैश्वानरंरेतोभूतंऽऽसिञ्चन्तितस्मा
दयमिहवैश्वानरोजायतउपांऽऽशुतद्भवतिरेतोवैतद्यदुपांऽऽशुवैरेतःसि
च्यतेनिरुक्तइहनिरुक्तंऽऽहिरेतोजातंभवति॥२॥सयःसवैश्वानर।इमेसलोकाः
इयमेवपृथिवीविश्वमग्निर्नरोन्तरिक्षमेवविश्वंवायुर्नरोद्यौरेवविश्वमादित्योनरः॥
तेयेनइमेलोकाः।इदंतच्छिरः।इदमेवपृथिव्यामयम्यःस्मसृक्किणीतदेतद्धिश्वंवाग्नेवाग्निः १९४
र्नरःसोपरिष्टाद्दस्पभवत्युपरिष्टाध्यस्याग्नि॥इदमेवान्तरिक्षं।तस्मादेनदलोमकमलोमकंहि

वह

तरिक्षेनेदं नह्यि सर्वं प्राणः पवचायुः स नरः समयेनास्य भवति य एवमेतद्वेदान्तरिक्षमस्य वा
युः॥५॥ शिर एवैवो नक्षत्राणि केशाः तेन हि सर्वं चक्षुरेवादित्यः स नरः स तदेव एषा नृवी
लो भवत्यो हि दिव आदित्यः स तदस्यैतत्सर्वं वैश्वानरस्यात्मानमस्य प्रियवित आत्मानमेवा
स्यैतत्संस्कृत्याशिरः प्रतिदधाति॥६॥ अथ मारुतं जुहोति प्राणा वै मारुताः प्राणा
नेवास्मिन्नेतद्दधाति वैश्वानरं कृत्वा शिरो वै वैश्वानरः शीर्षंस्तत्प्राणान्दधाति॥७॥
एकपुरुषभवत्येकमिव हि शिरः समन्तेषु समस्तकपालाय दुवा अपि हि हृत्कृत्स्ना समस्तसम
स्तैमेव भक्तीर्षण्येवैतत्समयप्राणान्दधाति॥८॥ निरुक्तपुरुषभवति। निरुक्तमिव हि शि

श्रा॰
१९५

195

रोतिकृत्वा स्तनयन्निवकृत्वा स्वहि प्राणाग्निषन्नेतं जुहोति निषन्नीवहि शिर आसीनस्त
वानासतइवहि प्राणः॥९॥ तद्योऽथमो मारुतो जुहोति। तीमोतौ प्राणेनोमयो वैश्वा
नरस्य जुहोति भय्येमो शीर्षा प्राणो॥१०॥ अथायो द्वितीया। विमौतौनौ समन्त्रिकतरं जुहो
ति समन्त्रिकतरमिव हीमो प्राणो॥११॥ अथ यो तृतीया। विमौनौनौ समन्त्रिकतरं जुहो
ति समन्त्रिकतरमिव हीमो प्राणो वा एष न त्रयः सोऽरण्य नृचो भवति वज्रं हि वाचा घोरं
निगच्छति॥१२॥ यद्वेव वैश्वानरमान्तुतां जुहोति तद्वै वैश्वानरो विश्वा कृताः सर्वं च
तद्दिशं चकरोति वैश्वानरं सर्वं जुहोति तद्वै तं तत्कृत्वा विशं करोति॥१३॥ पकएषभवति।प

१९५

त्त्रमेकस्याऽसियंकरोतिबहवइन्तरेविशितङ्मानंदयाति॥१८॥निरुक्तपषमव
ति।निरुक्तमिवहित्तत्रमनिरुक्ताश्चतरेनिरुक्तेवहिविद्विषन्तेतञ्जुहोतिनिषमीवहि
त्त्रमासीनइतराणाल्लश्चवहिविश॥१९॥तंवाएतं।पुरोनुवाक्यवत्तंवषट्कृतेस्वचाञ्जु
रा होतिहस्तेनैवेतंत्वासीनःस्वाहाकारेणतत्रायैवतद्धिशंकनानुकरामनुवर्त्मानं
करोति॥२०॥तदाहुः।कथमस्यैनेपुरोनुवाक्यवन्तोयाज्यवन्तोवषट्कृतेस्कचाञ्जता
भवन्तीत्येतेषांवैसमपदानांमाकृतानां।यानित्रीणिप्रथमानिपदानिसोत्रिपदागा
यत्रीपुरोनुवाक्याथयानिचत्वार्युत्तमानिसाचतुष्पदात्रिष्टुब्वाषेदमेवकपुत्सलमय

ब्रा· ताण्डः स्वाहाकारो वषट्कार एवमु हास्यैते परोऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वषट्कृतेऽस्तु स्वाहाकृ
१९६ ता भवन्ति ॥१७॥ स यै प्रथमं दक्षिणतो मानुतज्जुहोति । याः सप्त प्राणाः स्रवन्ति ताः सप्त
196 सप्तकपाली भवति सप्त हि ता याः प्राणाः स्रवन्ति ॥१८॥ अथ यं प्रथममन्तरतो जुहोत्यृ
तवः सप्त सप्तकपालो भवति सप्त ह्यृतवः ॥१९॥ अथ यं द्वितीयं दक्षिणतो जुहोति । प
शवः सप्त सप्तकपालो भवति सप्त हि ग्राम्याः पशवस्तमनन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यृतु
तत्पशून्प्रतिष्ठापयति ॥२०॥ अथ यं द्वितीयमन्तरतो जुहोति सप्त ऋषयः प्राणास्तमनन्तर्हितं १९६
पूर्वस —— स्माज्जुहोत्यृतुषु तदृषीन्प्रतिष्ठापयति ॥२१॥ अथ यं तृतीयं दक्षि

ण्ऐनोजुहोतिप्राणाः सप्तसप्तकपालोभवतिसप्तहिशीर्षन्प्राणास्तमनन्तर्हितं सर्वं
स्माज्जुहोत्यनन्तर्हितांस्तच्छीर्ष्णः प्राणान्दधाति॥२२॥अथयंद्वितीयमन्वरनोजुहो
ति।छन्दांसिसप्तसप्तकपालोभवतिसप्तहिचतुरुत्तराणिछन्दांसितमनन्त।
र्हितंसर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितानितच्छीर्ष्णश्छन्दांसिदधाति॥२३॥अथयाःस
मप्रतीव्यःसम्भवन्ति।सोरण्येनूक्त्वाःसप्तसप्तकपालोभवतिसप्तहितायाःप्रतीव्याःस्तव
न्तिसोसैषोऽवद्याणएतस्यप्रजापतेःसोरण्येनूक्त्वोभवतित्रिरश्ववैतद्यत्नएप
न्निरश्ववनयदवाऽश्याणस्तस्मायएतासांनदीनांपिबन्तिरिप्रतराःश्रापनन्तराऽयाह

ब्रा॰ तस्यवादितराभवंनितद्यद्देनदाहेदंमाकृताश्निनतदस्मात्प्यत्वंकृत्वापिदधातिनैवैनंश्री
१९७ णाति॥२४॥सयःसवैश्वानरो।सोऽस्त्वयादित्योऽथयेतेमारुतारश्मयस्तेसप्तसप्तकपाला
भवन्तिसप्तसप्तहिमारुतागणाः॥२५॥सजुहोति।शुक्रज्योतिश्चचित्रज्योतिश्चसत्य
197 ज्योतिश्चज्योतिष्मांश्चेति।नामान्येषामेतानिगणडलमेवैनत्संस्कृत्याथास्मिन्नेतान्नश्मीन्नाम
याहंप्रतिदधाति॥२६॥ब्राह्मणम्॥३॥अथातोवसोर्धारांजुहोत्यत्रैषसर्वोऽग्निःसंस्कृ
तःसएषोऽत्रवसुस्तस्मैदेवा।एतांधारांप्रागृह्णंस्तद्येनमप्रीणंस्तद्यदेनस्मैवसवप १९७
तांधारांप्रागृह्णंस्तस्माद्वसोर्धारेत्याचक्षतेतथैवास्मायमेतांधरां॥

ऽग्ज्ह्मानिनयेनंश्रीणाति ॥२॥ यद्देवैनांवसोर्धारांजुहोत्याभिषेकएवास्यैषएतद्वा
एनंदेवाःसर्वंकृत्स्नꣳसंस्कृत्याथैनमेतैःकामैरभ्यषिञ्चंस्तेनयावसोर्धारयातथै ६६५
वैनमयमेतत्सर्वंकृत्स्नꣳसंस्कृत्यथैनमेतैःकामैरभिषिञ्चत्येतयावसोर्धारयाज्येन
पंचगृहीतेनौदुम्बर्यास्रुवानस्याक्तोबन्धुः ॥३॥ वैश्वानरꣳकृत्वा । शिरोवैवैश्वानरः
शीर्षतोवाअन्नमद्यतेशीर्षतोवाअभिषिच्यमानोभिषिंच्यतेमारुतान्कृत्वाप्राणा
वैमारुताःप्राणैर्वाअन्नमद्यतेप्राणेभ्योवाअभिषिच्यमानोभिषिच्यते ॥४॥ त
द्वाअरण्येनूच्ये । वाग्वाअरण्योनूच्योवाचोवाअन्नमद्यतेवाचोवाअभिषिच्यमानोभि

श्री· षिच्यते।तत्सर्वैर्वसुसर्वैःसेनेकामाःसैषावसुमयीधारययाततोरसमवासर्पिषोवैवमारं
१९८ भयेवेयमाज्याहुतिर्ह्यपनेनयदेषावसुमयीधारातस्मादेनांवसोर्धानेत्याचक्षते॥४॥
सम्राहो।इदंचमऽश्यनेनेनचश्रीश्रीणाम्यनेनत्वानेनचत्वाभिषिञ्चाम्यनेनचेत्येतदथोइदं।
198 चमेहीदंचमइतिसायदेवैषाधाराग्निंप्राप्नुयादथैनधञुःप्रतिपद्येतेः॥एतद्वाएनंदे
वा।एतेनान्नेनप्रीतास्तैःकामैरभिषिञ्चन्तयावसोधारयाथैनमेताकामानयावंतनेभ्य
इष्टाप्रीतोभिषिक्तःएताकामान्प्रायच्छन्तथैवैनमयमेतदन्नान्नेनप्रीत्वैतैःकामैरभिषि
ञ्चतयावसोर्धारयाथैनमेतान्कामान्पाचतेतस्माद्इष्टःप्रीतोभिषिक्तःएतान्कामान्प्रयच्छति १९८

द्वौद्वौकामौसंयुनक्त्यव्यवच्छेदाययथाव्योकसौसंयुंज्यादेवंयज्ञेनकल्पंनामिति॥६॥
एतद्वैदेवाअमन्यन्त।केनेमान्कामानाप्नुयामेतिग्रहीष्यामइत्यात्मनैवेत्यमन्यन्तयज्ञोवैदेवानामा
त्मायज्ञउएवयजमानस्यसयदाहयज्ञेनकल्पतामित्यैवैतदाह॥७॥द्वादशस्तुक
ल्पयति।द्वादशमासाःसम्वत्सरःसम्वत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैन
मेतदन्नेनप्रीणात्यथोतावतैवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चतिचतुर्दशस्तुकल्पयत्यष्टास्तुकल्प
यतिदशस्तुकल्पयतित्रयोदशस्तुकल्पयति॥८॥अथार्द्वेन्द्राणिजुहोति।सर्वमेतद्य
दथार्द्वेन्द्राणिसर्वेणैवैनमेतदन्नेनप्रीणात्यथोसर्वेणैवैनमेतदभिषिञ्चति॥९॥अ

यपस्त्वा जुहोति । यशो वै ब्रह्म यशसैवैनमेतद्वेनश्रीणात्यथोपस्तेनैवैनमेतदन्नेनाभिषि
ब्रा· ञ्चति ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिका संख्या ॥९४॥ अथैनान्यक्तकान्
१९९ जुहोत्यग्निष्टमेव वर्म्मस्वम इत्येतैर्वैनमेतद्यक्तकर्भिः श्रीणात्यथो पनैरेवैनमेतद्यक्तकास्तु
199 भिरभिषिञ्चति ॥१॥ अथायुज्य मोंजुहोत्येनद्वै देवाः सर्वान्कामानाप्त्वायुग्भिस्तोमैः स्वर्गं
लोकमायँस्तथैवैतद्यजमानः सर्वान्कामानाप्त्वायुग्भिस्तोमैः स्वर्गं लोकमेति ॥२॥ त
द्वैत्रयस्त्रिंशादित्यान्तो वै त्रयस्त्रिंशः स्तोमो युनाऽस्तोमेन मन्तं पवतद्देवाः स्वर्गं लो।
कमायँस्तथैवैतद्यजमानो नन्तपवस्वर्गं लोकमेति ॥३॥ अथ युग्मन्तोजुहोत्येन ॥ १९५

दैव्यदाःस्यायुवन्मानयामावाअयुजनेमायुग्मभिर्वयंस्तोमैःस्वर्गंलोकमयामेति
तानियुग्माभिस्तोमैःस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतद्यजमानोयुग्मभिस्तोमैःस्वर्गंलोकमे
ति॥४॥तद्वाअष्टाचत्वारिंशंशादित्यान्नोवाअष्टाचत्वारिंशोयुग्मतःस्तोमानाम
न्तनपन्तस्त्वंदाःस्मिस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतद्यजमानोन्ततएवस्वर्गंलोकमेति ५
सद्योहि।काचमेतिस्तथमेचनस्तस्मेष्टोचमरुतियथावृत्तःरोहत्तुन्नरान्नराःशा
खाःसमान्तम्नःरोहेन्नाहतन्नथरोहेवस्तोमान्नुहोत्यन्नमेवस्तोमान्नत्तैवैनमेतदभि
षिञ्चति॥६॥अथवयांसिजुहोतिपशवोवैवयांसिपशुभिरेवैनमेतदन्नेन

ब्रा· प्रीणात्यथोपशयाभिरेवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति॥८॥ प्रथमनामग्राहंजुहोत्येतद्वैदेवाःस
१·· र्वान्कामानाप्त्वाथैतमेवप्रत्यक्षमप्रीणंस्तथैवैतद्यजमानःसर्वान्कामानाप्त्वाथैनमेवप्रत्य
क्षंप्रीणातिवाजायस्वाहाप्रसवायस्वाहेतिनामान्यस्यैतानिनामग्राहमेवैनमेतत्प्रीणा
२०० ति॥ त्रयोदशैतानिनामानिभवन्ति। त्रयोदशमासाःसंवत्सरस्त्रयोदशाग्नेश्चितिपुरीषा
णियावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्प्रीणातियद्वेवनामग्राहमेवैनमेन
मि दभिषिञ्चति॥९॥ अथाहायन्त्वेराडसिमित्राघोयन्तास्मियमनःऊर्ज्जेत्वावृष्ट्यैत्वाप्रजानांत्वा १००
धिपत्यायेत्यन्नंवाऊर्गन्नंवृष्टिरन्नेनैवैनमेतत्प्रीणाति ॥१०॥ यद्वेवाह। यंतेरा॥

णिमित्रायय न्तासियमन ऊर्ज्जेत्वावृष्ट्यैत्वाप्रजानांत्वाधिपत्याधिपत्यायेतीदन्तेराष्ट्रम
भिषिक्तोसीत्येवैनंमित्रस्यत्वंयन्तासियमन ऊर्ज्जेवनोसिवृष्ट्यैवनोसिप्रजानांवनआ
धिपत्यायासीत्युपप्रुवत्येवैनमेतदेतस्मैनः सर्व्वस्मा असेयेतीस्मैन्वासर्व्वस्माभ्यषि
ञ्चामहीतितस्मादुहेदंमानुषंराजानमभिषिक्तमुपप्लुवते॥१२॥ अथकल्पाञ्जुहो
ति। प्राणावैकल्पाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधात्यायुर्यज्ञेनकल्पतांप्राणोयज्ञेनकल्पता
मित्येतानेवास्मिन्नेतत्क[illegible]प्राणान्दधाति॥१३॥ द्वादशकल्पाञ्जुहोति। द्वादशमासाः
सम्वत्सरः सम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवास्मिन्नेतत्क्लृप्तान्प्राणान्।

श्री·

न्दधातियद्वेवकल्याणंजुहोतिप्राणावैकल्याणमन्नेनैवैनमेतदभिषिञ्चति॥३॥अथाहाश्लो

२·१ मस्ययज्ञस्यऋक्सामवद्बृहद्रथन्तरंचेतित्रयीहेषाविद्याऽन्नंवैत्रयीविद्यान्नेनैवैनमेतत्त्री

णात्यथोअन्नेनैवैनमेतदभिषिञ्चतिस्वर्देवाअगन्मामृताअभूमेतिस्वर्हिगच्छत्यमृ

201 तोहिभवतिप्रजापतेःप्रजाअभूमेतिप्रजापतिर्हिप्रजाभवतिवेड्याहेतिवषट्कारो

हैषपरोऽक्षंयद्वेट्कारोवषट्कारेणवावैस्वाहाकारेणवादेवेभ्योऽन्नंप्रदीयतेतदेन

मेताभ्यामन्नाभ्यांप्रीणातिवषट्कारेणचस्वाहाकारेणचायोएताभ्यांदेवताभ्या। २·१

मेवैनमेतदुभाभ्यामभिषिञ्चत्यत्रनाऽस्तृवमनुप्रासंगितियदत्रान्यल्लिमं ॥ ॥

तेंनेद्धहविर्हविर्धाग्नेरसदिति॥१४॥तस्यैवापत्नस्यैवासोर्धारायैयौरेवात्माअन्मूयोवि
युक्तनोयौरेवधाराद्दिवोधिगामागच्छति॥१५॥तस्यैगौरेवात्माथयप्वोयत्तनल
नो।यौरेवयारामोरधियजमानं॥१६॥तस्यैयजमानपवात्मा।बाहुहृदयःस्तुक्तनो
यौरेवधारायजमानदधिदेवांदेवेभ्योधिगंगौरधियजमानंनदेतदन्नंन्नमन्नयांदे
वानामन्नंपरिस्रवतेसयोहैतदेवंवेदऽहैवाऽस्यैतदन्नमन्नाद्यमन्नंभवत्यथातः
संपदेव॥१७॥तदाहुः।कथमस्यैषावसोर्धारासंवत्सरमग्निमाप्नोतिकथंसंव
त्सरेणाग्निनासंपद्यतइतिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतान्येषावसोर्धाराथषड्थपञ्च

ब्रा॰ त्रिꣳशन्ततोयानिषट्त्रिꣳशीशितिशतानितावन्तिसम्वत्सरस्याहानितत्संवत्सरस्याहान्याप्नो
२०२ त्यथयानिषड्ढ्वाज्ञनवलक्षतन्नाꣳरात्रीराप्नोतितदुभयानिसम्वत्सरस्याहोरात्राण्याप्नोत्य
थयानित्रिंशच्चत्रिꣳशान्सत्रयोदशोयानिनवप्रथमानियजूꣳषितत्त्रिष्टुप्छितशोमासेःस्या
202 त्मात्रिꣳशदात्माप्रतिष्ठाद्वेप्राणाद्वेशिरएवपंचत्रिꣳशमेतावान्वैसम्वत्सरएवमुहास्य
षावासैर्यारासम्वत्सरमग्निमाप्नोत्यंवꣳसंवत्सरेणाग्निनासंपद्यतएतावत्यउवैशांडि
लेग्नौमध्यतोयजुष्मत्यइष्टकाउपधीयन्तेन्नयोहितहष्यपदेनादृष्टकाएवमुहास्यैते
ग्नःप्रथग्वसोर्धारयाभिष्कृताभवति॥१८॥तदाहुः।कथमस्यैषावसोर्धारामहदुक्थ २०२

मामाप्नोतिकथंमहतोऽर्थेनसंपद्यतइत्येनस्यापववसोर्धानायेयानिनवप्रथमानियजूं
षिंतानित्रिवृत्स्तोमोऽथयान्यष्टाचत्वारिंशैताचतुर्विंशैपत्तावथयानिपञ्चविंशतिःस
पंचविंशश्चात्माथयान्येकविंशतिस्तदेकविंशंप्रष्ठमात्नमथयानित्रयस्त्रिंश
त्सवशोऽथयान्यशीतयःसैवाशीतिर्नामाग्निरशीतिभिर्हिमहदुक्थमाख्यायतेथयद्।
द्वेमशीतिभ्योयदेवादोमहतउक्थस्योर्द्धमशीतिभ्यएतदस्यतदेवमहाऽस्यैषावसोर्धा
नामहदुक्थमाप्नोतिस्यैवंमहतोऽर्थेनसंपद्यते॥१९॥ ब्राह्मणम्॥१॥ अथातोवाजप्रस
वीयंजुहोत्यन्नंवैवाजोऽन्नप्रसवीयंहास्यैतदन्नमेवास्माएतेनप्रसौति॥१॥ एतद्वाएनं

देवा।एतेनान्नेनप्रीत्वैतेःकामैरभिषिक्तेनयावसोर्धानयाथेनमेतन्नंवैवाजोन्नप्रसवीयमूयएवा
ब्रा
प्रीणंस्तथैवैनमयमेतदनेनान्नेनप्रीत्वैतेःकामैरभिषिक्तेनयावसोर्धारयाथैनमेतन्मूयएवप्री
२०३
णीति॥२॥यद्दैवैनंवाजप्रसवीयंजुहोत्य भिषेकएवास्यैष एतद्दाएनंदेवान्नेनप्रीत्वैनाः का
203
मैरभिषिक्तेनयावसोर्धारयाथैनमेतन्मूयएवाभ्यषिंचंस्तथैवैनमयेनदेतेनान्नेनप्रीत्वै
तैः कामारभिषिक्तेनयावसोर्धारयाथैनमेतन्मूयएवाभिषिंचन्ति॥३॥सर्वौषधंभ
वति।सर्वमेनदन्नंयत्सर्वौषधं ऽ सर्वेणैवैनमेतदन्नेनप्रीणात्यथोसर्वैणैवैन
मेतदन्नेनाभिषिंचतितेषामेकमन्नमुदवेनस्यनाश्नीयाद्यावज्जीवमोदंवरेणचमसेनो २०३

दुंबरेपात्रेवेरणानयोन्नक्रौद्वंद्युःसक्तीभवतस्मानत्नोवेदिशःसर्वाभ्यएवेनमेतद्दिग्भ्योन्नेन
श्रीणात्यथोमर्वाभ्यएवेनमेतद्दिग्भ्योन्नेनाभिषिञ्चति॥४॥यद्वेवैनद्राजप्रसवीयन्तु
होत्ये।ताहदेवताःमृतापनेनसवेनयेनैनन्त्सोष्यमाणोभवतितायवैतत्प्रीणातिता
अस्माइष्टाःप्रीताएतंसवमनुमंनेताभिरनुमतःसूयते यस्मैवैराजानोराज्यमनुम।
न्यंतेसराजाभवतिनसयस्मैनततयदग्नौजुहोतितदग्निमभिषिञ्चत्यथयदेतमभ्योदेव
ताभ्योजुहोतितद्भुताद्देवाःप्रीणातियएतस्यसवस्येशते॥५॥अथवाएतत्पार्थान्यपि।
जुहोत्येतद्वैदेवाअकामयन्तात्रेसर्वैःसवैःसूयेमहीतितेन्नेवसर्वैःसवैरसूयन्ततथै

ब्रा· वैतद्यजमानोऽत्रैव सर्व्वैः सवैः सूयते ॥६॥ तयानि पार्थ्यानि। तानि राजसूयस्य वाजप्रस
२·४ वीर्यं न धन्नानि न्जुहोति तद्राजसूयेन सूयते यथा यानि वन्नुर्द्दशोऽप्तराग्णित नन्नोयानि सप्त प्र
र्व्वाग्णि नानि वाजपेयस्य वाजसवीयं न धन्नानि जुहोति तद्राजपेयेन सूयते यथा यानि सप्तो
205 त्तराग्णि तान्यग्नेस्तु धन्नानि ज्जहोति तदग्निसवेन सूयते ॥७॥ सवै राजसूयस्य र्व्वाग्णि ज्जु।
होत्यथ वाजपेयस्य राज्ञो वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति सं स्राड्वाजं पेयेन राज्यम्वा अग्रेऽथ सा
म्राज्यं तस्माद्वाजपेयेनेष्ट्वा न राजसूयेन यजेत प्रत्यवरोहन्तः स यथा सं स्राड्भन्नाजा स्या
न्नाट्टक्ताम् ॥८॥ अग्ने रूत्नमानि ज्जुहोति। सर्व्वं हि नेमवायदग्निसवः सर्व्वं हैतदग्निसवेन २·५

स्तोभवतिराजाचसंम्राड्ढतस्मादग्नेरुत्तमानिजुनि॥९॥अथैनंकृस्लाजिनेभिषिञ्चति।
यज्ञोवैकृस्लाजिनंयज्ञएवैनमेतदभिषिञ्चतिलोमतश्छन्दांसिवैलोमानिछन्दः
स्वेवैनमेतदभिषिञ्चत्युत्तमानस्तस्योपरिबंधुःप्राचीनग्रीवेतद्धिदेवत्रा॥सीतं हे
केदक्षिणतोग्नेरभिषिंचति।दक्षिणतोवाअन्नस्योपचारस्तदेनमन्नस्याद्यइवाभिषिञ्चा
मइतिनतथाकुर्यादेषवैदिक्पितृणांक्षिप्रेहैतांदिशंप्रैतियंतथाभिषिंचति॥१०॥आ
हवनीयउहैकेभिषिञ्चंति।स्वर्गोवैलोकआहवनीयस्तदेनंस्वर्गेलोकेभिषिञ्चाम
इतिनतथाकुर्याद्देवोवाअस्यैषआत्मामानुषोयमनेनहास्यतेमर्त्येनात्मनैतंदेवमात्मा

ब्रा॰ नमनुप्रसर्जंतियंतयाभिषिंचति ॥२॥ उत्तरतएवैनमभिषिञ्चे। देषाह्योभयेषांदेवमनुष्या
२०५ णांदिगपदुदीचीप्राचीर्सयामेवैनमेतद्दिक्षणायत्तंप्रतिष्ठितमभिषिंचतिनवैस्वआयतनेप्र
तिष्ठितोरिष्यति ॥३॥ आसीनंभूनमभिषिञ्चे। दासइववैभूतस्तिष्ठन्तंवुभूषंतंतिष्ठतीववै।
205 सुभूषन्वस्ताजिनेपुष्टिकाममभिषिञ्चेत्कृष्णाजिनेब्रह्मवर्चसकामामुभयोरुभयका
मंतदुत्तरतः पुच्छस्योत्तरलोमप्राचीनग्रीवमुपस्तृणाति ॥४॥ आस्पृष्टंपरिश्रितेन। स
यत्कृष्णाजिनमास्पृष्टंपरिश्रितोभवतितथोहासेषदेवआत्माकृष्णाजिनेभिषिक्तोभवत्य
ष्यदेनमचारम्भमग्निंतिष्ठंतमभिषिञ्चतितथोहास्तस्मादेवादभिषेकात्मव्यवच्छिद्यते॥अथो २०५

नमभिषिंचति। देवोवा अस्यैषान्मामानुषोयं देवा अग्नेयमनुष्यास्तस्माद्यो हूत्वाथैनंत

स्यैवमपरिशिष्टेनाभिषिंचत्यैतत २ स्तवमनुश्रास्पति ॥१६॥ अथैनम्हृतिएणांमाहूमनुप

र्योद्रम्णाभिषिंचति। देवस्यत्वा सवितुः प्रसवोश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्या २ं सरस्वत्यैवा

चोयंतयन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिषिंचामीति वाग्वै सरस्वती तस्माद्द २ं सर्वयंत्र २ं सवित्रे

प्रसूतपवैनमेतदन्नेन सर्वेण सरस्वत्यैवावोयन्तुर्यंत्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिषिंचत्यत्रनं

चमसमनुश्रास्पतिर्यदत्राविलिमंतंनैदहिर्ज्ञाग्रेरसहिति ॥१७॥ तंम्वेमथ्यैपार्ष्यानामभि

षिंचति। सम्वत्सरोवैपार्थ्यानि संवत्सरस्यैवैनमेतन्मध्यतआदधाति षड्डुत्तराञ्जुहोतिष

ब्रा· उपरिष्टाद्ब्रह्मक्षत्रञ्च क्षत्रञ्चाभिरेवैनमेतत्सर्वाभ्योऽरातिभ्य उभयतः परिगृह्णाति बृहस्पतिः पूर्वेषामु

२०६ त्तमो भवतीन्द्र उत्तरेषां प्रथमो ब्रह्म वै बृहस्पतिः क्षत्रमिन्द्रो ब्रह्मणा चैवैनमेतत्क्षत्रेण च

सर्वाभ्योऽरातिभ्य उभयतः परिगृह्णाति ॥१८॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ अथातो राष्ट्रभृतो जुहोति । राजानो

वै राष्ट्रभृतस्ते हि राष्ट्राणि बिभ्रति । ता एता देवताः एताभिरेवैनमेतत्सोऽभिषिच्यमाणो भव

ति ताभिरेवैनमेतच्छ्रीणाति ता अस्मा इष्टाः श्रीता एतं सर्वमनुमन्यन्तेऽनुमतः सूयते यस्मै वै राजा

नो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्मै न तद्यद्राजानो राष्ट्राणि बिभ्रति राजान उए २९

ते देवास्तस्मादेता राष्ट्रभृतः ॥१॥ यद्वेवैता राष्ट्रभृतो जुहोति । प्रजापतेर्विस्रस्तान्मिथुनान्युद

कामनगंधर्वाप्सरसोभूत्वानानानिरथोभूत्वापर्यगच्छन्तानिपरिगत्यात्मन्नधत्तात्मन्नकुरु
नततथैवैनांन्स्वयमेतत्परिगत्यात्मंधत्तआत्मन्कुरुते ॥२॥ सयःसप्रजापतिर्व्यस्रंसत।य
मेवसयोयमग्निश्चीयतेथयान्यस्मात्तानिमिथुनान्युदक्रामन्नेतान्तादेवताभ्यस्पत।
ज्जुहोति ॥३॥ गंधर्वाप्सरोभ्योजुहोति। गंधर्वाप्सरसोहिभूत्वोदक्रामन्नथोगंधेनचवै
रूपेणचगंधर्वाप्सरसश्चरन्तितस्माद्यःकश्चमिथुनमुपप्रैतिगंधंचैवसरूपंचकामयते
॥४॥ मिथुनानिजुहोतिमिथुनाद्ध्यधिप्रजापतिर्योवैप्रजायतेसराष्ट्रंभवत्यराष्ट्रंवै
सभवतियोनप्रजायतेतद्यन्मिथुनानिराष्ट्रंभृन्तिमिथुनवपतेदेवास्तस्मादेताराष्ट्र

ब्रा॰ म्नतचाग्जेन — दसाग्रहीतेनना उहा दश्रोवाहू तयो भवन्तिन स्रोक्रो वंधु ॥५॥ पुं सेपूर्वेसे

२७ जुहोत्य । पस्तुभ्यः पुमां संतद्वीर्येणात्मादधात्येकस्मा इदं पुं सेजुहोति बद्दीत्य इवस्तुभ्य

स्तस्मादप्येकस्य पुं सो बह्वो जाया भवन्त्युभाभ्यां वषट्कारेण च स्वाहाकारेण च प्रभा संसे

207 जुहोति स्वाहाकारेणैव ताभ्यः प्रभा संसमेवन्तद्वीर्येणात्मादधाति ॥६॥ अरन्तापाड्न्तथा

मेति । स त्सां सान्तस्त्रधामेत्येन दग्निर्गन्धर्वस्त स्योषधयोप्सरस इत्यग्निर्हि गन्धर्वस्तु षधिभि

रप्सरोभिर्मिथुनेन सहोदक्रामन्मुदो नामेत्योषधयो वै मुदस्त्रं षधिभिर्हीदं सर्वं मोदते स

न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्मै स्वाहा वाड्भ्यः स्वाहेति न स्रोक्रो वंधुः ॥ संहितस्त्य सो वा आदित्यः संहि २७

तपएषह्यहोरात्रेसंदधातिविश्वसामेत्येषह्येवसर्वꣳसमाससूर्योगंधर्वस्तस्यमरीचयोप्सरसइति
सूर्योहगंधर्वोमरीचिभिरप्सरोभिर्मिथुनेनसहोच्चक्रामायुवोनामेत्यायुवानाइवहिमरीच
यःसवनेसनइदंब्रह्मक्षत्रंपात्वितितस्योक्तोबंधुः॥८॥सुषुम्णइतिसुयज्ञियइत्येतत्सूर्यर
श्मिरितिसूर्यस्यैवहिचन्द्रमसोरश्मयश्चन्द्रमागन्धर्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्सरसइतिचन्द्रमाहगं
५ धर्वोनक्षत्रैरप्सरोभिर्मिथुनेनसहोच्चक्रामभेकुरयोनामेतिभाकुरयोहनामैतेभाꣳहिनक्ष
त्राणिकुर्वन्तिसनइदंब्रह्मक्षत्रंपात्वितितस्योक्तोबंधुः॥९॥इषिरइति।क्षिप्रइत्येतद्धिसर्वम
वात्येषहीदꣳसर्वंसवःकरोतिवातोगन्धर्वस्तस्यापोप्सरसइतिवातोहगंधर्वोद्भिरप्स

ब्रा० रोभिर्मिथुनेनसहोदक्रामोर्जोनामेत्यापोवाऊर्जोह्यद्भ्योह्यूर्जायतेमनइदंब्रह्मत्तत्रंपात्विति

२०८ ह्यात्त्रोवंधुः॥२०॥म्सुःसुपर्णइति।यत्तोवैभुज्युर्यज्ञोहिसर्व्वाणिभूतानिभुनक्तियज्ञोयज्ञोगं

धर्व्वोदक्षिणाभिरप्सरोभिर्मिथुनेनसहोदक्रामत्स्तावानामेतिदक्षिणावैस्तावादक्षि[illegible]

भिर्हियज्ञस्तूयतेयोयोवैकश्चदक्षिणान्ददातिस्तूयतएवसमनइदंब्रह्मक्षत्रंपात्विति

तस्मैह्यात्त्रोवंधुः॥२१॥प्रजापतिर्विश्वकर्म्मेति।प्रजापतिर्वैविश्वकर्मासहीदंसर्व्वम

कमकरोन्मनोगंधर्व्वस्तस्यऋक्सामान्यप्सरसइतिमनोहगंधर्व्वऋक्सामेरक्षरोभिर्मिथु

नेनसहोदक्रामेष्टयोनामेत्यृक्सामानिवाएषयऋक्सामैरीशाशासतइतिनोशिवि ॥ २०८

यंनोस्विनिसन२ंदंवलदत्रंपान्विनितस्योक्षोवंवु:॥१२॥अथरथशीर्षेजुहोत्येषवैसस
वयतद्धेनत्सूयतेयमस्मैनमेतादेवता:सवमनुमन्यन्तेयाभिरनुमत:सूयतेयस्मैदेराज्ञा
नोअराज्यमनुमन्यन्तेसराजाभवतिनसयस्मैनाज्येनपश्चान्दहीनिननाउपच्चैवाङ्कनयोभ
वतितस्योक्तोवन्धु:॥१३॥शीर्षत:शीर्षतोवाअभिषिच्यमानोभिषिच्यतउपरियार्यमा
णाउपरिहिसयमेतदभिषिंचतिसमानेनमंत्रेणसमानोहिसयमेतदभिषिञ्चतिसर्व
१.६ त:परिहारंसर्वपवैनमेतदभिषिञ्चति॥१४॥यंद्वेवरथशीर्षेजुहोत्यसौवाआदित्यए
३१. षरथपतद्धैतद्रूपंकृत्वाप्रजापतिरेतानिमिथुनानिपरिगत्यात्मंनचजनात्मंनकुरुनतथैवे

ब्रा· नास्यैयमेनेनत्परिगत्यात्मंधत्त्ञात्मन्कुरुत उपरिधार्यमाणाउपरिधायहिस्मयएतानिमिथुनानि
२·९ परिगत्यात्मंनधत्त्नात्मंनकुरुतसमानेनमन्त्रेणसमानोहिस्मयएतानिमिथुनानिपरिगत्यात्म
न्नधत्तात्मंन्नकुरुतसर्वेनपरिगत्यात्मन्नधत्तात्मंन्नकुरुतसर्वतः सर्वतोहिस्मय
209 एतानिमिथुनानिपरिगत्यात्मन्नधत्तात्मंकुरुतइति। भुवनस्यस्येषपतिःप्रजापतिर्यस्यत उपरिगृहा
यस्मैवेहेत्युपरिचक्षेतनस्यगृहाइहचास्मेब्रह्मणेस्मैतत्त्रायेत्ययंवाअग्निर्ब्रह्मत्रंचमहिधास्मैय
च्छस्वाहेतिमहच्छर्मयच्छस्वाहेत्येतत्॥१८॥ब्राह्मणम्॥३॥अथवातहोमाञ्जुहो ॥ मेवै
लोकापषोग्निर्वायुर्वातहोमापद्यतंलोकेष्ववायुन्दधाति ॥ ॥ २·९

नकुरुतः॥१॥सनोभुवनस्यपतेप्रजा

तस्मादयमेषुलोकेषुवायुः ॥१॥ वायोनाग्निमाहरन्त्यासौवाअस्यसवायुपषुलोकेषयस्
स्मालोकात्परेणवायुस्तमस्मिन्नेनदधाति ॥२॥ वर्हिर्व्वेदेवियंवैवेदि। रासौवाअस्यसवा
युर्यीस्यामध्ययइमांपरेणवायुस्तमस्मिन्नेनदधाति ॥३॥ अञ्जलिना। नक्षेतस्येतीवह
भि पतिरग्निस्वाहाकारेणाजुहोत्ययोथोउरमसौवाआदित्यएषरश्योर्व्वाचीनंतदादि
त्याद्वायंदधातितस्मादेषोर्व्वाचीनमेवातःपवते ॥४॥ समुद्रोसिनभस्वानित्य। सोवैलो
कः समुद्रोनभस्वानार्द्रदानुरित्येषस्यार्द्रंददातितयोमुष्मिल्लोकेवायुस्तमस्मिन्नेतद
धातिशंभूरभिमावाहिस्वाहेतिशिवःस्योनोभिमावाहीत्येतत् ॥५॥ मारुतोसिमरुतां

ब्रा· गणाइत्य।न्तरिक्षलोकोवैमारुतोमरुतांगणाएतमन्तरिक्षलोकेवायुत्वमस्मिन्नेतद्दधाति
२०१· भूर्भुवःस्वरभिमावाहिस्वाहेतिशिवःस्योनोभिमावाहीत्येतेन।।६।।अवसस्य सिद्धवसाग्नि
न्य।यम्वैलोकोवसूर्द्देवसाज्ञाधोस्मिन्लोकेवायुत्वमस्मिन्नेतदधातिशंभूर्भुवोयोभूरभिमावा
हि स्वाहेतिशिवःस्योनोभिमावाहीत्येतेन॥७॥ त्रिभिर्जुहोति।त्रयइमेलोकाअथोत्रिवृद्
दग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनंदेवलोकेषुवायुंदधाति॥८॥ पद्धेववानहोमा
न्जुहोत्य।तमेवैतद्द्रथ्यंयुनक्त्येनहदेवापतऽ२ रथऽ२ सर्वेभ्यःकामेभ्यापुंजनंयुक्तेनस
मश्नवगामहाइतितेनयुक्तेनसर्वान्कामान्समश्नुवततथवैनयजमानपतऽ२रथऽ२ २०६-

सर्वेभ्यःकामेभ्योयुङ्क्तेनेनसमश्नवाइतितेनयुङ्क्तेनसर्वान्कामान्समश्नुते॥९॥वातहो
मैर्युनक्तिप्राणावैवातहोमाःप्राणैरेवैनमेतद्युनक्तित्रिर्यभियुनक्तित्रयोवैप्राणाःप्रा
णउदानोव्यानस्तैरेवैनमेतद्युनक्त्यथोयुग्यमथोयोग्यंहियुग्योक्तंग्यंयुञ्जन्तिहस्ताभ्याꣳ
हस्ताभ्याꣳहियोग्यंयुञ्जन्तिविपरिक्रामꣳहियोग्यंयुञ्जन्ति॥१०॥सदक्षिणायुक्तमेवा
ग्रेयुनक्त्यथसव्यायुग्यमथदक्षिणाप्रतिष्ठिमेवंदेवत्रेतरथामानुषेतस्मादभियुञ्ज्यान्नेध
क्षमभियुनजानीतिवाहनंतदथायुक्तेनभुनजाइतितमध्वर्य्येवहरत्वाध्वर्योरावसथा
दुपनिसेषतमध्वर्युर्वेददातिमहितेनकरोतिनंतुदक्षिणानांकालेनुदिशेत्॥११॥

ब्रा· अथरुद्रवतीञ्जुहोतित्य । अेषसर्वोऽग्निःसंस्कृतःसएषोऽत्ररुद्रवमेकास्मिन्देवापनाभीरुद्र
२·॥ वतीभीरुद्रमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥२॥ यद्वेदकदस्वतीञ्जुहोति । प्रजापतेर्वि
स्रस्ताद्गुहदत्कामन्नंयन्नेदेवाःसमस्कुर्वंस्तदस्मिन्नेताभीरुद्रवतीभीरुद्रमदधुस्तथैवा
211 स्मिन्नयमेतद्दधाति ॥३॥ यास्तेअग्नेसूर्येरुचो । यावोदेवाःसूर्येरुचइत्येहिब्राह्मणेष्विति
रुचं रुचमित्यस्मेतत्वैरुगक्अस्वेतत्समेवास्मिन्नेतदधातिनिस्त्वाग्न्यजीर्जुहोतित्रि
वृद्ग्निर्यावान्यस्यमात्रातावतैवास्मिन्नेतद्रुचंदधाति ॥४॥ अवारुणीञ्जुहोत्येषस
र्वोऽग्निःसंस्कृतःसएषोऽत्रवरुणोदेवतातस्मा एतद्धविर्जुहोतितदेन ॐ ॥ २·॥

हविषांदेवतांकरोतियस्यैदेवतायैहविर्गृह्यतेसांदेवतान्नसायस्मैनगृह्यतेवरुणएषवीस्वे
वैनमेतदात्मनास्वयादेवतयाप्रीणाति ॥१५॥ यद्देववाहृणीञ्जुहोति। प्रजापतेर्विस्त्रसा
र्ह्वीर्यमुदक्रामत्तंयज्ञदेवाःसमभरन्कुर्वन्तस्तदस्मिन्नेतयावीर्यमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्
धातिवारुणएषवीर्नञ्जैवेवरुणोवीर्यणेवास्मिन्नेतद्वीर्यंदधाति ॥१६॥ तन्त्वायामिब्रह्मणा
वंदमानस्तेतत्त्वदाशास्तेयजमानोहविर्भिरितितदयमाशास्तेयजमानोहविर्भिरि
त्येतदहेडमानोवरुणेहमोधीत्यक्रुधन्नोवरुणेहमाधीत्येतदुरुशंससमानआयुःप्र
मोषीरित्यात्मनःपरिदांवदते ॥१७॥ अयाश्चाग्नेमेधंयो। सनन्तीर्जुहोत्य। यंवैयग्निरक्षौ
प्र

ब्रा॰ सावादित्योश्वमेधस्तोश्वष्टोनानैवास्तांतौदेवाएताभिराहुतिभिः समतन्वंत्समदधु

२।१२ स्तथैवैनावयमेतदेताभिराहुतिभिः सन्तनोतिसंदधाति॥१८॥स्वर्णघर्मस्वाहेत्य।सौवा

आदित्योघर्मोसुंतदादित्यमस्मिन्नग्नौप्रतिष्ठापयति॥१९॥स्वर्णमर्कःस्वाहेत्य।यमग्निरर्क

इमंतदग्निममुष्मिन्नादित्येप्रतिष्ठापयति॥२०॥स्वर्णशुक्रःस्वाहेत्य। सोवाआदित्यः।

शुक्रस्तंपुनरमुत्रदधाति॥२१॥स्वर्णज्योतिःस्वाहेत्य।यमग्निर्ज्योतिस्तंपुनरिहदधाति

२२॥स्वर्णसूर्यःस्वाहेत्य।सोवाआदित्यःसूर्योसुंतदादित्यमस्यसर्वस्योत्तमंदधाति।

तस्मादेषोस्यसर्वस्योत्तमः॥२३॥पंचैताआहुतीर्जुहोति।पंचचितिकोग्निःपंचर्तवः

स म्वत्सरः सम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनावेतत्सन्तनोति संदधा॥
यद्वेवाह । स्वर्णघर्मः स्वाहा स्वर्णार्कः स्वाहेत्यस्यैवैनान्यग्नेर्नामानि नाम्नैतत्प्रीणाति
तानि हविषा देवतां करोति यस्यैवै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते यो
प्रतानेवैनदग्निन्नस्मिन्त्रयो नाम गृह्णन्दधाति ॥२५॥ पञ्चैता आहुतीर्जुहोति । पञ्चवि
तिकोग्निः पञ्चर्तवः संवत्सरः सम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्न
नप्रीणाति ॥२६॥ अथात आहुतीनामेवावपनस्य । यां काञ्च ब्राह्मणवतीमाहुतिं विधानां ल
मेतस्मिन्काले जुहुयात्कामेभ्यो वा एतं रथं युङ्क्ते तयां कां वा आहुतिं जुहोत्यासां ता सती

ब्रा॰ र्गुहोति॥ ३४॥ तदाहुः। नजुहुयान्नेदतिरेचयानीति सर्वैजुहुयाद्देवकामेभ्योवाएतदग्नाहु
२१२ तयोहुयन्तेनवकामानामतिरिक्तमस्ति॥ ३५॥ ब्राह्मणम्॥ ४॥ अथयत्प्रत्येत्यधिष्ण्यानांका
लेधिष्ण्यान्निवपत्य। न्नयएतेयद्धिष्ण्याअग्नीनेवैतच्चिनोतिताएताविशःक्षत्रमयमग्निश्चिनः
क्षत्रंवतद्विशंचकरोत्यमुष्मैच्चिनोत्यथैमाःक्षत्रंतत्कृत्वाविशंकरोति॥ १॥ एकएषभव
त्येकस्थंतत्क्षत्रमेकस्थांश्रियंकरोतिबहवइतरेविशितद्भूमानंदधाति॥ २॥ पञ्चचि
तिकएषभवत्य। कचितिकाइतरेक्षत्रंतद्वीर्येणात्यादधातिक्षत्रंविशोवीर्यवत्तरंकरो
त्यर्द्धमेतंचिनोतिक्षत्रंवद्धर्द्धवितिमिधिनोतितिरश्चइतरान्क्षत्रायतद्विशमधस्तादुपनिपादिनीं २१२

213

करोति॥३॥ आश्मांयजुष्मत्याचलोकंपृणयाचैनच्चिनोति। लोकंपृणायैवेमाक्षत्रमेवतद्वी
र्येणात्यादधातिक्षत्रंविशोवीर्यवत्तरंकरोतिविशंक्षत्रादवीर्यतराम्॥४॥सयदिमांल्लोकंपृ
णायैवचिनोति।क्षत्रंवैलोकंपृणाक्षत्रंतद्धिस्पन्नांदधात्युभयाश्चिनोत्यग्न्यरस्यचाग्नेरस्या
ग्नस्यसर्वानयाग्नेस्तस्योक्तोबन्धुर्यथमेवाग्नुरधिस्यन्निवपतिनंतंचिनोत्याग्नेर्द्धीयंप्रथमं
चिनोतितद्धिप्रथममग्निवपतिदक्षिणतउदङासीनस्तस्योक्तोबन्धुः॥५॥तस्मिन्नष्टाविष्ट
का उपदधात्यष्टाक्षरागायत्रीगायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावन्तमेवैनमेतच्चिनो
तितासामस्मात्पृश्निर्नवैमौनवैष्णवाः समशीर्षनवाचौदोनानेवास्मिन्नेतदधातिय

ब्रा॰
२१५

ष्णिनेग्निर्निचीयतेसदशमोदशाहैप्राणामाग्निमध्यतस्तत्प्राणांदधातिमध्येहवापतत्प्राणाः

संतऽन्तिचेतिचात्मानमनुसंचरंति॥६॥एकविंशतिमितिंहोत्रीयउपदधाति।कविंश

तिसर्वैवपरिश्रितंस्तस्योक्तोबन्धरेकदशाग्रात्स्णाक्षंस्यएकदशान्तनीरावैत्रिष्टुप्त्रैष्टुभ

इन्द्रपेन्द्रोब्राह्मणाक्षंस्यष्टावष्टावितिरक्षुतस्योक्तोबन्धु॥७॥षएमार्जालीये।षडाऋ

तवऋतवपितरस्तंहैतमृतवःपितरोदक्षिणतःपर्यूहिरेसएषामेषदक्षिणतःसवऋती

मत्रुपदधातिनीमानित्यमंविशंतत्वत्रमनिसमुवोकरोति॥८॥अथैनाम्परिश्रिद्भिःपरि

श्रयत्य।योवैपरिश्रितोसितादिरैवैनास्तत्पिनरितनोतिसवैपर्यंवनि,याःरवातेनयन्मायहे

२१५

दधातितत्रंहैताश्रयां

ताविशोयानीमानिह्रदयोदकानिसयदमुस्वानेनपरिश्रयतिक्षत्रेतत्क्षत्रंदधातिक्षत्रं
क्षत्रेणपरिश्रयत्यथयदिमान्पर्यौवानिदधातिविशिनह्विशंदधाति विशाविशंपरि
श्रयतितेषांवैयावत्यश्चवयजुष्मत्यस्तावन्तःपरिश्रितोयावत्योसेवामुष्ययजुष्मत्यएणा
वन्तःपरिश्रितःक्षत्रायैवतद्विशंकृतानुकरामनुवर्त्मानंकरोति॥४॥अथैषपुरीषन्न
वपति।तस्योक्तोबन्धुंस्तस्लीमनिरुक्ताहिविड्याग्नीषोमीयस्यपशुपुरोडाशमनुदिशा
मवेष्टीनिर्वपतिदिशामेषोग्निनाभ्यापनानिहवींषिनिर्वपतितदेनाहविषादेवतांक
रोतियस्यैवैदेवतायैहविर्गृह्यतेनसादेवतानतसायस्यैनगृह्यतेपञ्चभवन्तिपञ्चदिशः॥१०॥

ब्रा. सदाकृ। देशहविषमेवैषातामिष्टिंनिर्वपेत्सासर्वसोमासर्वेष्टयासर्वाणिच्छन्दांसि

सर्वादिशःसर्वऋतवःसर्वमेवैतदयमग्निस्वदेनऽंहविषादेवमांकरोतियस्यैवेदेव

२९५ तायेहविर्गृह्णन्तेसादेवतानामायस्यैनगृह्णन्तेदशभवन्तिदशाक्षराविराडग्निर्दशदि

शोग्निर्दशप्राणाःप्राणाअग्निर्यावानग्निर्यावन्त्यस्यमात्रातावतैवैनमेतद

215 न्नेनप्रीणाति।।।।।तन्वैदेवस्तोमेवैतानिहवीऽंषिनिर्वपेदेताहदेवताःस्वतापतेनसवे

नयानेतत्सोष्यमाणोभवतितापवैतत्प्रीणातिताअस्माइष्टाःप्रीतापतऽंसवमनुमन्यन्तेता

भिरनुमतःसूयतेयस्मावैराजानोराज्यमनुमन्यन्तेसराजाभवतिनसयस्मैननयदेतादेवतोऽनुमता॥ २९

पतेनसवेनयैतापदेनमेनादेवता

एतस्मैसर्वायप्रभवतेनतस्मादेतादेवताः॥१२॥ तावैद्विनाम्नोभवंति। द्विनामावैसवैनस्तुतो
भवतियस्मैवैशवायसत्यन्तियेनवासर्वेनसूयतेतेनदस्यद्वितीयंनाम॥१३॥ अष्टौभवं।
त्यष्टाक्षरागायत्रीगायत्रोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणाति
ति॥१४ तदाहु। नैतानिहवींषिनिर्वपेनेदतिरेचयानीतितानिवैनिर्वपेदेवकामेभ्योवा
एतानिहवींषिनिरुप्यन्तेनैवकामानामतिरिक्तमस्तियद्देकिञ्चपशुपरोडाशमनुह
विर्निरुप्यतेपशावेवसमस्यन्तेमेधोधीयतेउभयानिनिर्वपत्यपरस्यचाग्नेस्वाहारस्यप्र।
र्द्धोमयाग्नेस्तस्याक्तोवंन्युरुहैः पशुपुरोडाशोभवत्यपांशवेनानीक्ष्विर्सन्तम्मूहिप्रेष्यति

ब्रा· पृषध्रुपरोडाशाख्यायान्नहि यजेत्येतेषामिष्टिर्हि समानास्विष्टकृत्समानो इडा देवनाम
२१६ वत्यसमवहितं स्विष्टकृते ॥ १५ ॥ अथैनं शर्वाभिधिकेनाभिमृशति सविता त्वा सवानां
सुवतामेष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति ब्राह्मणानेवापोद्धरत्यनाद्यां
216 करोति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या ॥ ९६ ॥ अथ ।
प्रातः प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन्नग्निं युनक्ति युक्तेन समश्नवा इति तेन युक्तेन सर्वान्
कामानात्मन्नश्नुते तस्मै पुरस्तात्सर्वस्य कर्मणो युनक्ति न यातियामानहर्हर्क्रियते युक्तेन स
र्वं समाप्यते ॥ १ ॥ अग्निं युनज्मि ग्राव्ण इति यजुषा परिधयो ऽग्निभिर्वेदेनाग्निं युनक्ति ॥ समर्थं २१६

स्पृष्टैषतां धर्जुर्ज पत्पस्त्रिंयुनभिशवसाह्वृतेनेनिवलं वै शवाग्निनमुनभिवलेनचह्वृतेन
चेत्येतद्दिष्मः स्त्रपर्णं वयसाह्वृहन्तमिति न्यादिव्योवापषस्त्रपर्णोवयसो ह्हंयूमेननं।
नवयंगमेम ब्रध्नस्य पविष्टपः स्वोरुह पाणाअधिनाकमुत्तममिति स्वर्गो वै लोको ना
कस्तेन वयंगमेम ब्रध्नस्य विष्टपः स्वर्गं लोकं रोहन्तो अधिनाकमुत्तममित्येतत्॥२॥
अथ दक्षिणः। इमौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ याभ्यां रक्षांस्यपहंस्यग्ने। ताभ्यां पतेम सु
कृतामु लोकं यत्र ऋषयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणा इत्यमुं नेतदृषीनाह॥४॥ अथोत्तरे।
स्वर्दन्तः श्येनऋतावा हिरण्यपक्षः शाकरो नो भुरण्यपद इति स्वम्मृतं वै हिरण्यममृतत प

ब्रा· शाकुनोभर्त्तेत्येतन्महात्म्यस्येषुवशानिवानेनमलेभ्रस्तुमा [illegible] ततःपा
२१७ पिदांवदन॥२॥नथन्मध्यमंयजुः॥सग्रात्माथयेभ्रमितस्तैपतेतस्मात्ब्रप्रत्तवतीभवतःप
तोहितो॥६॥त्रिभिर्मुनक्तित्रिवृद्दग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतधुनक्ति ७
217 अथराजानमभिषुत्याग्नौज्जुहोति।एवेससवपतेऽनन्तरूपनेयमस्मैतमेतादेवताःस
वमनुमन्यन्तेयाभिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यन्तेसराजाभवतिन
सयस्मैनातथदग्नौजुहोतितदग्निमभिषिंचतिसोस्यैषदेवआत्मासोमाभिषिक्तोभ
वत्यमृताभिषिक्तोयभत्तयतितदात्मानमभिषिञ्चतिसोस्यायममासोमाभिषिक्तोभवत्य २१

अग्रेथमनुष्यास्तेनाभिषिञ्चति॥८॥अग्नौहुत्वाथभक्षयतिदेवोवाअस्यैषआत्मामानुषोयं

देवावाअग्रेथमनुष्यास्तस्मादग्नौहुत्वाथभक्षयति॥९॥अथैनंविमुञ्चत्या।सतंकामंय

स्मैकामायैनंयुङ्क्ते।यजायस्तिनः यः स्तोत्रमुपाकरिष्यन्त्स्वर्गोवैलोकोयज्ञायमेतस्य

वैगत्यायैनंयुङ्क्तेतदाप्यानंकामंयस्मैकामायैनंयुङ्क्ते॥तंवैपुरस्तात्स्तोत्रस्यविमुञ्च

ति।सयदुपरिष्टात्स्तोत्रस्यविमुञ्चेत्पराङ्वैनाःस्वर्गंलोकमतिप्रणश्येदप्ययत्पुरस्ता

त्स्तोत्रस्यविमुञ्चतितनत्सं प्रतिस्वर्गंलोकमाप्त्वाविमुञ्चति॥११॥परिधिषुविमुञ्चतिप

रिधिषस्येनंयुनक्तियत्रवावयोगंयुञ्जन्तितदेवतद्विमुञ्चन्ति॥१२॥ससंख्योरुपस्पृष्टेषा

शा·
२१९
218

तेयद्विषीजपन्तितथाहैयजुषीज्ञीन्परिश्रोनन्तु विभवनोदिवोमूर्द्धासिपृथिव्यानाभिरिति
दक्षिणेविस्वस्यमूर्द्धन्नधितिदक्षिणेविश्वस्यमूर्द्धन्नधितिष्ठसिस्मिन्तश्रुत्तरेमूर्द्धावती
भ्यामूर्द्धास्यस्यैषोषोश्मनिभ्यामग्नेरेतहैश्वानरस्यस्तोत्रंपयस्तायस्त्रियः शांतिर्बाश्राप
तस्मादश्मनीभ्यां॥३३॥ द्वाभ्यांविमुंचन्ति। द्विपाद्यजमानोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमा
त्रातावतैवैनमेतद्विमुञ्चन्तित्रिभिर्युनक्तितत्त्रयंवपञ्चचितिकोग्निः पञ्चर्त्तवः सम्वत्सरः
सम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवतद्भवति॥३४॥ तदु हैके। प्रायणीयप्रवा
तिरात्रेयुञ्जंत्युदयनीयेविमुंचंतिसंस्थारूपंवापतद्विमोचनंकिंपुरासंस्थायैसंस्था २१९

रूपंकुर्यामेतितेनतथाकुर्यादहरहर्वाएषयज्ञस्तायतेहरहः संतिष्ठतेहरहरेनंस्वर्ग्यं
स्यलोकस्यगन्तेपयुङ्क्ते·हरहरेवेनेनस्वर्ग्यंलोकंगच्छतितस्मादहरहरेवयुञ्ज्यादहरहर्वि
मुञ्चेत्॥१५॥अथोयथाप्रायणीयेनिरात्रे। सामिधेनीरनुच्यमुपादुदयनीयएवान्तो
नुवक्तास्मीतितिनाद्यक्तोतस्मादहरहरेवयुञ्ज्यादहरहर्विमुञ्चेत्॥१६॥नैवैनत्काण्डि
ल्यः कंकतीयेभ्योहरहः कर्मप्रदिशएवप्रजाहरहरेवदेवोपुनर्जानहरहर्विमुञ्चानि
तितस्मादहरहरेवयुञ्ज्यादहरहर्विमुञ्चेत्॥१७॥ब्राह्मणम्॥१॥अथातःपयोव्रतता
यै। पयोव्रतोदीक्षितःस्यादेवेभ्योहवाअन्नमपचक्राम॥१॥समेक्षान्नमसेदमन्विच्छा

ब्रा· मेतितन्क्षेमेगातपसान्वैक्षन्नेदीदिन्वापयोव्रताश्रमभवन्नेतह्हैनपोयोदीदिन्वापयोव्र
२१५ नोसंतसप्तोषमास्तुम्भुवः॥२॥तेहोचु॥र्नैदीयोवैभवतिभूयस्मपउपायमितिनेश्रीन्मना
नुपेयुस्तत्परादस्तम्भुः॥३॥तेहोचुर्निदीयोवैभवतिभूयस्तपउपायामेतितेनेपकः॑ हो।
स्नमाउपेयुस्तंनेदीयसः परादस्तम्भुः॥४॥तेहोचु॥र्नैदीयोवैभवतिभूयस्तउपायामेति
तपकः॑स्तनसूपेयुस्तदधिजगामनन्वाभिपन्नुः॑॥५॥तेहोचुरधिवाअगन्नन्वभिप।
न्नुः॑ सावुक्तः सर्वैतनपउपायामेतितनउपवसथेनाशकन्नुपेयुरेतन्हैसर्वंतपोयदनाश
कस्तस्मादुपवसथ एवाशीयात॥६॥तस्मानरभिपद्यामिषुस्तोयावजहद्वुस्तदयावमस्तमदस्तुः २१५

सर्व्वेषामुहैषदेवानामात्मायदग्निस्तस्यदग्नावमृतमदधुस्तदात्मन्नमृतमदधततो दे
वाअमृताअभवन्॥७॥ नधन्नदमृतँ सोमासंधेतदधाप्नियजमानः श्रमेणतपसा
न्विच्छतिसदीक्षित्वापयोव्रतोभवत्येतद्धैतपोयोदीक्षित्वापयोव्रतोसत्तस्यहोष
मा स्तर्यस्थीरणोतीत्यहैकउपश्नति॥८॥ सर्वान्स्मनानुपैति। तत्परापश्यतिसद्धोस्मनारुपै
तिनन्नैदीपरायपश्यतिसपक्वँ स्तनमुपैतितदधिगच्छतिनत्वभिपन्तुँ शक्नोतिस
उपवसथेन्यशाकंमुपैत्येतद्धैसर्वंतपोयदनाशकस्तस्मादुपवसथेनाश्नीयात्॥९॥
तत्पानश्मिपधाभिश्रमाग्नोजहोतितदग्नावमृतंदधात्यथमन्थयतितदात्मन्नमृ

तंयज्ञेसोमऽमृतोभवत्येतद्वैमनुष्यस्यामृतत्वंयत्सर्वमायुरेतिनयोहास्येनमृच्छनासर्व

ब्रा॰ मायुरेति॥१०॥ अग्नौहुत्वाथभक्षयंति। दैवोवाएषआत्मामानुषोयन्देवाउवाअग्रेथ

२२॰ मनुष्यास्तस्मादग्नौहुत्वाथभक्षयति॥११॥ अथातःस। मेष्टयजुषामेवमीमांसा

देवाश्चासुराश्चोभयेप्राजापत्याःप्रजापतेःपितुर्दायमुपेयुर्वाचमेवसत्यानृतेस

220 त्यानृतेसत्यंचैवानृतंचतमन्वालेभिरे॥१२॥ नहैद्वःसत्यमीकांचक्रेयदत्तेऽप्यास

देवावाउत्सृष्टानृतःसत्यमन्वालभंतहहन्ततदयानीतितदेवाजगाम॥१४॥ अन्तमु प्र

हेत्तांचक्रे।यद्देवेष्वासासुरावाउत्सृज्यसत्यमनृतमन्वामवदत्सर्वमसुराश्रमदंतते २१५

देवाश्चसत्यंसमवदन्तएषावीतरइवैवभः वत्पनाष्यतरइवसहत्वेवात्मनाभवतिदेवा

ह्वेवात्मनोभवन्॥२६॥ अथहासुरा। आसक्तान्तंवदन्तऊषइवपिपिसराध्याइवासुरास्ता

द्दुहेतयथाआसक्तान्तंवदतित्पूषइवैवपिसात्माध्याइवभवतिपरहत्वेवात्मनोभवतिपरास्।

सुराश्चभवन्॥२७॥ तद्यत्तत्सत्यं। त्रयीसाविद्याते देवाअब्रुवन्यज्ञंकृत्वेद ँ सत्यंतनवामहा

इति॥२८॥ तेदीक्षणीयांनिरवपँस्तद्धासुराअनुबुबुधिरेयज्ञंवैकृत्वातद्देवाः सत्यंतन्व

तेइतेतदाहरिष्यामोयदस्माकंतत्रेतितस्यसमिष्टयजुरहुतमासाथाजग्मुस्तस्मान्न

स्ययज्ञस्यसमिष्टयजुर्नजुह्वतितेदेवाअसुरानितदपश्यत्पप्पयज्ञमन्यंकुर्वन्दद्धिरेमा

ब्रा॰ ह्वेकुर्वंतीतिपुनःप्रेयुः॥१९॥ तेषुप्रेतेषु। प्रायणीयंनिरवपंस्तदुहासुराअन्वेवबुबुधिरेत

२२१ स्पर्शयोरक्तमासाथाजग्मुस्तस्मात्प्रयतःश्वंयन्तस्तेदेवाअसुरानतिदृश्यपसमुह्यप्ययन्त

मन्मदेवकन्नुदधिरेन्महेकुर्वान्तातिपुनरेवप्रेयुः॥२०॥ तेषुप्रेतेषु। राजानंक्रीत्वापर्युस्ता

य्यास्माआतिथ्यं हविर्निरवपंस्तदुहासुराअन्वेवबुबुधिरेतस्येडोपहूतासाथाजग्मुस्त

स्मात्प्रयतइडान्तस्तेदेवाअसुरानतिदृश्यपसमुह्यप्ययन्तमन्यन्तदेवकान्नुदध्रिरेन्महे।

कुर्वन्तीतिपुनरेवप्रेयुः॥२१॥ तेषुप्रेतेषु। पसदोतन्वतनेतिस्वपवसा। मिथ्वे नीरनूच्यदे।

वतापवायजन्नप्रयाजानान्नानुयाजानुभयेतोयज्ञेस्योदसादय— यिष्वं हितंत्रात्वरंतत २२१

स्मादुपसत्स्वतिष्ठपवसामियेनीरन्नूष्यतेदेवतापवयजतिनप्रयाजान्नानुयाजा।
नुभयतोयज्ञस्योत्सादयन्ति॥२२॥तउपवसथेग्नीषोमीयंपशुमालेभिरेतदुहासुरा
अन्वेवबभूवुरधिरेतस्यसमिष्टयजूंष्यप्रहृतान्यासुरथाजामसुरास्मात्तस्यपशोःसमि
ष्टयजूंषिनजुह्वतितेदेवाअसुरानति ह्यपसत्सुल्लुप्ययज्ञमन्यदेवकर्न्नेदध्रिरेन्य।
हैकुर्वन्तीतिपुनरेयुवबभूवुः॥२३॥तेषुप्रेतेषु।प्रातःप्रातःसवनमतन्वतततदुहासु
राअन्वेवबभूवुरधिरेतस्यैतावत्कृतमासयावत्प्रातः सवनमथाजग्मुस्तेदेवाअसुराश्च
तिह्यपसत्सुल्लुप्ययज्ञमन्यदेवकर्न्नेदध्रिरेन्यद्धैकुर्वन्तीतिपुनरेवबभूवुः॥२४॥तेषुप्रेते

माध्यन्दिनꣳ सवनमतन्वत तदुहासुरा अन्वेव बुबुधिरे तस्यैतावत्कृतमास यावन्मा।
ब्रा॰ ध्यन्दिनस्याजग्मुस्ते देवा असुरानतितृप्स मल्लुप्यत्तमन्यदेव कर्तुं दध्रिरे न्यैद्वैकु।
२२२ र्वन्तीति पुनरेव प्रेयुः ॥२५॥ तेष्वप्रेतेषु। सवनीयेन पशुना चरंस्तदुहासुरा अन्वेव बुबु
222 धिरे तस्यैतावत्कृतमास यावदेतस्य पशोः क्रियते प जग्मुस्ते देवा असुरानतितृप्स
मल्लुप्यत्तमन्यदेथावकर्तुं दध्रिरे न्यैद्वैकुर्वन्तीति पुनरेव प्रेयुः ॥२६॥ तेष्वप्रेतेषु। तृती
यसवनमतन्वत तत्समस्थापयंस्तत्सर्वꣳ समापमानुवंस्ततो सुरा अपपराबभूविरे ततो देवा
अभवन्परासुरा अभवन्पाप्मना परास्य द्विषन्भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ॥२७॥ ते देवा अब्रुव। २२२

येनऽइमेयज्ञाःसमिस्ऽस्थितायानिमन्विजहतोगामोपतज्ञानीतयथेमानस्ऽस्थापर्य

मेतिनेऽश्वमेधेनयज्ञमितिचितिमिच्छतेतिवावतदब्रुवंस्तदिच्छतयथेमाम्यज्ञानस्ऽस्था

पयामेति॥२८॥नेच्चेतनयमाना।एतानिसमिष्टयजूऽंष्यपश्यंस्तान्यजुहवुस्तैःरेतान्य।

ज्ञान्समस्थापयन्यत्समस्थापयंस्तस्मात्संऽस्थितयजूंऽष्यथयत्समयजंस्तस्मात्समि

ष्टयजूंऽषि॥२९॥नेवाएतेनवयज्ञाः।नेवैतानिसमिष्टयजूंऽषितयदेतानिजुहोत्येता

नेवैतद्यज्ञान्त्संऽस्थापयत्युभयानिजुहोत्यध्वरस्यचाग्नेश्चाध्वरस्यपूर्वाण्यथाग्नेस्तत्सो

परिष्टाद्बन्धुः॥३०॥द्वेअग्नेर्जुहोति।द्विपाद्यजमानोयजमानोग्निर्यावान्यस्यमात्रातावं

ग्रा· तैवैनयत्तं सं स्थापयतीष्टोयज्ञोभृगुभिरिष्टोग्निराहुतः पिपर्तुन इति ॥ ३१ ॥ तावुभया
२२३ मेकादशसंपद्यन्त । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्वीर्यं त्रिष्टुब्वीर्यमेवैतमयज्ञमभिसंपादयति
॥ ३२ ॥ यद्वेवैकादश । एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुभैष्टुभ इंद्रश्छन्दो यज्ञस्यात्मेन्द्रो देवतानां यध प
223 व यज्ञस्यात्मा या देवता तस्मिन्नेवैनयत्तमंततः प्रतिष्ठापयति ॥ ३३ ॥ समिष्टयजूंषि
हुत्वावभृथं परेत्यावभृथादुदेत्योदयनीयेन चरित्वानूबंध्यस्य पशोः पुरोडाशमनु देवि
कानां हवींषि निर्वपति ॥ ३४ ॥ एतद्धै प्रजापतिः । प्राप्परा — वामन्यतसदिकुप्र
तिष्ठायेदं सर्वं यदिदं यदतिष्ठद्यदृध्य इदं यदतिष्ठत्तस्माद्दानान्तर्यैवैतयजमा । २२३

नोदित्प्रतिष्ठापयेदः सर्व्वंदधद्धिदधत्तिष्ठति ॥२५॥ यद्वेवैतानि हवीःषिनिर्व्वपति ।
दिशएषोग्निस्ताउपवामः पुरस्तादर्भस्तम्बच्चलोगेष्टकास्थोपदधातिताःप्राणभृ
तः प्रथमायांचितौसर्व्वैवद्वितीयासर्व्वान्तृतीयासर्व्वाचतुर्थ्यांपञ्चम्यांचितेरसपत्ना
नाकसदः पञ्चचूडास्ताऊर्ध्वाउत्क्रामन्त्य आयँस्ताभ्यः प्रजापतिरबिभेत्सर्व्वंवाइदमि
माः पराच्योत्येष्यंतीतिताद्रुताभूत्वापर्यगच्छन्तास्तप्रत्यतिष्ठत ॥२६॥ सयःसधाना
सौसआदित्यो। अथयन्नदिशांपरमंक्रान्तमेतन्तधास्मिन्नेषपतन्नप्रतिष्ठितस्तपति ॥२७॥
मयःसधानायमेवसधात्रो। द्वादशकपालःपुरोडाशोद्वादशकपालोद्वादशमा।

ब्रा· साऽस्सवत्सरः सम्वत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वाताथयन्तद्दिशांपरमंक्रान्तमेनाभिनानि
सर्वाणिहवींऽष्यनुमत्यैचरुः राकावैचरुः सिनीवाल्यैचरुः कुह्वैचरुस्तद्यदेतानिनिर्वपतिय
२२४ देवतद्दिशांपरमंक्रान्तान्तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयतितंऽसर्वंजुहोत्येतस्यैवक्रान्त्यैतायै ३८
224 नावापत्ता देव्यो। दिशोऽह्येताश्छन्दांऽसिवैदिशश्छन्दांऽसिदेव्योऽथयत्पंचका प्रजापतिस्स
यद्देव्यस्यकस्यतस्माद्देविकाः पंचभवन्तिपञ्चदिशः॥३९॥तदाहुः। नैतानिहवींऽषिनिर्व
पेन्नेदतिरेचयानीतितानिवैनिर्वपेदेवकामेभ्योवापत्तानिहवींऽषिनिरुप्यन्ते। नवैकामा
नामतिरिक्तमस्तियद्वैनिरुप्यपश्चपुरोडाशमनुहविर्निरुप्यतेपशावेवसमवत्तोमेयाधो। २२५

यत्तूभयानि निर्वपत्य– रस्य वाग्नेश्चाध्वरस्य पूर्वमथाग्नेस्तस्मात्कौ वन्नु ह्वेवोपश्वपुरोडा
शो भवतस्याः ऽ श्चेतानि हिल्पियस्नुत्वहि भुप्येति पश्चपुरोडाशा सा हान्तम्म हि यत्तेम्ये तेषा
मिष्टिर्हि समानः स्विष्टकृत्समानीडा ॥ ४० ॥ तस्य वा एतस्य पशोर्जुह्वति समिष्टयजूंऽ ष्यप्र
वयन्निहृदयशूलेनावभृथंऽ सऽ स्थाप्येष पशुर्हृदयशूलेन चरित्वा ॥ ४१ ॥ प्रत्येत्य वैश्वक
र्मणानि जुहोति। विश्वानि कर्माण्येष यदग्निस्तान्यस्यात्र सर्वाणि कर्माणि कृतानि भवन्ति
तान्येतत्प्रीणाति तानि हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न गृह्य
ते यो विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्रीणाति ॥ ४२ ॥ यद्वेव वैश्वकर्मणानि जुहोति। प्राय

ब्रा॰ णस्वहास्मेरुदयनस्वस्माविश्राणिप्रायणंवैश्वकर्मणंन्नुदयनः समपत्स्माविश्रांएपेव
२२५ जह्रुयान्नवैश्वकर्मणानियथाप्रापणमेवकुर्यान्नोदयनंताहक्तदयहैश्वकर्मणान्ये
वज्जुहुयात्राणियथोदयनमेवकर्यान्नप्रायणंनाहक्तदुभयानिजुहोतिप्रायणंचत
225 दुदयनंचकरोति॥४३॥ अष्टावमनिभवन्त्येवमिमानितद्यथाप्रायणंतथोदयनंकरो
ति स्वाहाकारामीषांनवमोभवमेषांतद्यथाप्रायणंतथोदयनंकरोत्याहुतिरमीषा
दशमीभवत्येवमेषांतद्यथाप्रायणंतथोदयनंकरोतिसन्ननांनत्राहुती जुह्योतिरेतो
वैत्रयस्तोरेतसोविच्छेदायस्तुवेणहस्वाहाकारनिरुक्ताः हिरेतोजातंभवति॥४४॥य २२५

दाक्षना।त्समग्नस्त्वसोह्वदेवामनसोवासंभृतंचक्षुषोवेन्येनस्माच्चेतनत्सर्वंस्मादग्रेकर्मस
मभवनदनुष्ठेतस्त्सुकृतास्त्सलोकंयत्रऋषयोजग्मुःप्रथमजाःपुराणाःइतत्यमूनेनदृषी
नीहा॥५५॥एतंसधस्थ।परिनेददामीतिस्वर्गोवैलोकाःसधस्थस्त्वदेनंस्वर्गायलो
कायपरिददानियमावहाद्वेदयिंजातवेदाः।अन्वागन्तायत्तयतिर्वोअत्रतंस्वजानी
परमेव्योमन्नितियथैवयजुस्तथाबन्धुः॥५६॥एतंजानाथपरमेव्योमन्देवाःसधस्थावि
दत्तुपमस्य।यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्तेकृणवाथाविरस्माइतियथैवयजुस्तथा
बंधुःउद्बुध्यस्वाग्नेयेनवहसीतितयोरुक्तोबन्धुः॥५७॥प्रस्तरेणपरिधिना।स्त्रुवावेद्याचम

हिंषा।अचेमंयजंअन्नोनयस्वर्हदेवेषुगंतवइत्यैतैर्नोयजस्पत्नैपेः स्वर्गलोकंगमयेत्येतेनत्॥४८।

ब्रा॰ यद्दत्तंयत्परादानंय ्त्तैयाश्चदक्षिणाः तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषुनोदधदितियच्चैव

२२६ संप्रतिदक्षोयद्वासंप्रतितन्नोयमग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्गलोकेदधात्वित्येतत्॥४९॥य

226 त्रधाराअनपेता।मधोघृतस्यचयाः तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषुनोदधातिदितियथै

वयजुस्तथावस्युः॥५०॥अष्टौवैश्वकर्मणानिजुहोत्यष्टाक्षरागायत्रीगायत्रोग्निर्यावान

ग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदन्नेनप्रीणाति॥५१॥वैश्वकर्माणनिहुत्वानामक

रोति।यदावैसर्वःकृत्स्नोजातोभवत्यथनामकुर्वन्त्यत्रवाएषसर्वःकृत्स्नोजातोभवति।५२। २२६

र्नमिद्धत्वायैनस्तपतिष्ठते सर्वएवाप्यपतमात्मनाविनोतिसयदेतामन्नात्मनःपरिद्रा
न्नवदेनाद्वैहेवास्यैष आत्मानंत्वज्ञीनाथयदेतामन्नात्मनःपरिदांवदतेनथोहास्यैषत्रा
त्मानंनत्वङ्क्ते-येअग्नयःपाम्कन्याअस्यांपृथिव्यामधितेषामसित्वसत्तमःप्रनोजावान
वेसवेनि येकेचाग्नयःपञ्चचितिकाअस्यांपृथिव्यामधितेषामसित्वं॒संत्तमःप्रो-स्मा
ज्ञीवनायसवेत्येतदनुष्टुभावाग्वाअनुष्वागुसर्वाणिछन्दांसिसर्वैरेवास्यापतछन्दो
भिर्निङ्हृतउपस्थायाग्निं॒समारोह्यनिर्मथ्योदवसानीययापायजते॥५२॥अथमैत्रावरुण्या
पयस्ययायजनेदेवत्रावापषभवतियएतत्कर्मकरोतिदैवम्वैतंमिथुनंयन्मित्रावरुणौ

सयदेतयानि स्वामानुष्याप्यरेत्यत्पवरोहः सयथादेवः सन्मानुषः स्यात्ताहक्तादथयदेत

यामैत्रावरुणेनपयस्ययाजननेदैवमेवैतन्मिथुनामुपैत्येतयेष्ट्वाकामंयथाप्रतित्र्पंचरे
त्॥२४॥यद्वेवैतयामैत्रावरुणयापयस्ययायजते। प्रजापतेर्विस्रस्ताद्रेतः परापतत्तंयत्रदे।

वाः समस्कुर्वंस्तदस्मिन्नेतयामैत्रावरुणयायस्ययारेतोदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति॥२५॥
सयः सप्रजापतिर्विस्रस्तः सतायंमेवसयोयमग्निश्चीयतेथयदस्मात्तद्रेतः परापतदेषा
सापयस्यामैत्रावरुणीभवतिप्राणोदानौवैमित्रावरुणौप्राणोदानावुवैरेतः सिक्तंविकु।
रुतः पयतस्याभवतिपयोहिरेतोयत्तोभवतियत्तोसेवयत्तस्यारेत उपांशभवत्युपांशु

श्चरेतः सिक्तंतेन्नतो भवत्यंततो हिरेतो धीयते॥५६॥तस्यैवाजिनेनवरति। तस्मिन्द
क्षिणांददातितत्पारोमिथुनोवयादित्यभ्याक्तायेनेवमन्यइतिहस्माहमाहित्थिः स्ववत्तु
हैषाग्निचितआहुतिः सोमाहुतियांमनिष्टकेजुहोति॥५७॥स्वयमातृणामेवोपद
धीतेमेवैलोकाः स्वयमातृण्णाइमउलोकाएषोग्निश्चित॥५८॥ऋतव्याएवोपदधीतसंव
त्सरोवाऋतव्याः संवत्सरएषोग्निःश्चितो॥५९॥विश्वज्योतिषएवोपदधीत एतावैदेवता
विश्वज्योतिषएताउदेवताएषोग्निश्चितः॥६०॥पुनश्चितिमेवोपदधीत।पुनर्यज्ञोहे।
षउत्तराहैषादेवयाज्यापुनर्यज्ञमेवैतदुपयन्तेउत्तरामेवदेवयज्यांशउपहैनंपुनर्यज्ञोन

ग्रा॰ मन्तीतिनतथाकुर्याद्योवावचितेग्निर्निधीयतेतेनामेवेष्टकामेषसर्वोग्निरभिसम्पद्यतेतथ
२२८ दग्नौजुहोतितदेवास्ययथासर्वस्मिन्स्थंडिलेग्नौसम्भितेपत्तपुच्छवत्याहुतयोहुताःस्युरेव
मस्यैताआहुतयोहुताभवन्ति॥८१॥ सर्वाणिवाएषभूतानि। सर्वान्देवान्गर्भीभवतियो
228 ग्निंबिभर्त्तिसयोसम्वत्सरभृतंविनुतएतानिहससर्वाणिभूतानिगर्भभूतंनिहतेयोन्व
वमानुषंगर्भंनिर्हन्तितन्वेवपरिचक्षतेथकिंयएतंदेवोह्येषनासंवत्सरभृतस्यार्त्विजाम।
वक्तव्यमितिहस्माहवात्स्योनेदस्यदेवरेतस्सन्तिर्हणमानस्यमेध्यसानीति॥८२॥
षण्मास्यमन्नमंचिन्वीतेत्याहुः। षण्मास्यावाअन्तमागर्भाजाताजीवन्तीतिसयधसंव २२८

त्सरस्यतेधमहद्दुम्यः शाः सेदगशीतिशः सेदसर्वैवैतद्यदसम्वत्सरस्यनोसर्वंतयद्ट
गशीतयोविक्रुष्टंत्वेन ः सभूयोविकर्षंयदिचैवसम्वत्सरस्यतःस्याद्यदिवासम्वत्सरस्य
नः सर्वमेवमहद्दुम्यः शाः सेत॥६३॥अथरुशांडिल्यायनःप्राच्यांजगाम।तः हदै
यांपातिरुवाचशांडिल्यायनकथमग्निंस्थेतवोऽस्मायामोहसम्वत्सरम्मतायाग्निमुवि
ष्ममहइति॥६४सहोवाच।कामंन्वापनः सग्निन्वीतयेनपुरासम्वत्सरम्मतःस्यान्नः
स्रवतंस्यनः सन्नंविनुतइति॥६५॥कामंन्वेवैतः सग्निन्वीत।यःसम्वत्सरमभिषविष्य
त्सादेषवापनंप्रत्यत्तमन्त्रेनविमन्त्र्यैताभिराहुतिभिः॥६६॥कामंन्वेवैनः सग्निन्वीत।

यःसम्वत्सरमग्निहोत्रंजयाद्धिभर्न्निर्वापनमेषयोग्निहोत्रंजुहोति॥६७॥कामंम्वेवैनंस
ब्रा· ञ्चिन्वीत।यःसंवत्सरंजातःस्यात्प्राणोवाअग्निस्तमेतद्धिभर्त्यथहवैरेतःसिक्तंप्राणोन्वव
२२९ रोहतितद्विन्दतेतधज्जातं जातंविन्दतेतस्माज्जातवेदास्तस्मादप्येवंविकारं सद्योभृतं
229 चिन्वीतयदुहवाप्ययंविपिबन्तिवापाययन्तिवातदेवास्ययथासर्वस्मिन्प्रश्नाएडुलेअग्नौ
संचितेपश्नुपुरुषवत्याहुतयोहुताःस्युरेवमस्यैताआहुतयोहुताभवन्ति॥६८॥ब्राह्मण
म्॥इन्द्रोपनन्तमर्द्धमपश्याम्नुस्यात्याअतिरिक्तस्यानतिरि-क्तस्यसमृद्ध्याअपह २२९
वा३एवरोग्निंचित्वाकिंचिद्दोवितमायोर्विवाकलिनोर्यदायदाहवापन क्वापर्स्मःसाय

कायानः स्तुस्मावाथापतत्कर्मोपदध्यद्धी ॥ १ ॥ सेषात्रयस्यसमृद्धिरग्नेः समृद्धिर्योग्निं विद्व
नेतस्यसमृद्धिर्योग्निंचिनोतितस्यसमृद्धिः ॥ २ ॥ नयदेतेनोपतिष्ठते। यदेवास्यात्रविद्वा
न्वाविद्वान्वातिवीरेचयतिनवाभ्यापयतितदेवास्यैतेनसर्वमासंभवतियदस्य किंचाना
मंयउन्नास्यामनुष्टुभटचिकामोत्रैवतमाप्नोत्यथोपतस्मादेवैनत्कर्मणोरक्तानस्तिना।
ष्टात्रपहन्तिनोहेनमभ्याहारिणस्तएवनेतस्मादप्येवंधित्कामंपरमस्मात्रग्निंचिनुपादी
स्वरोहश्नेयात्तविनो ॥ ३ ॥ वात्रैहत्पायशवसे। सहदान्तुपुरुहूतत्क्षियन्तमितिवात्रैत्रीर्ण्यां।
प्रथमाभ्यामुपतिष्ठतपतद्वै देवावृत्रंपाप्मानिंहत्वापहतपाप्मानपतत्कर्माकुर्वतत

थैवैतद्यजमानोवृत्रंपाप्मानंहत्वापहतपाप्मैतत्कर्म्मकुरुते॥४॥ विनइन्द्रमृधोजहि
ब्रा० ।मृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठा इतिवैमृधीभ्याह्विनीयाभ्यामेतद्वैदेवामृधःपाप्मानं
२३० हत्वापहतपाप्मानएतत्कर्मकुर्वन्नतथैवैतद्यजमानोमृधःपाप्मानंहत्वापहतपाप्मै
230 तत्कर्मकुरुते॥५॥ वैश्वानरोनऊतये।पृष्टोदिविपृष्टोअग्निःपृथिव्यामितिवैश्वान
रीभ्यांतरनीयाभ्यामेतद्वैदेवावैश्वानरेणपाप्मानंदग्ध्वापहतपाप्मानएतत्क।
र्म्मकुर्वन्नतथैवैतद्यजमानोवैश्वानरेणपाप्मानंदग्ध्वापहतपाप्मैतत्कर्म्मकुर
ते॥६॥ अपपाप्मनंकाममयन्नेतवोनीत्य।कयाकामवत्येतद्वैदेवाःषडृहेनपाप्मानमपहत्ये २३०

कामयकामवत्येकयंन्तनः सर्वान्कामानात्मन्नकुर्वतनथैवैतधजमानः षड्चेनपाप्मा
नमपहत्येकयाकामवत्येकयान्नः सर्वान्कामानात्मकुरुते॥७॥सप्तर्वैभवतिसप्त
चितिकोग्निः सप्तर्तवः सप्तदिशः सप्तदेवलोकाः सप्तस्तोमाः सप्तपृष्ठानिसप्तच्छ
न्दांसिसप्तग्राम्याःपशवः सप्तारण्याः सप्तशीर्षन्प्राणायत्किंचसप्तविधमधि
देवतमध्यात्मंतदेनेरसर्वमाप्नोतानुष्टुभमभिसंपद्यतेवाग्वाअनुष्टुब्वाचैवास्य
तदाप्नोतियदस्यकिंवानाप्तं॥८॥अष्टाभिर्नोपतिष्ठेतेत्युहैकआहुः।र्वयन्तेअष्टरिमा
हिकाममितितद्वितीययाकामवत्यासप्तसर्वाल्लदष्टावष्टाक्षरागायत्रीगायत्रोग्निर्यो

ब्रा० वत्पस्समात्रानावनेवास्सनदाप्नोतियदस्यकिंचानामसमयोपवं॰समंदेवतेभजेतेश्ननिनत

थाकुर्यादेतावावसमाष्टावनुष्टुभोभवन्तिसयोष्टवैकामोत्रैवनमाप्नो॥९॥त्वैद्राग्नीभिरु

२३१ पनिषदन।पेंद्राग्नोग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्समात्रानावानेवासनदाप्नोतियदस्यकिंचाना

२३१ ममिंद्राग्नीवैसर्व्वेदेवाःसर्व्वदेवत्योग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्समात्रानावनेवासनदाप्नोतिय

दस्यकिंचामं॥१०॥नहैके।कर्म्मणःकर्मणएवैतांप्रतिपदंकुर्व्वतेयहनपाप्मानमप

त्कर्मकरवामहाइतिपुरीषवतीचितिं।कृत्वोपतिष्ठतेन्तुहैकऋआकृस्तत्रहिसासर्व्वाकृ

त्स्नाभवतीतिसयथाकामयेतनथाकुर्यादितिनुचयनस्याथातोवयनस्या॥११॥

२३१

त्रयोहवैसमुद्राः।अग्निर्यजुषांमहाव्रतंसाम्नांमहदुक्थमृचांसयएतानिपरस्मैक

रोत्येतान्हससमुद्रांछोषयत्येतान्युष्यतोन्वस्यछन्दांसिशुष्यन्तिछंदांस्यनुलोकोलो

कमन्वात्मात्मानमनुप्रजापशवः सहश्वःश्वएवपापीयान्भवतियएतानिपरस्मैक।

रोति॥१२॥अथयएतान्यकृत्वा।परस्माअपिसर्वैरन्यैर्यज्ञक्रतुभिर्याजयेदेतेभ्योहैवास्य

न समुद्रेभ्यश्छन्दांसिपूर्यन्तेछन्दांस्यनुलोकोलोकमन्वात्मात्मानमनुप्रजापश

वः सहश्वःश्वएवश्रेयान्भवतियएतानिपरस्मैनकरोत्यथैषहवाअस्यदेवोमृतआ

त्मायएतानिपरस्मैकरोत्येतंहसदेवमात्मानंपरस्मैप्रयच्छत्यथशुष्कएवस्थाणुः

परिशिष्यन्ते॥१३॥नहैके।कृत्वाकुर्वन्तेवाप्रतिवाकारयंतएषआयश्चिन्निरिति।नतथा।

ब्रा· कुर्याद्यथाशुष्कं स्याराउमुदकेनाभिषिञ्चेन्नाहक्रतुम्प्येह्वावैसर्विर्वाधित्येन्नेतसमायश्चि

२२२ ति रक्षोत्येवविधा॥१४॥दथहस्माहशांडिल्य।स्तुरोहकावषेयःकरयोत्सान्देवेभ्योग्निं।

222 चिकायतः हदेवाःपप्रच्छुर्मुनेपदलोकाामग्निविचिचिमामाहुरथकस्मादचैषीरिति॥१५॥।

सहोवाव।किन्नलोकंकिमलोकमात्मावैयज्ञमानोगायत्रत्विजोपत्रवाआत्मानदङ्गा

नियत्रोअङ्गानितदात्मायदिवाअत्विजालोकाभवत्स्मलोककूनर्हियजमानःउभयेह्विसमा

नलोकाभवन्तिदक्षिणासन्त्वेवनसर्वंदितव्यंःसम्बमसर्वेनैवर्त्विजोलोकाइति॥१६॥ब्राह्म। २२२

णाम्॥ चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या॥१९॥ सर्वकण्डिकासंख्या॥४०१॥
अग्निरेषपुरस्ताच्चीयते। सम्वत्सरउपरिष्टान्महदुक्थं शस्यते प्रजापतेर्विस्रस्तस्याग्रं
रसोगच्छत्॥१॥ सयःसप्रजापतिर्व्यस्रंसत। सम्वत्सरः सोथयान्यस्यतानिपर्व्वा
णिव्यस्रंसन्ताहोरात्राणितानि॥२॥ सयःससंवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्रंसतायमेव।
सयोयमग्निश्चीयतेथयान्यस्यतान्यहोरात्राणिपर्व्वाणिव्यस्रंसन्तेष्टकाएवतास्ताय
देताउपदधातियान्येवास्यतान्यहोरात्राणिपर्व्वाणिव्यस्रंसंततान्यस्मिन्नेतन्निदधा
तितदेतदत्रैवयजुष्मितमत्राप्तम्॥३॥ अथयोस्यसोग्रंरसोगच्छत्। महदुक्थं त

ब्रा०

२३३

233

मस्पतं ॥ रसमस्तद्वल्लामाभ्यामन्वयन्तिनधन्तत्र यजुः पुरस्तादेत्यभिनैतैवनदेतियथादो।
मेमत्रेकं नदाहरिष्यामीत्येवन्न यजुः पुरस्तादेतिन ॥ संवत्सरश्चाप्नुवन्ति ॥४॥ नमयोर्ज्जो
ग्रेहेणमहानि । यदह्नातितस्मा जुहस्तस्मिन्नुद्रानामहाव्रतेन रसंदधातिसर्व्वाणि
हैनानिसामानियन्महाव्रतंतदस्मिन्सर्वैः सामभीरसंदधातितस्मिन्होतामहतोम्के।
नरसंदधातिसर्व्वाहैनान्यवोयन्महदुक्थंतदस्मिन्सहोभिर्ऋग्भिरारसन्दधाति ॥५॥ तेय।
दासवनेयदानुशा ॥ सत्य थास्मिन्नेतंवष नेजुहोतितदेनमेषरसोप्येतिनवेम
हाव्रतमिदं ॥ स्तनः ॥ शोतरतिपञ्चपन्तिनोमहदिदमस्माभिरग्निमेवपञ्चपन्यात्माह्य । १११

कां३ १० ग्निस्तदेनमेनेउन्नेरसोभूत्वापीनऋक्सामचनदुभेऋक्सामेयजुरपीनः॥६॥सए
षमिथुनोग्निः।प्रथमायचितिर्द्वितीयाचँवतुर्थीचाथपंचम्यैचितेयंश्चिनेग्निर्नि। तृतीस्या २
धीयनेतन्मिथुनंमिथुनउपवायमात्मा॥७॥अङ्गःघाइतिप्रमाःसोऽङ्गःलयइतिस्त्रि
यःकर्णाविनिप्रमाःसौभ्रुवाविनिस्त्रियाघ्राविनिप्रमाःसौनासिकेइतिस्त्रियोदन्ता
इतिप्रमाःसोजिह्वेनिस्त्रीसर्वएवमिथुनःसोनेनमिथुनेननात्मनै तस्मिथुनमस्ति
ग्निमप्येति॥८॥पषानापीति।रष्पहैवंमिथुनरन्यःहन्वेवापिमिथुनोवागेवयपोयम
ग्निश्चितोवाचाहि चीयतेयथश्चिनेग्निर्निधीयनेसप्राणःप्राणोवेवाचोवृषाप्राणोमि

ब्रा॰ २३४ 234

थुनंवाग्वेवायमात्माथयआत्मन्प्राणस्त्मिथुनंसोनेनमिथुनेनात्मनैतंस्मिथुनम

ग्निमप्येति॥९॥एषोन्नापीतिर्न्हवा अस्यामुत्रतायेकाचन शंकाभवतियएवमेतौ।

मिथुनावात्मानंचाग्निंचवेदान्नंहन्वैवायमात्मादहिरण्मयंवनुतेयोनआत्मेतिसएष

षिरण्मुक्तम्॥१०॥तदिदमन्नंजग्धन्द्वेधाभवति।यदस्यामृतमूर्ध्वंनाभेस्तैःप्राणे।

रुच्चरतितद्धाप्नमप्येत्यथयन्मर्त्यंपराक्नाभिमत्येतितद्धायमृत्वेमामप्येतिमूत्रंच

पुरीषञ्चतयदिमामाप्येतियोयमग्निश्चिनस्तन्तदप्येत्यथयद्वायुमप्येतियश्चि।

तेग्निर्निधीयतेतंतदप्येत्येषोएवान्नापीतिः॥११॥ब्राह्मणम्॥३॥प्रजापतिरिमांल्लोकानेष॥त्सप २३४

तं वयो विधमात्मानमपश्यदग्निर्नं व्यधत्त तेनेमं लोकमाप्नोत्स द्वितीयं वयो विधमात्मानमप
श्यन्महाव्रतं तद्व्यधत्त तेनान्तरिक्षमाप्नोति स तृतीयं वयो विधमात्मानमपश्यन्महदुक्थं
तद्व्यधत्त तेन दिवमाप्नोत्॥११॥ अयं वाव लोकेऽग्निश्चितोऽन्तरिक्षं महाव्रतं द्यौर्महदु
क्थं तस्मादेतानि सर्वाणि सहोपेयाद्यदग्निं महाव्रतं महदुक्थं सह हीमे लोकाः सृ
ज्यन्त यदग्निः प्रथमश्चीयते यं ह्येषां लोकानां प्रथमः सृज्यते त्यधिदेवतं॥२॥ अथाध्या
त्मं। मन एवाग्निः प्राणो महाव्रतं वाग्महदुक्थं तस्मादेतानि सर्वाणि सहोपेयात्सह हि
मनः प्राणो वाक् यदग्निः प्रथमश्चीयते मनो हि प्रथमं प्राणानाम्॥३॥ आत्मैवाग्निः।

प्रा॰ २३५ प्राणोमहाव्रतंवाऽस्यहृद्यंतस्मादेतानिसर्वाणिसहोपेयात्सहह्यात्माप्राणोवाअथ
द्यग्निःप्रथमश्चीयतआत्माहिप्रथमंसंभवतःसंभवति॥४॥शिरएवाग्निःप्राणोमहाव्रतम्।
आत्मामहदुक्थंतस्मादेतानिसर्वाणिसहोपेयात्सहशिरःप्राणआत्मातद्यदग्निःप्रथम
श्चीयतेशिरोहिप्रथमंजायमानस्यजायतेतस्माद्यद्येतानिसर्वाणिसहक्रियन्तेमहदेवो
क्थमात्मानमाख्यायतआत्माहिमहदुक्थम्॥५॥तदाहुः।यदेतानिसर्वाणिसहदुर
पापानिकिंतेषामपाप्तिरितिज्योतिष्टोममेवाग्निष्टोमंज्योतिष्टोमेनैवाग्निष्टोमेनयजेत
॥६॥तस्यवाएतस्यज्योतिष्टोमस्याग्निष्टोमस्य।त्रिवृद्धिबहिष्पवमानं॥स्तुतंतस्मा २३५

तद्धैतस्यशिरःपंचदशसप्तदशावुत्तरौपक्षावेतावेतौपक्षौपंचदशंहोतुराज्यंसप्तद
शंपृष्ठमेकविंशंयज्ञायज्ञियंतत्पुच्छम्॥७॥तयोर्वाएतयोःपंचदशसप्तदशयोर्द्वा
त्रिंशत्स्तोत्रियास्ततोयाःपंचविंशतिःसपंचविंशआत्माथयाःसप्तातियन्ति।
तापरिमादःपशवोवैहैताःपशवःपरिमादस्तावद्धैमहाव्रतंतदेतदेवमहाव्रतमाप्नो
ति॥८॥अथहोतासप्तछन्दांसिशंसतिसहहि।चतुरुत्तराण्येकर्चानित्रिराडष्टमानितेषां
तिस्रश्चाशीतयोत्तराणिपंचचत्वारिंशद्वततोयाश्चाशीतयःसैवाशीतीनामाप्तिः।
शीतिभिर्हिमहदुक्थमाप्यायतेथयानिपंचचत्वारिंशत्ततोयानिपंचविंशतिःसपं

श्रा· चविꣳशश्चात्मायत्रवाआत्मानदेवशिरस्तत्पञ्चपुच्छान्यथयानिविꣳशतिस्तदावपनमे।
२३६ तावद्वैमहदुक्थफलन्देनदद्वैवमहदुक्थमाप्नोतिनानिवापतानिसर्वाणिज्योतिष्टोममेवाग्नि
236 ष्टोमञ्चाप्नोत्येतस्मादुज्योतिष्टोमेनवैवाग्निष्टोमेनयजेत॥९॥ब्राह्मणम्॥२॥प्रजापतिः
प्रजाअसृजतसऊर्द्धेभ्यएवप्राणेभ्योदेवानसृजतयेवांचःप्राणास्तेभ्योमर्त्याःप्रजाअ
थोर्द्धमेवामृत्युंप्रजाभ्योत्तारमसृजत॥३॥तस्यहप्रजापते।रर्द्धमेवमर्त्यमासीदर्द्धममृतं
तद्यदस्यमर्त्यमासीत्तेनमृत्योरबिभेत्सबिभ्यदिमांप्राविशद्द्वयंभूत्वामृच्चापश्च॥४॥स
मृत्युर्देवानब्रवी।क्वनुसोभूद्योनोसृष्टेतित्वद्बिभ्यदिमांप्राविक्षदितिसोब्रवीत्तंवाअ

न्विक्षामतऽसंभरामनयाहंतऽहिंऽसिष्यामीतितन्देवाअस्याअधिसमभरन्यदस्या

प्वासीत्ताअपःसमभरन्नथयदस्यांक्तांमृदन्तदुभयऽसंभृत्यमृदंचापश्चेष्टकाम

कुर्वंस्तस्मादेतदुभयनिमृद्वापश्च॥३॥ नदेतावाअस्यताः। पंचमर्त्यास्तन्वआसल्लोम

त्वङ्मांऽसमस्थिमज्जाथैताअमृतामनोवाक्प्राणश्चक्षुःश्रोत्रंऽ॥४॥ सयःसप्रजा

पति। रयमेवसयोयमग्निश्चीयतेथयाअस्यताः पंचमर्त्यास्तन्वआसन्नेतास्ताःपुरी

षचितयोथयाअमृताएतास्ताइष्टकाचितयः॥५॥ तेदेवाअब्रुवन्नमृतमिमंकरवा।

मेतितस्यैताभ्याममृताभ्यांतनूभ्यामेतांमर्त्यांतनूंपरिगृह्यामृतामकुर्वन्निष्टकाचि

ब्रा· तिर्भ्यांपुरीषचितिस्तथाद्वितीयांतथातृतीयांतथाचतुर्थीम् ॥६॥ अथपंचमीञ्चि।
तिमुपधाय। पुरीषंन्निवपतितत्रचिकर्णिंचस्वयमातृरणाश्चोपदधातिहिरण्यशक
२३७ 237 लैः प्रोक्षत्यग्निमभ्यांदधातिसासममोचितिसदमृतमेवमस्यैताभ्यांममृताभ्यान्त
नूभ्यामेतान्मर्त्यान्तनूपरिगृह्यामृतामकुर्वन्तिष्टकाचितिर्भ्यांपुरीषचितिंततोवै
प्रजापतिरमृतोभवत्तथैवैतद्यजमानएतममृतमात्मानंकृत्वासोमृतोभवति ॥१०॥
तेवैदेवास्तन्नाविदुः। यद्येनंसर्वंवाकुर्वन्नवासर्वंपद्यतिवातिरेचयन्ववाम्याप्यर्यंस्तएतामृचम
पश्यन्यामचछदग्निरिन्द्रोब्रह्मादेवामृहस्पतिःसचेतसोविश्वेदेवा॰ तस्माश्रहस्येवाग्नेयामस्मै २३६
यस्तांश्रावन्तुनःशुमइति ॥८॥ ।

न्द्रमस्ति वैश्वदेवं न यदस्याग्नेयं यदेवैनत्स्याग्नेराग्नेयं तदस्य तेनेन समस्कुर्वन्यदेन्द्रं त
देन्द्रेण यद्वैश्वदेवं तदस्य वैश्वदेवेन तमन्त्रैव सर्वैः क्रान्तैः समस्कुर्वन् ॥९॥ न यदे
न योपतिष्ठन्ते । यदेवास्यात्र स्विष्टान्वा विहितान्वातिवारेचयन्ति न वाभ्यापयन्ति न देवा
स्तेन तया सर्वमाप्नोति यदस्य किंचानाप्तमनुष्टु॰ मरुद्भवति वाग्वा अनुष्टुब्वाग्धाम
स्वष्टां चैवास्य न दाप्नोति यदस्य किंचानाप्तमस्पुरीषवतीं चितिं क्रान्त्वोपतिष्ठन्ते स्तुहैक आ
हुरुलत्र हि मा सर्वं क्रान्ता भवन्तीति ॥१०॥ न तद्वा आद्रियं । पं विश्ववत्येवा पाप्तिः षैनेन त्वा स्वप्त्रि
यन्त्वामयय विघश्तिन स्वप्त्रियन्त्वामनेनास्य न दाप्नोति यदस्य किंचानाप्तमाग्नयमाग्नि ।

कर्म्महिगायत्र्यागायत्रो ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रा तावनेवास्यतदाप्नोति यदस्यकिंचा

ब्रा० नाममनिरुक्तयासर्वंवाअनिरुक्त: सर्वेणैवास्यतदाप्नोति यदस्यकिंचानाप्तंत्वंयदिष्टदा

२३८ गुर्ष इतितस्योक्तो बन्धुः पुरीषवतींचिनिर्नितिन्नोपतिष्ठेतनत्रहिंसासर्वानिकन्ना भवति ॥११॥

ब्राह्मणम् ॥३॥ उभयं हैतदग्रेप्रजापतिरास मर्त्यंचैवामृतंचतस्यप्राणाएवामृता

आसुः शरीरम्मर्त्यं सएतेनकर्मणैतयावृतैकधाजरममृतमात्मानम

कुरुततथैवैतधजमान उभयमेवभवतिमर्त्यंचैवामृतंचतस्यप्राणाएवामृताभवन्ति

शरीरंमर्त्यं सएतेनकर्मणैतयावृतैकधाजरममृतमात्मानंकुरुते ॥४॥ सप्रथमांचितिं २३८

चिनोति

साहास्यैषप्राणएवतद्धैतदमृतममृतंहिप्राणःसैषामृतचितिरथयत्पुरीषन्नि।
वपतितद्धास्यैतन्मज्जैवतद्धैतन्मर्त्यंमर्त्योहिमज्जानंतदेतस्मिन्नमृतेप्रतिष्ठापयति
तेनास्यैतदमृतंभवति॥२॥द्वितीयांचितिंचिनोति।सहास्यैषापानएवतद्धैतदमृ।
तममृतंह्यपानःसैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेनपरिगृह्णातितेनास्यै
तदमृतंभवत्यथपुरीषन्निवपतितद्धास्यैतदस्थ्येवतद्धैतन्मर्त्यम्मर्त्यंह्यस्थितदेतस्मि
न्नमृतेप्रतिष्ठापयतितेनास्यैतदमृतंभवति॥३४॥तृतीयांचितिंचिनोति।साहास्यैष
व्यानएवतद्धैतदममृतं।हिव्यानःसैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेनपरि

ब्रा॰ गृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषन्निवपति तद्यास्यैतन्त्वा यैव तद्धैतन्मर्त्यं म्मर्त्यो ऽ।
२३९ हि स्तावत्तदेतदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति॥४॥ चतुर्थीं चिति।
चिनोति।साहास्यैषेदानप्रवत्तद्धैतंदमृतममृतं ऽह्युदानः सैषामृता चितिस्तदेतन्मर्त्य
239 मुभयतोऽमृतेन प्राणेन गृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषन्निवपति तद्यास्यैतन्मांऽस
मेवतद्धैतन्मर्त्यं मेदो मर्त्यं ऽहि मांऽसं तदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति
॥५॥ पंचमी। चिनोति।साहास्यैषा समानप्रवात्तद्धैतममृतममृतं ऽहि समानः से
षामृता चितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीष २३९

न्निवपतितद्यदस्यैतन्मेदपवनंहैतद्देवममृतंममन्त्रःहिमेदस्तदेतस्मिन्नमृतेप्रतिष्ठाप
यतितेनास्यैतदमृतंभवति॥६॥षष्ठीञ्चितिंचिनोति।साहास्यैषावागवतद्धैतद।
मृतंहिवाक्तेषामृतंचितिस्तदेतन्मर्त्यममृतमभयतोमृतेनपरिगृह्णातितेनास्यैतद
मृतंभवत्यथपुरीषन्निवपतितद्यदस्यैतदस्थिगेवत्वगेवतन्मर्त्यम्मर्त्यंहिस्नावस्थित्वङ्मर्त्या।
त्वक्तदेतस्मिन्नमृतेप्रतिष्ठापयतितेनास्यैतदमृतंभवति॥७॥तावाएताःषड्वि।
काचितयःषड्ढीषचितयस्तद्वादशमासाःसांवत्सरःसंवत्सरोग्निर्यावानग्निर्या।
वंत्यस्यमात्रातावतैवैतत्प्रजापतिरेकधाजरममृतमात्मानमकुरुततथैवैतद्यज

ब्रा'
२४०
ल
240

मानएवन्तथाजरममृतमात्मानंकुरुते ॥८॥ अथविकर्णीञ्चस्वयमातृण्णाञ्चोपधाय
हिरण्यशकलैःप्रोक्षत्यग्निमभ्यादधातिरूपमेवतत्प्रजापतिर्हिरण्मयमन्ततआत्म
नोकुरुततद्यदन्ततंस्मादिदमन्ततआत्मनोरूपंतस्मादाहुर्हिरण्मयःप्रजापतिरि।
तितथैवैतद्यजमानोरूपमेवहिरण्मयमन्ततआत्मनःकुरुतेतद्यदन्ततस्त
स्मादिदमन्ततआत्मनोरूपंतस्माद्येवैतद्विदुर्यएवंहिरण्मयोग्निचिदमुष्मिंलो
केसंभवतीत्येवाहुः ॥९॥ तद्धैतच्छाण्डिल्यश्चसाप्तरथवाहनिश्चा ॥ २४

चार्यान्तेवासिनोऽवदातेरूपमेवास्यैतदितिहस्माहशाण्डिलोलोमानीतिसामरथ्यवा
हनिः॥१०॥सहोवावशाण्डिल्यो।रूपंवावलोमवद्रूपमलोमकंरूपमेवास्यैतदि
तितंहैतंतथायथात्वंशाण्डिल्य उवाचसंचितेऽग्निःप्रणीयतेप्रणीताद्वर्द्धाःसमि
द्धश्चाहुतयइतिहयन्ते॥११॥प्राणेनवैदेवाअन्नमदन्त्यग्निरुदेवानांप्राणस्तस्मात्प्रा
ग्देवेभ्योजुह्वति प्राणेनहिदेवाअन्नमदन्त्यपानेनमनुष्याअन्नमदन्तितस्मात्प्रमनु
ष्येष्वन्नंधीयतेपानेनहिमनुष्याअन्नमदन्ति॥१२॥नदारु।त्रिवयसोऽग्निविदश्नीयाद
योवाएषरूपंभवतियोऽग्निंचिनुतेद्वेष्वरआर्त्तिमार्त्तोस्तस्मान्नवयसोऽग्निविदश्नीयादि

तिनं ह वै काममे चैवं धिदन्नीयादग्नेर्ह्वा एष स्वरूपं भवति यो ऽग्निं चिनुते सर्वं ह्वा इदमग्नेरन्नं
ब्रा· सर्वमन्नमिदमन्नमित्येवैवंविद्धियादिति॥ ३॥ तदाहुः॥ किं तदग्नौ क्रियते येन यजमानः
२५१ पुनर्मृत्युमपजयतीत्यग्निर्वा एष देवता भवति यो ऽग्निं बिभृते स्तन्मुवा अग्निः श्रीर्हि देवाः
251 श्रियं गच्छति यशो देवा यशो ह भवति य एवं वेद॥ ४॥ ब्राह्मणम्॥ ६॥ सर्वे हैते यत्ता यो
यमग्निश्चितः। स यत्पशुमालभते तदग्न्याधेयमथ यद्बालाः संस्तरन्ति तान्यग्न्याधेवय।
हवींषि अथ यदीतनेनतदग्निहोत्रमथ यीदोत्तितः समिधावादधाति ते अग्निहोत्राहुती॥ १
ते वै सायं प्रातरीदधाति। सायं प्रातस्त्यग्निहोत्राहुती जुह्वति समानेन नमं — २५।

नेणास्तमानेनहिमंत्रणाग्निहोत्राहुतीर्जुह्वन्यथयदनीवाहनत्वभस्मनयाम्नावहरणं
नोदर्शपूर्णमासावाथयज्ञार्हपत्यंचिनोतितानिचात्वर्मासान्तयथपहूर्ह्वगार्हपत्यादास
ष्टौ षिधीन्नाश्चयोथयदहूत्वं॥ सर्वौषधाप्राचीनं वितिम्यस्तेपशुबन्धायथवैनेशुयत्तेषु
धिषुक्रमास्तेविष्णुक्रमायज्ञएषंतद्दान्यस्य॥२॥२॥ सोमोध्वरः प्रथमाविति। यत्प्राचीनं
॥ सर्वेभ्योराजसूयोद्वितीयावाजपेयस्तृतीयाश्वमेधश्चतुर्थोग्निसवःपंचमीयैस्मिन॥
र्गमभिः परिगायतितन्महाव्रतमथयन्मंत्रोज्ञातःपुरस्ताज्जप्यन्तश्छन्तरुद्रियंव।
सोर्यानामहदुन्यकमथयद॥ सामभ्यःप्राचीनंवसोर्द्धारायेयदेवनत्रहोतःस्तुषु।

ब्रा॰ रत्नाज्जप्यं तत्तदयदर्ध्वं स्वसो यथा वा येनेऽहमेतावन्तो वे सर्वे धसालोकानभिनाप्नोति ।३।
२४२ अथातो यज्ञवीर्याणामेवाम्नायं प्रातर्हवा अमुष्मिंल्लोके ग्निहोत्राद्दशतानि तावतीह
तस्मिन्यज्ञ ऊर्गर्द्धमासेर्द्धमासे दर्शपूर्णमासयाजी चतुर्थे चतुर्थे मासेषु चातुर्मास्यया
२४२ जी षट्सु षट्सु पशुबन्धयाजी संवत्सरे संवत्सरे सोमयाजी शते शते संवत्सरे ग्निचित्का
ममश्नाति कामन्नन्तद्वैतद्यावच्छतं संवत्सरास्तावदस्य तमनन्तमपर्यन्तं स यो है।
तदेवं वेदैवं हैवास्यैतदमृतमनन्तमपर्यन्तं भवति तस्य पदपीषीकयेवो हन्यात्तदे
वास्यामृतमनन्तमपर्यन्तम्भवति ॥४॥ ब्राह्मणं ॥ षष्ठितमोध्याय ॥ प्रजापतिः स्वर्गं लो २४२

कमजिगांसास्तद्वैवैपश्याव: प्रजापति: पुरुषो ऽश्वोगौरविरज: सएतेत्वपेनीशक्नो

ने न्स्मएवंवैयोविधमात्मानमपश्यदग्निंतम्प्रधत्तसोनयसमस्सान्नुपा — धायोदपिपत्ति।

षत्स्मनाशक्नोत्सउपसमुद्ध्योपाधायोदपतत्तस्माद्प्येतर्हिवयाꣳसियदेवपत्ताउपस

मूह्लनेयदापत्राणिविसृजन्तेथोत्पतिन्तꣳशक्नुवन्ति॥१॥तंमात्राअङ्गुलिभिर्म्मिमी

ते।पुरुषोवैयज्ञस्तेनेदꣳसर्वम्मितंतस्यैषावमामात्रायदंगुलयस्तथास्यावमामा

त्रातामस्यनदाभोतितयैवेनंतम्मिमीते॥२॥चतुर्विꣳशत्यांगुलिभिर्म्मिमीते।चतु।

र्विꣳशत्यक्षरावैगायत्रीगायत्रोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनंतम्मिमीते॥३॥।

सचत्तरङ्कलमेवाभयतोन्तरउपसमूहति।यत्तुरङ्कलमुभयतोवाह्यतोव्युदूहतितथा
श्रा॰ वदेवोपसमूहतिताःयद्युदूहतितन्नाहैवातिरेचयतिनोकनीयःकरोतितथापुरस्
२४३ स्तात्तथोत्तरस्यपक्षस्य॥४॥अथनिर्णामौपक्षयोःकरोतिनिर्णामौहिवयसःपक्ष।
243 योर्भवतोवितृतीयेवितृतीयेहिवयसःपक्षयोर्निर्णामौभवतोन्तरेवितृतीयेन्तरो
हैवितृतीयेचवयसःपक्षयोर्निर्णामोभवतःसचत्तुरङ्कलमेवपुरस्ताद्व्युदूहतिचत्तु
रङ्कलंपश्चादुपसमूहतितथावदेवोदूहतितन्नाहैवातिरेचयतिनोकनीयःक।
रोति॥५॥सतस्मिन्निर्णामउपकामिष्टकामुपदधातितथेयमन्वयसःपक्षतोनिर्णा २४३

मादेकानाडपशेनेनान्नकरोत्पथोऽदम्॥६॥अथवक्षोपक्षौकरोति।वक्षोहिवयसः
पक्षौभवतःसचतुरं एलमेवपश्चादुद्दूहतिचतुरङ्ङ्लंपुरस्तादुपसमूहतितद्याव
देवोद्दूहतितावदुपसमूहतितन्नाहैवातिरेचयतिनोकनीयःकरोति॥७॥अथद्रू
पमुत्तमकरोत्पत्रिषसर्वैर्ग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवाएतद्रूपमुत्तममंदधु—स्तथैवा।
स्मिन्नयमेतद्रूपमुत्तमदेधातिसहस्रम्सज्वालिखिताद्वष्टका करोतिमित्पालिखि
ताःसहस्रमित्पालिखिताः॥८॥अथपंचमीञ्चितिमुपधाय।त्रेधाग्निंविमिमीतस
मध्यनेवितृतीयेसहस्रम्सज्वालिखिताऽष्टकाउपदधातितथानीवयसः प्रत्तंचिशी

ली म्रायत्काष्ठज्ञनिलोमानितानितत्करोति ॥९॥ अथयत्सहस्रमित्वालिखितादक्षिणतउप
ग्रा॰ दधाति। तद्यानीमानिवयसोदक्षिणतोवक्राणिलोमानितानितत्करोति ॥१०॥ अथयत्स
२४५ हस्रमित्वालिखिताउत्तरतउपदधाति। तद्यानीमानिवयसउत्तरतोवक्राणिलोमानिता
नितत्करोति सहस्रेणसर्व्वंवै सहस्रꣳसर्व्वेणैवास्मिन्नेतद्रूपमुत्तमंदधातित्रिभिःस
244 हस्रैस्त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवास्मिन्नेतद्रूपमुत्तमंदधाति ॥११॥ ब्राह्म
णम् ॥६॥ यान्वैतान्सप्तपुरुषा। नेकंपुरुषमकुर्वंस्तसप्रजापतिरभवत्सप्रजाअसृजतस।
प्रजाःसृष्ट्वोर्ध्वउदक्रामत्सएतंलोकमगच्छद्यत्रैषएतत्तपतिनोहतर्ह्यन्यस्तपतस्मादत्रयत्ति २४५

नं

पश्चासद्देवायज्ञेनैवयज्ञमयजन्त ॥१॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तं। यज्ञेनयज्ञमयजन्त।

देव इतियज्ञेनहितंयज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन्निति तेहि धर्माः प्र

ते थमेक्रियान्तंहनाकंमहिमानाः सचन्तेति स्वर्गोवैलोकोनाकोदेवामहिमानस्तेदेवाः

स्वर्गंलोकंसचन्त तंयज्ञमयजन्तनित्येतत् ॥२॥ यत्रपूर्वेसाध्याः सन्तिदेवाइति। प्राणावै

साध्यादेवास्तएतमग्रएवमसाधयन्नेतदेवमुमूषन्तस्तउएवाप्यतर्हिसाधयन्तिपश्वेदम

न्यदभवधजत्रममर्त्यस्सम्भवन्तिपश्चाहेवदमन्यधजियमासयत्किञ्चामृतं ॥३॥ सुपर्णो

ऽङ्गसवितुर्गरुत्मान्पूर्वोजातः सउवस्यानुधर्मेतिप्रजापतिर्वै सुपर्णोगरुत्मानेषसविते

श्रा॰ तस्यप्रजापतिरनुधर्म्मंमिमुतनत॥४॥सवैसप्तपुरुषोभवति।सप्तपुरुषोह्ययंपुरुषोयच्चत्वा
२४५ र आत्मात्रयःपक्षपुच्छानिचत्वारोहितस्यपुरुषस्यात्मात्रयःपक्षपुच्छानि॥५॥तंवाउद्बाहु
नापुरुषेणमिमीते।पुरुषोवैयज्ञस्तेनेदंसर्वंमितन्तस्यैषापरमामात्रायदुद्बाहुस्तदस्य
परमामात्रातामस्यतदाप्नोतितेनैवैनंतन्मिमीतेतत्रोपयत्रपदेनाप्यच्छिन्नोभवतितस्यरि।
श्निश्निराप्नोतितस्माद्वाह्येनैवलेखांपरिश्निश्नुःखनेत॥६॥अथपक्षयोररत्नीउपादधाति
पक्षयोस्तद्वीर्यंदधातिबाहूवैपक्षौबाहुभ्यामुवाअन्नमधतेन्नायैवतमवकाशंकरोतित
धत्पक्षयोररत्नीउपादधात्यरत्निमात्राध्यन्नमधते॥७॥अथपुच्छेवितस्तिमुपादधाति। २४५

प्रतिष्ठायां नद्दीर्यन्दधाति प्रतिष्ठा वै पुरुष ऽं हस्तो वितस्तिर्हस्तेनैवास्मान्नमयतेन्वा

येवैतमव काशं करोतीति नयत्य धो वितस्तिमुपादधात्यन्नाय वैनं तन्नतिष्ठापयतीति

यत्तरकनीय उपादधात्यन्नेन सैवैनं तन्नतिष्ठापयत्यथो यतावद्वा इदंमितं भवत्येताव।

दिदन्नयदेवं मिमितमतस्मैवात्मिष्या॥ ८॥ ब्राह्मणम्॥ ३॥ यावाश्यवेदिः सप्तविधस्सैषा

वेदेर्म्मात्रा सदेवयजनमध्यवसाय शर्बयादार पत्नीशालं प्रपद्य गार्हपत्यायोद्धत्यावोक्ष

तिगार्हपत्यस्योद्धतात्समप्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामतिनतः प्राचंव्यामं धिमिमीतेतस्यमध्य

आहवनीयायोद्धत्यावोक्षति शर्बीर्द्वाषामस्यत्रीन्प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामतिसवेधत्तः॥ २॥

श्रा॰ तेवाप्नोति।व्यामैकादशाःप्रक्रमाआसन्नरावयनंवगार्हपत्यंचैकादशाक्षरात्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टु।

२५८ वीर्यंत्रिष्टुब्व ज्रेणैवैतद्वीर्येणयजमानःपुरस्तात्तमस्वाइक्षाꣳसिनाष्ट्राअपहन्ति॥२॥

सैषावेदेयोनि।रेतस्यवैयोनेर्देवावेदिंप्राजनयन्नथयएषव्यामःसाग्राहीपत्यस्ययोनिरे

246 तस्यैवैयोनेर्देवागार्हपत्यंप्राजनयन्गार्हपत्यादाहवनीयꣳ॥३॥सवेधन्त्वा।षड्विꣳशत्प्रक्रमा

चीमोवेदिंविमिमीतेत्रिꣳशतंपश्चात्तिरश्चीचतुर्विꣳशतिंपुरस्तात्तंनवतिःसैषानवतिप्र

क्रमावेदिस्तस्याꣳसप्तविधमग्निंविदधाति॥४॥ तदाहुः।कथमेषसप्तविधएतयावेद्यासं

पद्यतइतिदशवाइमेपुरुषेप्राणाःस्वयमातृण्णायंगाम्यात्मायञ्चदशएवंद्वितीयएवंतृतीयेषस्रु २५८

पुरुषेषुनवतिरेथैकः पुरुषोन्वेतिपाङ्क्तोवैपुरुषोलोमत्वङ्मांसमास्थिमज्जा
पाङ्क्तोऽयवेदि—स्तोदिशश्चात्मापंचमेवमेषसमविद्यतयावेद्यासंपद्यते॥५॥
नहैकउत्तराविद्याविद्यास्यान्तपर्तांश्चप्रक्रमानेनंचश्मामनुवर्द्धयंतियोनिम
नुवर्द्धयामऽइतिनतथाकुर्यान्नवैजातंगर्भंयोनिरनुवर्द्धतेयावद्वावयोनावन्तर्ग
र्भोभवतितावदेववयोनिर्वर्द्धतएतावद्ध्वाअत्रगर्भस्यवृद्धिः॥६॥ नयेहनथाकु।
र्वन्नेतंहतेपितरंप्रजापतिंसमपदश्चावयन्तिनऽहत्वापापीयांसोभवन्तिपित
रंहिप्रजापतिंसांपतिंसंपदश्चावयन्तिसायावन्नेषासमविद्यस्यवेदित्वा

ब्रा॰ वनीश्चतुर्दशक्रमाक्लापकशतविषस्यवेदिविमिमीते ॥७॥ अथयद्विंशात्मक्रमारं
रज्जुम्मिमीतेताः समयासमस्यतिनस्यैत्रीन्तागाम्याच उपदधातिनिःसृजतिचतुरः
२५७ ॥८॥ अथत्रिंशात्मक्रमाम्मिमीतेनाः समयासमस्यतिनस्यैत्रीन्तागान्पश्चादुपदधा
247 तिनिःसृजतिचतुरः ॥९॥ अथचतुर्विंशतिप्रक्रमाम्मिमीत नाः समयासम
स्यतिनस्यैत्रीन्तागाम्पुरस्तादुपदधातिनिःसृजतिचतुरश्चतुर्वेदिविमानं ॥१०॥ अ
थाग्नेर्विधा अष्टाविंशतिः प्रांचः पुरुषा अष्टाविंशतिस्तिर्यञ्चाम आत्मांचतुर्द
शपुरुषादक्षिणपक्षश्चतुर्दशोत्तरश्चतुर्दशपुच्छंचतुर्दशारत्नीन्दक्षिणेपक्ष उप २५८

दधातिचतुर्दशोन्तरेचतुर्दशवितस्तीः पुच्छेश्चैतन्निमाष्टानवतेः पुरुषाणांमात्रासा
धिमानानाम्॥११॥ अथत्रिपुरुषांरज्जुम्मिमीते।तांसमयासमेस्यतितस्यैचतु।
रोभागानात्मन्नुपदधातित्रीन्पक्षपुच्छेषु॥१२॥अथारत्निमात्रीम्मिमीते।तांसम
यासमस्यतितस्यत्रीन्भागान्दक्षिणेपक्ष उपदधातित्रीनेवोत्तरेनिःसृजतिचतुरः १३
अथवितस्तिमात्रीम्मिमीते।तांसमयासमस्यतितस्यैत्रीन्भागान्पुच्छ उपदधाति।
निःसृजतिचतुरएवमेषएकशतविध एतयावेधासम्पद्यते॥१४॥तदाहुर्यत्त्रयोदश
पुरुषाअतियन्तिकथमेते संपदीनवभवन्तीति यावाएतस्यसमस्यपुरुषस्यसं

ब्रा· पत्सैवैनेषाःसर्व्वेषाःसंपत् १५ अथोआहुः प्रजापतिर्वाआत्मानंविधायतस्य

यत्रयत्रनासीत्तदेतेन समाप्स्यत्तेनोपवापिसंपन्नइति ॥१६॥ तद्धैक।एकवि

२४८ ंशंप्रथमंविदधत्यथैकोत्तरमापरिमितविधान्नतथाकुर्यात् ॥१७॥ सप्तविधोवाअ

248 ग्रेप्रजापतिरसृज्यत सआत्मानंविदधानएत्संएकशतविधेनिष्ठतसयोर्वाचीनः

सप्तविधाद्विधत्तएतःहसपितरंप्रजापतिंविछिनत्तिसईश्वरपापीयान्भवितय

थाश्रेयाःसःहिःसित्वाथयएकशतविधमतिविधत्तेस्मात्सर्वस्माद्धहिर्द्धानि

ष्यत्येनसर्वंसुह्रीदंप्रजापतिस्तस्मादुसप्तविधमेवप्रथमंविदधीतार्थैकोत्तरमैकश

नविर्यंतुनाति विद्धीनमाहेतंपिनरं प्रजापतिंविछिनत्तिनोअस्मात्सर्व्वस्मात्से
द्धहिर्द्धीनिष्पद्यते ॥१८॥ब्राह्मणम् ॥५॥ संवत्सरोवैप्रजापति। रग्निरुसर्व्वेकामाः।
सोयंः संवत्सरः प्रजापतिरकामयताग्निंः सर्व्वान्कामानात्मानमत्तिसंविन्वीये
तिसएकशततयात्मानव्यधत्तसएकशततयात्मानविधायाग्निंः सर्व्वान्कामाना।
त्मानमतिसमविन्तुनससर्व्वेकामाअभवन्तस्मान्नकश्चनंबहिर्द्धाकामोभवत्तस्मा
दाहुः सम्वत्सरः सर्व्वेकामाइतिनहसंवत्सरात्कश्चनवहिर्द्धाकामोस्ति ॥१॥ तथै
वैतद्यजमान। एकशततयात्मानविधायाग्निंः सर्व्वान्कामानात्मानमत्तिसंविनुते

स॰नि॰ ससर्वैकामाभवति तस्मान्नकया — नवहिर्द्धाकामोभवति ॥१॥ सयःससंवत्सरोसौ
२४९ सआदित्यः। सएषएकशतविधस्तस्यरश्मयःशतंविधाएषएवैकःशततमोयएष
तपत्यस्मिन्त्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमानएकशतधात्मानंविधायास्मिन्स
249 र्वस्मिन्प्रतितिष्ठति ॥२॥ अथवाएकशतविधम। तिन्निसंपद्यतएकशतधावाअसा
वादित्योविहितः सप्तसुदेवलोकेषुप्रतिष्ठितःसप्तवैदेवलोकाश्चतस्रोदिशस्त्रयइमे
लोकाएतेवैसप्तदेवलोकास्तेषुप्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमानएकशतधात्मानंवि
धायसप्तसुदेवलोकेषुप्रतितिष्ठति ॥४॥ यद्वेवैकशतविधः। सप्तविधमभिसंपद्यतए २४५

एकशतधावाअसावादित्योविहितःसप्तस्वृतुषुसप्तसुस्तोमेषुसप्तसुपृष्ठेषुसप्तसु
छन्दःसुसप्तसुप्राणेषुसप्तसुदिक्षुप्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमानएकशतधात्मानंवि
धायैतस्मिन्प्रतितिष्ठति॥५॥यद्वेवैकविंशतविधः। सप्तविधमभिसंपद्यतएकश।
ताधावाअसावादित्योविहितःसप्तान्तरेब्रह्मन्प्रतिष्ठितःसप्तान्तरंवैब्रह्मर्गित्येकमत्र
यजुरितिद्वेसामेतिद्वेअथयदतोऽन्यद्ब्रह्मैवतत्सप्तान्तरंवैब्रह्मतदेतत्सर्वंसप्तान्तरंब्र।
ह्मतस्मिन्नेषप्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमानएकशतधात्मानंविधायसप्तान्तरेब्रह्मन्प्रति
तिष्ठति॥६॥तस्माद्वुसप्तभिःसप्तभिःपरिश्रयन्ति।तस्मादेकशतविधंसप्तविधम्

भिसंपद्यतेऽथैवैसप्तविधएकशतविधमग्निंसंपद्यते॥७॥ सप्तविधोवाअग्रेप्रजापति

संब्रा· रसृज्यत।सएतमेकशतधात्मानंविहितमपश्यद्यत्प्राणाभ्यस्मिन्पंचाशदिष्टकाःप्रचार।

२५० धज्रंषितच्छतंसाम्नंचसंदोहाश्चैकशततमेनत्स्मानंसादयित्वाहिसंद।

250 दोसंदोहसाधिवदन्तिसएतेनैकशतविधेनात्मनेमाजितिमजयद्यामांव्यष्टिं

ष्टिंव्याश्नुततथैवैतद्यजमानएतेनैकशतविधेनात्मनेमांजितिंजयतीमांव्यष्टिंव्या

श्नुतएवसप्तसप्तविधएकशतविधमभिसंपद्यतेसयएवैकशतविधःससप्तविधोयः

सप्तविधःसएकशतविधइतिनुविधानाम्॥८॥ ब्राह्मणम्॥९॥ प्रथमःप्रपाठकः २५०

समाप्तः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ९४ ॥ अथातस्त्वयनस्येवा । न्तेरोपसदोविनोत्येनहैदेवा ।
अविभयुर्यद्वैनइममिहरक्षाꣳसेनाष्ट्रानहन्युरितितएताःपुरोपश्यन्नुपदइमानेव
लोकानिमेवैलोकाः पुरस्ताः प्रापद्यन्तताः प्रपद्यान्तयेनाष्ट्रपतमात्मानꣳसमस्कुर्व
ततथैवैतद्यजमानएताः पुनः प्रपद्यान्तयेनाष्ट्रपतमात्मानꣳसंस्कुरुते ॥ २ ॥ यद्वै ।
वान्तरोपसदौविनोत्ये । तद्वैदेवा अभिनयुर्यद्वैनइममिहरक्षाꣳसिनाष्ट्रानहन्युरि ।
तितएतान्वज्रानपश्यन्नुपसदोवज्रावाउपसदस्तान्प्रापद्यन्ततान्प्रपद्यान्तयेनाष्ट्रपत
मात्मानꣳसमस्कुर्वन्ततथैवैतद्यजमानएतान्वज्रान्प्रपद्यान्तयनाष्ट्रपतमात्मानꣳसं ।

२

स ब्रा· स्तुर्भन्त॥२॥एतद्धु ह यज्ञस्य तपो। यदुपसदस्तपो वा उपसदस्तप्यन्तपसिचीयतेतेनस्मात्तं

यस्मिंस्तस्मै यावद्देवोपसद्भिश्चरन्तितावत्प्रवर्ग्येण संवत्सरमेवोपसद्भिश्चरति संवत्स

२५१ रंप्रवर्ग्येण॥३॥अहोरात्राणि वा उपद। आदित्यःप्रवर्ग्यो यत्तदादित्यमहोरात्रेष

251 प्रतिमवस्मवष्टापयतितस्मादेषोहोरात्रेषुप्रतिष्ठितः॥४॥अथ यदि चतुर्विंशति।

स्तनुर्विंशतिर्वा अर्धमासास्त्वर्धमासा उपसद आदित्यःप्रवर्ग्यो यत्तदादित्यमर्धमा

सेषुप्रतिष्ठापयतितस्मादेषोर्धमासेषुप्रतिष्ठितः॥५॥अथ यदि द्वादश ‾ द्वादश

वैमासामासाउपसदआदित्यःप्रवर्ग्यो यत्तदादित्यंमासेषुप्रतिष्ठापयतितस्मादे २५१

षमासेषु प्रतिष्ठितः॥६॥अथयद्विषदाषड्वाऽऽननवउपसदऽआदित्यःप्रवर्ग्यो मन्नदा

दित्यमृतुषुप्रतिष्ठापयति तस्मादेषऋतुषुप्रतिष्ठितः॥७॥अथयद्विति स्त्र।स्त्रयो

वाऽइमेलोकाऽइमोलोकाउपसदऽआदित्यःप्रवर्ग्योसन्नदादित्यमेषुलोकेषुप्रति ष्ठा

पयतितस्मादेषएषुलोकेषुप्रतिष्ठितः॥८॥अथयातापश्चितिपुरीषाण्यामेवमीमाꣳ

सा।मासंप्रथमाचितिर्मासंपुरीषमेतान्वासन्निकऋतोकामरूतथावाचान्वासन्नि

कऋतोकामलंतत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते॥९॥मासंद्वितीया।मासंपुरीषमेता

वान्नैष्मऋतोकामलथावामैनेष्मऋतोकामलन्नसर्वमात्मानमभिसंचिनुत॥१०॥

ब्रा॰ मासंतृतीया मासंपुरीषमेतावान्वार्षिकस्ततोकामस्तयावान्वार्षिकमस्तंतत्सर्व

मात्मानमभिसंचिनुते ॥११॥ मासमचतुर्थी। मासंपुरीषमेतावाञ्छारदस्ततोकामस्त

२५२ यावाञ्छारदस्ततोकामस्तन्तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनु ॥१४॥ अथपंचम्यैचिते। दस

252 पत्नाविराजस्यप्रथमाहमनुपदधातिस्तोमभागाप्यैकेकामन्वहन्ताः सकृत्सादयति

सकृत्सूददोहसाधिवदन्तित्सीमासि २ स्तोमभागापुरीषमभिहरंत्यंतावान्हैम

न्तिकस्ततोकामस्तयावान्हैमन्तिकस्ततोकामस्तन्तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते १२

मासम् २ षष्ठी। मासंपुरोषामेतावाञ्छैशिरस्ततोकामस्तयावाञ्छैशिरस्ततोकाम २५२

स्तन्नत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुतएतावान्वैद्वादशस्तुमासेष्टुकामः षस्तुन्तुष्टुत।
यावान्द्वादशमस्तुमासेष्टुकामः ष नुष्टुतन्नत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते॥१६॥ अथ
त्रीण्यहान्युपातियन्ति।यदहः शतरुद्रियंजुहोतियदहनुपवसत्यथोयदहः प्रस्तुत।
स्तयत्तेषहाः स्तुपसदाचरन्तितानितस्यमासस्याहोरात्राण्यथयत्प्रवर्ग्यैणानुद्
तस्मिंन्दतावादित्यं प्रतिष्ठापयत्येतावान्वैत्रयोदशस्तुमासेष्टुकामः समस्तुपुस्त
यावांस्त्रयोदशस्तुमासस्तुकामः समस्तुनुष्टुतनन्त्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते॥१७
ससंवत्सरंप्रस्तुतः स्यात्सर्वमेवसंवत्सरः सर्वमेकशतविधः सर्वेणैवतत्सर्वमा

ब्रा॰
२५३
253

मोतियदिसंवत्सरन्नशक्नुयाद्धिस्वजितासर्व्वपृष्ठेनातिरात्रेणयजेततस्मिन्सर्व्ववेदस

न्दयात्सर्वंम्वैविश्वजित्सर्व्वपृष्ठोतिरात्रःसर्व्ववेदसंसर्व्वमेकशतविधःसर्व्वेणैवतत्स

र्व्वमाप्नोति॥९॥ ब्राह्मणम्॥१॥ संवत्सरोवैप्रजापतिरेकशतविधस्तस्याहोरात्राण्य

र्द्धमासाऋतवःषष्टिर्मासस्याहोरात्राणिमासिवैसंवत्सरस्याहोरात्राण्याप्यन्तेचतुर्व्विं॰

शतिरर्द्धमासास्त्रयोदशमासास्त्रयऋतवस्ताःशतंविधाःसंवत्सरएवैकशततमीवि

धा॥२॥ सऋतुभिरेवसप्तविधः।षड्ऋतवःसंवत्सरएवसप्तमीविधातस्यैतस्यसंवत्सर

स्यैतत्तेजोयएषतपतितस्यरश्मयःशतंविधामंडलमेवैकशततमीविधा॥३॥सदि। २५१

ग्भिरेवसमविशो। सैषाध्रुवादिग्गिरश्मयःसैकाधिधायेददक्षिणायाःसैकायेप्रतीच्याः।
सैकायउदीच्याःसैकायऊ— ःसैकायेवाच्याःसैकामण्डलमेवसममीविधा॥३॥तस्यैत
स्यपरस्ताकामप्रालोको। स्तंचैकामप्रमम्स्तमेवास्यतत्पस्ताञ्चयत्तदस्तमेतत्तधरे
तदर्च्चिर्द्दीप्यते॥४॥ तदेतद्धस्तवित्रःशध। स्तदेषसविताविभक्ताभ्यः प्रजाभ्योविभजा।त्प
प्योषधिभ्योपिवनस्पतिभ्योभ्यय३वहत्वेकाभ्याःप्रयच्छतिकनीयश्वैकाभ्यस्तथाभ्योम्।
यः प्रयच्छतितान्योतुमाजीवन्तियाभ्यःकनीयःकनीयस्ताः॥५॥ तदेतद्वचाभ्युक्तं विभ
क्तारंहवामहेवसोश्चित्रस्यराधसः। सवितारंन्वचक्षसमितितदेतत्सर्बमायुर्द्दीर्घमन

ब्रा॰ न्नꣳहितद्यदिदमाहुर्दीर्घमन्नआयुष्यमित्युसर्वंहैवमायुरेत्येषुतेलोकेयएतन्तस्मिन्नितिहैवैतत् ६
२५८ पश्यन्तीवाग्वदन्तितदेतदेकशतविधेनवैवामष्यꣳशतायुषतयावायएवैकशतविधंवि
धत्तेयोवाशतंवर्षाणिजीवतिसहैवैतदमृतमाप्नोतितस्माद्वैचैतद्विदुर्यश्चनलोकाश
254
तायुषेतेऽपवाहुस्तस्मादुहनपुरायुषःस्वकामीप्रेयादलोक्यꣳहैतदुवावलोकायदहोरा
त्राण्यर्द्धमासामासाऋतवःसंवत्सरः ७ नवैवाग्निꣳशेषुयदर्थेषुप्रपद्यन्तेऽहोरात्रे
षुतेलोकेषुसज्यन्तेऽथयेपरोविꣳशेषत्स्वाकत्वारिꣳशेषर्द्धमासेषुतेऽथयेपरश्चत्वारि
८(ꣳशेषर्द्धमासेषुतेऽथयेपरश्चत्वारि) शेषत्स्वाकाष्ठेषुमासेषुतेऽथयपरः षष्ठेष्ववाग २५८

शीनेघूनेयथेयथरोशीनेषड्वांक्तनेषुसंवत्सरेते यद्यदेवशतंवर्षाणियोवाभूयाः सिजी

वतिसहैवैनदमृतमाप्नोति ॥८॥ महद्भिहवैयत्ते॥ एकमहरेकारात्रिर्म्मिनासयएवै

कशतविधंविधत्तयोवाशतंवर्षाणि जीवतिसहैवैनदह्वानमाप्नोत्येषवाएकश

त विधंविधत्तेयएनं संवत्सरंविभक्तिनस्मादेनं संवत्सरमृतमेवचिन्वीतेत्यधि

देवतं ॥९॥ अथाध्यात्मं। यानमूनेकशतस्तुत्वाहुन्युरुषान्मिमीतेसर्व्वैकशतवि।

धः सचितिभिरेवसप्तविधः षडतवातस्थितयोग्निरेवसप्तमीषिधा ॥१०॥ सउवा।

इष्टकैकशतविधो। याः पञ्चाशत्प्रथमाइष्टकायास्योन्नमास्त्राः शतविधास्तथ

ब्रा॰ यापनदन्तरेणेष्टका उपधीयन्ते सैवैकशततमी विधा ॥२१॥ स उ एव यजुष्मेजा। यजुरे
कशतविधो यानि पञ्चाशतं प्रथमानि यजूंषि यानि चोत्तमानि ता शतं विधा अथ यन्म
२५५ नदन्तरेणाय यजूंषि क्रियन्ते सैवैकशततमी विधैवमु सम्मविध एकशतविधो भवति स
255 यः शतायुतायां कामोय एकशतविधे सम्मविधे नहेव तमेवं विदाप्नोति ॥२२॥ एवं यावस
वैयज्ञा। एकशतविधाग्निहोत्रादभिर्यजुर्भिः पदे रक्षरैः कर्म्मभिः सामभिः स यः शता
युतायां कामोय एकशतविधेयः सम्मविधेयः सम्मतेन यत्तेन हेव तमेवं विदाप्नोतीत्यु।
एवाधियज्ञ ॥२३॥ अथाध्यात्मं। यत्त्वेमा त्वनर्विधा अंगुलयोद्वेकल्लुषीदोरः सपलकंवा २५५

तस्य तनसं चविंशतिरेवमिमानीतरा एयङ्गानिता: शतं विधायात्मैवैकशततमो वि
धोऽक्षरं सप्तविधं तायै ॥ १४ ॥ स उ एव प्राण एतेजा: । प्राणो एकशतविधो धोन्वङ्ग सर्वे ऽङ्गे॰ हि प्रा
णा: सय: शतायुतायां कामो यय एकशतविधेय: सप्तविधेय: सर्वेभ्य यत्तेभ्यया हैवन
मेवं विदाप्नोति सर्वैर्हि यत्तैरात्मानं संपन्नं विदे ॥ १५ ॥ त्रीणि वा अस्मानि यव विधानि ।
। संवत्सरोऽग्निः पुनरुषलेषा पंचविधा अन्नं पानं श्रीर्ज्योतिरमृतं यदेव संवत्सरे ।
न्नं तदन्नं यापापस्तत्पानं रात्रिरेव श्रीः श्रियां हैतद्वाप्नां सर्वाणि भूतानि सव संत्य
हर्ज्योतिरादित्योऽमृतमित्यधिदेवत ॥ १६ ॥ अथाधियज्ञं । यदेवाग्नावन्नमुपधीयते त

श्रा॰
२५६
256

दन्नंयाश्चापस्तत्पानंपरिग्निर्नपवश्रीसल्हिरावीणा॥द्रूपंयजुष्मतोज्योतिसल्ह्यह्ना॥द्रूप
मग्निरमृतंतंतथादित्यस्यद्रूपमित्युपवाधियत्तं १७ अथाध्यात्मं।यदेवपुरुषेन्नंनदन्नंयाश्चा
पस्तत्पानमस्यान्नेवश्रीसल्हिपरिग्निना॥द्रूपंमज्जानोज्योतिसल्ह्वियजुष्मतीमा॥द्रूपंप्राणो
ग्निःप्राणोमृतमित्युवाश्राङ्कुः॥१८॥अन्नाद्वाय्यशनायानिवर्त्तते पानात्पिपासाग्निर्ये
पाष्माज्योतिषस्तमोमृतान्मृत्युर्न्निहवाअस्मादेतानिसर्वाणिवर्त्तेतेपपुनर्मृत्युर्पत्नपनि
सर्वमायुरेतियएवंवेदतदेतदमृतमित्येवास्त्रोपासीतायुरितीहैकउपासतेप्राणोग्निः
प्राणोमृतमितिवदन्तोनतथाविद्यादश्रुवंवैतयत्प्राणास्तन्नेविष्पाम्मायुषोनमश्यादिति २५६

स्यपियजुषाभ्युक्तंतस्मादेनदष्टनमित्येवाम्नयोपासीतायुरितीहतयोहसर्वमायुरे
ति॥४॥अथालणाम्॥१॥प्राणोगायत्री।चक्षुरुष्णिग्वागनुष्टुम्मनोबृहतीश्रोत्रंपङ्क्तिःयं
एवायंप्रजननःप्राणएषत्रिष्टुब्बथयोयमवाङ्प्राणएषजगती तानिवाएतानिसमष्ट
हाःसिवतुरुक्तराण्पमौक्रियन्ते॥१॥प्राणोगायत्रीति।तद्यएवप्राणस्यमहिमायद्वी
र्यंतदेतत्सहस्रंप्राणस्यैवैतद्वीर्यंयएतस्यविद्वतःप्राणउत्क्रामेत्तत्राप्यैवैषोग्निर्न्नचीये
तैतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषगायत्रीःसंचितोभवति॥२॥चक्षुरुष्णिगिति।तद्यएवच
क्षुषोमहिमायद्वीर्यंतदेतत्सहस्रंह्यवैतद्वीर्यंयएतस्यविद्वतश्चक्षुरुत्क्रामेत्तत्रप्यैवे।

ब्रा॰ षोग्निर्न्नचीयतेनैतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषउष्णिहः संचितोभवति ॥३॥ वागनुष्टुबिति
२५८ तस्यएषवाचोमहिमायद्वीर्यंतदेतत्सहस्रंवाचएवैतद्वीर्यंयद्यस्यविद्वनोवागुत्क्रामेत्त
२५८ तएवैषोग्निर्न्नचीयतेनैतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषोनुष्टुभः संचितोभवति ॥४॥ मनोबृह
257 तीति। तस्यएषमनसोमहिमायद्वीर्यंतदेतत्सहस्रंमनसएवैतद्वीर्यंय—स्यचिद्वतोम
नउत्क्रामेत्तिंतएवैषोग्निर्न्नचीयतेनैतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषबृहतीः संचितोभवति ॥५॥
श्रोत्रंपङ्क्तिरिति। तस्यएषश्रोत्रस्यमहिमायद्वीर्यंतदेतत्सहस्रं श्रोत्रस्यैवैतद्वीर्यंय—स्य
चिद्वतः श्रोत्रमुत्क्रामेत्ततएवैषाग्निर्न्नचीयतेनैतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषपङ्क्तीः संचितोभ २५८

वति ॥६॥ यएवायंप्रजननः प्राणएषत्रिष्टुबिति । तद्यएवैतस्यप्राणस्यमहिमायद्वी
र्यन्तदेतत्सहस्रमेतस्यैवैतत्प्राणस्यवीर्यय- स्यविन्दन्तएषप्राणआलभ्येतत्तदेवै ।
षोग्निर्न्नचीयेतेनैवास्यरूपेणसहस्रमेषत्रिष्टुभः संचितोभवति ॥७॥ अथयोयमवा
ङ्प्राणएषजगतीति । तद्यएवैतस्यप्राणस्यमहिमायद्वीर्यंतदेतत्सहस्रमेतस्यैवैत
त्प्राणस्यवीर्यय- स्यविन्दन्तएषप्राणआलभ्येतत्तदेवैषोग्निर्न्नचीयेतेनैवास्यरूप
णसहस्रमेषजगतीः संचितोभवति ॥८॥ तानिवाएतानि । सप्तछन्दांसि चतुरुत्तरा
ण्यन्योन्यस्मिन्प्रतिष्ठितानिसप्तेमेपुरुषेप्राणाअन्योन्यस्मिन्प्रतिष्ठितास्तद्यावन्त्वमेवंवि

ब्रा· छन्दसांगणमन्वाहयच्छन्दसच्छन्दसोहैवास्यसोऽन्तकोऽभवतिस्तुतोवाशस्तोवोपहि
२५८ तोवा॥९॥ब्राह्मणम्॥३॥तदाहुः किंछन्दःकादेवताग्नेःशिरइतिगायत्रीछन्दोऽग्निर्देव
ताशिरः॥१॥किंछन्दः।कादेवताग्रीवाइत्युष्णिक्छन्दःसवितादेवताग्रीवाः॥२॥किंछ
न्दः।कादेवतानूकमितिबृहतीछन्दोबृहस्पतिर्देवतानूकं॥३॥किंछन्दः।कादेव
तापक्षावितिबृहद्रथन्तरेछन्दोद्यावापृथिवीदेवतेपक्षौ॥४॥ किंछन्दः।कादेवताम
ध्यमितित्रिष्टुप्छन्दइन्द्रोदेवतामध्यं॥५॥ किंछन्दः।कादेवताश्रोणीइति जगतीछ
न्दआदित्योदेवताश्रोणी॥६॥किंछन्दःकादेवतायस्मादिदंप्राणाद्रेतःसिच्यतइत्यति २५८

258

छन्दाश्छन्दः प्रजापतिर्देवता ॥७॥ किंछन्दः कोदेवतायोयमवाङ्प्राणइतियज्ञायत्र
त्रि यंछन्दोवैश्वानरोदेवता ॥८॥ किंछन्दः। कादेवतोद्रइत्यनुष्टुप्छन्दोविश्वेदेवादे
तोद्र ॥९॥ किंछन्दः। कादेवताषीवन्तावितिपङ्क्तिःछन्दोमरुतोदेवताषीवन्तौ ॥१०॥
किंछन्दः। कादेवकाताप्रतिष्ठेइति द्विपदाछन्दोविष्णुर्देवताप्रतिष्ठे ॥११॥ अर्द्धः।
प्रपाठकः किंछन्दः। कादेवताप्राणाइतिदिछन्दा। छन्दोवायुर्देवताप्राणाः ॥१२
किंछन्दः। कादेवतोनातिरिक्तानीतिन्यूनातिराट्छन्द आपोदेवतोनातिरिक्तानिसे
षात्मविद्यैवैतादेवताएतमानमभिसंभवतिनहास्मान्मालोकात्ताया आशीरस्ति ॥

ब्रा॰
२५५
259

१३॥ब्राह्मणम्॥४॥धीरोहशातपर्णेयोमहाशालंजाबालमुपोत्ससादतंःहोवाचकि
माविद्वानुपोदसदइत्यग्निंवेदेतिकमग्निंवेत्थेतिवाचमितियस्तमग्निंवेदकिंःसभवतीति
वाग्मीभवतीतिहोवाचनैनंवाग्जहातीति॥१॥वेत्थाग्निमितिहोवाचाकिमेवमाविद्वानुपो
दसदइत्यग्निंवेदेतिकमग्निंवेत्थेतिचक्षुरितियस्तमग्निंवेदकिंःसभवतीतिचक्षुष्मान्भ
वतीतिहोवाचनैनंचक्षुर्जहातीति॥२॥वेत्थाग्निमितिहोवाचा।किमेवमाविद्वानुपोद
सदइत्यग्निंवेदेतिकमग्निंवेत्थेतिमनइतियस्तमग्निंवेदकिंःसभवतीतिमनस्वीभव २५५
तीतिहोवाचनैनंमनोजहातीति॥३॥वेत्थाग्निमितिहोवाचाकिमेवमाविद्वानुपोद

सदश्यग्निंवेदेतिकमग्निंवेत्स्येतिसोऽग्निमितियस्त्वमग्निंवेदकिंऽस्तभवतीतिसोनेवा
न्नवतीतिहोवाचनैनंऽसोऽग्रंजहातीति ॥४॥ वम्याग्निमितिहोवाच। किमेवमाविद्वा
नुपोदसदश्यग्निंवेदेकितिकमग्निंवेत्स्येतियएनत्सर्वमग्निंसंवेदेतितस्मिन्हो'
क्ता उपावकरोहाधीहिभोस्त्वमग्निमिति ॥५॥ सहोवाचप्राणोवावसोऽग्निर्यदावैपुरु
षः स्वपितिप्राणन्तर्हिवागप्येतिप्राणंचक्षुःप्राणंमनःप्राणंऽश्रोत्रंयदाप्रबुध्यते
प्राणादेवाधिपुनर्जायन्तइत्यध्यात्मं ॥६॥ अथाधिदैवतं। यावैसावागग्निरेवसपत्त
चक्षुरसौसआदित्योयन्मनएषसचन्द्रमायत्तच्छ्रोत्रंदिशएवतद्योयःसप्राणोय

मेवसवायुर्योयंपवते ॥७॥ यदावाअग्निरनुगच्छति । वायुमनूद्वातितस्मादेनम
ब्रा. द्वासीदित्याहुर्वायुंह्यनूद्वातियदादित्योस्तमेतिवायुन्तर्हिप्रविशतिवायुंचन्द्रमा
स्वर्ष वायौदिशःप्रतिष्ठितावायोरेवाधिपुनर्जायन्तेसयदेवंविदस्माल्लोकात्प्रैतिवाचैवा
२६० ग्निमप्येतिचक्षुषादित्यम्मनसाचन्द्रंश्रोत्रेणदिशःप्राणेनवायुंसएतन्मयएव
260 भूत्वैतासांदेवतानांयांयांकामयतेसाभूत्वेलयति ॥८॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ श्वेतकेतुर्हा
रुणेयो । यक्ष्यमाणआसतंहपितोवाचकान्त्विजोवृथाइतिसहोवाचायंन्वेवमे
वैश्वानरसव्योहायतेतितंहयस्मात्क्वेत्यस्माद्ब्राह्मणवैश्वानरसम्म ॥१॥ चत्वारिमहान्तो २६

इति। वेदभो २ इतिहोवाचवेत्थचत्वारिमहताम्महान्ती २ इति वेदभो २ इतिहो
वाचवेत्थचत्वाचिव्रतानी २ इतिवेदभो३ इतिहोवाचवेत्थचत्वारिव्रतानांव्रतांनी २
तिवेदभोइति २ इतिहोवाचवेत्थचत्वारिकानी २ इतिवेदभो २ इतिवेदभो २ २
तिहोवाचवेत्थचत्वारिकानांकानी २ इतिवेदभो २ इतिहोवाचयेत्थचतरो
र्का २ निनिवेदभो २ इतिहोवाचवेत्थचतुरोर्क्काणामर्क्का २ निनिवेदभो २ २
तिवेदहोवाच। २॥ वेत्थार्कमित्य। यवैनामवान्वदनतीनिवेत्थार्कपरेण इत्यथवे
नोभवान्वदनतीतिवेत्थार्कपुष्पेइत्य—नोभवान्वदनतीनिवेत्थार्ककोशणावि

ग्रा· त्यथवैनोभवान्वक्ष्यतीतिवेत्यार्कसमुद्राविन्यथवैनोभवान्वक्ष्यतीतिवेत्यार्क।
यानाश्वत्यथवैनोभवा— क्ष्यतीतिवेत्यार्कौषधीलामित्यथवैनोभवान्वक्ष्यतीतिवेत्या।
२६९ र्कमूलमित्यथवैनोभवान्वक्ष्यतीति २ सहस्रवैयत्नदुवाच।वेत्यचत्वारिमहा।
261 न्तिवेत्यचत्वारिमहान्ताम्महान्तोऽग्निर्महांस्तस्यमहतोमहदोषधयश्चवनस्पत।
यास्तन्नंवायुर्महांस्तस्यमहतोमहदापस्तथ्यस्तान्नमादित्योमहांस्तस्यमहतोम
चंद्रमास्तथ्यस्तान्नंपुरुषोमहांस्तस्यमहतोमहत्पशवस्तथ्यान्नमेतान्यवचत्वारि
महान्त्येतानिचत्वानिचत्वामहताम्महान्त्येतान्येवचत्वारिअन्नान्येतान्येतानिच २६९

तानिश्रतानांश्रतान्येतान्येवचत्वारिंकान्येतानिचत्वारिंकानांकान्येता एवचत्वा
रोऽर्काएतेचत्वारोऽर्कास्मामर्काः॥४॥ अथहवैयत्तदुवाचवैन्यार्कमितिपुरुषं
हैवतदुवाचवैन्यार्कपर्णेइतिकर्णेहैवतदुवाचवैन्यार्कपुष्पेइत्यक्षिणीहैवत
दुवाचवैन्यार्ककोशाविति नासिकेहैवतदुवाचवैन्यार्कसमुद्गावित्योष्ठौहैवंत।
दुवाचवैन्यार्कधानाइतिदन्तान्हैवतदुवाचवैन्यार्काष्ठीलामितिजिह्वांहैवतदु
वाचवैन्यार्कमूलमित्यन्नंहैवतदुवाचसएषोग्निरर्कोयत्पुरुषःसयोहैतमेवम
ग्निमर्कंपुरुषमुपास्तेऽयमहमग्निरर्कोस्मीतिविद्ययाह्यैव आत्मन्नग्निरर्कश्चितो

भवति॥५॥ब्राह्मणम्॥६॥अयवावयजुर्योयंपवत।एषहियन्नेवेदꣳसर्वंजनय।

ब्रा० त्येतंयन्तमिदमनुप्रजायतेतस्माद्वायुरेवयजुः॥१॥अयमेवाकाशोजूर्यदिदसंत

२६२ रिक्षमेतꣳह्याकाशमनुजवतेतदेतद्यजुर्वायुश्चान्तरिक्षंचयच्चजूश्चतस्माद्यजुः।

262 रेषएवयदेषसन्नेतितदेतद्यजुरृक्सामयोःप्रतिष्ठितमृक्सामेवहतस्तस्मात्समा

नेनैवाध्वर्युर्ग्रहेणकर्मकरोत्यन्यान्यानिस्तुतशस्त्राणिभवंतियथापूर्वाभ्याꣳस

न्नापराभ्यांधावयेत्तादृक्तत्॥२॥अग्निरेवपुरोऽग्निꣳहिपुरस्कृत्येमाःप्रजाउपास

तआदित्यएवचरणंयदाह्येवैषउदेत्यथेदꣳसर्वंचरतितदेतद्यजुःसपुरस्ताचरण २६२

मधिदेवतम् ३ अथाध्यात्मं प्राण एव यजुः प्राणो हि यन्नेवेदं सर्वं जनयति प्रा।

णं यन्तमिदमनुप्रजायते तस्मात्प्राण एव यजुः ॥४॥ अयमेवाकाशो जूः यो यमन्तरा

त्मन्नाकाश एतं ह्याकाशमनु जवते तदेतद्यजुः प्राणश्चाकाशश्च यच्च जूश्च तस्मा

द्यजुः प्राण एव यत्प्राणो ह्येति ॥५॥ कंडिका ५२ ॥ अन्नमेवाकाश्मे यजु। रन्नेन हि

जायतेन्नेन जवते तदेतद्यजुरन्ने प्रतिष्ठितमन्नं वहति तस्मात्समानादेव प्राणोन्यदन्न

दन्नधीयते ॥६॥ मन एव पुरो। मनो हि प्रथमं प्राणानां चक्षुरेव चरणं चक्षुषा ह्यय।

मात्मा चरति तदेतद्यजुः स पुरश्चरणमधिदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितं स यो हैतदे

ब्रा॰ वंयजुःसप्रस्वरंसामविदेवानंवाय्यान्तंवप्रतिष्ठितंवेद ॥७॥ अङ्गिरिष्ठोहैवानानान्नं:।स्वा

२६२ स्मियत्तस्योटवमभ्युनेयोस्मानांश्रेष्ठःपुरएताभवत्यन्नादोधिपतिर्यएवंवेद ॥८॥

यउहैवंविदंस्वेषुप्रतिर्बुभूषतिनहैवालंभार्येभ्योभवत्यथयएवैतमनुभवतियो

263 वैतमनुभार्यान्बुभूर्षति सहैवालंभार्येभ्योभवति ॥९॥ तदेतज्ज्येष्ठंब्रह्म।नह्येतस्मा

ज्किंचनज्यायोस्तिज्येष्ठोहैवस्वेषुःस्वानांभवतियएवंवेद ॥१०॥ तदेतद्ब्रह्मापूर्वम।

परव।त्तस्योहैतदेवंब्रह्मापूर्वमपरवद्वेदनहास्मात्कश्चनश्रेयान्त्समानेषुभव २६३

तिश्रेयाःसःश्रेयाःसोहैवास्मादपरषुरुषाजायन्तेतस्माद्योस्माज्ज्यायान्स्यादि।

दिशोस्मात्सर्वाश्चनुपासीततथोहैनन्नहिनस्ति ॥११॥ तस्यवाएतस्ययजुषोरसए
वोपनिषत्तस्माद्यावन्मात्रेणयजुषाग्रहंगृह्णातिसउभेस्तुतशास्त्रेअनुविभ
वत्युभेस्तुतशास्त्रेअन्नमन्नंहैतेनत⁻⁻ यावन्मात्रश्चान्नस्यरसःसर्वमन्नमवतिस
सर्वमन्नमनुव्येति ॥१२॥ रश्मिरेवास्यगति।तस्माद्यदान्नस्यतस्यन्यथसगतश्चव
मन्यत आनन्दएवास्यवि।ज्ञानमात्मानन्दात्मानोहैवसर्वेदेवाःसाहैषैवदेवा
नामद्धाविद्यासहसनमनुष्योयएवंविद्वानाऽहैवसएकः ॥१३॥ एतद्धस्मवै
तद्विद्वान्प्रियव्रतोरौहिणायनआह।वायुर्वान्यमानन्दस्यआत्मेनोवामीइति।

ब्रा॰ वेतिसहस्मतथैववातितस्मायादेवैषाशिष्टमिच्छेदेतेनैवोपतिष्ठतानन्दोवाआ
२६४ त्मासैमेकामःसमेःसमृद्ध्यतामितिसंहैवास्मैसकामःसमृध्यतेयत्कामोभव
त्यतंहस्मैवैतदग्निमेतांगतिमेतमानन्दमेतमात्मानमभिसंभवतियएवंवेद॥१४॥
264 तदेतद्यजुरुपांश्वनिरुक्तं।प्राणोवैयजुरुपांश्वायतनोवैप्राणस्तद्यएतंनि
–वतंब्रूयादनिरुक्तान्देवतान्निस्वोचन्प्राणएनंहास्यनीतितयाहैनस्मात्॥१५॥
तस्यहयोनिरुक्तमाविर्भावंवेद।विर्भवतिकीर्त्यायशसोपांशुयजुपाद्यग्रंह
गृह्णातिगृहीतःसन्नाविर्भवत्युपांशुयजुषाग्निंचिनोतिचितःसंचितश्चा २६४

विर्भवत्युपांशुयजुषाहविर्न्निर्वपतिस्मृतन्निष्षितमाविर्भवत्येवंयत्किञ्चोपांशुक।
रोतिकृतन्निष्षितमाविर्भवतितस्मादुहयपप्तमेवन्निरुक्तमाविर्भावंवेदाविर्भवतिकी
र्त्यायशसाब्रह्मवर्चसेनद्विषउहैवाविर्दगच्छतिसहयजुरेवभवतियजुषैनमचि
न्नते॥१८॥ब्राह्मणम्॥७॥प्रजापतिंविस्रस्तंयत्रदेवाःसमस्कुर्वंस्तमुखायांयो
नोभूतमसिञ्चन्योनिर्वाउखातस्मायतन्त्संवत्सरेतः समस्कुर्वन्सोयमग्निष्षितस्तदा
त्मनापर्यदधुस्तदात्मनापरिहितमात्मैवाभवत्तस्मादयमात्मनापरिहितमात्मैव
भवति॥१॥तथैवैतद्यजमानआत्मानमुखायांयोनौभूतं सिञ्चतियोनिर्वाउ।

त्वातस्मा एतत्संवत्सरेन्नꣳ संस्करोतियोयमग्निश्चितस्तदात्मनापरिदधातितदात्म
ग्रा· नापरिहितमात्मैवभवति तस्मादन्नमात्मनापरिहितमात्मैवभवति। ५। तन्निदधा
ति वौषडितिवौगितिवा एषषडितीदꣳ षड्विति कमन्नंकृत्वास्मा अपिदधात्यात्मस
२६५ म्मितंयदुवा आत्मसंमितमन्नंतदवतितन्नहिनस्तियद्भूयोहिनस्तितद्यत्कनीयोन
265 तदवति ॥३॥ सएषएववाक्की। यमेतमत्राग्निमाहरंतितस्यैतदन्नंक्वाजोयमग्निश्चित
स्तदर्कंयजुष्टएषएवमहोक्षस्यैतदन्नंव्रतंतन्महाव्रतꣳ सापतएष उ एवोक्थस्यैतद
न्नंयत्तदुक्थ्यमर्कस्तदेवतदेकꣳ मैत्रेयाख्यायते ॥४॥ अथेन्द्राग्नीवा असृज्येतां। ब्रह्म २६५

यदन्नं चाग्निरेव ब्रह्मेन्द्रः क्षत्रं तौ सृष्टौ नानेवास्तां तावब्रूतां न वा इत्थं संतौ शक्ष्या
वः प्रजाः प्रजनयितुमेकं रूपमुभावसावेति तावेकं रूपमुभावभवतां ॥५॥ तौ
यौ ताविन्द्राग्नी। एतौ तौ रुक्मश्च पुरुषश्च रुक्म एवेन्द्रः पुरुषोऽग्निस्तौ हिरण्मयौ भव
तो ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरिन्द्राग्नी अमृतं हिरण्यममृतमिन्द्राग्नी ॥६॥ तावेतावि
न्द्राग्नी एव चिन्वन्ति। यद्धि किं चेष्टकमग्निरेव तत्तस्मात्तदग्निना पचन्ति यद्धि किं चा
ग्निना पचंत्यग्निरेव तदथ यत्पुरीषं स इन्द्रस्तस्मात्तदग्निना न पचन्ति नेदग्निरेवास
न्नेन्द्र इति तस्मादेताविन्द्राग्नी एव चितौ ॥७॥ अथ यस्मिन्नेतेऽग्निर्निधीयते। तदेकं रूप।

ब्रा॰ सुर्भोभवतिस्तस्मान्नावेतिनैवहृपेणमाः प्रजाः प्रजनयन्तःसैषैवेष्टकाग्निरेवता।
२६६ मेषसर्व्वोग्निरभिसंपद्यतेसैवेष्टकासंपन्नदेतदेकमेवाक्षरंवोगितितदेषसर्वोग्निर
भिसंपद्यतेसैवाक्षरसम्पत्॥८॥ नहैतन्नाश्यपस्वर्षिरप्यनूवाद। मतंभविष्यन्नस्तोमिम
266 हवलोकमक्षरंबहुब्रलोवमक्षरमित्येतद्ध्येवाक्षरंः सर्वेदेवाःसर्वाणिभूतान्यभिसं
पद्यन्तेनतदेतब्रह्मचक्षत्रंचाग्निरेवब्रह्मेंद्रःक्षत्रमिन्द्राग्नीवैविश्वेदेवाविड्विश्वेदेवा
स्तदेतब्रह्मक्षत्रंचविड॥९॥ एतद्धस्मवैतद्विद्वांञ्छ्यापर्णःसायकायनश्चाह।यद्वै
मइदंकर्म्मसमाप्स्यतममैवप्रजासल्वानांः राजानोभविष्यन्ममब्राह्मणाममवैश्या २६६

यज्ञमेतावत्कर्म्मणः समापितेनमउभययासत्वान्यजातिरेत्यनश्नतिसएवएवश्री
रेषयशएषोन्नदः ॥१०॥ एतद्धवैतच्छाण्डिल्यो ।वामकक्षायणायप्रोवाचोवावश्रीमान्य
शस्व्यन्नादोषभविष्यसीतिश्रीमान्हैवयश — न्नादोभवतियएवंवेद ॥११॥ सएषोग्निः
प्रजापतिरेव ।तेदेवाएतमग्निंप्रजापतिं संस्कृत्याथास्मादेतत्सम्वत्सरेतनं समसृ
र्ज्जन्नएषमहाव्रतीयोग्रहः ॥१२॥ तमध्वर्युर्ग्रहेणाग्रहस्लातितस्माद्ग्रहस्तस्मिन्नुद्गातामहा
हाव्रतेनरसंदधातिसर्वाणिहितानिसामानियन्महाव्रतंतदस्मिन्सर्वैःसामभीरसंद
धातितस्मिन्होतामहतोक्थेनरेसंदधातिसर्वाहिताऋचोयन्महदुक्थंतदस्मिन्सर्वाभि

ब्रा॰ र्भ्री भीरस्मिन्दधाति॥१३॥ तेयदास्तुवतेयदानुशᳫंसन्त्यथास्मिन्नेतंवषट्कृतेजुहोतिवो
२६६ गिति वाएषवषडितीदᳫंषड्विधमन्नंकृत्वास्माअपिदधात्यात्मासम्मितंयदुवाआत्मसं
२६७ मितमन्नन्तदवतितन्नहिनस्तियद्भूयोहिनस्तितद्यत्कनीयोनतदवति॥१४॥सएषए
267 वार्क्की। योयमग्निश्चितस्तस्यैतदन्नंक्रोमेषमहाव्रतीयोग्रहस्तदर्कोयजुष्टएषएवम
होस्तस्यैतदन्नंव्रतंतन्महाव्रतᳫंसामतएषउएवोक्तस्यैतदन्नंथंतदुक्थ्यमित्कस्तदे
तदेकᳫंसत्त्रेधाख्यायते॥१५॥ सएषसंवत्सरःप्रजापतिरग्निःसतस्याईमेवसावित्रा २६६
एषद्वैश्वकर्म्मणाम्पष्टावेवास्यकलाःसावित्राएषष्टौवैश्वकर्मणान्यद्यदेतदन्न

रेणाकर्मक्रियतेसएषसप्तदशः प्रजापतिर्योवैकल्पामानुष्याणामन्तरंनदेवानां

१८ तद्वैलोमेतिद्वेअद्वरे। त्वगितिद्वे ‒ हगितिद्वेमेदइतिद्वेमांसमितिद्वेस्नावेति

द्वेत्रास्थीतिद्वेमज्जातिद्वेमज्जतिद्वेताः षोडशकलाअथयएतदन्तरेणप्राणः संचर

तिसएषसप्तदशः प्रजापतिः॥१७॥तस्माएतस्मैप्राणायै।ताः षोडशकलाअन्नम

भिहरन्तितायदानभिहरन्त्युद्ध्रियन्तेथैना एवजग्ध्वाकामन्तितस्माद्धैनदशिशिष

तस्लप्रमिवभवतिप्राणेरथमानस्यतस्मादुहैनदुपतापीक्षशश्वभवतिप्राणेर्हि

जग्धोभवति॥१८॥तस्माएतस्मैसप्तदशायप्रजापतये।एतन्सप्तदशमन्नं भस

स्कुर्वन्नेषएषसौम्योध्वरोथयाअग्रस्यताः षोडशकलाएतेतेषोडशर्त्विजस्तस्मान्नसप्तद

ब्रा० शमृत्विजंकुर्वीतनेदतिरेचयानीत्यथयएववाङ्मनसोयाआहुतयोहूयन्तेतदेवसप्तद

२६८ शमन्नं ॥१९॥ तेयदास्तुवतेयदानुशंसन्त्यथास्मिन्नेतंवषट्कृतेजुह्वतिवौ

268 गितिवाएषषडितीदंषड्विधमन्नंकृत्वास्माअपिदधातितान्यात्मसम्मितंयदुवाआ

त्मसंमितमन्नंतदवतितन्नहिनस्तियद्भूयोहिनस्तितद्यत्कनीयोनतदवति ॥२०॥

सएषएवार्क्को।योयमग्निश्चितस्तस्यैतदन्नंकमेषसौम्योध्वरस्तदर्क्यंयजुष्टएषए

वमहांस्तस्यैतदन्नंव्रतंतन्महाव्रतंसामतदेषउएवोक्थस्यैतदन्नमुक्थ्यंतदुक्थमुक्थस्य २६८

त१

देकःसत्रेधाव्यायतनेसएतेनान्नेनसहा–उदक्रामत्सयःसउदक्रामदसौसआदि।
त्योथयेनतेनान्नेनसहोदक्रामदेषसचन्द्रमाः॥२१॥सएषएववागर्कोयएषतपति।तस्यै
तदन्नकामेषचन्द्रमास्तदर्कौपञ्जुष्टएषएवमहीस्तस्यैतदन्नंव्रतंतन्महाव्रतःसाम
त एषउएवोक्थस्यैतदन्नंयंतश्स्यफस्टक्थस्तदेतदेकःसत्रे–व्यायतनश्सएषधिदेवतम्॥२२॥
अथाध्यात्मं।प्राणोवाअर्कस्तस्यान्नमेवकंतदर्कौपञ्जुष्टः।प्राणएवमहांस्तस्यान्नमेव
व्रतंतन्महाव्रतःसामतःप्राणउएवोक्थस्यान्नमेवयंतदुष्यफस्टक्थस्तदेतदेकःसत्रेधा
व्यायतनेसएषएवेषोधिदेवतमध्यात्मम्॥२३॥ब्राह्मणम्॥८॥द्वितीयःप्रपाठकःस

ब्रा॰ समाप्तःकण्डिकासंख्या॥१४॥संवत्सरोवैप्रजापतिरग्निःसोमोराजाचन्द्रमाःसहस्व
२६५ यमेवात्मानंप्रोचेयज्ञवचसेराजस्तंबायनायपावन्तिवावमेज्योतींषितावन्त्योमइष्टका
इति॥१॥तस्यवाएतस्यसंवत्सरस्यप्रजापतेःसप्तचशतानिविंशतिश्चाहोरात्राणि।
269 ज्योतींषिताइष्टकाःषष्टिश्चत्रीणिचशतानिपरिश्रितःषष्टिश्चत्रीणिचशतानियजुष्म
त्यःसोयंसंवत्सरःप्रजापतिःसर्वाणिभूतानिससृजेयच्चप्राणियच्चाप्राणमुभयांदे
वमनुष्यान्सर्वाणिभूतानिसृष्ट्वारिरिचानइवमेनेसमृत्योर्बिभयांचकार॥२॥सहे २६५
क्षांचक्रे।कथंन्वहमिमानिसर्वाणिभूतानिपुनरात्मन्नावपेयपुनरात्मन्दधीयकथं।

न्वहमेवैषां सर्वेषां भूतानां पुनरात्मा स्यामिति ॥३॥ स द्वेधात्मानं व्यौहत् । त्वष्टिस्त्री
त्रीणि च शतान्यन्यतरस्येष्टका अभवन्नेवमन्यतरस्य स न व्याप्नोत् ॥४॥ त्रीनात्मनो
निरुकुरुत । त्रिरशीतीनयथैकैकस्येष्टका अभवन्त्स नैव व्याप्नोत् ॥५॥ चतुरात्मनोकु
रुत । अशीतिशतनेष्टकान्त्स नैव व्याप्नोत् ॥६॥ पंचात्मनोकुरुत । चतुश्चत्वारिंशं
शतमेकैकस्येष्टका अभवन्त्स नैव व्याप्नोत् ॥७॥ षडात्मनोकुरुत । विंशतिशतेष्ट
कान्त्स नैव व्यांप्नोत्स सप्तधात्मभवत् ॥८॥ अष्टावात्मनोकुरुत नवतीष्टकान्त्स नै
व व्याप्नोत् ॥९॥ नवात्मनोकुरुत । अशीताष्टकान्त्स नैव व्याप्नोत् ॥१०॥ दशात्मनोकुरु

ब्रा.
२७०
270

न द्वासप्तधात्मभवत्। षट्कात्मनैवव्यामोऽत्रैकादशधात्मभवत्॥११॥ द्वादशात्मनो
कुरुत। षष्टीष्टकात्मनैवव्यामोऽन्त्रयोदशधात्मभवन्नचतुर्दशधा॥१२॥ पंचदशात्म
नोकुरुत। षट्चत्वारिंशादिष्टकात्मनैवव्यामोऽत्॥१३॥ षोडशात्मनोकुरुत। पंचच।
त्वारिंशादिष्टकात्मनैवव्यामोऽन्सप्तदशधाभवत्॥१४॥ अष्टादशात्मनोकुरुत।
चत्वारिंशादिष्टकात्मनैवव्यामोऽन्नैकान्नविंशतिधात्मभवत्॥१५॥ विंशतिमा
त्मनोकुरुत। षड्विंशादिष्टकात्मनैवव्यामोऽन्नैकविंशतिधात्मभवन्नद्वाविंश
तिधानत्रयोविंशतिधा॥१६॥ चतुर्विंशतिमात्मनोकुरुत। त्रिंशादिष्टकात्मसोऽत्रा २७.

तिष्ठंतपंचदशेव्यूहेतद्यत्पंचदशोव्यूहेतिष्ठंततस्मात्पंचदशापूर्यमाणस्यरूपाणि
पंचदशापक्षीयमाणस्य॥७॥अथयच्चतुर्विंशतिमात्मनोकुरुत।तस्माच्चतुर्विं
शत्यर्द्धमासः संवत्सरः सएतैश्चतुर्विंशत्यात्रिंशदिष्टकैरात्मभिर्नव्यभवत्सपं
चदशाह्नोरूपाण्यपश्यदात्मनस्तन्वोमुहूर्तांल्लोकंपृणाःपंचदशैवरात्रेस्तद्यन्मु
हूर्त्रायन्तेतस्मान्मुहूर्ताअथयत्क्षुद्राःसन्तइमांल्लोकानापूरयन्तितस्माल्लोकंपृणाः॥८॥
एषवाअर्द्धेः सर्वंपंचत्याहोरात्रैरर्द्धमासैर्मासैरृतुभिःसंवत्सरेणतदमुनापक्वमयं
पंचतिपक्वस्यपक्तेतिहस्माहभारद्वाजोग्निममुनाहिपक्वमयंपचतीति॥९॥तानि

सं·ब्रा· संवत्सरे। दश च सहस्राण्यष्टौ च शतानि समपद्यंत सोऽत्रातिष्ठत दशसु च सहस्रेष्वष्टासु
च शतेषु ॥२॥ अथ सर्वाणि भूतानि पर्यैक्षत् स त्रय्यामेव विद्यायां सर्वाणि भूतान्यपश्य
२७१ दत्र हि सर्वेषां छन्दसामात्मा सर्वेषां स्तोमानां सर्वेषां प्राणानां सर्वेषां देवानामेतद्वा
271 अस्त्येतद्ध्यमृतं यद्ध्यमृतं तद्ध्यस्त्येतदु तद्यन्मर्त्यं ॥३॥ स ऐक्षत प्रजापतिस्त्रय्यां वाव विद्यायां स
र्वाणि भूतानि हन्त त्रयीमेव विद्यामात्मानमभिसंस्करवा इति ॥४॥ स ऋचो व्यौहत् ॥ द्वा
दश बृहतीसहस्राण्येतावत्यो हर्चो याः प्रजापतिसृष्टास्तास्त्रिंशत्तमे व्यूहे पङ्क्तिष्व २७१
तिष्ठन्त ता यत्त्रिंशत्तमे व्यूहे तिष्ठन्त तस्मात्त्रिंशन्मासस्य रात्रयो ऽथ यत्पङ्क्तिषु तस्मात्पाङ्क्तः

प्रजापतिस्तान्यष्टाशतंःशतानिपङ्क्तयोभवन् ॥२३॥ अथेतरौवेदौव्यौहद्द्वादशैवबृह
तीसहस्राण्यष्टौयजुषांचत्वारिसाम्नामेतावद्धैतयोर्वेदयोर्यत्प्रजापतिसृष्टंस्तोत्रिंःशा।
त्तमेव्यूहेपङ्क्तिष्वतिष्ठंतांतोयत्रिंःशत्तमेव्यूहेतिष्ठंतांतस्मात्त्रिंःशन्मासस्यरात्रयोथ
यत्पङ्क्तिषुतस्मात्पङ्क्तः प्रजापतिस्तान्यष्टाशतमेवशतानिपङ्क्तयोभवन् ॥२४॥ तेसर्वे।
त्रयोवेदा।दशचसहस्राण्यष्टौचशतान्यशीतीनामभवन्स्मुहूर्त्तान्मुहूर्त्तेनैवाशी।
तिमाप्नोन्मुहूर्त्तेनमुहूर्त्तेनाशीतिःसमपद्यन्त ॥२५॥ सएषत्रिषुलोकेषुसर्वायां।यो
नौरेते।भूतमात्मानमसिंचच्छन्दोमयंःस्तोममयंप्राणमयंदेवतामयंतस्याईमासे

ब्रा॰
२८२ प्रथमन्त्रात्मानंसमस्क्रियन्तदवीयसिपरोदवीयसिपरःसंवत्सरएवसर्व्वैःकामैःसम
स्क्रियन्त॥२६॥नक्षत्रपरिश्रितमुपाधत्त।नक्षत्राणिमुपाधत्ततदनुपंचदशमहूर्त्तीन्मुह
र्त्ती१०न्हतंतंनमनुपंचदशाशीतीरयपवज्रष्मतीमुपाधत्ततदहरुपाधत्ततदनुपं
272 चदशमहूर्त्तीन्मुहूर्त्तीनन्तुपंचदशाशीतीरेवमेतास्त्रयींविद्यामात्मन्नावपताम्मत्तकुरु
तसोत्रैवसर्व्वेषाम्भूतानामात्माभवच्छन्दोमयस्तोममयःप्राणमयोदेवतामयःसएतन्म
यएवभूत्वोर्द्ध्वउदक्रामत्स्मयःसउदक्रामदेषसचन्द्रमाः॥२७॥तस्यैषाप्रतिष्ठा।यएषतप
त्येतस्मादेवाप्यचौयनैतस्मिन्नप्यचीयतात्मानमेवैनंतन्निरमिमीतात्मनःप्राजनयत्॥२८ २८२

सयदग्निंचेष्यमाणोदीक्षते।यथैवतत्प्रजापतिरेषुत्रिषुलोकेष्वाख्यायांयोनौरेतोभूतमा।
त्मानमासिंचदेवमेवैषएतदात्मानमाख्यायायोनौरेतोभूतंसिंचतिछन्दोमयंस्तोम
ममयंप्राणमयंदेवतामयंतस्यार्द्धमासेप्रथमआत्मासंस्क्रियतेदवीयसिपरःसंवत्स।
रएवसर्वःकृत्स्नःसंस्क्रियते॥२१॥नत्वत्परिशिष्टमुपपद्यन्ते।तद्धात्रिंशमुपयेन्तेनतदनुपं।
चदशमहूर्त्तान्मुहूर्त्तानन्तुपंचदशाशीतीरथयजुष्मतीमुपधत्तेनदहरुपधत्तेनद।
नुपंचदशमहूर्त्तान्मुहूर्त्तानन्तुपंचदशाशीतिरेवमेतांत्रयींविद्यामात्मन्नावपनआत्म
न्कुरुतेसोत्रैवसर्वेषांभूतानामात्माभवतिछन्दोमयस्तोममयःप्राणमयोदेवतामयः

ब्रा॰
२७३

सएतन्मयएवभूत्वोर्ध्व उत्क्रामति ॥३॥ नसैषाग्निर्वा यएषतपेत्तस्मादवाधिचीयतए
तस्मिन्नधिचीयतआत्मनएवैनंतन्निर्म्मिमीतआत्मनःप्रजनयतिसयएवंविदस्माल्लोका
त्प्रैत्येतमेवात्मनःप्रजनितसट भिसंभवतिछन्दोमयःस्तोमप्राणमयंदेवनाम
यः सएतन्मयएवभूत्वोर्ध्व उत्क्रामतियएवंविद्वानेतत्कर्म्मकुरुतेयोवैतदेवंवेद ॥३॥
ब्राह्मणम् ॥१॥ एषवैमृत्युर्यत्संवत्सर। एषहिमर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुःक्षिणोत्य
थम्रियन्तेतस्मादेषएवमृत्युःसयोहैतंमृत्युःसंवत्सरंवेदनहास्यैषपुराजरसोहो
रात्राभ्यामायुःक्षिणोतिसर्वंहैवायुरेति ॥१॥ एषउएवान्तक। एषहिमर्त्यानामहोरात्रा २७३

भ्यामायुषोन्तंगछन्त्यथम्रियन्तेतस्मादेषएवान्तकःसयोहैतमन्तकम्मृत्युꣳसंवत्सरं
वेदनहास्यैषपुराजरसोहोरात्राभ्यामायुषोन्तंगछतिसर्वꣳहैवायुरेति॥२॥तेदेवाए
तस्मादन्तकान्मृत्योःसंवत्सरात्प्रजापतेर्बिभयांचक्रुर्यद्वैनोयमहोरात्राभ्यामायुषो
न्तनगछेदिति॥३॥तएतान्यज्ञक्रतूꣳस्तेनिरेग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्यानिप
शुबन्धꣳसौम्यमध्वरंतएतैर्यज्ञक्रतुभिर्यजमानानामृतत्वमानशिरे॥४॥तेहाप्यग्नीꣳश्चि
क्यिरेतेपरिमिताएवपरिश्रितउपदधुरपरिमितायजुष्मतीरपरिमितालोकंपृणा
यथेदमप्येतर्ह्येकउपदधतीतिदेवाअकुर्वन्नितितेहैवनामृतत्वमानशिरे॥५॥तेर्च

श्रा॰ न्तः सामयन्त्येक। रमृतत्वमवरुरुत्समानास्तान्हप्रजापतिरुवाचनवैमेसर्व्वाणिरू
२७४ पाण्युपधत्थातिरेववाकुरुथन्येववादधथतस्मान्नामृताभवंति॥६॥तेहोचुस्तेभ्योवैनस्त्व
मेवतद्ब्रूहियथातेसर्व्वाणिरूपाण्युपदधामेति॥७॥सहोवाच।षष्टिंचत्रीणिचश
274 तानिपरिश्रिताउपधत्तषष्टिंचत्रीणिचशतानियजुष्मतीरधिषट्त्रिंशतमथलो
कंपृणादशचसहस्राण्यष्टौचशतान्युपधत्ताथमेसर्व्वाणिरूपाण्युपधास्यथाथामृता
भविष्यथेतितेहतथादेवाउपदधुस्ततोदेवाअमृताआसुः॥८॥समृत्युर्देवानब्रवी।दि
त्थमेवसर्व्वेमनुष्याअमृताभविष्यन्त्यथकोमह्यंभागोभविष्यतीतितेहोचुर्नातोपरः २७४

कस्मान्नसहशरीरेणाम्टतोसद्यदैवत्वमेतंभागंहरासाअथव्याहृत्यशरीरेणाम्टतोसद्यो
म्टतोसद्विद्ययावाकर्म्मणावेतियद्वैतदब्रुवन्विद्ययावाकर्म्मणावेत्येषाहैवसाविद्याय
दग्निरेतदुहैवतत्कर्म्मयदग्निः॥९॥तेयएवमेतद्विदुः।येवैतत्कर्म्मकुर्वतेम्टत्वापुनःसं
भवन्तितेसंभवन्तएवाम्टतत्वमभिसंभवन्त्यथयएवन्नविदुर्येवैतत्कर्म्मनकुर्वतेम्टत्वा
पुनःसंभवन्तितएतस्यैवान्नंपुनःपुनर्भवन्ति॥१०॥सयदग्निंचिनुते।एतमेवतदन्तकं
म्टत्युंसंवत्सरंप्रजापतिमग्निमाप्नोतियन्देवाआप्नुवंस्तेनैतमुपदधतेयथैवैनमदोदेवा।
उपादधत॥११॥परिश्रिद्भिरेवास्यरात्रीराप्नोति।यजुष्मतीभिरहान्यर्द्धमासान्मासान्टतं।

ग्रा॰ २७५ 275

लोकंपृणाभिर्म्मुहूर्त्तैः॥२॥अथान्याः परिश्रितो रात्रिलोकास्ता रात्रीणामेव समाप्तिः क्रियते।
रात्रीणां प्रतिमाताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य
रात्रयस्तासामेकविंशतिं गार्हपत्ये परिश्रयति द्वाभ्यां नाशीतिं धिष्ण्येषु द्वे एकषष्टे शते।
आहवनीये॥३॥ अथ यजुष्मत्यो। दर्भस्तंबो लोगेष्टकाः पुष्करपर्णं रुक्मपुरुषौ स्रुचौ स्व-
यमातृण्णा दूर्वेष्टका द्वाभ्यां न शतं प्रथमा चितिः॥४॥ अथ द्वितीया पंचाश्विन्यो द्वे ऋतव्ये पंच वै)
काढियजे रेतःसिचौ विश्वज्योतिर्ऋतव्ये अषाढा कूर्म्म उलूखलमुसले उखा पंच पशुशी-
र्षाणि पंचदशापस्याः पंचच्छन्दस्याः पंचाशत्प्राणभृतस्ता द्वाभ्यां न शतं प्रथमा चितिः॥५॥ २७५

अथद्वितीयापिंचाश्विन्योद्वेअजत्वेपंचशोवैशपदेव्यः पंचप्राणांभृतः पंचापश्णापक
यानविंशतिर्व्वयस्यास्लापकंचस्यारिंशाद्वितीयाचितिः ॥१५॥ अथतृतीयास्वय
मातृणापंचदिश्याविश्वज्योतिभृतस्त्वअतव्यादशप्राणाभृतः षड्विंशाछन्दस्यास्व
तर्द्दशवालखिल्यास्लापकसप्ततिस्तृतीयाचिति ॥१६॥ अथचतुर्थ्यष्टादशप्रथमा
।अथद्वादशाथसप्तदशानाः सप्तचत्वारिंश ‾तुर्थीचिति ॥१७॥ अथपंचमी।पंचा
सपत्नास्वत्वारिंशाद्विराजपकयानत्रिंशत्स्तोमभागाः पंचनाकसदःपंचचूडा
पकत्रिंशाछन्दस्याअष्टौगार्हपत्याचितिरष्टौपनम्वितिअतवेविश्वज्योतिर्विकर्ष्मी

श्रा॰ वत्सरमाप्नोत्यथाभ्रमाऽग्निर्यस्मिन्नेताग्निर्द्वितीयनन्ताग्रस्त्वाद्विंशाः शतं पञ्चमीतिः
२७६ ॥१५॥ ताः सर्वाः पञ्चभिर्नवना विंशतानि। ततो याः षष्टिस्त्रीणि च शतान्यहर्लो
कास्ता अह्नामेव साप्तिः क्रियतेऽह्नां प्रतिमानाः षष्टिस्त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च
276 ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याप्यपाः षड्विंशान्युरीषं तासां षड्विंशानतो याश्चतुर्विं
शतिरर्द्धमासलोकास्ता अर्द्धमासानामेव साप्तिः क्रियतेऽर्द्धमासानां प्रतिमाथ या द्वा
दश मासलोकास्ता मासानामेव साप्तिः क्रियते मासानां प्रतिमाना उ हैहसहर्ललो २७६
कान्वनामयन्नेतायै ॥१६॥ अथ या लोकं पृणा मुहूर्त्तलोकास्ता मुहूर्त्तानामेव

साग्निक्रियतेमुहूर्त्तानांप्रतिमाताद॒शवैसहस्राण्यष्टौचशतानिभवन्त्येतावन्तो
हिसंवत्सरस्यमुहूर्त्तास्तासामेकविꣳशतिंगार्हपत्यउपदधातिद्वात्याग्नाशीतिं
धिष्ण्येष्वाहवनीयऽष्टतराप्येतावन्तिवैसंवत्सरस्यरूपाणितान्यस्मात्रामांस्तुपहि
हितानिभवन्ति॥२॥तद्धैकआहवनीयएवैताꣳसंपदमापिपयिषन्त्यन्येवाप्येते
न्नयस्थिताःकिमन्यत्रोपहिताइहसंपद्यमेतिनतथाकुर्याद्दशवाएतानग्नीध्र।
चिनुतेऽष्टौधिष्ण्यानाहवनीयंचतस्माद्दाहुर्धिराडग्निरितिदशाक्षराहिविराड्ढानुसर्वा
नेकामेवैवाचतोऽग्निरित्येतस्यैवैतानिसर्वाणिरूपाणियथासंवत्सरस्याहोरात्रा

श्रा.
२८८
277

एपईमासामास्माज्ञरूतवपदमस्यैतानिसर्वाणिरूपाणि॥२१॥तेयेहतथ्याकुर्वन्त्ये।तानि
हास्यतेरूपाणिबहिर्द्धाकुर्वन्त्यथोपापवस्यसकेर्वन्तितन्नायविशंप्रतिनींप्रसुथामि
नीमाग्नीध्रीयेवाअथमानंशृक्तिमुपदध्यात्पथतःसंपश्यतिकिमुतःसंपश्यन्तितरान
संपश्येप्येनैवमिर्ऋतिंपाप्मानमपहतेसपकादशः॥५॥तदाहुःकथास्मुताअत्रन
संपश्यतीतिनस्येनाअभिजहोत्पाहुत्वावारष्टकासर्वाद्यकन्नाभवतीति॥२३॥तदाहुः
कथमस्यैताअनतिरिक्ताउपहितामवन्तीतिवीर्यंवाअस्यैताअनतिरिक्तंवैपुरुषं। २८८
वार्यःसहवाप्तःसर्वेकृत्स्नंप्रजापतिःसंस्करोतियएवंविद्वानेतत्कर्मकुरुते

योवैनदेवंवेद ॥२४॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ प्रजापतिर्वै प्रजाःसृजमानं। पाप्मामृत्युरभिपरि
जघानसतपोतप्यतसहस्रꣳसंवत्सरान्पाप्मानंविजिहासन् ॥१॥ नस्यतपस्तेपानस्यै।
भ्योलोमगर्त्तेभ्यऊर्ध्वानिज्योतीꣳष्यायंस्तयानिनानिज्योतीꣳष्येतानितानिनक्षत्राणि
यावन्त्येतानिनक्षत्राणितावन्तोलोमगर्त्तायावन्तोलोमगर्त्तास्तावन्तःसहस्रसंवत्स
रस्यमुहूर्त्ताः ॥२॥ ससहस्रतमेसंवत्सरे। सर्व्वोत्यपवतायमेवसवायुर्योयंपवतेथ
यन्नंपाप्मानमत्यपवतेदन्तच्छरीरंकअतस्मैमनुष्यायःसहस्रसंवत्सरमवरुन्धोन
विद्ययाहवाएवंवित्सहस्रसंवत्सरस्यवरुंधे ॥३॥ सर्व्वाएवैताइष्टकाःसाहस्रीरुपासी

ब्रा॰ तारात्रिसहस्राणात्रिसहस्रेणैकैकांपरिश्रितःसंपन्नाम्पासीताहःसहस्रेणैकैका
महर्भाजमर्द्धमासहस्रेणार्द्धमासान्सहस्रेणैकैकामर्द्धमासभाजम्मासान्सहस्रेणमासान्स
२७८ हस्रेणैकैकांमासभाजमृतून्सहस्रेणर्त्तून्सहस्रेणैकैकामृतुभाजंमुहूर्त्तान्सहस्रेणैकै
278 कान्मुहूर्त्तभाजःसंवत्सरसहस्रेणसंवत्सरस्यैतमेवमग्निःसंवत्सरेणसंपन्नंवि
दुःसहस्रतमीःहास्यैतेकलांविदुरथयएतमेवन्नविदुर्न्नहास्यैतेसहस्रतमींवनक
लांविदुरथयएवैवंवैदयोवैतन्कर्म्मकुरुतेसहैवैनःसर्वंकृत्स्नंप्राजापत्यमग्निमाप्नो २७८
तियंप्रजापतिरात्मनोऽसृजतस्मादेवंविदेतमपवृतन्यैतपद्गृह्णीयादेवंविद्यपस्त्वप्यतथामैथुना

त्सर्वं ह्रासन्तत्स्वर्गंल्लोकमभिसंभवति॥४॥तदेतदृचाभ्युक्तं।नमस्त्रेषामान्तंयदवन्ति
देवाइतिनहैवैवंविपदुषःकिञ्चनमस्त्रेषामान्तंभवतितयोहासैतत्सर्वंदेवाअवन्ति॥५॥
ब्राह्मणम्॥३॥अथादेशाउपनिषदां।वायुरग्निरितिहशाकायनिनउपासतआदित्योऽग्नि
रितिहैकआहुरथहस्माहश्रौमत्योवाहालिंगवोयावायुरेवाग्निस्तस्माथंदेवा ऽउरत।
प न्नर्मंकरोत्यथैतमेवाप्येतीति॥१॥आग्नौरितिहस्माह।संवत्सरएवाग्निस्तस्यवसंतःशि।
रोग्रीष्मोदक्षिणःपक्षोवर्षाउत्तरःशरदृतुर्मध्यमात्माहेमन्तशिशिरावन्तःपुच्छंप्रति
ष्ठावागग्निःप्राणोवायु रादित्योमनश्चन्द्रमाःश्रोत्रंदिशा आपोमिथुनंततःप्रतिष्ठा

ब्रा०
२७९
279

मासाःपर्वाण्यर्द्धमासानामान्यहोरात्राणिरजनस्ववर्णानिपदाणिसएवंदेवानप्येतीतिसं

वत्सरोग्निरित्युहैवंविद्याद्तन्मयोभवतीतित्वेवंविद्यान्॥३॥चैलकउहस्माहशाण्डिल्याय

न।इमएवलोकास्त्रिस्वःस्वयमान्तएवतास्थितयोयजमानस्यतुभ्यंसर्वेकामाःपंचमी

मांस्वलोकान्संस्कुर्वंआत्मानंचसर्वांश्चकामानित्येवंविद्यादिति॥३॥ब्राह्मणम्॥४॥न

स्वापनस्याग्ने।वागेवोपनिषद्वाचाहिवीयन्तऋचायजुषासाम्नेतिनुदैव्याथयन्मानुष्या

वाचाहेतीदंकुरुतेनेतीदंकरुतेनितदुहतयाचीयते॥५॥सावाएषावाक्त्रेधाविहितर्चो

यजूंषिसामानितेनाग्निस्त्रेधाविहितएतेनहित्रयेणवीयतेप्यहैवंत्रेधाविहितस्यः २७८

हत्वेवापित्रेधाविहितोयदस्मिंस्त्रेधाविहिताइष्टकाउपधीयन्ते पुन्नाम्नस्त्रीना

म्नोनपुंसकनाम्नस्त्रेधाविहिताय एवमानिपुरुषस्यांगानिपुन्नामानिस्त्रीनामा

निनपुंसकनामानि॥२॥सोयमात्मात्रेधाविहितएवासोनेनत्रेधाविहितेनात्मने

तंत्रेधाविहितंदैवमसृतमाप्नोतिनाउसर्वाइष्टकाइत्येवावदन्तेनेष्टकाइतिनेष्टकमि

तिवाचोरूपेणवाग्घ्येवैतेनस्सर्वेयस्त्रीपुमान्नपुंसकंवाचासैवैतन्सर्वमाप्नंतस्मादेता

अंगिरस्वध्रुवासीदेत्येवसर्वाःसादयतिनांगिरस्वध्रुवःसीदेतिनांगिरस्वध्रुवःसीदे

तिवावंस्त्वैवैतांसंस्कुरुते॥३॥साथासावागमोसत्राआदित्यःसएषमृत्युस्तस्यथर्विवा

ब्रा॰ र्वाचीनमादित्यात्सर्वं तन्मृत्युनाम ꣳ स यो हैनमतोर्वाचीनं चिनुते मृत्युनाहैनꣳ स आ
मं चिनुते मृत्यवे हत्त्स आत्मानमपिदधात्यथ य एनमत ऊ– चिनुते स पुनर्मृत्युमपज
२८० यति विद्यया हवा अस्यैष आत ऊ– चितो भवति ॥४॥ स वा एषा वाक्त्रेधा विहिता । ऋचो यजूꣳषि
280 सामान्यग्नि मंडलमेवर्चोर्चिः सामानि पुरुषो यजूꣳष्यथैतदमृतं यदेतदर्चिर्दीप्यत इदं
तत्पुष्करपर्णमपर्णमुपधायाग्निं चिनोत्येतस्मिन्नेवैतदमृत ऋङ्मयं यजुर्म्मयꣳ साम
मयमात्मानꣳ संस्कुरुते सोमृतो भवति ॥५॥ यदेतन्मंडलं तपति । तन्महदुक्थं ता ऋचः २८०
स ऋचां लोकोथ यदेतदर्चिर्दीप्यते तन्महाव्रतं तानि सामानि स साम्नां लोकोथ य एष

एतस्मिन्मंडले पुरुषः सोऽग्निस्तानि यजूंषि स यजुषां लोकः ॥१॥ सैषा त्रय्येव विद्या तप
ति । तद्धैतदप्यविद्वांस आहुस्त्रयी वा एषा विद्या तपतीति वाग्घैव तत्पश्यन्ती वदति
॥२॥ स एष एव मृत्यु । य एष एतस्मिन्मंडले पुरुषो यैतं ऽमृतं यदेतदर्चिर्दीप्यते तेन तस्मा
न्मृत्युर्न म्रियते ऽमृते ह्यन्तस्तस्मादु न दृश्यते ऽमृते ह्यन्तः ॥३॥ तदेष श्लोको भवत्यंतरं
मृत्योरमृतमित्यवरं ह्येतन्मृत्योरमृतं मृत्यावमृतमाहितमित्येतस्मिन्हि पुरुष एत
न्मंडलं प्रतिष्ठितं तपति मृत्युर्विवस्वन्तं वस्ते इत्यसौ वा आदित्यो विवस्वानेष ह्यहोरा
त्रे विवस्ते तमेष वस्ते । सर्वतो ह्येनेन परिवृतो मृत्योरात्मा विवस्वतीत्यात्मा ह्यस्यैतस्मिन्हि मंडल

ब्रा॰

२८१

281

एतस्यपुरुषस्यात्मैनदेवलोकोभवति॥४॥तयोर्वाएतयोरुभयोरेतस्यचार्चिषएत

तस्यचपुरुषस्यैतन्मंडलंप्रतिष्ठानस्मान्महदुक्थंपरस्मैनप्ताऽसैवैदेवानांप्रतिष्ठाछिन

दाश्त्येनाऽहस्यप्रतिष्ठाछिन्नेयोमहदुक्थंपरस्मैप्ताऽसतितस्मादुक्थशंसंसर्यविष्टंपरि

चक्षतेप्रति— छिन्नोहिभवतीत्यधिदेवतं॥५॥अथाध्यात्मं।यदेतन्मण्डलंतपत्ययऽ

सरुक्मोयदेतदर्चिर्दीप्यतइदंतत्पुष्करपर्णंमापोसैताआपःपुष्करपर्णमथयएषएत।

स्मिन्मंडलेपुरुषोयमेवसयोयऽहिरण्मयःपुरुषस्तदेतदेवैतत्त्रयऽसंस्क्रान्तेहोयमथ

न्ते।तद्यजस्यैवानुसऽस्याम— मुत्क्रामतितदेतमप्येतियएषतपतितस्मादग्निना २८१

द्वियेनपरिहन्तुममुत्रसएषतदाभवतीनुपवाधियन्तं ॥६॥ अथाध्यात्मं । यदेतन्मंडलं
तपतियश्चैषरुक्मश्वेदंतच्छुक्लमक्षन्नथयदेतदर्चिर्दीप्यतेयच्चैतत्पुष्करपर्णमिदन्न ।
त्कृष्णमक्षन्नथयएषएतस्मिन्मंडलेपुरुषोयश्चैषहिरण्मयःपुरुषोयमेवसयोयं
दक्षिणेक्षन्पुरुषः ॥७॥ सएषएवलोकंपृणा । तामेषसर्वोग्निरभिसंपद्यतेतस्यैत ।
न्मिथुनंयोयंसव्येक्षन्पुरुषोर्द्धमुहैतदात्मनोयन्मिथुनंयदावैसहमिथुनेनाथ ।
कृत्स्नतायेनयत्तेहेभवतोर्द्धंह्यर्द्धंहिमिथुनंप्रजननंतस्माद्वेद्वेलोकंपृणेउपधीयेतेत
स्माद्वुद्वाभ्यांद्वाभ्यांचितिंप्राणयन्ति ॥८॥ सएषएवेन्द्रो । योयंदक्षिणेक्षन्पुरुषोथयमि

श्रा॰ द्राणीनाम्भांदेवायतांविश्यन्तिमकुर्वन्नासिकांतस्माज्जायायाअन्तेनाश्नीयाद्वीर्यवान्हा
२८२ स्माज्जायतेवीर्यवन्तमुहसाजनयतियस्याअन्तेनाश्नाति॥४॥तदेतदेवव्रतंः२राजन्यवं
यवामनुष्याणामनुतथांगोपायन्तितस्मादुतेषवीर्यवांजायतेअन्तवाकावयसाः२सा
282 न्तिग्रश्रेपनंजनयन्ति॥१०॥तौहृदयस्याकाशंप्रत्यवेत्यमिथुनीभवतस्तौयदामिथुनस्या
न्तंगच्छतोथहैतत्पुरुषःस्वपितितद्यथाहैवेदंमानुषस्यमिथुनस्यान्तंगत्वासंविदइव
त्येवः२हैवैतदसंविदइवभवतिदैवः२ह्येतन्मिथुनंपरमोह्येषआनन्दः॥११॥तस्मादेवं
वित्स्वप्याल्लोकाः२हैतेपवतदेवतेमिथुनेनप्रियेणधाम्नासमर्द्धयतितस्माद्धस्वय २८२

नंमुरेवनवोचयेयेन्नेदेतेमिथुनीभवन्तोाहिनमानीनितस्माड्डैहैनामहेशुप्रष्ठःस्रोष्मणामि
वमृतंभवति।तेएवंतदेवतेरेतःसिंचतस्तस्माद्देनसरदःसंभवतियदिदंकिंच॥२॥
सएषएवमृत्यु।यएषएतस्मिन्मंडलेपुरुषोयश्चायंदक्षिणेक्षन्पुरुषस्तस्यहैतस्यहृ
दयेपादावतिहितौतौहैनदाच्छियोक्रामतिसयदोक्रामत्यथहैतत्पुरुषोम्रियतेतस्मा
दुहैतम्प्रेतमाहुराच्छेद्यस्येति॥३॥एषउएवप्राण।एषहीमाःसर्वाःप्रजाःप्रणयतितं
स्यैतेप्राणाःस्वाःसयदास्वपिं—त्यथैनमेतेप्राणाःस्वाअपियन्तितस्मात्स्वप्ययःस्वाप्ययो
हवैतंःस्वमश्नुतेपाचन्ततेपरोक्षंपरोक्षकामाहिदेवाः॥४॥सएतेःहृतो।नकस्यवनमन

ब्रा॰ सासंकल्पयतिनवाचान्नस्यरसंविजानातिनघ्राणेनगंधंविजानातिनचक्षुषापश्यति
२८३ नश्रोत्रेणशृणोत्येतꣳस्मैतेनदापोताभवन्तिसएषएकःसन्प्रजासुबहुधाव्याविष्टस्तस्मा
देकासतीलोकंपृणसर्व्वमग्निमनुविभवथयदेवपवतस्मादेका॥१५॥तदाहुः।रेको
283 म्ऽत्सुर्व्वंहवाइदन्त्येकस्यबहवस्येतिहस्मायाथदहासावमुत्रतेनैकोथयदिहप्रजासुब
हुधाव्याविष्टस्तेनोबहवः॥१६॥तदाहुः।रन्तिकेऽत्सुदूराइत्यन्तिकेचदूरेचेतिहस्माया
थदहायमिहाध्यात्मंतेनान्तिकेऽथयदसावमुत्रतेनोदूरे॥१७॥तदेषश्लोकोभवत्पन्नेतात्प
पश्चिनोरसानाꣳसंतरेऽत्नइतियदेतन्मंडलन्तपतितदन्नथययएषएतस्मिंन्नन्नेपश्चि २८३

तोभातीत्यधिदेवतं॥१८॥ अथाध्यात्मं॥मिदमेवशरीरमन्नमथयोयंदक्षिणेक्षन्पुरुषः
सोन्नासएतस्मिन्नन्नेपश्रितोभाति॥१९॥ तमेतमग्निरित्य—र्यवउपासते।यजुरित्येष
हीदंसर्वंयुनक्तिसामेतिछन्दोगाएतस्मिन्हीदंसर्वंसमानमुक्थमितिबह्वृचा
एषहीदंसर्वमुत्थापयतियातुरितियातुविदएतेनहीदंसर्वंयतंविषमितिसर्पाः
सर्पइतिसर्पविदऊर्गितिदेवारयिरितिमनुष्यामायेत्यसुराःस्वधेतिपितरोदेवज
नविदोरूपमितिगंधर्वागंधइत्यप्सरसस्तंयथायथोपासतेतदेवभवतितद्धैनान्भू
त्वावतितस्मादेनमेवंवित्सर्वैरेवैतैरुपासीतसर्वंहैतद्भवतिसर्वंहैनमेतद्भूत्वाव

ब्रा॰ ति॥२०॥सएषत्रीष्टकोग्निःऋगेकायजुरेकासामैकातयांकांचात्रर्चमुपदधातिरु
२८४ क्मएवतस्याआयतनमथयांयजुषापुरुषएवतस्याआयतनमथयासाम्नापुष्करप
र्णमेवतस्याआयतनमेवंत्रीष्टकः॥२१॥नेवाएते।उभेएषएवरुक्मएतच्चपुष्करपर्णमे
284 तंपुरुषमपीतउभेऋक्सामेयजुरपीतएवमन्वेकेष्टकः॥२२॥सएषएवमृत्यु।यएष।
एतस्मिन्मंडलेपुरुषोयश्चायंदक्षिणेक्षन्पुरुषः सएषएवंविदआत्माभवतिसयदेवं
विदस्माल्लोकात्प्रैत्यथैतमेवात्मानमभिसंभवतिसोमृतोभवतिमृत्युर्ह्यस्यात्माभव २८४
ति॥२३॥ब्राह्मणम्॥ तृतीयःप्रपाठकःसमाप्तः।कण्डिकासंख्या॥९१॥नेववाइदम।

ग्रेसदासीन्नैवसदासी। दासीदिववाइदमग्रेनैवासीत्तद्धतन्मनएवासा॥१॥तस्मादेत।
दृषिणाभ्यनूक्तं। नासदासीन्नोसदासीत्तदानीमितिनैवहिसन्मनोनैवासत्॥२॥तत्
दिदंमनःसृष्टमाविर-भूषन्निरुक्ततरंमूर्त्ततरंतदात्मानमन्वैछत्तत्तपोतप्यततत्प्रा
मूर्छत्तत्षट्त्रिंशतंसहस्राण्यपश्यदात्मनोग्नीनर्कान्मनोमयान्मनश्चितस्तेमनसै
वाधीयन्तमनसाचीयन्तमनसैषुग्रहाअगृह्यन्तमनसास्तुवतमनसाशंसन्यत्किं
चयज्ञेकर्मक्रियतेयत्किंचयज्ञियंकर्ममनसैवतेषुतन्मनोमयेषुमनश्चित्सुमनो।
मयमक्रियततद्यत्किंचेमानिभूतानिमनसासंकल्पयन्तितेषामेवसाकृतिस्तानेवाद

गा

श्रा· धन्तितांम्भिन्वन्तितेषुग्रहांन्गृह्णन्तितेषुस्तुवतेषुशꣳसत्स्वेतावन्तोवैमनसोविभूतिरेता १

वतीविस्टिर्हिरैवान्मनःषट्त्रिꣳशत्सहस्राण्यपश्यदर्क्कीस्तेषामेकैकएवतावानसीद्

२८५ वै:॥२॥तन्मनोवाचमसृजतसेयंवाक्सृष्टाविर्बुभूषन्निरुक्ततरामूर्त्ततरामैच्छत्सात्मान

285 मन्वैक्षतसाऽनपेत्यनसाप्राम्भूर्वैश्यासापट्त्रिꣳशतꣳसहस्राण्यपश्यदात्मनोग्नीनर्क्की।

न्वाङ्मयान्वाक्चितस्तेवाचैवाधीयन्तवाचाचीयन्तवाचैषुग्रहाअगृह्यन्तवाचास्तुवतवा

चाशꣳसन्यत्किंचयज्ञेकर्मक्रियतेयत्किंचयज्ञियंकर्मवाचैवतेषुतद्वाङ्मयेषुवाक्रिय २२५

तवाङ्मयमक्रियततन्यत्किंचेमानिभूतानिवाचावदन्तितेषामेवसाकृतिस्तानेवाद्ध

नितोग्निष्वग्निनेषुग्रहागृह्णन्नग्निनेषुस्तुवतेषुशंसन्येतावतीवैवाचोविभूतिरेतावती

वा — द्विंशत्सहस्राण्यपमयोर्क्कांस्तेषामेकैकएवतावान्यावानसौपूर्वः ॥४॥ सावाक्प्रा

णमसृजतसोयंप्राणःसृष्टआविरबुभूषन्निरुक्ततरोमूर्त्ततरःसआत्मानमन्वैच्छ

त्सतपोतप्यतसप्राम्रूर्च्छत्सषट्त्रिंशतंसहस्राण्यपश्यदात्मनोग्नीनर्क्कान्प्राणमया

न्प्राणचितस्तेप्राणेनैवाधीयन्तप्राणेनाचीयन्तप्राणेनेषुग्रहाअगृह्णन्तप्राणेनास्तु

वतप्राणेनाशंसन्यत्किंचयज्ञेकर्म्मक्रियतेयत्किंचयज्ञियंकर्म्मप्राणेनैवतेषुतः

न्प्राणमयेषुप्राणचित्सुप्राणमयमक्रियततद्यत्किंचेमानिभूतानिप्राणेनप्राणन्ति

ब्रा· तेषामेवसाकृतिस्तानेवादधतितास्मिन्वृत्तितेषुग्रहानृग्रह्णन्तितेषुस्तुवतेतेषुशंस

न्त्येतावतीर्वैप्राणस्यविभूतिरेतावतीविसृष्टिरेतावान्प्राणःषड्विंशःसहस्राण्येषम।

२८६ योर्कस्तेषामेकैकएवतावान्यावानसौपूर्वः॥५॥सप्राणाच्चक्षुरसृजत।तदिदंचक्षुः

286 सृष्टमाविर्बुभूषन्निरुक्ततरंमूर्ततरंतदात्मानमन्वैक्षन्ततपोतप्यतनमात्मस्थेनतस्य।

द्विंशतंसहस्राण्येपश्यदात्मनोग्नीनर्कांश्चक्षुर्मयांश्चक्षुश्चितस्तेचक्षुषैवाधी।

यन्तचक्षुषाचीयन्तचक्षुषैषुग्रहाअगृह्यन्तचक्षुषास्तुवतचक्षुषाशंसन्यत्किंचय

ज्ञेकर्मक्रियतेयत्किंचयज्ञियंकर्मचक्षुषैवतेषुतच्चक्षुर्मयेषुचक्षुश्चित्सुचक्षुर्मयम। २८६

क्रियतेनयत्किंन्वेमानिभूतानिचक्षुषायच्छंतितेषामेवसाकंतिस्रानेवादधनिता
स्मिन्वानितेषुग्रहांग्रहान्नितेषस्तुवतेतेषुश॥ सन्तोतावतीचैवचक्षुषोविभूतिरे
तावतीविसृष्टिरेतावद्वक्षुःषड्विंशान्सहस्राण्यन्वयाक्षीस्तेषामेकैकंपत्तावान्यावा
न्नैमोसर्वः॥८॥तद्वक्षुःश्रोत्रमसृजत।तदिदं श्रोत्रं स्रष्टामाविरभूत्षष्टिरुक्तेन
रंमर्त्येनरनदात्मानमन्वेवकान्तन्तपोतप्यततत्र्यामूर्ध्वतस्त्रैः॥ द्विः॥ शत॥ सहस्राण्य
पश्यपदात्मनोग्नीनर्क्याकोत्रमयांकोत्रचितस्तेश्रोत्रेणाबाधीयन्तस्तोत्रेणाचीयन्तश्रो
त्रेणैग्रहान्गृह्णतश्रोत्रेणास्तुवतश्रोत्रेणाश॥ सन्नाकिंचयत्तेकर्मक्रियतेयत्कि।

श्रा॰ न्तयज्ञियंकर्म्मश्रोत्रेणैवतेषुतच्छ्रोत्रमयेषुश्रोत्रचित्सुश्रोत्रमयमक्रियततद्यत्किंचेमा
२८७ निभूतानिश्रोत्रेणशृण्वन्तितेषामेवसाकृतिस्तानेवादधतितानग्नींश्चिन्वन्तितेषुग्रहांगृ
287 ह्णन्तितेषुस्तुवतेतेषुशंसन्त्येतावतीवैश्रोत्रस्यविभूतिरेतावतीविसृष्टिरेतावच्छ्रो
त्रंषट्त्रिंशत्सहस्राण्यग्नयोऽर्क्कास्तेषामेकैकएवतावान्यावानसौपूर्व्वः॥७॥तच्छ्रोत्रंक
र्म्मासृजत।तत्प्राणानभिसममूर्छदिमंसंदेहमकृत्स्नंवैकर्म्मर्त्तेप्राणे
भ्योऽकृत्स्नास्तउवैप्राणाऋतेकर्म्मणः॥८॥तदिदंकर्म्मसृष्टमाविर्बुभूषन्निरुक्ततरंमू २८७
र्त्ततरंतदात्मानमन्वैच्छत्सतपोऽतप्यततत्याममूर्छत्षट्त्रिंशतंसहस्राण्यपश्य

दात्मनोग्नीनर्त्वाकुर्म्मेमयान्कर्म्मचिन्तितेकर्म्मणैवाधीयन्तकर्म्मणावीयन्तकर्म्मणै
ष्वग्रहाग्रसन्तकर्म्मणास्तुवतकर्म्मणाश॰सन्त्यार्त्किंचयज्ञेकर्म्मक्रियतेयत्किंचय।
ज्ञियंकर्म्मकर्म्मणैवतेषुतत्कर्म्ममयेषुकर्म्मचिन्तकर्म्ममयमक्रियततद्यत्किंचेमा
निभूतानिकर्म्मकुर्वन्तितेषामेवसाकृतिस्तानेवादयतितांस्थिन्वन्तितेष्वग्रहान्दृह्णान्ति
तेषुस्तुवतेतेषुश॰संत्येतावतीवैकर्म्मणेविभूतिरेतावतीविसृष्टिरेतावत्कर्म्म
षड्भिः शतसहस्राण्यष्टयोर्कास्तेषामेकैकएवतावानासावानसौसर्वः॥९॥तत्कर्म्मा
ग्निमसृजत।विस्तरांवाअग्निःकर्म्मणःकर्म्मणासेनंजनयन्तिकर्म्मणोन्यते॥१०॥

सोयमग्निःसृष्टआविस्तनुमैच्छत्तान्निरुक्तान्तरेमूर्त्तेनरःसआत्मानमन्वैक्षततपोतप्यतस
प्राहृर्क्षेसषट्त्रिंशतंसहस्राण्यपश्यदात्मनोग्नीनर्क्यानग्निमयानग्निचितस्तेग्निनैवा
धीयन्ताग्निनाचीयन्ताग्निनैषग्रहाअगृह्यन्ताग्निनास्तुवताग्निनाशंसन्यत्किंचयज्ञे
कर्म्मक्रियतेयत्किंचयज्ञियंकर्माग्निनैवतेषुतदग्निमयेष्वाग्निचित्स्वग्निमयमक्रियतत
यत्किंचेमानिभूतान्यग्निमिन्धतेतेषामेवसाकृतिस्तानेवादधतितांश्चिन्वन्तितेषुग्रहा।
न्गृह्णन्तितेषुस्तुवतेतेषुशंसन्त्येतावतीवाअग्नेर्विभूतिरेतावतीविसृष्टिरेतावानग्निःष
ट्त्रिंशत्सहस्राण्येषअयोर्क्यास्तेषामेकैकएवतावान्यावानसौपूर्वः।।११।।तेहैतेविधाचि

तएव।नान्यैतानेवंविदेसर्व्वदासर्व्वाणिभूतानिचिन्वन्त्यपिस्वपतेविषयाहैवैनमेवंविदम्भि

नाभवन्ति॥१२॥ब्राह्मणम्॥१॥अयंवावलोकएषोऽग्निश्चित।स्तस्यापएवपरिश्रितोमनु

ष्यायजुष्मत्यइष्टकाःपशवःसूददोहाअंषधयश्चवनस्पतयश्चपुरीषमाहुतयःसमि

धोऽग्निर्लोकंपृणातद्यापतत्सर्व्वमग्निमेवाभिसंपद्यतेतत्सर्व्वोऽग्निर्लोकंपृणामग्निसं

पद्यतेसयोहैतदेवंवेदलोकंपृणामेनंभूतमेतत्सर्व्वमभिसंपद्यते॥१॥अन्तरिक्षं

हत्वेवैषोऽग्निश्चित।स्तस्यद्यावापृथिव्योरेवसंधिःपरिश्रितःपरेणहान्तरिक्षंद्यावापृ

थिवीसंधत्तस्ताःपरिश्रितोवयांसियजुष्मत्यइष्टकावर्षंसूददोहामरीचयःपुरी

ब्रा॰
२८९
289

षमाहुतयःसमिधोवायुर्लोकंपृणातद्यापत्तत्सर्वंवायुमेवाभिसंपद्यतेतत्सर्वोग्निर्लो
कंपृणामभिसंपद्यतेसयोहैतदेवंवेदलोकंपृणामेनंभूतमेतत्सर्वमभिसंपद्यते॥२॥द्यौ
र्हत्वेवैषोग्निश्चित।तस्यापएवपरिश्रितोयथाहवाइदंकोशःसमुब्जीतएवमिमेलो।
काअप्स्वन्तस्तद्याइमांलोकान्परेणापस्ताःपरिश्रितोदेवायजुष्मत्यइष्टकाएदेवैत
स्मिंलोकेन्नंतत्सूददोहानक्षत्राणिपुरीषमाहुतयःसमिधआदित्योलोकंपृणा
तद्यापत्तत्सर्वमादित्यमेवाभिसंपद्यतेतत्सर्वोग्निर्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसयोहैत।
देवंवेदलोकंपृणामेनंभूतमेतत्सर्वमभिसंपद्यते॥३॥आदित्योहत्वेवैषोग्निश्चितस्त। २८९

सदिशएवपरिश्रितस्ताःषष्टिश्चत्रीणिचशतानिभवन्तिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतान्यादि
त्यंदिशःसमन्तंपरियन्तिरश्मयोयजुष्मत्यइष्टकास्ताःषष्टिश्चैवत्रीणिचशतानिभवन्तिषष्टि
श्चहवैत्रीणिचशतान्यादित्यस्यदिरश्मयस्तद्यत्परिश्रित्सुयजुष्मतीःऋत्पर्प्पयतिरश्मींस्त
दित्तुअत्पर्प्पयत्यथयदन्तरादिशास्वरश्मींस्वतन्त्तदद्दोहाश्रथयदि।त्तचरश्मिमष्ठुचान्तरा
त्पुरीषनाअकुनयस्ताःसमिधोथयद्दिशइतिचरश्मयइतिचाख्यायतेनल्लोकंपृणानडाप
तन्संर्वदिशइतिचैवरश्मयइतिचाख्यायतेनन्सर्वोग्निर्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसयोहै
तदेवंवेदलोकंपृणामेनंभूतमेनन्सर्वमभिसंपद्यते॥४॥नतत्राणिहत्वैवैषोग्निश्चित॥

स्तानिवापनानिसप्तविंशतिर्नक्षत्राणिसप्तविंशतिर्हीपनक्षत्राण्येकैकेनक्षत्रमनूप।
ब्रा॰ तिष्ठन्तेतानिसप्तचशतानिविंशतिश्चाधिषड्विंशन्तोयानिसप्तचशतानिविंशति
२८ स्येष्टकाःपवताःषष्टिश्चत्रीणिचशतानिपरिश्रितःषष्टिश्चत्रीणिचशतानियजुष्मत्यो।
290 थयान्यधिषड्विंशत्सत्रयोदशोमासःसआत्मात्रिंशदात्माप्रतिष्ठाद्वेप्राणाद्वेशिरएवषड्विंशोतदधन्ने
हेभव तोव्यतरंहिशिरोयथयदन्नानक्षत्रेतत्सूददोहाअपयंनक्षत्रेषन्नक्षपुरीषंताआकृतय
स्ताःसमिधोथयन्नक्षत्राणीत्याख्यायतेतल्लोकंपृणन्नहापतत्सर्वंनक्षत्राणीत्येवाख्याय २१८
तेतत्सर्वोग्निर्ल्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसयोहैतदेवंवेदलोकंपृणामेनंभूतमेतत्सर्वम

भिसंपद्यन्ते ॥५॥ तावापन्तापंकविंशतिर्बृहत्पंकविंशोवैस्वर्गोलोकोन्दहतीस्वर्गो
लोकस्तदेषस्वर्गंलोकमतिसंपद्यन्तपंकविंशंचलोमंन्दहतीच्छन्दः ॥६॥ छन्दांसि
सिहत्वैवैषोग्निश्चित । स्तानिवापन्तानिसमछन्दांसिचतुरुत्तराणित्रिवानितेषांसम
ना४ चशतानिविंशानिस्वोत्तराणिपथिषड्विंशानियानिसमचशतानिविंशानिस्वेष्टकापन्व
ताःषष्टिस्त्रीणिचशतानिपरिश्रितःषष्टिस्त्रीणिचशतानियजुष्मत्योथयान्यधिष
ड्विंशानित्रयोदशोमासःसप्राणमात्रिंशदात्माप्रतिष्ठाद्वेप्राणाद्वेशिरएवषड्विंशेषोन्य
न्तेद्वेभवतोद्व्यक्षरंशिरः ॥७॥ तस्यैवापन्तस्यैषड्विंशदक्षरोयंबृहत्या । यानिदशाप्रथमान्य

ब्रा॰ त्तराणिसादशान्नैकपदायथयानिविंशानिःताविंशान्यत्तराद्विपदायथयानित्रिं
२९१ शान्सात्रिंशदत्तराविराड्यथयानित्रयस्त्रिंशान्सात्रयस्त्रिंशदत्तराथयानिचत्वरिं
शदत्तरास्वराडथयत्सर्वैश्छन्दोभिरयमग्निश्चितस्तदनिच्छन्दास्ताउसर्वाइष्टकापवेष्ट
291 केनित्रीएपत्तराणित्रिपदागायत्रीतेनैषगायत्रोग्निस्संवापश्चतिस्त्रीएपत्तराणित्रिपदा।
गायत्रीतेनोपवैषगायत्रोथयदन्तेराच्छदेसौनन्तदहोहाअथयच्छन्दःस्वन्नतत्पुरी
षंताआहुतयस्ताःसमिधोथयच्छन्दांसीत्याख्यायतेतंलोकंपृणांतत्सर्वैश्छन्दांसी।
त्येवाख्यायतेतत्सर्वैरग्निर्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसयोहैतदेवंवेदलोकंपृणामेनंभ २९१

तमेतत्सर्वमभिसंपद्यते ॥८॥ तावायन्ता। एकविंशतिर्बृहत्येकविंशो वै स्वर्गो लो
कोबृहती स्वर्गो लोकस्तु देवः स्वर्गाल्लोकमतिसंपद्यत एकविंशं च स्तोमं बृहतीं च छ।
न्दः ॥९॥ संवत्सरो ह त्वेवैषोऽग्निश्चित। तस्य रात्रय एव परिश्रितस्ताः षष्टिश्च त्रीणि च शता
नि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयो हान्येव यजुष्मत्य इष्टकास्ताः षष्टि
श्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ या अत्र मः
षट्त्रिंशदिष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मासस्तस्मान्मार्द्धमासाश्च चतुर्विंशतिरर्द्ध
मासा द्वादश मासां अथ यदन्तरा होरात्रे तन्मुहूर्ता होऽथ यदहोरात्रे सन्त्र [illegible]रीषन्ना। स्नु १

ब्रा॰
२९२
292

आहुतयस्ताःसमिद्धोऽयंयदहोरात्राणिप्याप्यायतेनलोकंपृणानह्याप्नतत्सर्वमहोरात्रा
णीत्येवाप्यायतेनतत्सर्वोऽग्निर्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसंयोहैतदेवंवेदलोकंपृणामेनंभू।
तमेतत्सर्वमभिसंपद्यते॥१॥तावाएताःएकविंशतिर्बृहत्यएकविंशोवैस्वर्गोलो
कोबृहतीस्वर्गोलोकस्तदेषस्वर्गलोकमभिसंपद्यतएकविंशंचस्तोमंबृहतीचछन्दः
॥२॥आत्माहत्वेवैषोऽग्निश्चितस्तस्यास्थीन्येवपरिश्रितस्ताःषष्टिश्चत्रीणिचशतानि।
भवन्तिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतानिपुरुषस्यास्थीनिमज्जानोयजुष्मत्यइष्टकास्ताःषष्टि
श्चैवत्रीणिचशतानिभवंतिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतानिपुरुषस्यमज्ज्ञानोऽथयात्रसूः २९२

ए

षड्भिः शादिष्टकाभ्यतियन्ति याः सप्त योदशोमास आत्मा प्राणाः सतनस्त्रिंशदात्मन्विधाः

प्रतिष्ठायान्द्वे प्रौषद्वे शीर्षद्वेनयन्ते द्वेमक्तोद्दिकपालः शिरोथ येनेमानि पद्यांणि संनता

नितास्त द्दो हस्त्र यैतत्र यंयेनायमात्मा प्रच्छन्नो लोमन्वङ्ग्माः समिनितन्परीषयन्ति।

ननितान्याकृतयोयदश्नातिताः समिधोथयदात्मेन्याख्यायतेतल्लोकं पृणानतद्वापत्त

त्सर्वैमात्मेन्येवाख्यायतेतत्सर्वोग्निर्लोकं पृणामभिसंपद्यतेसप्तसयोहैतंदैवंवेदलोकं पृ।

णामेनंभूतमेतत्तत्सर्वमभिसंपद्यते॥१४॥ तावापत्ता। एकविंशतिर्व्यूह एकविंथं शो

वेस्वर्गो लोको हहतीसर्गो लोकस्तदेष स्वर्गो लोकमभिसंपद्यत एकविंशं चस्तोमं

ब्रा॰ बृहतींचछन्दः ॥ २३ ॥ सर्वाणिहत्वेवभूतानि । सर्वेदेवाएषोग्निश्चितआत्मायोवैसर्वेदेवाःस
२९३ र्वाणिभूतानिनाहैनाआपएवैषोग्निश्चितस्तस्मानाआपएवपरिश्रितस्ताःषष्टिश्चत्रीणि
चशतानिभवन्तिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतान्यादित्यन्नाव्याःसमन्तंपरियन्तिनाव्याउएव
293
यजुष्मत्यइष्टकास्ताःषष्टिश्चैवत्रीणिचशतानिभवन्तिषष्टिश्चहवैत्रीणिचशतान्यादि।
त्यंनाव्याअभितरंत्यथयदंतरानाव्येतत्तद्दोहाअथयाअमूःषट्त्रिंशदिष्टकाअति।
यन्तियःसत्रयोदशोमासआत्मायमेवसयोयंहिरण्मयःपुरुषः ॥ २४ ॥ तस्यैतेप्रतिष्ठे
रुक्मश्चपुष्करपर्णंचापश्चादित्यमंडलंवसुचैवोर्वङ्कृतानाविन्द्राग्नीहेस्वयमातृण्णेइयंचान्त २९३

रितंचनिस्तोविश्वज्योतिषएतादेवताअग्निर्वायुरादित्यएताह्येवदेवताविश्वज्यो।
तिर्ह्यदशान्नव्याः ससंवत्सरः सआत्मापंचनाकसदः पंचमंवचचूडाः सयत्तस्लेदेवा
अथयद्दिकर्णीचसयमान्तस्माचाश्मांएष्टितयेष्टितेनग्निर्न्निधीयतेसापंचत्रिःशीलो।
कंएष्णयेयजुःषद्भिःपीसोस्यैषसर्वस्यान्नमेवात्मासएषसर्वोसामायांमध्येसए
षसर्वैःकामैःसंपन्नआपोवैकामाःसएषोकामःसर्वकामोनह्येतंकस्यचनकामः॥२॥
तदेषश्लोकोभवतिवियथानदारोहन्तियत्रकामाःपरागताः।नतत्रदक्षिणायन्ति
नाविद्वांसस्तपस्विनइतिनहैवतल्लोकंदक्षिणाभिर्न्नतपसानेवंविदश्नुतएवं

ब्रा० विदाᳫँहैवस्मल्लोकाः॥६॥अथयत्पुरीषंचंद्रमा आहुतयोनक्षत्राणिसमिधोयच्चन्द्रमानक्ष
त्रेवसत्याहुतिस्तत्समिधिवसत्येतद्वा आहुत्यन्नमेषाप्रतिष्ठातस्मादाहुतिर्न्नक्षीयतएत
२९४ स्याअन्नमेषाप्रतिष्ठाथयद्देवाश्माख्यायतेनल्लोकंपृणातद्वापतत्सर्वंदेवोऽस्येवाख्या
यते॥७॥तदेतदृचाभ्युक्तं।विश्वेदेवा अनुतन्नेयजुर्भुरितिसर्वाणिसत्त्रस्थानिसर्वे।
देवायजुरेवमभवंस्तितत्सर्वोग्निर्ल्लोकंपृणामभिसंपद्यतेसयाहैनदेवंवेदल्लोकंपृणा।
मेतंभूतमेतत्सर्वमभिसंपद्यते॥८॥तावा एता एकविᳫँशतिर्बृहत्य एकविᳫँशोवैस्व २९४
र्गोलोकोबृहतीस्वर्गोलोकस्तदेषस्वर्गोलोकमभिसंपद्यतं एकविᳫँशंचस्तोमंबृहती

वछन्दः ॥१९॥ ब्राह्मणम् ॥२॥ कुश्रिर्हं वाजश्रवसाग्निं चिक्ये । तं र्होवाच सुश्रवाः कौष्यो
गौतम यदग्निमचैषीः प्रांचमेनमचैषीः प्रत्यंचमेनमचैषीर्न्यंचमेनमचैषीः ॥१॥ यद्वहैनं
प्रांचमचैषी । र्यथा पराच आसीनाय पृष्ठतोन्नाद्यमुपाहरेत्तादृक्तन्न तेन हविः प्रतिग्रहीष्यति २
यद्यु वा एनं प्रत्यंचमचैषीः कस्मादस्य तर्हि पश्चात्पुच्छमकार्षीः ॥२॥ यद्यु वा एनं न्यंचम ।
चैषी । र्यथा नीचः शयानस्य पृष्ठेन्नाद्यं प्रतिष्ठापयेत्तादृक्तन्नैव तेन हविः प्रतिग्रहीष्यति ॥३॥
यद्यु वा एनमुत्तानमचैषी । र्न वा उत्तानं वयः स्वर्गं लोकमभिवहति न त्वा स्वर्गं लोकम
भिवक्ष्यत्यस्वर्ग्य उ ते भविष्यतीति ॥५॥ स होवाच प्रांचमेनमचैषं प्रत्यंचमेनमचैषं न्यंच

शा॰
२९५

मेनमचैषमुत्तानमेनमचैषं सर्वा अनुदिशा एनमचैषमिति ॥ ६ ॥ स यत्प्रांचं पुरुष ।

मुपदधाति । प्राच्यो ह्यस्य चैतस्माज्जीयन्ते थ यत्प्रत्यंचं कूर्म्ममुपदधाति प्रत्यंचि पशुशीर्षा ।

णि तस्मात्प्रत्यञ्जीयन्ते थ यत्प्रत्यंच कूर्म्ममुपदधाति प्रत्यंचि पशुशीर्षाणि नीचीरिष्टकास्त ।

स्मान्नीचीयन्तेथ यदुत्तानं पुरुषमुपदधात्युत्तानेस्रुचा उत्तानमुलूखलमुत्तानामुखां त

दुत्तानस्थीयन्तेथ यत्सर्वा अनुदिशः परिसर्वमिष्टका उपदधाति तत्सर्वतस्थीयन्ते ॥ ७ ॥

अथ ह कोष । थावयनो । निरूढशिरसमग्निमुपाधावयाञ्चकुस्तेषां हैक उवाच सीर्व्वै । २९५

शिरः श्रियमस्य निरोहीत्सर्वं ज्यानिं ज्यास्यत इति सहतथैवास ॥ ८ ॥ अथ हैक उवा । शा ।

एणावैशिरः प्राणानस्यानिरोहौ त्विमे मं लोकमेष्यःतीति स उद्धन्तयैवास ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वोवाप
षपतश्चीयते । यदर्मस्तं वो लोगेष्टकाः पुष्करपर्णं रुक्मपुरुषौ स्रुचौ स्वयमातृण्णा दू
र्वेष्टकाहिरण्यस्तनतः सिचौ विमं स्वज्योतिर्करतव्यं अषाढाकूर्म्मो यथहास्मिन्देवश्रम
न्तनमां शिरो यस्मिन्नेतेऽग्निर्न्निधीयते तस्मात्तन्निदध्हेत ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ अथ हैतेरा
ण औपवेशिं समाजग्मुः सत्ययज्ञः पौलुषिर्महाशालो जाबालो बुडिल आश्वतरा
श्विरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवेयो जनः शार्कराक्ष्यस्ते ह वैश्वानरे समासतस्तेषां ह वैश्वानरे
न समियाय ॥ १ ॥ ते होचुः । अश्वपतिर्वा अयं कैकेयः संप्रति वैश्वानरं वेद तं गच्छामे ।

ब्रा॰ तेनेहाश्वपतिंकैकेयमाजग्मुस्तेभ्योहपृथगावसथान्पृथगपचितिः पृथक्साह
स्रान्सोमान्सोवाचतेहप्रातरसंविदानाएवसमित्पाणयःप्र चक्रमिरउपात्वायामे
२९६ ति॥४॥सहोवाच।यन्नुभगवन्तोऽनूचानाअनूचानपुत्राःकिमिदमितिहोचुर्वैश्वा
296 नरंहभगवान्संप्रतिवेदतन्नोब्राहीतिसहोवाचसंप्रतिखलुवाअहंवैश्वानरंवेद।
अभ्याधत्तसमिधउपेतास्थेति॥३॥सहोवाचारुणमौपवेशिं।गौतमकंत्वंवैश्वानरं
वेत्थेतिपृथिवीमेवराजन्नितिहोवाचोमितिहोवाचैषवैप्रतिष्ठावैश्वानरएतंहि
वैश्वानरमेतंहिवैत्वंप्रतिष्ठांवैश्वानरंवेत्थतस्मात्त्वंप्रतिष्ठितोऽसिप्रजयापशुभिरसि २९६

दा

योवाएतंप्रतिष्ठांवैश्वानरंवै॰प्रपुनर्मृत्युंजयतिसर्वमायुरेतिपादौत्वाएतौवैश्वानरस्य
पादौतेम्लास्यतांयदिहनागमिष्यइतिपादौतेविदितावभविष्यतांयदिहनागमिष्यइति
वा॥६॥अथहोवाचसत्ययज्ञंपौलुषिं।प्राचीनयोग्यकंत्वंवैश्वानरंवेत्थेत्येषएववराजा
न्नितिहोवाचोमितिहोवाचैषवैरयिर्वैश्वानरएतं२ हवैत्वं२ रयिंवैश्वानरंवेत्त्यत।
स्मात्वं२ रयिमान्पुष्टिमानस्मियोवाएतं२ रयिंवैश्वानरंवेदप्रपुनर्मृत्युंजयतिसर्व
मायुरेतिवस्तिर्वाएषवैश्वानरस्यवस्तिस्ताहास्यद्यदिहनागमिष्यइतिवस्तिस्ते।
विदितोवचोमितिभविष्यद्यदिहनागमिष्यइतिवा॥५॥अथहोवाचमहाशालंजा

ब्रा॰ वालामौपमन्यवकंत्वंवैश्वानरंवेत्थेत्याकाशमेवराजन्नितिहोअविष्मयदिहनाग

२९७ वाचोमितिहोवाचैषवैबहुलोवैश्वानरएतंहिवैत्वंबहुलंवैश्वानरंवेत्थतस्मात्त्वं

बहुःप्रजयापशुभिरसियोवाएतंबहुलंसमनंवेदापपुनर्मृत्युंजयतिसर्वमा

297 युरेतन्यात्मानाएषवैश्वानरस्यात्मान्नाहास्यद्यदिहानागमिष्यश्त्मात्मानानाविदि

तोभविष्यद्यदिहनागमिष्यइतिवा ॥६॥ अथहोवाचबुडिलमाश्वतराश्विंवैयाघ्रप।

द्यकंत्वंवैश्वानरंवेत्थेतिवायुमेवराजन्नितिहोवाचोमितिहोवाचैषवैपृथग्वर्त्मा २९७

श्वानरएतंहिवैत्वंपृथग्वर्त्मानंवैश्वानरंवेत्थतस्मात्त्वांपृथग्येणयोनुयान्तियोवाए

तंपृथग्वर्त्मानंवैश्वानरंवेदापपुनर्मृत्युंजयतिसर्वमायुरेतिप्राणस्त्वाएषवैश्वानर
स्यप्राणस्त्वाहास्यद्यदिहनागमिष्यइतिप्राणस्तेविदितोभविष्यद्यदिहनागमिष्यइ
तिवा॥७॥अथहोवाचेन्द्रद्युम्नंभाल्लवेयं।वैयाघ्रपद्यकंत्वंवैश्वानरंवेत्थेत्यादित्यमेव
राजन्निति होवाचैषवैसुततेजावैश्वानरयतः हिवैत्वः सुततेजसंवैश्वानरंवेत्थयत
तस्मात्तवैषसुतोयमानःपच्यमानोऽत्तीयमाणोगृहेषुतिष्ठतियोवाएतः सुततेज
संवैश्वानरंवेदापपुनर्मृत्युञ्जय-सर्वमायुरेतिचक्षुस्त्वाएतद्वैश्वानरस्यचक्षुस्त्वा।
हास्यद्यदिहनागमिष्यइतिचक्षुस्तेविदितमभविष्यद्यदिहनागमिष्यइति॥८॥अथहो

ब्रा॰ वाचजनःशार्कराक्ष्यःसायवसकंत्वंवैश्वानरंवेत्थेतिदिवराजन्निति होवाचाग्निमितिहोवा
२९८ चैषवाअतिष्ठावैश्वानरएतंहिवैत्वमति ― श्वानरंवेत्थतस्मात्त्वःसमानानतितिष्ठसि
298 योवाएतमतिष्ठांवैश्वानरंवेदापपुनर्मृत्युंजयतिसर्वमायुरेतिमूर्द्धात्वाएषवैश्वानर
समूर्द्धात्वहास्यद्यदिहनागमिष्यइतिमूर्द्धातिविदितोभविष्यद्यदिहनागमिष्यइतिवा
॥९॥ तान्होवाच।तेवैयूयंपृथग्वैश्वानरान्विद्वांसःपृथगन्नमत्स प्रादेशमात्रमिव
हवैदेवाःसुविदिताअभिसंपन्नास्तथातुवएतान्वक्ष्यामियथाप्रादेशमात्रमेवातिसं
यादयिष्यामिति॥१०॥सहोवाचा ― र्द्धानमुपदिशन्नेषवाअतिष्ठावैश्वानरइतिचक्षुषी २९८

उपदिशान्नुवाचैषवैसुतेजावैश्वानरइतिनासिकेउपदिशान्नुवाचैषवैपृथग्वर्त्मावै–
नरइतिमुखमाकाशमुपदिशंन्नुवाचैषवैबहुलोवैश्वानरइतिमुखाअपउपदिश।
न्नुवाचैषवैरयिर्वैश्वानरइतिचुबुकमुपदिशान्नुवाचैषवैप्रतिष्ठावैश्वानरइतिस।
एषोऽग्निर्वैश्वानरोयत्पुरुषःसयोहैतमेवमग्निंवैश्वानरंपुरुषेऽन्तःप्रतिष्ठितंवेदा–
–नर्पमृत्युंजयतिसर्वमायुरेतिनहास्यब्रुवाणंचनवैश्वानरोनास्ति॥ १॥ ब्राह्मणं।
४॥ इयंवाइदमात्मावैवाग्यंच।नखदोभयंसमागच्छन्तेवाख्यायतेनाद्यः॥ १॥ स
वैषःसोऽन्तराग्निरेवसः।नस्मिन्यत्किंचाभ्यादधत्याहितयएवास्यैताआहितयोहवै

ब्रा॰ ताआहुतयइत्याचक्षतेपरोक्षकामाहिदेवाः॥२॥आदित्योवाअन्नादस्यचंद्रमाएवाहि

२९९ तयश्चन्द्रमसंह्यादित्यआदधतीत्यधिदैवतं॥३॥अध्यात्मं।प्राणोवाअन्नादस्यान्न

मेवाहितयोन्नंहिप्राणआदधतीतिन्वमेः॥४॥अथार्कस्य।अग्निर्वाअर्कस्तस्याहुतय

299 एवाकमाहुतयोह्ययोकम्॥५॥आदित्योवाअर्कस्तस्यचंद्रमाएवकंचन्द्रमाह्यादि।

त्यायकमित्यधिदैवतं॥६॥अथाध्यात्मं।प्राणोवाअर्कस्तस्यान्नमेवकमन्नंहिप्राणा

यकमितिन्वेवार्कस्य॥७॥अथोक्थस्य।अग्निर्वाउक्थस्याहुतयएवयमाहुतिभिर्ह्यग्निरु

त्तिष्ठति॥८॥आदित्योवाउक्थस्यचन्द्रमाएवयंचन्द्रमसाह्यादित्यउत्तिष्ठतीत्यधिदैव २९९

तं ॥ ९ ॥ अथाध्यात्मं । प्राणो वा उक्थमित्यन्नमेव तथ मन्वेन हि प्राणा उक्थयतीति विद्वानो स्यक्स
सप्पयोग्निविधोर्कविधउक्थविधोयत्पुरुषः सयोहैनमेवमग्निविधमर्कविधमुक्थवि
धं पुत्ररुषमुपास्ते विदुषो हैवास्यैवं न्नातय्यो न्वायन्ति ॥ १ ॥ प्राणेन वा अग्निर्दीप्यत
ग्निना वायुर्वायुना धिदित्य आदित्येन चन्द्रमसा नक्षत्राणि नक्षत्रैर्विद्युदेता वै दीप्यि
रस्मिंश्च लोके ऽमुष्मिंश्च सर्वाः हैनं दिग्भिं दीप्यते स्मिंश्च लोके मुष्मिंश्च य एवं वेद ॥ २ ॥
ब्राह्मणम् ५ सन्पं ब्रह्मेत्युपासीना । यावल्लक्ष्कतुमयोयं पुरुषः सयावक्रतुरयमस्मा
ल्लोकात्प्रैत्येवं ह्क्रतुर्हामं लोक प्रेत्याभिसंभवति ॥ ३ ॥ सत्यात्मानमुपासीत । मनोमय ।

ब्रा॰ प्राणशरीरंभारूपमाकाशात्मानंकामरूपिणम्मनोजवसं॥सत्यसंकल्पं॥सत्यधृ
तिं॥सर्वगंधं॥सर्वरसं॥सर्वाअनुदिशःप्रभूतं॥सर्वमिदमभ्यात्तमवाक्यमनादरंय
३०० थाव्रीहिर्वायवोवाश्यामाकोवाश्यामाकतंडुलोवैवमयमन्तरात्मन्पुरुषोहिरण्मयो
300 यथाज्योतिरधूममेवंज्यायानाकाशाज्ज्यायानस्यैपृथिव्यैज्यायान्सर्वेभ्योभूतेभ्यःसप्रा
णस्यात्मैषमआत्मेतमितआत्मानंप्रेत्याभिसंभविष्यामीतियस्यस्यादद्धानविचिकि।
त्सास्तीतिहस्माहशांडिल्यएवमेतदिति॥२॥ब्राह्मणम्॥६॥उषावाअश्वस्यमेध्यस्यशिरः
सूर्यश्चक्षुर्वातःप्राणोव्यात्तमग्निर्वैश्वानरःसंवत्सरआत्माश्वस्यमेध्यस्यद्यौःपृष्ठमन्त ३००

रित्तमुदरंपृथिवीपाजस्यंदिशःपार्श्वेअवान्तरदिशःपर्शवऋतवोङ्गानिमासाश्चार्द्ध
मासाश्चपर्वाण्यहोरात्राणिप्रतिष्ठानत्तत्राण्यस्थीनिनभोमांसान्यूवध्यंसिंधवोगुदा
यकृच्चक्लोमानश्चपर्वता षधयश्चवनस्पतयश्चलोमान्युद्यन्पूर्वार्धोनिम्लोचञ्जघनार्द्धो
यद्विजृम्भतेतद्विद्योततेयद्विधूनुतेतत्स्तनयतियन्मेहतितद्वर्षतिवागेवास्यवागहर्वाअश्वंपुर
स्तान्महिमान्वजायततस्यपूर्वेसमुद्रेयोनीरात्रिरेनंपश्चान्महिमान्वजायततस्याप
रेसमुद्रेयोनिरेतौवाअश्वंमहिमानावभितःसंबभूवतुर्हयोभूत्वादेवानवहद्वाजी
गंधर्वानर्वासुरानश्वोमनुष्यान्समुद्रएवास्यबन्धुःसमुद्रोयोनिः ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥१॥

ब्रा·
३·१ नैवेहकिंचनाग्रआसीत्।मृत्युनैवेदमावृतमासीदशनाययाशनायाहिमृत्युस्तन्मनो
कुरुतात्मन्वीस्यामीतिसोर्चन्नचरत्तस्यार्चतआपोजायंतार्चतेवैमेकमभूदितितदेवा
र्कस्यार्कत्वंकंहवाअस्मैभवतियएवमेतदर्कस्यार्कत्वंवेद॥१॥आपोवाअर्कस्तद्यद
पांशरआसीत्तत्समहन्यतसापृथिव्यभवत्तस्यामश्राम्यत्तस्यश्रांतस्यतप्तस्यतेजो
रसोनिरवर्त्ततताग्निः॥२॥सत्रेधात्मानंव्यकुरुतादित्यंतृतीयंवायुंतृतीयंसएषप्रा
णस्त्रेधाविहितस्तस्यप्राचीदिक्शिरोसौचासौचेर्मावथास्यप्रतीचीदिक्पुच्छमसौचासौच
सक्थ्यौदक्षिणाचोदीचीचपार्श्वेद्यौःपृष्ठमन्तरिक्षमुदरमियमुरःसएषोप्सुप्रतिष्ठितोयत्रक्वचैति। ३·१

301

तिनदेवप्रतितिष्ठत्येवंविद्वान्॥३॥सोकामयत।द्वितीयोमआत्माजायेतेतिसमनसा
वाचंमिथुनꣳसंभवदशनायांमृत्युस्तद्यद्रेतआसीत्ससंवत्सरोभवन्नहपुराततःसंव
त्सरआसतमेतावन्तंकालमबिभर्यावान्संवत्सरस्तमेतावतःकालस्यपरस्तादसृज
ततंजातमभिव्याददात्सभाणकरोत्सैववागभवत्॥४॥सऐक्षत।यदिवाइमम
भिमꣳस्येकनीयोन्नंकरिष्यइतिसतयावाचातेनात्मनेदꣳसर्वमसृजतयदिदं।
किंचर्चोयजूꣳषिसामानिछन्दाꣳसियज्ञान्प्रजाःपशून्सयद्यदेवासृजततत्तदत्तु
मध्रियतसर्वंवाअत्तीतितददितेरदितित्वꣳसर्वस्यात्ताभवतिसर्वमस्यान्नंभवति

श्रा· यएवमेतदद्विनित्यंवेद॥५॥सोकामयतभूयसायज्ञेनभूयोयजेयेतिसोश्राम्य
त्सतपोतप्यततस्यश्रान्तस्यतप्तस्ययशोवीर्यमुदक्रामत्प्राणावैयशोवीर्यंतत्प्रा।
३.२ णेषूत्क्रान्तेषुशरीरंश्वयितुमध्रियततस्यशरीरएवमनआसीत्॥६॥सोका
302 मयतमेध्यम्मइदंस्यादात्मन्व्यनेनस्यामितिततोश्वःसमभवद्यदश्वत्तन्मे
ध्यमभूदितितदेवाश्वमेधस्याश्वमेधत्वमेषहवाअश्वमेधंवेदयएनमेवंवे
द॥७॥तमनवरुध्यैवामन्यत।तंसंवत्सरस्यपरस्तादात्मनआलभतपशून्देव ३.२
ताभ्यःप्रत्यौहत्तस्मात्सर्वदेवत्यंप्रोक्षितंप्राजापत्यमालभंतएषवाअश्वमेधोयएष।

षतपतिनस्यसंवत्सरश्रात्मायमग्निरर्कोस्येमेलोकाश्रात्मानस्तावेतावर्काश्वमे
धौसोपुनरेकैवदेवताभवतिमृत्युरेवापपुनर्मृत्युंजयतिनैनंमृत्युराप्नोतिमृत्यु
रस्यात्माभवतिसर्वमायुरेत्येतासांदेवतानामेकोभवतियएवंवेद॥८॥अथवं
शः।समानमासांजीवीपुत्रात्सांजीवीपुत्रोमाण्डूकायनेर्म्माण्डूकायनिर्माण्डव्यान्मा
ण्डव्यःकौत्सात्कौत्सोमाहित्थेर्म्माहित्थिर्वामकक्षायणाद्वामकक्षायणोवात्स्याद्वात्स्यः
शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यःकुश्रेःकुश्रिर्यज्ञवचसोराजस्तंबायनाद्यज्ञवचाराजस्तंबायनस्तु
रात्कावषेयात्तुरःकावषेयःप्रजापतेःप्रजापतिर्ब्रह्मणोब्रह्मस्वयंभुब्रह्मणेनमः ९॥

कां३१०

ब्रा· ब्राह्मणम्॥८॥चतुर्थःप्रपाठकः॥समासःकण्डिकासंख्याः॥१·८॥संवत्सरोवैय।
ज्ञःप्रजापतिः।संवत्सरोवैयज्ञःप्रजापतिस्तस्यैतद्द्वारंयदमावास्याचन्द्रमाएवद्वारपि
३·३ धानः॥१॥सयोमावास्यायामग्नीआधत्तेयथाविवृतायांद्वारिद्वारापुरंप्रपद्येतसतत।
303 एवस्वर्गंल्लोकमियादेवंतद्योमावास्यायामाधत्ते॥२॥अथयोनक्षत्रआधत्ते।यथापि।
हितायांद्वार्यद्वारापुरंप्रपित्सेत्सजिह्मःपुरःस्यादेवंतद्योनक्षत्रआधत्तेतस्मान्ननक्षत्र
आदधीत॥३॥यदहर्वैवैषोनपुरस्तान्नपश्चाद्दृशेतदहरुपवसेत्तर्हिह्येषइमंलोक
मागच्छतितस्मिन्निहवसति॥४॥सर्वेदेवावसन्ति।सर्वाणिभूतानिसर्वादेवताःसर्वे ३·३

ऋतवः सर्वे लोमाः सर्वाणि पृष्ठानि सर्वाणि छन्दांसि ॥५॥ सर्वेषु ह वा अस्य देवेषु
सर्वेषु भूतेषु सर्वासु देवतासु सर्वेषु पृष्ठेषु सर्वेषु लोमेषु सर्वेषु पृष्ठेषु सर्वेषु छन्दःसु
स्वग्नी आहितो भवति यो ऽमावास्यायामाधत्ते तस्मादमावास्यायामेवाग्नी आदधीत ॥६॥
यासौ वैशाखस्यामावास्या । न तस्यामादधीत सा रोहिण्या संपद्यते आत्मा वै प्रजा पश
वो रोहिण्यात्मन्नेवैतत्प्रजायां पशुषु प्रतितिष्ठत्यमावास्या वा अग्न्याधेयस्य रूपं तस्मा
दमावास्यायामेवाग्नी आदधीत पौर्णमास्यामन्वारम्भेणामावास्यायां दीक्षेत ॥७॥
ब्राह्मणम् ॥१॥ अग्निर्वा एतद्वृत्तं । यदेनं तन्वते यन्न वै राजानमभिषुण्वन्ति तन्त्र

न्तियत्पशः संज्ञपयन्तिविशासतन्तन्त्रन्त्सलूखमुसलाभ्यांदृषदुपलाभ्यांहविर्यज्ञं
ग्रा॰ घ्नन्ति॥१॥नह्वायज्ञमग्नावेवयोनौरेतोभूतंसिञ्चत्यग्निर्वैयोनिर्यज्ञस्यसंततःप्र
३॰४ जायतेतद्दशतामाहुतीःसंपादयेज्ञाभ्योवषट्क्रियते॥२॥अयमेवयज्ञोयोऽयंपवतेसो
304 यमेकइवैवपवतेसोऽयंपुरुषेन्तःप्रविष्टोदशधाविहितःसपर्वंल्लासैःप्राणोरग्नेर्यो
नेरधिजायतेसैषादशान्नूताविराड्रूपासंपत्सयज्ञः॥३॥अथोअपिनवस्यात्त्वन्नूनांवि
राजंकरोतिप्रजननायन्यूनाद्वाइमाःप्राजाःप्रजायन्तेसैषासंपत्सयज्ञः॥४॥अथोअप्ये
कातिरिक्तास्यात्प्रजापतिमभ्यतिरिच्यतेसैषासंपत्सयज्ञः॥५॥अथोअपिद्वेअति ३॰५

रिक्तेस्यातां। द्वन्द्वंवैमिथुनंप्रजाननम्मिथुनमेवैतत्प्रजननंक्रियतेसैषासंपत्सयज्ञः॥६॥
त्रयोऽपितिस्रोतिरिक्ताःस्युः। इन्द्रमहंमिथुनंप्रजननमथयज्जायतेतत्तृतीयंसैषासं
पत्सयज्ञः॥७॥ किंत्रयोऽपिचतस्रोतिरिक्ताःस्युः। चतुष्टय्यैवैवंवचनस्यत्रयोवाइमेलोका
स्तदिमानेवलोकांस्त्रिभिराप्नोतिप्रजापतिर्वाअनीमांलोकाञ्चतुर्थस्तत्प्रजापतिमे
वचतुर्थमाप्नोतिसैषासंपत्सयज्ञः॥८॥ सयद्द्वाभ्यामूनंतदूनंसोयज्ञोयत्पंचभिरति
रिक्तंतदतिरिक्तंसोयज्ञःसैषैवदशान्यधिसंपद्वैषाविंशत्यामेषासहस्रवान्॥९॥ आ
जिम्वायतेयावन्ति। येदर्शपूर्णमासाभ्यांयजन्तेसवैपंचदशवर्षाणियजेतनेषांपंचद

ब्रा. शानांचवर्षाणांत्रीणि च शतानि षष्टिश्च पौर्णमास्यश्चामावास्याश्च त्रीणि च वै शतानि ष
३.५ ष्टिश्च संवत्सरस्य रात्रयस्तद्रात्रीराप्नोति ॥१॥ अथापराणि पंचदशैव वर्षाणि यज्ञेनेति।
षां पंचदशानां वर्षाणां त्रीणि चैव शतानि षष्टिश्च पौर्णमास्यश्चामावास्यश्च त्रीणि वै वै
305
शतानि षष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तदहान्याप्नोति तद्देव संवत्सरमाप्नोति ॥२॥ मर्त्या ह
वा अग्रे देवा आसुः स यदैव ते संवत्सरमापुरथामृता आसुः सर्वं वै संवत्सरः सर्वं वा अ
त्तय्यमेते। नोहास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोकः ॥३॥ सत्राजितस्त्वतामेको। य एवं वि
द्वांस्त्रिंशतं वर्षाणि यजते तस्मादु त्रिंशतमेव वर्षाणि यजेत यद्युदाक्षायणयज्ञी स्या ३.५

दयो अपि पंचदशैव वर्षाणि यजेतात्र ह्येव सा संपत्संपद्यते द्वे हि पौर्णमास्यौ यजते द्वे

अमावास्ये अत्रो ह्येव स्वल्पसा संपद्भवति ॥२॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ पौर्णमासेनेन्द्राय विमृधे

नु निर्वपति तेन यथेष्टमेवं यजते आमावास्येनेष्ट्वादितये चरुमनु निर्वपति तेन य

थेष्टमेवं यजते ॥१॥ स पौर्णमासेनेष्ट्वेन्द्राय विमृधेनु निर्वपतीन्द्रो वै यज्ञस्य देव

तायैतदग्नीषोमीयं पौर्णमासं हविर्भवति नत्रनेन्द्राय त्वेतिं वनक्रियत पतेनोह

स्यैतन्नेन्द्रं हविर्भवति यतेन नसेन्द्रो यज्ञो यथा हि विमृधे त्वेति सर्वा उ हि मृधो नाष्टाः

पौर्णमासेन हंति ॥४॥ अथ यदामावास्येनेष्ट्वादितये चरुमनु निर्वपत्येष वै सोमो।

राजादेवानामन्नंयच्चन्द्रमाःसयत्रैषएतांरात्रिंनपुरस्तान्नपश्चाद्ददृशेतेनैतदनद्धेव
ब्रा· हविर्भवतितेनाप्रतिष्ठितमिवयद्वैपृथिव्यदितिःसेयमहीसेयंप्रतिष्ठितेतेनोहास्यैत
३·६ दनद्धेवहविर्भवत्येतेनप्रतिष्ठितमेनन्नुतद्यस्मादनुनिर्वपत्यथयस्मान्नानुनिर्वपेत् ॥३॥
सयस्मैपौर्णमासेनेष्ट्वेन्द्रायविमृधेऽनुनिर्वपतिसेन्द्रोमेयज्ञोसदितिसर्वोवैयज्ञइन्द्रस्ये
वसयन्सर्वोयज्ञइन्द्रस्यैवैतेनोहास्यैतत्सेन्द्रं हविर्भवत्येतेनसेन्द्रोयज्ञ ॥४॥ अथयय
सामावास्येन — । विस्पैवहमनुनिर्वपत्यामावास्यं । वाअनुनिर्वाप्यंपौर्णमासेनवा ३·६
इन्द्रोवृत्रमहंस्तस्मापतहृत्रंजघ्नुषेदेवापतद्धविरनुनिरनुनिरवपंस्पदामावास्यंकिम

निर्वाप्येनु निर्वपेदिति न स्मान्नानु निर्वपेत् ॥५॥ स यत्पौर्णमासेने— याम्यद्धविर
नु निर्वपत्यामावास्येनेष्ट्वा याम्यद्धविरनु निर्वपति द्विषंतः हास भ्रातृव्यं प्रत्युद्धय
ते य यः पौर्णमासेनैव पौर्णमासीं यजतेऽमावास्येनामावास्यां स सपत्नो हैवास्या
नुपबाधश्रीर्भवति ॥६॥ पौर्णमासेन वै देवाः । पौर्णमासीं यजमाना अमावास्येना
मावास्यां त्ति प्रपव पाप्मानमपाघ्नत त्ति प्र प्राजायन्त स यो हैवं विद्वान्पौर्णमासेने
व पौर्णमासीं यजतेऽमावास्येनामावास्यां त्ति प्रपव पाप्मानमपहते त्ति प्र प्रजायते
स यद्यनु निर्वपेद्धयादक्षिणान्नादक्षिणं हविः स्यादिति र्शाङ्गु दर्शपूर्णमासयोः से

ब्रा॰ ३.८

वैषादक्षिणार्थंदेवाहार्यश्रुतिन्नत्वनिर्वाप्यस्तस्यायामभ्युदितस्य ।८॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ न

हैके हविषोपवसंति । प्रेवानोदेतेत्यश्वस्त्ववाहैनोऽनिर्ज्ञायवाथोयोपवसत्यथैनमभ्ता

भ्युदेति स यच्च गृहीतं हविरभ्युदियादज्ञातमेव तदेषैव व्रतान्तर्गर्भ्यदुग्धं दधि ।

हविरातंचनन्तत्कुर्वन्ति प्रतिप्रभ्रचनिवत्सांस्तान्पुनरपाकुर्वन्ति ॥ ॥ तान पर्णीहे ।

पर्णशाखयापाकरोति । नत्वथैवाद । अज्ञातमामावास्यं हविरेवमेव तद्यत्त्वव्रत

चर्यावानोहाश्चं सेनं गृहीतं वा हविरभ्युदियाद्दितरथोतर्हि कुर्यादेमानेवतण्ड

लान्स्वफलीकृतान्कृत्वा समयेणीयं सलानमयेदात्रैष्टाकपालम्पुरोडाशं श्रप ३.८

307

यति॥२॥अथयत्स्रवैन्द्रं।हैमंवंदयितदिष्णायवदात्रेयप्रदानींद्रुग्येविसवेशिपिविष्टा।
यैतास्तण्डुलान्कृतेचरुं१२स्मपयतिचरुरुस्मैवसयत्रकावतण्डुलानावपन्ति॥३॥तेयदे
वंभवन्त्ये।षवैसोमोराजादेवानामन्नंयच्चन्द्रमातमेतद्दुपैत्सीन्नमपारात्सीन्नम्मस्स
अग्निर्हातनाददातीन्द्रःप्रदातानाप्रयच्छतिचमस्मादैन्द्राग्नीयत्तंदत्तस्तेनेन्द्राग्निभ्यांदत्ते
नयत्तेनयजतेथयद्धविष्लवेशिपिविष्टायेतियज्ञोवैविष्णुरथयच्छिपिविष्टायेति
यमुपैत्सीन्नमपारात्सीनच्छिपितमिवयज्ञस्यभवतितस्माच्छिपिविष्टायेतितत्रोय
च्छकुयान्नदध्यान्नादत्तिरणं१२हविःस्यादितिसाद्भुरथयेदेवनोदियादथोपवसेत॥४॥

ब्रा
५८

ब्राह्मणम् ॥ अथयामावास्येतिमन्यमानउपवसत्यथैषपश्चाद्ददृशेसहैषादित्यःख ॥ ॥
ध्वासयजमानस्यापेम्यूनभ्यावेत्तनेतदपशव्यंस्यादशायम्भिन्निक्रान्तपतस्माद्गुहे।
तच्छीर्षांवचन्द्रमसादिति ॥१॥ छायामनुपसर्पन्ते। तेनोहैतद्गुपतपदावत्तनेश्रवि
नमित्येतमुहैवैतदावत्तने ॥२॥ शशश्चान्द्रमसइति। चन्द्रमावैसोमोदेवानामन्नं
मेोर्णमास्यामभिषुण्वन्निमापरयन्तेपश्चपयीः प्रविशन्तिपशवोवाअप–पंथीरद
न्नितदेनमेताःरात्रिंपशुभ्यःसन्नयति ॥३॥ सोयामावास्येतिमन्यमानउपवसत्य। थै
षपश्चाद्ददृशेतद्यजमानोयज्ञपथादेवितदाहुःकंथकुर्यादितायरपथाधजेता ३न ५८

यजेता २ इतियजेतहैवनसन्नादपक्रमिणोभवतिश्वश्वपवैषज्पायानुदेतिस।
आमास्यविधेनैवे—ष्टेष्टिमनुनिर्वपतिनदहबैवश्वोवा॥४॥ नस्यैचीणिंहवीꣳषि
भवन्त्याग्नयेपाथिकृतेऽष्टाकपालंपुरोडाशमिन्द्रायवृत्रघ्नएकादशाकपालमग्नयेवै।
श्वानरायद्वादशाकपालंपुरोडाशꣳस्म्॥५॥ सयदग्नयेपथिकृतेनिर्वा।पत्याग्निर्वैप
थःकर्त्तासयस्मादेवादोयजमानोयज्ञपथादितितमेनमग्निःपन्थानमापादयति॥६॥
अथयदिन्द्रायवृत्रघ्नेपाप्मावैवृत्रोयोभूतेर्वारयितागतिषतिकल्याणात्कर्म्मणःसा
धोस्तमेतदिन्द्रेणवृत्रघ्नापाप्मानंवृत्रꣳहन्तितस्मादिन्द्रायवृत्रघ्ने॥७॥ अथयदग्न

८

ग्रा० येवैश्वानरायद्वादशकपालंपुरोडाशंनिर्वपतियत्रवाइन्द्रोवृत्रमहंस्तमग्निनावैश्वान

३.९ रेणसमदहत्तंस्पसर्वंम्पाप्मानंसमदहत्तथापैवैषएतदिन्द्रेणवृत्रंघ्नापाप्मानंवृ

३०९ त्रंहत्वातमग्निनावैश्वानरेणसंदहतितदस्यसर्वंपाप्मानंसंदहतिसयोहैवंविद्वा

नेतयेष्ट्यायजतेनहास्याल्पश्चनपाप्मापरिशिष्यते॥८॥तस्यैसप्तदशसामिधेन्योभ

वन्त्युपांशुदेवतायजतियाःकामयतेतायाज्यानुवाक्याःकरोत्येवमाज्यभागावेवं

संयाज्ये॥९॥तिसृधन्वन्दक्षिणांददाति।धनन्वावैश्वानरंम्याथंतनदेतमेवैतद्वा।

येनेपत्तिस्त्रधन्वन्दक्षिणान्ददाति॥१०॥दण्डन्दक्षिणांददाति।दण्डेनवैयेयवानंराधन्ते ३.९

तदेतमेवैतेनाबाधत यद्दण्डेन्दक्षिणां दद्यात्पैषान्वा दिदिष्टाद्दक्षिणां दद्यात्त्विवासो

मप्यन्मवा३नरादक्षिणस्तासां यत्तं पथेन तां हैषा पशवो पि छिन्नयाप्यन मुक्तष्टोयजे

तैवा ॥२॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ आपो ह वा इदमग्रे सलिलमेवास । ता अकामयन्त कथन्नु

प्रजायेमहीति ता अश्राम्यंस्तास्तपोऽतप्यन्त तासु तपस्तप्यमानासु हिरण्मय

माण्डं संबभूवाजातो ह तर्हि संवत्सर आस तदिदं हिरण्मयमाण्डं यावत्संवत्स

रस्य वेला तावत्पर्यप्लवत ॥१॥ ततः संवत्सरे पुरुषः समभवत्स प्रजापतिस्तस्मा

दु संवत्सरे स्त्री वा गौर्वा वडवा वा विजायते संवत्सरे हि प्रजापतिरजायत स इ

ब्रा॰ दः हिरण्मयमांडंव्यपुरुजन्नाहतर्हिकाचनप्रतिष्ठासतदेनमिदमेवहिरण्मयमा
एंडंयावत्संवत्सरवेलासीत्तावद्विभ्रत्पर्यप्लवत ॥२॥ ससंवत्सरेव्याजिहीर्षत्सभूरिव्याह
३९ रत्सेयंपृथिव्यभवद्भुवइतितदिदमन्तरिक्षमभवत्स्वरितिसासौद्यौरभवत्तस्माउसं
310 वत्सरएवकुमारोव्याजिहीर्षतिसंवत्सरेहिप्रजापतिर्व्याहरत् ॥३॥ सवाएका
क्षरद्व्यक्षराण्येवाप्रथमंवदन्प्रजापतिरवदत्तस्मादेकाक्षरद्व्यक्षराण्येवप्रथमंव
दन्कुमारोवदति ॥४॥ तानिवाएतानि।पंचाक्षराणितान्पं — र्तूनकुरुततइमेपंचर्त्त
वःसएवमिमांल्लोकाञ्जातान्संवत्सरेप्रजापतिरभ्युदतिष्ठत्तस्मात्संवत्सरएवकुमार ३९

अग्निर्वासमितिसंवत्सरेहिप्रजापतिरुदतिषत्॥५॥ससहस्रायुर्जज्ञे।सयथानद्यैपा
रंपरापश्येदेवंस्वस्यायुषःपारंपरा—ख्यौ॥६॥सोर्चञ्छ्राम्यंश्चचारप्रजाकामः
सआत्मन्नेवप्रजातिमधत्तसआस्येनैवदेवानसृजततेदेवादिवमभिपद्यासृज्य
न्ततद्देवानांदेवत्वंयद्दिवमभिपद्यासृज्यंततस्मैससृजानायदिवेवानांदेवत्वंयद
स्मैससृजानायद्दिवेवास॥७॥अथयोयमवा—णः।तेनासुरानसृजततइमा
मेवपृथिवीमभिपद्यासृज्यन्ततस्मैससृजानायतमइवास॥८॥सोवेत्पाप्मानंवाअ
सृक्षियस्मैमेससृजानायतमइवाभूदितितांस्ततएवपाप्मनाविध्यत्तेततएवप

ब्रा॰ राभवंस्तस्मादाहुर्नैतदस्ति यद्देवासुरं यदिदमन्वाख्याने त्वदुद्यत इतिहासे त्वत्ततो
२११ ह्येव तान्प्रजापतिः पाप्मनाविध्यत्त इत एव पराभवन्निति ॥९॥ तस्मादेतदृषिणा
३११ भ्यनूक्तं न त्वं युयुत्से कतमच्चनाहर्न ते मित्रो मघवन्कश्चनास्ति ॥ मायेत्सा ते यानि यु
द्धान्याहुर्नाद्य शत्रुं ननु पुरा युयुत्स इति ॥१०॥ स यदस्मै देवान्त्ससृजानाय । दिवेवा
स तदहरकुरुताथ यदस्मा असुरान्त्ससृजानाय तम इवास तां रात्रिमकुरुत
ते अहोरात्रे ॥११॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । सर्वं वा अत्यसारिषं य इमा देवता असृक्षी ।
ति स सर्वत्सरोऽभवत्सर्वत्सरो ह वै नामैतद्यत्संवत्सर इति स यो हैवमेतत्संवत्सरस्य सर्व ३॥

त्सरत्वंवेदयोहैनंपाप्मामाययान्वरतिनहैनं॰सोभिभवत्यथयमभिचरत्यभिहैवैनंभ।
वतियएवमेतत्संवत्सरस्यसर्वत्सरत्वंवेद॥१२॥सऐक्षतप्रजापति।रिमन्वाआत्मनःप्र
तिमामसृक्षियत्संवत्सरमितितस्मादाहुःप्रजापतिःसंवत्सरइत्यात्मनोह्येतंप्रतिमा
मसृजतयद्वेवचतुरक्षरःसंवत्सरश्चतुरक्षरःप्रजापतिस्तेनोहैवास्यैषप्रतिमा॥१३॥ता
वाएताःप्रजापतेरधिदेवताअसृज्यन्ताग्निरिन्द्रःसोमःपरमेष्ठीप्राजापत्यः॥१४॥ताः
सहस्रायुषोजज्ञिरे।सयथानद्यैपारंपरापश्येदेवं॰स्वस्यायुषःपारंपराचख्युः॥१५॥
ताअर्चन्तःश्राम्यन्तश्चेरुस्ततएतंपरमेष्ठीप्राजापत्योयज्ञमपश्यद्यद्दर्शपूर्णमासौ

प॰ ताभ्यासपजननताभ्यामिक्षाकामयताहमेवेदꣳसर्वꣳस्यामितिसआपोभवदापोवाइदꣳ
ब्रा॰ सर्वंताायन्परमेष्ठास्थानेतिष्ठन्तियोहिह्याभिखनेदपएवभिविंदेत्परमाद्धापतत्स्थाना
३१२ द्दर्षतियद्दिवस्तस्मात्परमेष्ठीनाम॥१६॥सपरमेष्ठीप्रजापतिंपितरमब्रवी।त्कामप्रम्वा
312 अहंयज्ञमदर्शंतेनत्वायाजयानीतितथेतितमयाजयत्सऐक्षाकामयताहमेवेदꣳस
र्वꣳस्यामितिसप्राणोभवत्प्राणोभवाइदꣳसर्वमयंवैप्राणोयोयंपवतेसप्रजापतिस्त
स्यदृष्टिर्यदेववेदेत्याहुर्यानीतियद्इदंकिंचप्राणिसप्रजापतिःसयोहैवमेतांप्रजापतेर्दृ
ष्टिंवेदाविरिवहैवभवति॥१७॥सप्रजापतिरिन्द्रंपुत्रमब्रवी।दनेनत्वाकामप्रेणयज्ञेन ३१२

याजयानियेनमामिदंपरमेष्ठ्ययीयजदितितयेनितमयाजयन्तसइच्छाकामयत।
इमेवेदꣳसर्वꣳस्यामिसवागभवद्वागवाइदꣳसर्वन्तस्मादाहुरिन्द्रोवागिति॥१८॥
सइन्द्रोग्नीषोमौभ्रातरावब्रवी।दनेनवांकामप्रेणपज्ञेनयाजयानियेनमामि
दंपिताप्रजापतिरयीयजदितितयेनिताजयन्ता विस्वाकामयेतामावमेवे।
दꣳसर्वꣳस्यावेतितयोरन्नदएवान्यतरोभवदन्नमन्यतरोन्नादएवाग्निरभव
दन्नꣳसोमोन्नादस्सवाइदꣳसर्वमन्नंच॥१९॥तावाएताःपंचदेवनःएतेनका
मप्रेणयज्ञेनायजन्ततायत्कामाअयजन्तसत्राम्पःकामःसमार्ध्यतयत्कामो

ब्रा॰
२१२
313

हवापनेनयज्ञेनयजतेसोस्मैकामःसमृध्यते॥१॥नइत्थाप्राचींदिशमपश्यं।
स्तांप्राचीमेवाकुर्वतसेयंप्राच्येवदिमाःप्रजाःप्राञ्चःसर्पन्तिप्राचीं२सेतामकुर्व
तोपैनामितःकुर्वीमहीतितामूर्ज्जमकुर्वतेमांखलूर्ज्जंपश्यन्तिसामोयौरभव
त्॥२॥ अथदक्षिणांदिशमपश्यंस्तान्दक्षिणामेवाकुर्वतसेयंदक्षिणैवदि
क्तस्मादुदक्षिणातएवदक्षिणाउपतिष्ठन्तेदक्षिणातोभ्यावाजंतिदक्षिणाः२से
तमकुर्वतोपैनामितःकुर्वीमहीतितंलोकमकुर्वतेमंखलुलोकंपश्येमेतितदि
दमन्तरिक्षमभवदेषवैलोकःसाययाहैवेयप्रतिष्ठाविरास्मिंल्लोकेप्रथिव्येवम २१२

हैवैषाप्रतिष्ठाविरमुष्मिंलोके स्वदमन्नमिच्छं सयदिहमन्नमुष्मिंलोकन्नपश्यन्निति ।
स्मादाहुः परोन्नमसौलोक इति ॥२४॥ अथप्रतीचीन्दि—मपश्यं । तामाशामकुर्व
नतस्मात्प्रत्यङ्ङुर्वीविन्दतएतामेवनेनदिशमेत्याशाः सैतामकुर्वन्तोपैनापितः
कुर्वीमहीतिनां श्रियमकुर्वतेमांखलुश्रियंपश्येमतिसयंपश्यिश्रमभवच्छ्रीर्वा इ
यन्तस्मायोसैमृयिष्ठंविन्दतेसएवश्रेष्ठोभवति॥२५॥ अथोदीचीदिशमपश्यं ।
तामपोकुर्वतोपैनामितःकुर्वीमहीतिनंधर्ममकुर्वतधर्मोवाआपस्तस्माद्यदे
मंलोकमापआगच्छन्तिसर्वमेवेदंयथाधर्मंभवत्यथयदाह्वष्टिर्भवतिबलीयाने

प॰ ब्रा २१४ 314

वनस्पतिर्वलीयानादल्लेश्चर्मो—पः ॥२४॥ ता वा एता एकादश देवताः पंच प्रयाजा।
द्वावाज्यभागौ स्विष्टकृत्त्रयोऽनुयाजाः ॥२५॥ एकादशाहुतय। एताभिर्वा आहुति
भिर्देवा इमांल्लोकानजयन्नेता दिशस्तथो एवैष एताभिराहुतिभिरिमांल्लोकां।
जयत्येता दिशः ॥२६॥ चतस्रो वा अवान्तरदिशः। ता एव चत्वारः पत्नीसंयाजा अवान्त
रदिशो वै देवा एतैर्भिः पत्नीसंयाजैरजयन्नवान्तरदिश उ एवैष एतैर्जयति ॥२७॥
अथेडा अन्नाद्यमेवैतया देवा अजयंस्तथो एवैष एतयान्नाद्यमेव जयत्येषा नु देवत्रा
दर्शपूर्णमासयोः संपत् ॥२८॥ अथाध्यात्मं। पंचेमे पुरुषे प्राणा ऋते चक्षुर्भ्यां त एव २१४

पंचप्रयाजाअनुषीआज्यभागौ ॥ १९ ॥ अयमेवावाङ्गाणः स्विष्टकृत् ।तस्मायन्त
मभ्यर्द्धं श्वेतराम्यआहुतिभ्योजुहोतितस्मात्याणावीनत्संतययत्स्विष्टकृतेस
र्वेषां हविषां समवद्यतितस्माद्यत्किंचेमान्प्राणानाप्वयंतपतमेवतत्सर्वं
समवैति ॥ २० ॥ त्रीणिशिश्नानि ।तपवत्रयोनुयाजाः सयोयंवर्षिष्ठोनुयाजस्त
दिदंवर्षिष्ठमिवशिश्नंतस्मात्रनवानत्प्रजेदिस्याकुस्तथोहास्यैतदन्यद्भव
तीति ॥ २१ ॥ सैवेसकृदवाद्यादेकं सेतस्यपर्वाकं स्यान्यत्रणंस्वैवतिष्वलस्व
तस्मादेनदुष्वतिष्वलिपद्यतेवतस्मात्सकृदवाद्योत ॥ २२ ॥ द्वौबाहूद्वाऊरू ।तप

श्रा॰

३१५ 315

चत्वारःपत्नीसंयाजाःप्रतिष्ठायमेवप्राणउद्यन्नान्नाग्नीज्जुहोतियत्मात्प्रदग्ध्येवत
स्मादयमनवद्रणःप्राणः॥२१॥अस्येवयाज्यानुवाक्या।मासःहविस्तन्मितं
छंदोयद्याज्यानुवाक्यास्तस्मादृतुसमावंतएवास्योनिमेषंतस्मात्कश्यपतस्त्वभवंप
घयद्भूयस्खवचहविर्दक्षिणानिकनीयस्खवचनतस्माद्दुमाःस्मान्मेवमेषंतोमेषंति
माःसानिक्षपतःक्षपयंतिनैनैतेनयज्ञेनयांकामयतेदेवतांतांयजतियस्य
हविर्भवति॥२४॥तावाप्तानऋनपोद्धार्याआहुतयोभवंतिसयद्धैतासामपो
द्धरेद्वयैकमंगःस्रगाणायात्माणांवानिर्हन्यांदेवनस्मात्मेवहवीःषुपचाहि। ३१५

पत्नेपचह्नियन्ते॥२४॥तावापता:।षोडशाकृतयोभवन्तिषोडशकलोवैपुरुषः
पुरुषोयज्ञस्तस्मात्षोडशाकृतयोभवन्ति॥२६॥ब्राह्मणम्॥९॥तद्धाग्रदेव्रतो।
पायनउपनेयदिनाश्नातिपितृदेवत्योभवतियद्युअश्नातिदेवानत्यश्नातीति
तद्वारण्यमश्नीयादितितद्वास्मापयन्ति॥१॥सयदिग्राम्या‾षधीमश्नातिपुरो
डाशस्यमेधमश्नातियद्यारण्य‾षधीरश्नातिबर्हिषोमेधमश्नातियदिवान
स्पत्यमश्नातीध्मस्यमेधमश्नातियदिपयःपिबतिसान्नाय्यस्यवाज्यस्यचमेध
मश्नातियद्यपःपिबतिप्रणीतानांमेधमश्नातियदिनाश्नातिपितृदेवत्योभ

श्रा॰ वति॥३॥तदाहुः।किंमयनमितिस्वयंहैवैनेरात्रीमग्निहोत्रंजुहुयात्स्वयंहुत्वाश्ना
२१६ श्नातितेनापितृदेवत्योभवत्याहुर्निर्वाप्यास्यदैवतामात्मंत्राहुतिंजुहोतितेनो
पत्नेषांमेधानान्नाश्नाति॥२॥एतेहवैरात्री।सर्वारात्रयःसमवयन्तियात्रापूर्व
316 मारणपक्षस्यरात्रयस्ताःसर्वाःपौर्णमास्यांसमवयंतियात्रापक्षीयमाणपक्ष
स्यरात्रयस्ताःसर्वाअमावास्यांसमवयंतिसयोहैवंविद्वान्संमुपवसथेजुहो। १
तिसर्वदाहैवास्यस्वयंहुतंभवति॥४॥ब्राह्मणम्॥७॥देवाश्चवाअसुराश्चो
भयेप्राजापत्याःपस्पृधिरेततोहरोअतिमानेनैवकस्मिन्नुवयंजुहुयामेतिस्वेष्व २१६

वास्येषुजुह्वतश्चेरुस्तेभिमानेनैवपराबभूवुस्तस्मान्नाभिमन्येतपराभवस्यहैत
न्मुखंयदभिमानः॥१॥अथदेवाअन्योन्यस्मिन्नेवजुह्वतश्चेरुस्तेभ्यःप्रजापतिरात्मा
नंप्रददौयज्ञोहैषामासयज्ञोहिदेवानामन्नं॥२॥सदेवेभ्यआत्मानंप्रदायाथैत
मात्मनःप्रतिमामसृजतयद्यज्ञंतस्मादाहुःप्रजापतिर्यज्ञइत्यात्मनोह्येतंप्रतिमाम
सृजत॥३॥सएतेनयज्ञेनदेवेभ्यआत्मानंनिरक्रीणीतसयद्धतमुपैतियथैवतत्प्र
जापतिर्हदेवेभ्यआत्मानंप्रायच्छदेवमेवैषएतद्देवेभ्यआत्मानंप्रयच्छतितस्मादुसं
यतएवैतांरात्रिंविचरिष्येद्यथाहविषाचरेदेवंहविर्ह्येषदेवानांभवति॥४॥अथ

ब्रा० यद्यज्ञन्तनुते। यज्ञेनैवैतद्देवेभ्य आत्मानन्निष्क्रीणीते यथैवतत्प्रजापतिर्न्निरक्री।
णीतैवमथ यद्धविर्न्निर्वपति हविषैवैतद्यज्ञन्निष्क्रीणाति हविरनुवाक्ययानुवाक्या
२९ मवदानेनावदानंयाज्यया याज्यांवषट्कारेण वषट्कारमाहुत्यानस्याहुतिरेवानिष्क्री
317 तामवति॥५॥ सयथायप्रश्रीर्णो —न्त। एवमस्यैषयज्ञोभवत्याहुतिमेवान्वाहार्ये।
णानिष्क्रीणातितद्यदेतद्धीनंयज्ञस्यान्वाहरति तस्मादन्वाहार्यो नामैवमुहास्यैष स
र्व एवयज्ञोनिष्क्रीतो भवत्यिषहवैयजमानस्यामुष्मिंलोक आत्माभवति यद्यज्ञः स २१७
ह सर्वतनूरेवयजमानोमुष्मिंलोके संभवति यएवंविद्वान्निष्क्रीत्यायजते॥६॥ ॥

त्रात्परं ॥ ८ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥ त्रिर्हि वै पुरुषो जायत । एतन्न्वेव मातुश्चाधि पितु

श्चाग्रे जायते ऽथ यं यज्ञ उपनमति स यद्यजते तद्द्वितीयं जायते ऽथ यत्र म्रियते यत्रै

नमग्नावभ्यादधति स यत्ततः संभवति तत्तृतीयं जायते तस्मात्त्रिः पुरुषो जायत

इत्याहुः ॥ १ ॥ तावा एता । एकादश सामिधेनीरन्वाह दश वा इमे पुरुषे प्राणा आत्मै

कादशो यस्मिन्नेते प्राणाः प्रतिष्ठिता एतावान्वै पुरुषस्तदेनं कृत्स्नं जनयत्यथ यद

र्द्धं सामिधेनीभ्यः सा प्रतिष्ठा तदेनं जनयित्वा प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ नव प्रसवस्यैवाहुत

यो । नवेमे पुरुषे प्राणास्तदेनं द्वितीयं जनयत्याश्रावणं प्रत्याश्रावणं साऽप्रति

ब्रा॰ ष्मन्देनज्ञानविन्दामणिष्कामपुष्टायदेवाः स्वैजन्मोपनेनदेवंनत्नीयंजनयतिप
२१८ त्नीसंयाजापवतत्रप्रतिष्ठा ॥३॥ त्रिर्हिवैपुरुषोजायत। एवमेवैनमेतयत्ताविर्जनयति
तासामेकादशानांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमाम् ॥४॥ ताःपंचदशसामिधेन्यो। द्वा
218 वाघारौपंचप्रयाजाइडात्रयोनुयाजाःसूक्तवाकश्चशंयोर्वाकश्चतास्त्रयोदशाहुतयो।
ययदेवादःपत्नीसंयाजेषुसंप्रगृह्णातिसमिष्टयजुश्च ॥५॥ ताःपंचदशाहुतयास्तासां
पंचदशानामाहुतीनामेताअनुवाकाएताःपंचदशसामिधेन्यएतासामनुवाक्या
नामेतायाज्यायएवात्रमंत्रोयोनिगदस्तथाज्यात्रएमेतेनोहास्येनाश्चाहुतयोनुवाका २१८

वत्यो भवन्त्येताभिः सामिधेनीभिरेताभिराहुतिभिरेता अनुवाक्यायाज्यवत्य
श्चाहुतिमत्यश्च भवन्ति ॥६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ गायत्रीमनुवाक्यामन्वाह । त्रिपदा
वै गायत्री त्रय इमे लोका इमानेवैतल्लोकान्देवाः प्रत्यष्ठापयन् ॥१॥ अथ त्रिष्टुभा
यजति । चतुष्पदा वै त्रिष्टु- तुष्पादाः पशवस्तान्पशूनेवैतदेषु लोकेषु प्रतिष्ठि ।
तेषु देवाः प्रत्यष्ठापयन् ॥२॥ अन्ततो वषट्कारो । द्विपाद्वै पुरुषः मेवैनं द्विपादमेषु
पशुषु प्रतिष्ठितेषु देवाः प्रत्यष्ठापयन् ॥३॥ सोयं द्विपात्पुरुषः । पशुषु प्रतिष्ठितः प
वमेवैष एतल्लोकान्प्रतिष्ठापयति ष्ठापय निलोकेषु प्रतिष्ठीते पशुषु प्रतिष्ठाप

श्रा॰ यतिपरउषुप्रतितिष्ठितेनात्माघात्मानंप्रतिष्ठापयत्येवमेषएतस्यः एतुशुषुप्रतितिष्ठि
तेयएवंविद्वान्यजते॥४॥अथयद्वषट्कृतेजुहोत्यपिवैवषट्कारोयएषतपति
३।१९ सोएववषट्कृत्युत्तदेनमुपरिष्टान्स्तन्वोः संस्करोतितदेनमतोजनयतिसएतं
319 मृत्युमतिमुच्यतेयज्ञोवाअस्यात्माभवतियजएवभूत्वैनंमृत्युमतिमुच्यते।
एतेनोहास्यसर्वैयत्तक्रान्तवएतंमृत्युमतिमुक्ताः॥५॥अथयामेतामाहुतिंजु
होत्ये।षाहवाअस्याहुतिरमुष्मिंलोकआत्माभवतिसयदेवंविदस्माल्लोका ३१५
त्प्रैत्यथैनमेषाहुतिरेतस्पृष्ठेसत्याह्वयत्येह्यहंवैतइत्मास्मीतितद्यदाह्वयति
हा

तस्मादाहुर्निर्न्नीम॥६॥ब्रालराणम्॥१॥ब्रह्लवाइदमाग्रमी।त्तदेवानसृज
नतदेवांस्ट—भूलोकेभुव्याहरोमदस्मिन्नेवल्लोकग्ग्निंवायुमन्तरिक्षेदिव्येव।
सूर्यम्॥१॥अथययेनऊर्द्धालोकास्लयाग्रतऊर्द्धादेवतास्लेषुतादेवताव्यारोह
यत्सयथाहैवेमग्राविर्ल्लोकाश्मास्वदेवताएवामुहैवतग्राविर्ल्लोकास्ताश्च
देवतःयेषुतादेवताव्यारोहयत्॥२॥अथब्रह्मैवपरार्द्धमगच्छ।त्तत्परार्द्धंग
त्वैतत्तनकथन्वेमांल्लोकान्प्रत्यवेयामितितद्वाभ्यमेवप्रत्यवैद्रूपेणैवेवनाम्नावस
यस्यकस्यवनामास्तितन्नामयस्योग्रपिनामनास्तियद्वेदरूपेणेदंरूपमित्ति

श्रा तद्रूपमेतावद्वा इदंयावद्रूपंचैवनामच ॥३॥ तेहैतेब्रह्मणोमहतीअभ्वे। सयोहै
२१ तेब्रह्मणोमहतीअभ्वेवेदमहद्धैवाभ्वंभवति ॥४॥ तेहैतेब्रह्मणोमहतीयक्षे। स
योहैतेब्रह्मणोमहतीयक्षेवेदमहद्धैवयक्षंभवतितयोरन्यतरज्ज्यायोरूपमेवयद्ध्या
पिनामरूपमेवतत्सयोहैतयोर्ज्यायोवेदज्यायान्हतस्माद्भवतियस्माज्ज्यायान्बुभूषति
320
॥५॥ मर्त्याहवाऽअग्रेदेवाआसुः। सयदैवतेब्रह्मणापुरथामृताआसुः सयन्मनस
आप्नोतिमनोवैरूपंमनसाहिवेदेदंरूपमितितेनरूपमाप्नोत्यथयद्वाचाप्नो
तिवाग्वैनामवाचाहिनामगृह्णातितेनोनामाप्नोत्येतावद्वाइदंसर्वंयावैनामच २१
रूपंचैव

नो

तत्सर्वमाप्नोतिसर्वमेवाप्नोतियएवंवेद ... सर्वंह्यस्मा इदं भवति य एवं वेदयो लोकः ॥६॥ तद्वाअ

दश्चाग्नेयामिष्टउच्यते। यथातद्धविर्भ्यायज्ञः प्रारोचतनंयथातन्वनतयज्ञंतन्वानान्

षीगाद्वर्वोउपनिषद्धस्तेहस्मासन्निदधातीदंवाअन्परीरिचन्निदमूनमक्रन्निति स।

यदेषायज्ञःसन्तस्थैनातद्दर्शयाञ्चक्रुरिदम्वाअन्परीरिचतेदमूनमकर्न्नेति

॥७॥ सयदतिरेचयांचक्रु। यथागिरिरेवंतदासाथयदूनंचक्रुर्यथाश्वभ्राःश्वद

रायवन्तदास॥८॥ सयत्रसंयोराहानदभिग्दशतियज्ञनमस्पतउपचयज्ञस्याशि

वसंतिष्ठस्वस्विष्टेमेसंतिष्ठस्वेतिसयदतिरेचयन्तितन्नमस्कारेणशमयन्नयथय।

ब्रा॰ ह्ननंकरोत्युपवेनिनेननदन्यूनंभवतियज्ञस्याशिवेसंनिष्टस्वेतियद्वैयज्ञस्यान्यूनातिरि
क्तंनच्छिवंनेननतदुभयꣳशमयतिस्विष्टेमेसंनिष्टस्वेतितस्मादेवमेवाभिमृशेयद्वैयज्ञ
१२१ स्यान्यूनातिरिक्तंनत्स्विष्टंतेनोतदुभयꣳशमयत्येवमुहास्यैतेनयज्ञेनान्यूनातिरिक्तं
321 नैवष्टंभवतियएवंविद्वानेवमभिमृशतितस्मादेवमेवाभिमृशेत्तद्धहतेगंधर्वाश्चाप्सरसः
शप्स्यंयवमान्कषिर्दालवांचानानर्वानु॥ ९॥ ब्राह्मणम्॥ ११॥ एषवैदर्शमा॥यए
पनपत्यहरहर्दैवेषदर्शीथैषएवदर्शायचन्द्रमाददृशश्वस्येषाः॥ १॥ अथोत्तरथा।
ह्वारैषएवदर्शमायचन्द्रमाएतस्यचत्तुदर्शंपौर्णमासीन्याचक्षतेथैषएवदर्शीयएप। २॥

षनपतिदृष्टश्चवसेषः ॥३॥ इयमेव पूर्णमाः पूर्णेव हीयमसावेव द्योर्दर्शो दृष्टश्चव ।
ह्यसौ द्यौः ॥२॥ रात्रिरेव पूर्णमाः पूर्णेव हीयं रात्रिरहरेव दर्शो दृष्टश्चव दमहरेषान्नुदे
वत्रा दर्शपूर्णमासयोर्मीमांसा ॥४॥ अथाध्यात्मम् उदान एव पूर्णमा उदानेन ह्ययं पु
रुषः पूर्यत इव प्राण एव दर्शो दृष्टश्चव ह्ययं प्राणस्तदेनावन्नादश्चान्नप्रदश्च दर्शपूर्ण
मासौ ॥५॥ प्राण एवान्नादः प्राणेन हीदमन्नमद्यत उदान एवान्नप्रदः उदानेन हीदम ।
न्नं प्रदीयते सयो ह वा तावन्नादश्चान्नप्रदं च दर्शपूर्णमासौ वेदान्नादो हैव भवति प्रहास्या
न्नाद्यं दीयते ॥६॥ मन एव पूर्णमाः पूर्णमिव हीदं मनो वागेव दर्शो दृष्टश्चव ही ।

व्रा॰ यंवाकामादेनावध्यात्संभ्रमयत्तंदर्शपूर्णमासौतस्यदुपवसथेव्रतोपायनीयमश्नातितेनैना
३२२ वध्यात्संभ्रमयत्तंदर्शपूर्णमासौप्रीणातियज्ञेनप्रातर्देवौ॥७॥तदाहुःकार्यन्नपूर्णमासाये
तिहविर्गृह्णीतेनंदर्शायेतिहविर्गृह्णीतेनपूर्णमासायानुब्रूहिनदर्शायानु ॰ नपूर्ण
322 मासंयजनदर्शयजेत्यथकेनास्यदर्शपूर्णमासाविष्टौभवतइतिसयन्मनसाश्रावा।
रयतिमनोवैपूर्णमासंयजत्यथयंवाचश्रावारयतिवाग्वैदर्शोस्तेनोदर्शंयजत्येतेनो
हास्यदर्शपूर्णमासाविष्टौभवतः॥८॥तद्धैकेचरुंनिर्वपन्ति।पौर्णमास्याःसरस्वते
मावास्यायाःसरस्वत्याएतन्मन्यमानादर्शपूर्णमासौयजामहइतिवदन्तस्तदुतथाना। ३२२

कुर्यान्मनोवैसरस्वान्वाक्सरस्वतीसयदेवैतावाब्बारावाब्बारयन्तितदेवास्यदर्शपूर्णमा।
साविष्टौभवतस्तस्मादेतौचरुनानिर्वपेत्॥९॥तदाहुः।रागस्त्रीवापएषभवतियोदर्शपू
र्णमासाभीयजतेपौर्णमासेनह्री— वेदामावास्येनय— श्यामावास्येनेष्वावेदपुनःपौ
र्णमासेनयज्ञाश्नुतेसयागस्त्रैवामुंलोकमेतियदामुंलोकमेतिकथमानागस्त्री।
भवतितिसयदेवैताउभायवाबारावाबारयन्तितदेवास्यदर्शपूर्णमासौसंतिष्टेतेस
संस्थितयोरेवदर्शपूर्णमासयोरथामुंलोकमेतितथानागस्त्रीभवति॥ १०॥ ॥
ब्राह्मणम्॥१२॥प्रथमःप्रपाठकःसमाप्तः॥कण्डिकासंख्या॥११९॥अपिहवापत।

ब्रा· र्हिदिवेभ्योश्वमेधमालभन्ते तदाहुः आक्रान्तोश्वमेधस्तीनवत्सन्नूनꣳ सन्तह्यापपप
१२२ वाश्वमेधोयचन्द्रमाः॥१॥तदाहुः।पदेपदेश्वस्यमेधस्याहुतिंजुह्वतीतिसयत्सायं
प्रातरग्निहोत्रंजुहोतिहैसायमाहुतीर्जुह्वतीतिसयत्सायंप्रातरह्नैप्रातस्तास्वन।
323 स्वाहाहुतयस्तत्पाहाप्रथक्त्तदस्यपदेपदएवाहुतिर्हुतीभवति॥२॥तदाहुः।वि
हृन्तेश्वस्येष्टिन्निर्वपन्तीत्येषवैसोमोराजादेवानामन्नंयचन्द्रमाःसयत्रैषएताꣳरा
त्रिन्नपुरस्तान्नपश्चाद्ददृशेतदिमंलोकमागच्छतिसोस्मिंलोकेविवर्त्तते॥३॥सयदा १२२
मावास्येनयजतेविहृन्तएवास्यैतदिष्टिन्निर्वपन्त्यथयत्पौर्णमासेनयजतेश्वमेवैत

दालभन्तेतमालभ्यदेवेभ्यः प्रयच्छति स संवत्सरेवाऽत्तरमश्वमेधमालभन्त एषवैमासः

परिप्लवमानः संवत्सरं करोति तदस्य संवत्सरे संवत्सर एवाश्वमेधआल — भवति

॥४॥ तंवाएत ।म्मासिमास्येवाश्वमेधमालभन्ते स यो हैवंविद्वानग्निहोत्रंचाजुहोतिद

र्शपूर्णमासाभ्यांचयजतेमासिमासिहैवास्याश्वमेधेनेष्टंभवत्येतद्धास्याग्निहोत्रं

चदर्शपूर्णमासौवाश्वमेधमभिसंपद्येते ॥५॥ ब्राह्मणम् ॥ शिरोहवाएतद्यज्ञस्यय।

त्प्रणीताः। सयत्प्रणीताःप्रणयतिशिरएवैतद्यज्ञस्यसंस्करोतिसविद्याच्छिरएवमप

न्नंसंस्क्रियतइति ॥१॥ प्राणएवासेच्यः। प्राणेनहीदंसर्वमिद्धंयत्प्राणभृन्निमिषद्य

ब्रा॰ देजतिसवियादहमेवैषरश्मश्नि॥१॥ अनूकमेवास्यसामिधेन्य। लस्माना— यास्मन्न।
न्वन्निवमेनुमुह्योतिसंनतमिवहीदमनूकंमनएवास्यवाक्काघारौसरस्वांश्चसरस्वती
२.२५ चसवियान्मनश्चैवमेवाक्काघारौसरस्वांश्चसरस्वतीचेति॥२॥ पंचप्रयाजा।इमएवास्यते।
3.24 शीर्षण्याःपंचप्राणामुखमेवास्यप्रथमःप्रयाजोदक्षिणानासिकाद्वितीयःसव्यानासि।
कातृतीयोदक्षिणःकर्णश्चतुर्थःसव्यःकर्णःपंचमोथयच्चतुर्थेप्रयाजेसमानयति।
तस्मादिदंश्रोत्रमन्तरतःसन्तृणंचक्षुषीआज्यभागौसवियाच्चक्षुषीएवमपनावि।
ति॥४॥ अथयआग्नेयःपुरोडाशो।यमेवास्यसदक्षिणोर्द्धोहृदयमेवास्योपांशुयाजः २२५

सयत्तेनोपाꣳशुचरन्तितस्मादिदंगुहेवहृदयम्॥५॥अथयोग्नीषोमीयःपुरोडाशोयमेवा
स्यसउत्तरार्द्धंवासान्नाय्यमन्तराꣳसमेवास्यस्विष्टकृद्धिपंप्राशित्रं॥६॥सयत्प्राशित्र
मवद्यन्ति।यथैवैतत्प्रजापतेराविद्धंनिरकृन्तन्नेवमेवैतस्यैतद्यद्धोष्टितंयद्ग्रथितंयद्रु
एपन्तन्निष्कृन्तन्तिसविद्याद्यथैवतत्प्रजापतेराविद्धंनिरकृन्तन्नेवमेवमस्येदंयद्धेष्टितं
यद्ग्रथितंयद्रुएपन्तन्निष्कृन्तन्तीति॥७॥उदरमेवास्येडा।तद्यथैवादरूडायाꣳसमव
द्यन्त्येवमेवेदंविश्वरूपमन्नमुदरेसमवधीयते॥८॥त्रयोनुयाजा।इमएवास्यतेवाञ्चस्त्रयः
प्राणावहृपवास्यसक्तकृवावश्चशंयोर्वाकस्यचत्वारःपत्नीसंयाजास्तत्सावैप्रतिष्ठाऊरू

शा॰ द्वावष्टीकृत्वोह्येपादेदेवासस्समिष्टयजुः॥९॥नापकविंशतिराहुन्नयो।द्वावाघारौ
पंचप्रयाजाद्वावाज्यभागावाग्नेयःपुरोडाशस्तद्दशाग्नीषोमीयउपांशुयाजोग्नीषोमी
२२५ यःपुरोडाशोग्निःस्विष्टकृदिडात्रयोनुयाजास्सूक्तवाकश्शंयोर्वाकश्चाथयदेवादःपत्नी
325 संयाजेषुसमष्टयस्मात्सामिष्टयजश्च॥१०॥नापकविंशतिराहुन्नयो।द्वादशवैमासाः
संवत्सरस्यपंचर्त्तवःस्त्रयःइमेलोकास्तद्विंशतिरेषएवैकविंशोयएषतपतिसैषाग
तिरेषाप्रतिष्ठातदेतांगतिमेतांप्रतिष्ठंगच्छति॥११॥तद्धैतदारुणिराह।ईमासशोवा २२५
अहममुनादित्येनसलोकोभवमितामहन्दर्शपूर्णमासयोःसंपदंवेदेति॥१२॥तदाहु

रात्मयाजी श्रेया३न्देवयाजी३इत्यात्मयाजीति हब्रूयात्सहवाआत्मयाजीयोवेदेदं।
मेनेनाग ंसंस्क्रियतइदमेनेनाङ्गमुपधीयतइतिसयथाहिस्त्वचोनिर्मुच्यैतैवमस्मा
न्मर्त्याच्छरीरात्पाप्मनोनिर्मुच्यतेसऋङ्मयोयजुर्मयःसाममयआहुतिमयःस्वर्गंलोकम
मभिसंभवति ॥१३॥ अथहसदेवयाजीयोवेद।देवानेवाहमिदंयजेदेवान्सपर्यामीति
सयथाश्रेयसेपापीयान्बलिंहरेद्वैश्योवाराज्ञेबलिंहरेदेवंससहनतावन्तंलो
कंजयतियावन्तमितरः॥१४॥ब्राह्मणम्॥संवत्सरोयज्ञःसयोहवैसंवत्सरोयज्ञइति
वेदानेहैवास्यसंवत्सरस्यपर्वणनवन्यथोयत्किंचसंवत्सरेक्रियतेसर्वंहैवास्यतदा स्तृ

ग्रा· ३२६

326

वत्सरमभिजितंभवति॥१॥ऋतवऋत्विजःश्रायोहवाऋतवऋत्विजइतिवेदान्नैहैवा
सर्तूनामिष्टंभवन्त्यथोयत्किंचर्तुषुक्रियतेसर्वं ँ हैवास्यतदाप्तमवरुद्धमभिजितंभव
ति॥२॥मासाहवी ँ षि।सयोहवमासाहवी ँ षीतिवेदान्नैहैवास्यमासानामिष्टंभव
न्त्यथोयत्किंचमासेषुक्रियतेसर्वं ँ हैवास्यतदाप्तमवरुद्धमभिजितंभवति॥३॥अर्द्ध
मासाहविष्पात्राणि।सयोहवाअर्द्धमासाहविष्पात्राणीतिवेदान्नैहैवास्यार्द्धमासानामि
ष्टंभवन्त्यथोयत्किंचार्द्धमासेषुक्रियतेसर्वं ँ हैवास्यतदाप्तमवरुद्धमभिजितंभवति
॥४॥अहोरात्रेपरिवेष्टौ।सयोहवाअहोरात्रेपरिवेष्टीइतिवेदान्तेहैवास्याहोरात्रयोरिष्टं

भवन्त्यथोयद्यात्किंचहोरात्रायोः क्रियते सर्व्वं हैवास्यतदाप्तमवरुद्धमभिजितंभव।
ति॥५॥इयमेवप्रथमोसामिधेन्य।ग्निर्द्वितीयावायुस्तृतीयान्तरिक्षञ्चतुर्थीद्यौःपञ्चम्यादित्यः
षचन्द्रमाः सप्तमीसनोष्टमीवाङ्नवमीनपोदशमीब्रह्मैकादश्येपताहिवाइदं सर्व्वं
समिन्धतएताभिरिदं सर्व्वं समिद्धंतस्मात्सामिधेन्योनाम॥६॥सयेत्रिः प्रथमा
मन्वाह।सयत्प्रथममन्वाहप्राचीन्तेनदिशंजयन्तियत्तृतीयमूर्द्ध्वामेवतेनदिशं।
जयन्ति॥७॥त्रिर्द्वितीयमामन्वाह।सयत्प्रथममन्वाहप्रती— न्तेनदिशंजयन्तिय
द्वितीयमुदीचीन्तेनदिशंजयन्तियत्तृतीयमिमामेवतेनप्रतिष्ठांजयन्त्येवस्तुहा।

ब्रा·
मिथिमांलोकांजयत्येतादिशाः॥८॥ऋतमेवपर्वयाबावः।सत्यमृतन्तरोवहवाऋतसत्येर
२२७ द्वेयोयत्किंचर्त्नसम्माभ्यांजम्पः॥सर्वः॥हैवतज्जयति॥९॥त्विषिरेवप्रथमःप्रयाजो॥
पचितिर्द्वितीयोयशस्तृतीयोब्रह्मवर्चसंचतुर्थीन्नाद्यंपंचमः॥१०॥सप्रथमंप्रयाजमनु
मंत्रयेत।त्विषिमान्भूयासमित्यपचितिमान्भूयासमितिद्वितीयंयशस्वीभूयासमितितृ
तीयंब्रह्मवर्चसीभूयासमितिचतुर्थमन्नादोभूयासमितिपंचमंत्विषिमान्हवाअपचिति
मान्यशस्वीब्रह्मवर्चस्यन्नादोभवतियएवमेतद्वेद॥११॥एतद्धस्मवैतद्विद्वानाहाश्वेतके २२७
तुरारुणेयःकः॥स्विदेवापरीषमहानागमिवाभिसः॥सारंदिष्टन्तितारोयएमेतत्प्रयाजा

नंयशोवेदितेति ॥१२॥ भूतमेवर्षे आज्यभागो भविष्यदुत्तरो वह वै भूतंच भविष्यच्च रं
धेयोयत्किंचभूतेनचभविष्यताचजय्यं सर्वं हैवतज्जयति ॥१३॥ ब्रह्माग्नेयः पुरोडा
शः । सयोहवैब्रह्माग्नेयः पुरोडाशइतिवेदावहब्रह्मरंधेयोयत्किंचब्रह्मणाजय्यं
सर्वं हैवतज्जयति ॥१४॥ क्षत्रमुपांशुयाजः । सयोहवैक्षत्रमुपांशुयाजइतिवेद ।
वहक्षत्रं रंधेयोयत्किंचक्षत्रेणाजय्यं सर्वं हैवतज्जयतितद्यदुपांशुयाजंकुर्वन्त्ये
केनैकेनतस्माद्ब्रह्मोपांशुवक्षत्रंयाचक्षते ॥१५॥ विडुत्तरः पुरोडाशइतिवेदावहविश
ं रंधेयोयत्किंचविशाजय्यं सर्वं हैवतज्जयतितद्यदाग्नेयस्य पुरोडाशउपांशुया

ब्रा॰ जटस्यस्वर्ग्गोभवनस्तस्मादुभेब्रह्मचत्त्रंविविशुरितिस्थिते ॥१६॥ राष्ट्रं साम्राज्यं ।सयोह ।
३२८ वैराष्ट्रं साम्राज्यमितिवेदावहराष्ट्रं रुंधेयोयत्किंचराष्ट्रेऽभ्यस्यं सर्वं हैवनज्जयतित
यन्मन्त्रयंत्येकैनैकेनतस्माद्राष्ट्रं संचैतिविच ॥१७॥ तपःस्विष्टकृत् ।सयोहवैतपःस्विष्टकृ
328 दितिवेदावहतपोरुंधेयोयत्किंचनतपसाजय्यं हैवनज्जयति ॥१८॥ लोकःप्राशित्रं ।सयो ।
हवैलोकःप्राशित्रमितिवेदावहलोकं रुंधेयोयत्किंचलोकेनजय्यं सर्वं हैवनज्जय
तिनोहलवेनकालोकाद्व्ययतेलेचेनहवाअमुष्मिंल्लोकेलोकाद्व्ययन्तेयएवंवेदनह ।
बहुचनपापंकृत्वालोकाद्व्ययते ॥१९॥ स्नइडा ।सयोहवैस्नइडेतिवेदावहस्नाड्रां रुं ३२८

धेयोयत्किंचसङ्घयाजप्पंᳲसर्वᳲंहैवदमन्जायन्ति॥२॥अशनिर्वैवप्रथमोनुयाजो।ह्रा
दुनिर्द्धितीयउल्कुषीत्तृतीयः॥२१॥सप्रथममनुयाजमनुमंत्रयेत।शान्यमंजहीतियंद्वि
ष्मान्द्राडुन्यमजहीतिद्वितीयमुल्कुष्यमंजहीतितृतीयंᳲम्॥२२॥सयएषद्विषंभ्रिय।
ते।शनिर्हतमनुयाजोहन्त्वथयोविसृत्वइवह्रादुनिर्हतमनुयाजोहन्त्व-योभ्रुष्टमिध्व
इवोल्कषीहतमनुयाजोहन्ति॥२३॥सैषायज्ञमेनि।रेतयावैमेन्यादेवाअसुरान्पराभा
वयांचक्रुस्तथोएवैवम्विद्यजमानःपाप्मानंद्विषन्तंभ्रातृव्यंपराभावतियन्ति॥२४॥स
यदनुयाजान्नोयज्ञःस्या।दशान्तमानःस्याद्रुदुन्यन्तउल्कुष्यन्तस्तस्माद्देवानांयज्ञइडा।

ब्रा॰ लोवैवशयुन्तोवा॥२५॥ प्रयाजैर्वैदेवाःस्वर्गंलोकमायंस्तानसुराअन्वाजिगांसंस्ता

२२९ नन्वयाजैः पर्यौहंस्तद्यदनुयाजा अपनेपाप्मानमेवतद्विषन्तंभ्रातृव्यंयजमानंप्र

त्यूहति॥२६॥ प्राणावैप्रयाजा। अपानाअनुयाजास्तस्मात्प्रयाजाःप्रांचोहूयन्तेनद्धि

329 प्राणस्यरूपंप्रत्यंचोनुयाजास्तदपानस्यरूपमेतान्याहवैदर्शपूर्णमासयोरुपसदोयदनु

याजास्तस्मात्तउपस — पेराप्रत्यंचोहूयन्ते॥२७॥ संस्थासूक्तवाकः। सयोहवैसं

स्थासूक्तवाकइतिवेदावहसंस्थाःसंधेयोयत्किंचसंस्थाराजयःसर्वंहैवतज्ज २२९

यतिगच्छतिवयसःसंस्थाम्॥२८॥ प्रतिष्ठासंयोर्वाकः। सयोहवैप्रतिष्ठासंयोर्वाकइ

निवेदावह प्रतिष्ठाः त्वं धेथो यत्किंच प्रतिष्ठया जय्यं सर्वं हैवतज्जयति गच्छति
प्रतिष्ठाम् ॥२९॥ ते देवा पत्नीः संयाजयन्त्याम्यौ हन्त मिथुनमेवैतदुपरिष्टाद्दध
न प्रजात्यै तेन यत्पत्नीः संयाजाऽऽज्यनेमिथुनमेवैतदुपरिष्टाद्दत्ते प्रजात्यै देवानां ह
वै मिथुनेनह प्रजायते य एवमेतद्वेद ॥२॥ अन्नं समिष्टयजुः । सयोहवा अन्नं
समिष्टयजुरिति वेदावहान्नं त्वं धेथो यत्किंचान्नेन जय्यं सर्वं हैवतज्जयति ॥३॥
संवत्सरो यजमानास्तस्यर्तवो याजयन्ति वसन्त आग्नीध्रस्तस्माद्वसन्ते दावाः स्वरंति न
ह्यग्निरूपं ग्रीष्मोऽध्वर्युस्तप्त इव वै ग्रीष्मस्तप्तमिवाध्वर्युर्निष्क्रामति वर्षा उद्गाता ।

ब्रा॰ स्माद्यदामवल्लवद्धर्षन्तिसाम्नश्लोपद्धिः क्रियतेशाद्धस्रातस्माद्यदास्तसंपच्यतेब्रह्मा।
२२॰ एवत्यःप्रजाश्न्याहुर्हैमन्वोहोनातस्माद्यमंन्वषद्धृताःपशवःसीदन्त्येतोहवाएनंदेवता
याजयन्तिस्त्यय्येनमेषावीरांयाजयेसुरेताप्ववदनामनसाध्यायदेताहैवैनन्देवता।
याजयन्ति॥३१॥अथहैषैवतुला।यद्दक्षिणोवेद्यंतःसयत्साधुकरोतितदन्तर्वेद्यथ
यदसाधुबैवन हिर्वेदितस्माद्दक्षिणांवेद्यन्तमधिस्पृश्येवासीनतुलायांहवाअमु
ष्मिंलोकआदधतियतरद्यंस्यतियदिसाधुवासाधुवेत्यथयएवंवेदास्मिन्हैवलो
केतुलामारोहत्यमुष्मिंलोकेतुलाधानंमुच्यतेसाधुकृत्याहैवास्ययच्छतिनपापकृ २२॰

३३०

त्या ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ अर्द्धप्रपाठकः । अध्यायः ॥ ३ ॥ वाग्वा एतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री ।
मन एव वत्सस्तदिदं मनश्च वाक्च समानमेव सन्नानेव तस्मात्समान्या रज्ज्वा वत्सं च मा
तरं चाभिदधति तेज एव श्रद्धा सत्यमाज्यं ॥ १ ॥ तद्धैतज्जनको वैदेहः । याज्ञवल्क्यं पप्र
च्छ वेत्थाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्या३ इति वेद सम्राडिति किमिति पय एवेति ॥ २ ॥ यत्प
यो न स्यात्केन जुहुया३ इति व्रीहियवाभ्यामिति यद्व्रीहियवौ न स्यातां केन जुहुया३ इति
या अन्या ऽऽषधय इति यदन्या ऽऽषधयो न स्युः केन जुहुया३ इति या आरण्या ऽऽषधय
इति यदारण्या ऽऽषधयो न स्युः केन जुहुया३ इति वानस्पत्येनेति यद्वानस्पत्यं न स्यात्केन

ब्रा· जुहुयाऽइत्यद्भिरितियदापोनस्युःकेनजुहुयाऽइति॥३॥सहोवाचनवाऽइहतर्हिकिंचनासी
२३। दथैतदहूयतैवसत्यंश्रद्धायामितिवेत्थाग्निहोत्रंयाज्ञवल्क्यधेनुशतंददामीतिहोवा
च॥४॥तदप्येतेश्लोकाः॥किंस्विद्विद्वान्प्रवसत्यग्निहोत्रीगृहेभ्यः॥कथंस्विदस्यकाव्यं
कथंसन्ततोअग्निभिरितिकथंस्विदस्यानपप्रोषितंभवतीत्येवैतदह॥५॥योजवि
ष्ठोभुवनेषु॥सविद्वान्प्रवसंविदे॥तथातदस्यकाव्यंतथासन्ततोअग्निभिरितिमन
एवैतदाहमनसैवास्यानपप्रोषितंभवतीति॥६॥यत्सद्दूरंपरेयात्॥अथतत्रप्रमाद्यति
कस्मिन्नस्यहुताहुतिर्गृहेयामस्यजुह्वतीत्ययत्सद्दूरंपरेयादथतत्रप्रमाद्यतिकस्मि २३।

त्रस्यसाङ्गनिर्ऋताभवतीत्येवैतदाह॥७॥योजागारभुवनेषु।विश्वाजातानियोचि
भेंःतस्मिन्सास्यङ्गताङ्गनिर्दहेयामस्यजुह्वतीतिप्राणमेवैतदाहतस्मादाङ्गःप्रा।
णप्वाग्निहोत्रमिति॥८॥ ब्राह्मणम्॥४॥योहवाअग्निहोत्रोपगमिथुनानिवेद
मिथुनेनहमिथुनेनहप्रजापतेसर्वाभिःप्रजातितिर्यजमानस्यपत्नीचतदेकंमि
थुनंतस्मादस्यपत्न्यावदग्निहोत्रंस्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीतिवत्सस्याग्निहोत्रीव
तदेकंमिथुनंतस्मादस्यपुंवत्साग्निहोत्रीस्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीतिस्थालीचां
गारोश्चतदेकंमिथुनंस्रुक्चस्रुवश्चतदेकंमिथुनमाहवनीयश्चसमिच्चतदेकम्मि।

ब्रा॰ थुनमाहुर्वैनीषस्यस्वाहाकारस्यतदेकंमिथुनमेतानिह्वाअग्निहोत्रेषण्मिथुनानि
२ ३२ तानियएवंवेदमिथुनेनमिथुनेनह्प्रजायतेसर्वाभिःप्रजातिभिः॥१॥ब्राह्मणम्॥
ब्रह्मवैम्रत्यवेप्रजाःप्रायच्छ।त्तस्मैब्रह्मचारिणमेवनप्रायच्छत्सोब्रवीदस्तुमस्यमप्ये
तस्मिन्भागइतियामेवरात्रिंसमिधन्नाहरातांइतितस्माद्यांरात्रिंब्रह्मचारीसमिध
न्नाहरत्यायुषएवतामवदायव–तितस्माद्ब्रह्मचारीसमिधमाहरेन्नेदायुषोवदायव
सानीति॥२॥दीर्घसत्रंवाएषउपैति।योब्रह्मचर्यमुपैतिसयामुपयन्समिधमादधाति
साप्रायणीयायांरात्रिःसःस्नास्यन्त्सोदयनीयाथयाअन्तरेणसत्र्याएवास्तानाब्राह्मणोब्रह्मच २ ३२

र्यमुपयन्॥२॥चतुर्द्धाभूतानिब्रह्मविशत्य।अग्निंपदामृत्युंपदाचार्यंपदात्मन्येवास्यचतु
र्थपादःपरिशिष्यते॥३॥सयदग्नयेसमिधमाहरति।यएवास्याग्नौपादस्तमेवतेनप
परिक्रीणातितंसंस्कृत्यात्मंधत्तेसएनमाविशति॥४॥अथयदात्मानंदरिद्रीकृ।
त्यैवा।ह्रीर्भूत्वाभिक्षतेयएवास्यमृत्यौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितंसंस्कृत्या
त्मंधत्तेसएनमाविशति॥५॥अथयदाचार्यवचःसंकरोति।यदाचार्यायकर्म्मकरो
तियएवास्याचार्येपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितंसंस्कृत्यात्मंधत्तेसएनमावि।
शति॥६॥नहवैस्नात्वाभिक्षेत।अपहवैस्नात्वाभिक्षांजयत्यपज्ञातीनामशनायाम

ब्रा॰ पपित्रणाःसएवंविद्वान्यस्मान्नूपवमूर्यिष्टःब्लाद्वैतनांभित्तेतेन्याक्रुसल्लोकामि
२२२ तिसयघन्नांभित्तिनव्यांन्नविन्देदपिस्वामेवाचार्यजायांभित्तेनाथोस्वाम्मानर।
त्वेनःसमभ्यमित्तिनानीयान्नमेवंविद्वाःसमेवच्चरन्तःसर्वेवेदाआविशन्ति
333 यथाहवाअग्निःसमिद्धोरोचतएवःहैवसस्नात्वारोचतेयएवंविद्वान्ब्रह्मचर्य।
च्चरति॥७॥ब्राह्मणम्॥६॥अध्यायः॥उद्दालकोहारुदीच्यान्वृतोधावयांचकारत
स्यनिष्कउपाहितआसैनद्वस्सवैनत्सर्वेषांवृतानांधावयतामेकधनमुपाहितंभव। २२२
त्सुपवल्हायमिभ्यतान्मान्होदीच्यांनांब्रह्मणान्नीर्विवेदा॥१॥कोऽरुपांचालोवाअयं

ब्रास्माब्रह्मपुत्रो। यद्धैनोयमर्हन्नपर्यादद्दीत हन्तैनं ब्रास्मोद्यमाह्वयामहा इति केन।
वीर्येणेति स्वैदायनेनेति शौनको ह स्वैदायन आस ॥२॥ ते हाचुः। स्वैदायन त्वया वी।
र्येणमं प्रति संयतामहा इति स होवाचापात्रखलु रमता हन्त्वेनं वदामीति तं ह।
भिप्रपेदे तं हाभिप्रपन्नमभ्युवाद स्वैदायना ३ इति हो ३ गौतमस्य पुत्रेतीतरः प्र
ति शुश्राव तं ह न तपव प्रष्टुं दद्रे ॥३॥ स वै गौतमस्य पुत्र ब्रह्मतो जनं धावये। यो दर्श
पूर्णमासयोरष्टौ पुरस्तादाज्यभागान्विधात्यैवमध्यतो हविर्भागान्प्राजापत्यान।
ष्टा उपरिष्टादाज्यंभागान् ॥४॥ स वै गौतमस्य पुत्र ब्रह्मतो जनं धावये। यस्तद्दर्शपूर्णमा

ब्रा॰ सयोर्विद्याद्यस्मादिमाःप्रजाअदन्नकाजायन्तेयस्मादासांजायन्तेयस्मादासांप्रभिद्य
न्तेयस्मादासांसमनिष्टन्तेयस्मादासांपुनरन्नमेवयस्मिन्सर्वएवप्रभिद्यन्तेयस्मादय
२२८ रएवाग्रेजायन्तेयोत्तरेयस्मादणीयांसएवाधरेप्रथीयांसउत्तरेयस्माद्ंष्ट्रावर्षी
334 यांसोयस्मात्समाएवजंभ्याः॥५॥सवैगोतमस्यपुत्रवतोजनंधावये।यस्तद्दर्शप्र
णमासयोर्विद्यायस्मादिमाःप्रजालोमशाजायन्तेयस्मादासांपुनरिवश्मश्रूण्येपो
पपक्ष्याणिदुर्मरिणानिजायन्तेयस्माच्छीर्षण्येवाग्रेपलितोभवत्युथपुनरन्नमेवय
स्मिन्सर्वएवपलितोभवति॥६॥सवैगौतमस्यपुत्रस्थ्नोजनंधावये।यस्तदर्शप्रणमा २२८

सयोर्द्वियायस्यांकुमारस्यरेतःसिक्तंनसंभवतियस्मादस्यमध्यमेवयसिसंभवतियस्माद
स्यपुनरन्त्येमेवयस्मिन्नसंभवति॥७॥योगायत्रींहरिणीःज्योतिष्मतींयजमानंस्वर्गं।
ल्लोकमभिवहन्तीम्विद्यादितितस्मैहनिष्कंप्रददावन्तवानःस्वैदायनास्तिह्वर्णवा
वस्त्ववर्णविदेहदनीतितंहोपगुस्यन्निष्क्रामन्तंहपप्रच्छःकिमिवैषगोतमस्य
पुत्रोभूदिति॥८॥सहोवाच।यथाब्रह्मणाब्रह्मणस्पुत्रोमूर्द्धास्यविपतेद्यएनमुपवल्हेतेति
तेहंतन्नपववित्रेष्ठस्लंहनंतमेवसमित्पाणिःप्रतिचक्रमउपत्वायानीतिनीतिकिम
ध्येष्यमाणाइतियानेवमाप्रश्नानप्राक्षीस्तानेवमेविब्रूहीतिसहोवाचानुपेतायैवत

श्रा°
३३५

पनात्मन्वाणीति॥ ९॥ तस्मा उ हैतदुवाच। द्वावाघारौ पंच प्रयाजा आग्नेय आज्यभागो
ष्टम एतेष्टौ पुरस्तादाज्यभागाः सौम्य आज्यभागो हविर्भागाणां प्रथमो हविरेर्हि सो।
मआग्नेयः पुरोडाशो ग्नि। षोमीय उपांशुयाजो ग्नीषोमीयः पुरोडाशो ग्निः स्विष्टकृदे
ते पंच मध्यतो हविर्भागाः॥ १०॥ प्राशित्रं चेडा च। यच्चाग्नीध्र आदधाति ब्रह्मभागो यज
मानभागोन्वाहार्य एते षड्प्राजापत्यास्त्रयोनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टय
जुरष्टम एतेष्टा उपरिष्टादाज्यभागाः॥ ११॥ अथ यदपुरोनुवाक्यकाः प्रयाजा भवन्ति। त
स्मादिमाः प्रजा अदन्तका जायन्तेथ यत्पुरोनुवाक्यवन्ति हवींषि भवन्ति तस्मादासां ३३५

प्रविशंयन्तेयथयत्पुरोनुवाक्यवन्तः पत्नीसंयाजाभवंतितस्मादासाः संनिष्टंतेयथय।
दपुरोनुवाक्याकः संमिष्टयजुर्भवतितस्मादासांपुनस्तमेवयस्मिंसर्द्धेपवस्रभिद्य।
न्ते॥१४॥शान्तंअथयदनुवाक्यामनूच्य।याज्यययायजन्तितस्मादधरएवाग्रेजायन्तेयथो
त्तरेथयद्गायत्रीमनूच्यत्रिष्टुभायजन्तितस्मादगणीयाः संपवाधरेग्रथीयाः संउ
त्तरेथयन्याचावाबारावाद्यारयन्तितस्मादः संष्टावर्षीयाः सोथयत्सछन्दसावेवसं
याज्येभवतस्तस्मात्समाप्रवजंभ्याः॥१५॥अथयद्धूहिंसत्रणाति।तस्मादिमाःप्रजालो
मशाजायन्तेयथयत्पनरिवप्रस्तरः संस्तरणातितस्मादासांपुनरिवश्मश्रूरेण्यापप

श्रा॰

२२६ त्वागृह्णीडमीरिणाश्चिजायन्तेथयन्केवलमेवाग्रेप्रहरन्तितस्माच्छीर्षण्येवाग्रेपलितोभवत्यथय
त्सर्वमेवबर्हिरनुप्रहरन्तितस्मात्पुनरुत्तमेवयसिसर्वएवपलितोभवति॥१४॥अथयदाज्यह
विषःप्रयाजाभवन्तितस्मात्कुमारस्यरेतःसिक्तंनसंभवत्युदकमिवैवभवत्युदकमिवाह्या
336 ज्यमथयन्मध्येयज्ञस्यदध्नापुरोडाशेनेतिचरन्तितस्मादस्यमध्यमेवयसिसंभवतिद्रप्सी
वैवभवतिद्रप्सीवहिरेतोथयदाज्यहविषएवानुयाजाभवंतितस्मादस्यपुनरुत्तमेवयसि
नसंभवत्युदकमिवैवभवत्युदकमिवह्याज्यं॥१५॥वेदिरेवगायत्रीतस्यैयेष्टौपुरस्तादाज्य २२६
भागाःसदक्षिणःपक्षोयेष्टाउपरिष्टादाज्यभागाःसउत्तरःपक्षःसैषागायत्रीहरिणीज्योति

ष्यत्तायजमानं स्वर्गंलोकमभिवहन्तिय एवमेतद्वेद॥ ८॥ ॥ब्राह्मणम्॥ ७॥ अथातः
स्रुचोरादानस्य। तद्धैतदेके कुशलामन्यमाना दक्षिणेनैव जुह्वमाददते सव्येनोपभृतं।
न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रतिन्वा अयमध्वर्युर्यजमानस्य द्विषन्तं भ्रातृव्यमकार्-
सुयामिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात्॥ १॥ स यमेव कुर्यात्। उभाभ्यामेव पाणिभ्यां जु-
हुं परिगृह्योपभृत्यधिनिदध्यात्स नोपमीमांसा स्त्रिततन्प शवमायुष्मन्ते अस ंशि
ज्ञयन्नाददीतनेयत्स ंशिजपेदयो गच्छेमो यजमानमृच्छे तस्मादसंशिञ्जयन्नाददी
त॥ २॥ अथ्यानोतिक्रमणस्यवज्रेणाह वा अन्नाध्वर्युर्यजमानस्य पप्मन्विधमाति वज्रेण

श्रा·

२३७ हॅस्माग्नयउपसमूह्णेयेषहवाग्रर्ध्यर्युर्बध्न्जेणयजमानस्यपश्नून्विधमन्तियग्नाम्सव।
यिष्यन्दक्षिणेनानिक्रामन्तिसव्येनास्माव्याघहस्मापषउपसमूहन्तियग्नास्नावयिष्य
न्सव्येनानिक्रामन्तिदक्षिणेनास्मावेषह्वास्माउपसमूहन्ति॥२॥अथातोधारणस्य।त
द्वैतदेकेकुशलामन्यमानाःस्रग्दस्रबाहूस्तवैघारयन्तिननथाकुर्याद्योहैनंतत्रब्रूया
च्छ्लैन्वाअयमध्वर्युर्माह्रअक्रन्तमूलमाहुर्भविष्यतीतिश्चरोहन्तयेवस्यादथहैषम
ध्यमःप्राणास्तस्माद्दुतमुपन्यञ्चमेवैवधारयेत्॥४॥अथानप्रासावणस्य।षट्‌वाग्रा।
३२ स्नावितानिन्यक्षिःर्यगर्ह्नैक्रपणांमहिःप्रमनःश्रि॥५॥पतञ्जन्नेनप।म्पोयमृद्धेरदाय २३७

शनैर्न्निदधातिसयमिच्छेत्पापीयान्स्यादितितस्योष्मैरादायशनैर्न्निदध्यात्तेनसपापीया
न्भवति॥६॥अथहैनन्निर्यं।ग्योयंयावत्तेवादत्तेतावन्तानिदधातिसयमिच्छेच्छ्रेयान्स्या
न्नपार्यायानितितस्ययावत्तेवाददीततावन्तानिदध्यात्तेनसनैवश्रेयान्नपापीयान्भवति
॥७॥अथहैनद्दृढं।योयंःशनैरादायोष्मैर्न्निदधातिसयमिच्छेच्छ्रेयान्स्यादितितस्यश
नैरादायोष्मैर्न्निदध्यात्तेनसश्रेयान्भवति॥८॥अथहैनत्क्षपणं।योयमणुदीर्घमस्वर
माश्वावयतियोहैनन्तत्रब्रूयात्क्षपणेनायमध्वर्युर्यजमानमकद्विषतोभ्रातृव्यस्यो
पावसायिनमितीश्वरोहतथैवस्यात्॥९॥अथहैनद्बहिःश्रि।योपमवादायोधाउ

ब्रा· वैस्वरमाश्रावयन्निसीर्वैस्वरोमाह्वानयन्वनाक्ष्रियंधनैशानामकोभवति॥२०॥अथयद्दे।
नदन्तःश्रि।योयःसंधायोष्ठाउच्चैःस्वनैरवदाश्रावयन्निर्सीर्वैस्वरोन्नरतपवतक्ष्रियंध
२२८ नैन्नादोभवति॥२१॥सवैमन्द्रमिवोरसि।परास्तम्योभयनोबार्हतम्वैरतोनिदध्यान्तस
338 नोपमीमांसास्तिनत्पशव्यमायष्यं॥२२॥अथातोहोमस्य।तद्दैनदेकेकुशलामन्यमा
ना।प्राचीं स्रुचमनुपावहत्यपकृत्वापर्याहृत्योपसत्यधिनिदधतिनतथाकुर्याद्यीहेनन्त्र
स्रूयादनुयुवन्वाअयमध्वर्युर्यजमानमकह्विषनोभ्रात्व्यस्यान्ववसायिनमितिघ्वरो २२८
हनत्थेवस्यात्॥२३॥पारस्वनउहेके।स्रुचमनुपावहत्यपकृत्वापर्याहृत्योपसत्यधिनिदध

सं
तिनतथाकुर्याद्योहैनमत्रब्रूयादतीत्यैनमन्वाअयमध्वर्युराहुतीःप्रारौत्सीर्वाअरिष्यन्ते
ध्रुवणिर्वाभविष्यतीतीश्वरोहतथैवस्यात्॥५॥स्त्यमेवकुर्यात्प्राचीमेवहुचमपावहृत्य
जुहुयात्तेनैवाधिहृत्योपमश्यत्यधिनिदध्यात्तस्मनोपमीमांसास्तितन्यशाबमायुष्यं॥२९॥प्रद
ग्ध्याहुतिर्हवाअस्याध्वर्यु॥राहुतीर्हीनःसंतर्प्पयत्येषवैप्रदाग्ध्याहुतिरध्वर्युर्योयमाज्यंहु
त्वावदानानिजुहोत्येतर्हवैनदहश्यमानावागमुवादप्रदग्ध्याहुतिर्वाअयमध्वर्युरित्य।
थहैनाएषसंतर्प्पयतियोयमाज्यंहुत्वावदानानिजुहोत्यथयुनरत्नतआज्यनाभिजुहो
त्येषहैनाःसंतर्प्पयतितास्ताःसंतृप्तानांदेवाहिरण्मयीश्चमसाम्रस्यन्ते॥२६॥ तदुहो

प.कां. वाचयाज्ञवल्क्योयद्धा उपस्तीर्यविदायाभिचारयन्तिनदेवैनाःसंनर्पयन्तिनासाः संन्त्मा

ब्रा. नांदेवाहिरण्मयांस्वमसान्सूदयन्तेयस्तूणगृहपतीनाः हवैशोल्वायनोध्वर्युरास॥ ६

२३९ सहोवाच।दमहेदः सत्रंक्रयाप पवल्याज्यमथायंगृहपतिरस्मीतिमन्यन्तइति॥ १८॥ स

539 हो वाच।ध्वर्यितेनोकुत्त्वपतेवैतेस्तुवोयेत्यः संवत्सरन्नाशकग्रादातुंयद्वैत्वाहमेतयोरन्तुः

शिष्यांप्रप्रजयापशुभिर्ज्जीयेयो ग्रतिस्वर्गंलोकंवहेरिति॥ १९॥ सहोवाचोपत्वायानी

तिसहोवाचाद्रवावाबल्वसियोनः सवत्सरेध्वर्युरभूरन्नपेतायैवनप्न ह्ववाणीतितस्मा

उहैनदेवस्तुचोरादानमवाचयदेतद्यास्यामतस्मादेवंविदेमेवाध्वर्युंकुर्वीतिनानेवंवि २३९

दमेवाध्वर्यं दं ॥२॥ ब्राह्मणम् ॥८॥ द्वितियः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्डिकासंख्या ॥१४॥
प्रजापतिर्वै प्रजाः सृजमानोतप्यत । तस्माछ्रान्तात्तेपानाछ्रीरुदक्रामत्सा दीप्यमाना ।
भ्राजमानोलेलायन्त्यतिष्ठत्तां दीप्यमानां भ्राजमानां लेलायन्तीं देवा अभ्यध्यायन् ॥१॥
ते प्रजापतिमब्रुवन् । हनामेमामेदमस्या ददामहा इति स होवाच स्त्री वा एषा यच्छ्री
र्नैवे स्त्रियं घ्नन्त्युत त्वा अस्या जीवन्त्या एवाददत इति ॥२॥ तस्या अग्निरन्नाद्यमादत्त सो
मो राज्यं वरुणः साम्राज्यं मित्रः क्षत्रमिन्द्रो बलं बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं सविता रा
ष्ट्रं पूषा भगं सरस्वती पुष्टिं त्वष्टा रूपाणि ॥३॥ सा प्रजापतिमब्रवी । दाद्दर्वै म इदम

प॰ दिषतेनिसहोवाचयज्ञैनैनान्पुनर्याचस्वेति॥४॥सैतांदशहविषमिष्टिमपश्यत्।आ
ब्रा॰ ग्नेयमष्टाकपालंपुरोडाशंसौम्यञ्चरुंवारुणन्दशकपालंपुरोडाशम्मैत्रञ्चरुमै
२४॰ न्द्रमेकादशकपालंपुरोडाशंबार्हस्पत्यंचरुंसावित्रंद्वादशकपालंवीष्टाकपा
340 लंपुरोडाशंपौष्णंचरुंसारस्वतंचरुंत्वाष्ट्रंदशकपालंपुरोडाशं॥५॥तानेतया
उपवाक्ययान्ववदादग्निःसोमोवरुणोमित्रइन्द्रोबृहस्पतिःसवितायःसहस्री
पूषानोगोभिरवसासरस्वतीत्वष्टारूपाणिसमनक्तुयज्ञैरितितेप्रत्युपातिष्ठंत
तानेतयायाज्यया।परस्तात्प्रतिलोमंप्रत्यैपत्त्वष्टारूपाणिददतीसरस्वतीपूषाभगं २४

सवितामेददातु। बृहस्पतिर्देवेन्द्रोबलम्मेमित्रः। क्षत्रंवरुणः सोमाग्निरितितेष्ठुन

हीनायाभियंत॥७॥ सैनानुपहोमानपश्यत्। दग्निरन्नादोन्नपतिरन्नाद्यमस्मिन्य।

ज्ञेमयिदधातुस्वाहेत्याहुतिमेवादायाग्निरुदक्रामत्पुनरस्मा अन्नाद्यमददात्॥८॥

सोमोराजाराजपती। राज्यमस्मिन्यज्ञेमयिदधातुस्वाहेत्याहुतिमेवादायसोम।

उदक्रामत्पुनरस्मैराज्यमददात्॥९॥ वरुणः सम्राट्सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मि

न्यज्ञेमयिदधातुस्वाहेत्याहुतिमेवादायवरुण उदक्रामत्पुनरस्मैसाम्राज्यमद।

दात्॥१०॥ मित्रः क्षत्रंक्षत्रपतिः क्षत्रमस्मिन्यज्ञेमयिदधातुस्वाहेत्याहुतिमेवायमि

प॰कां॰ ऋउदक्रामन्पुनरस्मैदात्रमददात्॥११॥इन्द्रोबलंबलपतिर्बलमस्मिन्यज्ञेमयिद
ब्रा॰ धात्तस्वाहेत्याहुतिमेवादायेन्द्रउदक्रामन्पुनरस्मैबलमददात्॥१२॥बृहस्पतिर्ब्र
२४१ ह्मब्रह्मपतिर्ब्रह्मवर्चसमस्मिन्यज्ञेमयिदधात्तस्वाहेत्याहुतिमेवादायबृहस्पति
रुदक्रामन्पुनरस्मैब्रह्मवर्चसमददात्॥१३॥सविताराष्ट्रंराष्ट्रपती राष्ट्रमस्मि
न्यज्ञेमयिदधात्तस्वाहेत्याहुतिमेवादायसवितोदक्रामन्पुनरस्मैराष्ट्रमददात्॥१४
पूषाभगंभगपतिर्भगमस्मिन्यज्ञेमयिदधात्तस्वाहेत्याहुतिमेवादायपूषोदक्रा
मत्पुनरस्मैभगमददात्॥१५॥सरस्वतीपुष्टिंपुष्टिपतिः पुष्टिमस्मिन्यज्ञेमयिदधा २४१

स्वाहेत्युभितिमेवादायसरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्मैपुष्टिमददात् ॥१६॥ त्वष्टारूपाणां
रूपकद्रूपति। रूपेणपशूनस्मिन्ल्लोकेमभिदधातिस्वाहेत्याहुतिमेवादायत्वष्टोद
क्रामत्पुनरस्मैरूपेणपशूनददात् ॥१७॥ तावाएतादशदेवतादशहवींषिद
शाहुतयोदक्षिणादशादशिनीविरा— ड्विराड्वियांहैनद्विराज्यन्नाद्येप्रतिति।
ष्ठति ॥१८॥ नस्मैपंचदशसामिधेन्योभवन्तु। षाड्देवतायजन्तिपंचप्रयाजाभ
वन्तित्रयोनुयाजाएकंसमिष्टयजुःपृष्ठमन्नावाज्यभागावग्निनारयिमश्न
वत्पोषमेवदिवे। यस्मद्दिवे। यशसंवीरवत्तमम्। गयस्फानोअमीवहावसुवि

प०कां० त्पुष्टिवर्द्धनः। स मित्रः सोमनोऽभवैति सहस्रवैयोसंयाज्येनूनोऽगोरश्च सहस्रवन्तोकव

ब्रा० त्पुष्टिमद्दस्त। त्युमदग्नेस्ववीर्यंवर्षिष्ठमनुपदितम्। उतनोब्रह्मन्नविषउक्थेषुदेव

३४२ हूतमः। शन्नःशोचामरुद्वृधोऽग्नेसहस्रसानमइति॥१९॥ नाऽऽहैनांगोतमोराहू

342 गणो। विदाचकारसहजनकंवैदेहंप्रत्युत्ससीदताऽऽहांगजिर्द्ब्रह्मणेष्विन्विये।

षतामुहयाज्ञवल्क्योविवेदसहोवाचसहस्रंमोयाज्ञवल्क्यदद्मोयस्मिन्वयंत्वयि

मित्रविन्दामन्वविदामेतिविन्दतेमित्रंराष्ट्रमस्यभवत्यपपुनर्मृत्युंजयतिस।

र्वमायुरेतियएवंविद्वानेतयेष्ट्याश्याययजतेयोचैतदेवंवेद॥२०॥ ब्राह्मणम्॥२॥ ३४२

अथातोहविषःसमृद्धिः॥षडुवैब्रह्मणोद्वारोग्निर्वायुरापश्चन्द्रमाविद्युदादित्यः॥१॥
सयउपदग्धेनहविषायजते।ग्निनाहसब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यतेसोग्निनाब्रह्मणो
द्वारेणप्रतिपद्यब्रह्मणःसायुज्यंसलोकतांजताजयति॥२॥अथयोसृतेनहवि
षायजते।द्भिर्हसब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यतेसोद्भिर्ब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यब्रह्म
णःसायुज्यंसलोकतांजयति॥४॥अथययउपरक्तेनहविषायजते।चन्द्रमसाह
सब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यतेसचन्द्रमसाब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यब्रह्मणःसायु
ज्यंसलोकतांजयति॥५॥अथयोलोहितेनहविषायजते।विद्युताहसब्रह्मणो

प·कां· द्वारेणप्रतिपद्यतेसविद्युताब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यब्राह्मणःसायुज्यंसलोकतांज
श्रा· यति॥६॥अथयःस्तनयित्नुनाहविषायजते।आदित्येनहसब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यतेस।
३४२ आदित्येनब्रह्मणोद्वारेणप्रतिपद्यब्रह्मणःसायुज्यंसलोकतांजयतिसैषाहविषः
343 समृद्धिःसयोहैवमेतांहविषःसमृद्धिंवेदसर्वसमृद्धेनहैवास्यहविषेष्टंभवति
अथातोयज्ञस्यसमृद्धि।यद्वैयज्ञस्यन्यूनंप्रजननमस्यतदथयदतिरिक्तंपशव्यम
स्यतदथयत्संकसुकंश्रियाअस्यतदथयत्सम्पन्नंस्वर्ग्यमस्यतत्॥८॥सयदिमन्येत
न्यूनंमेयज्ञेभूदितिप्रजननंमयतत्प्रजनिष्यतइत्येवतदुपासीत॥९॥अथयदिमन्येता ३४२

त्तिरिक्तम्मेयज्ञेभूदिति पशव्यम्मम पतन्पशुमान्भविष्यामीत्येवन्तदुपासीत ॥१०॥ अथ
यदिमन्येत। संकसुकंमेयज्ञोभूदिति श्रियैमपतदामाश्रीस्तेजसायशसाब्रह्मवर्चसे
नपरिवृत्तागमिष्यतीत्येवन्तदुपासीत ॥११॥ अथयदिमन्येत। सम्पन्नम्मेयज्ञेभूदिति।
स्वर्ग्यम्ममपतन्स्वर्गलोकोभविष्यामीत्येवन्तदुपासीतसैषायज्ञस्यसमृद्धिःसयोहैवमे
तांयज्ञस्यसमृद्धिंवेदसर्वसमृद्धेनहैवास्ययज्ञेनेष्टंभवति ॥१२॥ ब्राह्मणम् ॥२॥ अ
ध्यायः ॥ उर्वशीहाप्सराःपुरूरवसमैडंचकमेतंहविन्दमानोवाचत्रिस्ममान्होवैत
सेनदण्डेनहतादकामांस्ममानिपद्यासैमोस्मत्वानग्नंदर्शमेषवैनस्त्रीणामुपचा

प॰
ब्रा॰ स्वति॥२॥साहास्मिंज्योगुवास॥अपिहास्माद्गर्भिण्यासतावज्ज्योग्घास्मिन्नुवासततोहगंध
२५५ र्वाःसमूदिरेज्योग्वाइयमुर्वशीमनुष्येष्ववात्सीदुपजानीतयथेयंपुनरागच्छेदिति।
सैहाविर्द्व्युरणाशयनउपबद्धासततोहगंधर्वाअन्यतरमुरणंप्रमेथुः॥३॥साहोवाचा
344 वीरइवबतमेजनइवपुत्रंहरन्तीतिद्वितीयंप्रमेथुःसाहतथैवोवाच॥४॥अथहा
यमीक्षांचक्रेकथंन्वनद्वीरंकथमजनंस्याद्यत्राहंस्यामितिसनग्नएवानूत्पपात
चिरंतन्मेनेयद्वासःपर्यधास्यततोहगंधर्वाविद्युतंजनयांचक्रुर्यथादिवैवनग्नं २५५
ददर्शततोहैवेयंतिरोबभूवपुनरैमीत्यैत्तिरोभूता॥५॥सआ्याजल्पन्कुरुक्षेत्रंसमया

वचाराम्मनःस्तद्देतिविस्रवन्तीनसैहाय्यम्लेनवब्राजनद्दनाश्रस्सरसश्रानयोभ्त्वापरि
प्रस्तुदिरे॥४॥तᳫंहेयंस्तात्वोवाचा।यंवैसमनुष्वोयस्मिन्नहमवान्समितिनाहोवस्त।
सैवाच्याविरसामेनितथ्येतिनसैहाविरामहः॥५॥ताᳫंहायंत्वात्वाभिपरोवादाहयेजा
येमनसानिष्टश्वौरवचाᳫंस्मिमिसाक्षणवावहैनु॥ननौमंत्राश्रनुदितासप्पतेमयस्क
न्परत्तरेवनाहन्निषुपनुरमसन्नुवादावहाश्तिहैवैनांतदुवाच॥६॥तᳫंहेतराश्रस्
वाच।किमेनावाचाक्षएन्वातवाहंश्राक्षमिषमुषसामग्रियेव॥प्रुत्रस्वःपुनरस्तंपरे
हिदुरापनावान३वाहमस्मीतिनवैत्वंतदहमब्रवंदुरापावाश्रहंत्वयैनसस्मिपुनर्गर्द

प॰कां हानिहीतिहैवैनंनदुवाच॥७॥अथहार्यपरिसृन्नउवाच।हेदेवोऽययप्रपतेदनाह

ब्रा॰ परावतंपरमांगन्तवाउ॥अथाशनीननिर्ऋतेरूपस्यैधेनंभ्रकारभसासोऽग्रुरितिसु

३४५ हेवोयोहामश्रीनप्रवापनेत्मदेनंवृकाश्वानोवायुरितिहैवनदुवाच॥८॥नहैनंरा

प्रत्युवाच।पुरूर्वोमामृत्थामाप्रपप्तोमान्वावृकासोऽशिवासउक्षन्॥नवैस्त्रैणानि

345 सख्यानिसंतिसालावृकाणांहृदयान्येतेतिमैनदाहथानवैस्त्रैणंसख्यमस्ति

पुनरेहानिहीतिहैवैनंनदुवाच॥९॥यद्विरूपाचरं॥मर्त्येष्ववसंरात्रीःशरद।

श्वतस्रः।घृतस्यस्तोकंसकृदह्नआश्नातादेवेदंतातृपाणाचरामीतितदेनदुक्त ३४५

प्रगुक्तपंचदशर्द्धब–चाः॥आह्नस्यैहहृदयमाव्यथयांचकार॥१०॥साहोवाचसंवत्स
रतमींरात्रिमागच्छतात्तन्मएकांरात्रिमन्तेशयितासेजातउतेयंतर्हिपुत्रोभवि
तेतिसहसंवत्सरतमींरात्रिमाजगामेद्धिरण्यविमितानितनोहैनमेकमूचुरेत
त्प्रपद्यस्वेतितद्धास्मैतामुपप्रजिघ्युः॥११॥साहोवाच।गंधर्वावैतेप्रातर्वरंदाता
रस्तंवृणासाइतितंवैमेत्वमेववृणीष्वेतियुष्माकमेवैकोसानीतिस्मूतादितितस्मै
हप्रातगंधर्वावरन्दुदुःसहोवाचयुष्माकमेवैकोसानीति॥१२॥तेहोचुर्नवैसामनु
ष्येष्वेषयज्ञियातनूरस्तियवेष्टास्माकमेक।स्यादितितस्मैहस्थाल्यामोप्याग्निंप्रददु

ग्रा· रनेनेष्ठास्माकमेकोभविष्यसीतितंचहकुमारंददावथाजगामारण्यएवाग्निंनिधायकु
२४६ मारेणैवग्राममेयायपुनरैमीत्येवतिरोभूतंयोग्निरश्वत्थंतंयास्थालीसशमींसहपुन
र्गंधर्वानियाय॥१३॥तेहोचुःसंवत्सरंचातुष्प्राश्यमोदनंपचसएतस्यैवाश्वत्थस्यतिस्र
स्तिस्रःसमिधोघृतेनान्वज्यसमिद्वतीभिर्घृतवतीभिर्ऋग्भिरभ्याधत्तात्सयस्ततोग्निर्ज।
नितासएवसभवितेति॥१४॥तेहोचुः।परोक्षमिववाएतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिंकु
रुष्वशमीमयीमधरारणिंसयस्ततोग्निर्जनितासएवसभवितेति॥१५॥तेहोचुः
परोक्षमिववाएतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिंकुरुष्वाश्वत्थीमधरारणिंसयस्ततोग्नि २४९

र्जज्ञेसएवसआसतेनेष्ट्वागंधर्वाणामेवआसतस्मात्तुनिनासएवसम्भवतीति॥१६
सआश्वत्थीमेवोत्तरारणिंचक्रे।आश्वत्थीमधरारणिंःसयस्ततोग्निर्जज्ञेसएवसआस
तेनेष्टागंधर्वाणामेकआसतस्मादाश्वत्थीमेवोत्तरारणिंकुर्वीताश्वत्थीमधरारणिंः
सयस्ततोग्निर्जायतेसएवभवतितेनेष्ट्वागंधर्वाणामेकोभवति॥१७॥ब्राह्मणम्॥३॥
प्रजापतिर्हचातुर्मास्यैरात्मानंविदधे।सइममेवदक्षिणंबाहुंवैश्वदेवंःहविरकु
रुततस्यायमेवांगुष्ठआग्नेयंःहविरिदंःसौम्यमिदंःसावित्रंम्।सवैबपिष्ठःश्रो
जशोमभवति।तस्मादिदमासांवर्षिष्ठदंःसारस्वतमिदंपौष्णमथयएषउपरिष्टा

प.कां. येतस्य संधिस्तन्माकतमिदं देवदेवन्दो वा पृथिवीयं तद्याग्निरुक्तं भवतीति तस्मात्तद
ब्रा. निरुक्तम् ॥ २ ॥ अथ मेव दक्षिण ऊरुर्वरुणप्रघासाः। तस्य यानि पंचहवींषि समाया।
२८७ निताश्माः पंचाङ्गुलः कुलफ। वैवैन्द्राग्नं हविस्तद्धि देवत्यं भवतीति तस्मादिमो हौकु
फा विदं वारुणमिदम्मारुतमनूकं कायस्तद्याग्निरुक्तं भवति तस्मात्तदनिरुक्तं ॥ ३ ॥
मुखमेवास्यानीकवतीष्टिः। मुखं हि प्राणानामनीकम् उरुः सांतपनीयो रसाहिसमिव
तप्यत उदरं गृहमेधीया प्रतिष्ठा वा उदरं प्रतिष्ठितापवशिष्टान्येवास्य क्रैडिनं हविः
शिश्नैर्हि क्रीडतीवायमेवावाङ्प्राण आदित्येष्टिः ॥ ४ ॥ अथ मेवोत्तर ऊरुर्म्महाहविः स्त २८७

347

स्थायानिपंचहवींऽषिसमायोनितार्स्माःपंचांगुलयःकुललवैपेन्द्रायन्ऽहविस्तहैद्दि
देवत्वंभवतितस्मादिमौद्वौकुलफाविदस्माहेन्द्रमिदम्वैश्वकर्मणान्नद्वाअग्निरुक्तंभ
वतितस्मात्तन्निरुक्तमथयंयदिदमन्नमुदरेणत्पित्यत्तन्नद्वाअनिरुक्तंभवतितस्मात्तदा
निरुक्तं॥५॥अथमेवोन्नरोबाहुःशुनारीरीयंन्तस्थायानिपंचविंऽषिसमायोनितार्स्माः
पंचांगुलयोथयपषउपरिष्टाद्धस्तस्यसंधिस्तच्छुनासीरीयमिदंवायव्यंदोष्णोर्यन्नद्वा
अनिरुक्तंभवतितस्मात्तदनिरुक्तं॥६॥तानिवापतानि।चात्तुर्मास्यानित्रिषष्टीनिद्विस
मस्तानितस्मादिमानिपुरुषस्यांगानित्रिषष्टीनिद्विसमस्तानितेषांवैचतुर्णांद्वयोस्त्री

प॰कां॰ णीत्रीणीहवाऋतुमुखानिभवन्तिद्वेद्वेह्यृतू॥७॥अर्द्धःसपादकः॥तेषांवैचतुर्षुत्रि।

२४८ ष्वन्यन्ति।तस्माच्चतुर्भिरंगैरायतनेह्ययोःप्रणयन्तितेस्माद्वाभ्यामेतेपवसहप्रजापतिश्चात

र्म्मास्यैरात्मानंविदधेतथोएवैवंविद्यजमानश्चातुर्म्मास्यैरात्मानंविधत्ते॥८॥तदाहुः।स

348 वैगायत्रंवैश्वदेवंहविःस्यात्सर्वंत्रैष्टुभंवरुणप्रघासाःसर्वंजागतंमहाहविःसर्वानु।

ष्टुभंशुनासीरीयंचतुष्टोमस्यात्स्यादितितदुतथानकुर्याद्यत्वाएतान्यभिसंपद्यन्तेतेनै

वास्यसकामउपाप्तोभवति॥९॥तानिवाएतानि।चातुर्म्मास्यानिद्वाषष्टानित्रीणिशता।

निद्वष्टहव्यःसंपद्यन्तेतदेभिःसंवत्सरंचमहाव्रतंचाप्नोत्यथोहिप्रतिष्ठावाअयंयजमा २६८

लो

मानोयजमानमेवैतत्स्वर्गंलोकमायातनयतिप्रतिष्ठापयति॥१॥ब्राह्मणम्४॥ शौ

चेयोहप्राचीनयोग्य।उद्दालकमारुणिमाजगामब्रह्मोद्यमग्निहोत्रंविविदिषिष्या

मीति॥१॥सहोवाच।गौतमकानेग्निहोत्री।कोवत्सःकिमुपसृष्टाकिंसंयोजनं।कि

मुदुह्यमानं।किंदुग्धं।किमाह्रियमाणं।किमधिश्रितंकिमवज्योत्यमानं।किमद्भिःप्र

त्यानीतं।किमुद्वास्यमानं।किमुद्वासितं।किमुन्नीयमानं।किमुन्नीतं।किमुद्यतं।किं

ह्रियमाणंकिन्निगृहीतं॥२॥कांसमिधमादधाति।काप्रथमाहुतिःकिमुपासीषदः

किमपैतिप्रतिष्ठाःकोत्तराहुतिः॥३॥किंहुत्वाप्रकंपयसि।किंस्रुचंपरिमृज्यप्रकूर्चेनमा

प॰ का॰ ग्नीः। किं द्वितीयं परिशिष्य दक्षिणेनाहवनीयमपासीषदः। किं पूर्वमाशीः। किं द्वितीयं।
३५९ किमवस्थापाः। किं स्रुचमपस्थानीयनिरैक्षीः। किं द्वितीयं किं तृतीयमेतां दिशमदो
त्तीः। किं जघनेनाहवनीयमपोन्यनैषीः। किं समतिष्ठयो यदिवा यत विद्वानग्निहोत्र
349 मजोषीरथं हुतं यद्युवा अविद्वानहुतमेवतदिति॥४॥ स होवाचोद्वैवमेमानवाग्निहो
त्री। वायव्यो वत्सः। सन्तू रूपमस्य। विराड्ढं योजन। माश्विनं दुह्यमानं वैश्वदेवं दुग्धं।
वायव्यमाहूयमाण माग्नेयमधिश्रितं मैन्द्राग्नमवज्योत्यमानं वारुणमद्भिः प्रत्या
नीतं। वायव्यमुद्वास्यमानं। द्यावापृथिव्यमुद्वासितं। माश्विनमुन्नीयमानं वैश्वदेवमु ३५९

त्वीन। समहादेवायेयनं। वायव्यः ह्रियमाणं वैलवन्निगृहीतम्॥ ५॥ अथयाः समिध
मादधाम्या। हुतीनाः साप्रतिष्ठा। यास्वर्वाहुतिर्देवांस्तया प्रैषं। यदुपासीषदवार्हस्म।
स्मन्नः यद्दैपेत्तिषीमं चामुं च लोकौ नेन समधीयोत्तराहुतिर्म्मां नयास्वर्ग्गे लोके यामृ
६॥ अथयद्धुत्वा प्रकंप्रयामि। वायव्यमन्ना। यत्स्रुवं परिमृष्टस्रुज्यकूर्द्धं न्यमार्ज्जिषमोष
धिवनस्पतीस्तेना प्रैषं। यद्द्वितीयं परिमृज्यदक्षिणानो हस्तमुपासीषदं पितॄंस्तेना
य प्रैषं मानेना प्रैषं। द्वितीयं प्रजान्तेना। यथयद्धुस्त्यापां पश्चं स्तेना प्रैषं। यत्सव्यमपश्यानी
यनिर्येत्तिषः सर्पदेवजनांस्तेना प्रैषं। यद्द्वितीयं गंधर्वाप्सरस्तेना। यथयत्तृतीयमेता

प०कां
ब्रा
२५०

न्दिशमदोदिषःस्वर्गस्यलोकस्यतेनद्वारंव्यावारिषं।यज्जुहुनेनाहवनीयमपोन्य
नैषमस्मैलोकायतेनवृष्टिमदांयत्समतिष्ठिपंयत्पृथिव्याऊनन्तेनाष्टप्रमित्ये।त
न्नैभगवन्सहेतिहोवाच।।७।।शौचेयोत्तमः।प्रद्यामित्येकभगवंतमितिपृच्छेवप्राची
नयोगेपतिसहोवाचयस्मिन्कालउद्धतास्तेग्नयःस्युरुपाचहृतानिपात्राणिहोष्य—
श्रयनश्चाहवनीयोनुगच्छेदेमतत्रयंयदत्रजुह्नतोभवतीतिभवतीहोवाचपुराविराद
स्पेज्यष्टःपुत्रोम्रियेतयस्यैतदविदितःस्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषमितिकिंविदितं
काश्रायस्थितिरितिप्राणउदानमप्यगादितिगार्हपत्यश्राहुतिंजुहुयाःसैवप्रायश्चि २५०
तिर्नतद्यागःकुर्वीयेत्येतन्नोभगवं १

स्महेतिहोवाच॥८॥शौचेयोत्तमः।प्रद्यामित्येवभगवन्नस्मितिपृष्टैवप्राचीनयोग्येतिस
होवाचयत्रैतपतस्मिन्नेवकालेगार्हपत्योनुगच्छेदथैतद्वयंयदवंजुह्वतोभवतीचेदे।
तितिचेदेतिहोवाचपुराविरादस्यगार्हपतिर्म्रियेतयस्यैनदविदित्वंस्याद्धिष्यमितित्वे
वाहमतारिषमितिकिंविदितंकामायस्मितिरित्युदानःप्राणमध्यगादित्याहवनीयश्मा
हुतिंजुहुयांस्सवैप्रायश्चित्तिर्नतदागःकुर्वीयेत्येतन्नोभगवंस्महेतिहोवाच॥९॥
शौचेयोत्तमः।प्रद्यमित्येवभगवन्नमितिपृष्टैवप्राचीनयोग्येतिसहोवाचयत्रैत
पतस्मिन्नेवकालेन्वाहार्यपचनोनुगच्छेदथैतद्वयंयत्रजुह्वतोभवतीतिवेदेति

प·का·
श्री
२५१

होवाचपुराविराद्दस्यसर्वेयशवोग्म्निर्येनन्यस्यैनदविदितꣳस्याद्धियाभिस्त्वेवाहम
नारिषमितिकिंविदितंकाश्रायस्थ्विन्निरितिव्यानउदानमपगादितिगार्हपत्यश्राहु
तिंजुहुपाꣳसैवश्रायस्थ्विन्निर्वृन्नदागःकुर्वीयित्येतन्नोभगवन्सहेतिहोवाच॥१०॥श्रो।
351 चेयोस्तमःश्रद्धामित्येवभगवन्निमितिश्रेय्छेवप्राचीनयोग्यतिसहोवाचयत्रतपत्तस्मिन्ने
वकालेसर्वेग्नयानगच्छेयुचेन्यनज्ञ्यंयदत्रजुहुनोभवतितिचेदेतिहोवाचपुराविराद
स्यादायादंकुलꣳस्यायस्यैनदविदितꣳस्याद्धियाभिस्त्वाऽवाहमनारिषमितिकिंविदितं
काश्रायस्थ्विन्निरितिपुराविरादग्निम्मथित्वायान्दिशंवातोवायात्तान्दिशमाहवनीयम २५१

मुद्धृत्यप्रवायव्यामाहुतिंजुहुयाꣳसचविद्याꣳस्तम्नूढंमेग्निहोत्रꣳसर्वदेवत्यंचाप्सुꣳसेवस
र्वाणिभूतान्यपियन्तिवायोःपुनर्विसृज्यन्तेसैवप्रायश्चित्तिर्नतदागःकुर्वीयेत्येतन्नोभ
गवान्सहेतिहोवाच॥११॥शौचेयोग्यमः।प्रष्टामित्वेवभगवन्तमितिपृच्छैवप्राचीनयो
ग्यपतिसहोवाचयत्रतयेतस्मिन्नेवकालेनिवातेसर्वेग्नयोनुगच्छेयुर्वेत्यतद्भयंयदत्रजु।
हृतोभवतीतिवेदेतिहोवाचाप्रियमेवास्मिंलोकेपश्येताप्रियममुष्मिन्नस्यैतदविदितꣳ
स्याद्धिघाभिस्त्वेवाहमनारिषमितिकिंविदितंकाप्रायश्चित्तिरितिपुराचिरादग्निंमथि
त्वाप्राहवनीमुद्धृत्यजुहवनेनाहवनीयमुपविश्यपाहमेवैनत्पिबेयꣳसविद्यास्तम्नूढंमे

प॰कां ग्निहोत्रंसर्व्वदेवत्यंयास्यब्राह्मणःशैकस्सर्व्वाणिभूतान्यपियन्तिब्राह्मणात्पुनर्व्विसृज्यन्ते।
ब्रा॰ मेवप्रायश्चित्तिर्न्नतदागःकुर्व्वीयेत्यथवाअहमेनन्नावेदिषमितिहोवाच॥१२॥श्वो
३५२ चेयोऽस्म।इमानिसमित्काष्ठान्युपायानिभगवन्तमितिसहोवाचयदेवन्नावक्ष्योम
352 र्द्धीतेव्यपतिष्यदेस्युपेहोतितथेतितंहोपनिन्येतस्मैहैतांशोकतरांव्याहृतिमुवा।
चयत्सत्यंतस्माद्दुःसत्यमेववदेत्॥१३॥ब्राह्मणम्॥५॥ब्रह्मचर्यमागामित्याह।ब्रह्म
णएवैतदात्मानंनिवेदयतिब्रह्मचार्यसानीत्याहब्रह्मणएवैतदात्मानम्परिददा
त्यथैनमाहकोनामासीतिप्रजापतिर्वैकःप्राजापत्यमेवैनंतत्कृत्वोपनयति॥१॥

अथास्यहस्तंगृह्णाति। इन्द्रस्यब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्येतेवै
श्रेष्ठेबलिष्ठेदेवतेएताभ्यामेवैनं श्रेष्ठाभ्यांबलिष्ठाभ्यांदेवताभ्यांपरिददातितथा
हास्यब्रह्मचारीनकांचनार्त्तिमार्छतिनिनसयएवंवेद॥१॥ अथैनंभूतेभ्यःपरिददाति।
प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवायत्वासवित्रेपरिददामीत्येतेवैश्रेष्ठेवर्षिष्ठेदेवतेए
ताभ्यामेवैनं श्रेष्ठाभ्यांवर्षिष्ठाभ्यांदेवताभ्यांपरिददातितथाहास्यब्रह्मचारीन
कांचनार्त्तिमार्छतिनिनसयएवंवेद॥२॥ अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यःपरिददामीति।तदेनम
द्भ्यश्चैवौषधिभ्यश्चपरिददातिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददामीतितदेनमाभ्यांद्यावा

श॰कां॰ पृथिवीभ्यां परिददानि यथो रिदं सर्व्वमथि विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्या३

ब्रा॰ नितदेनं सर्व्वेभ्यो भूतेभ्यः परिददात्यरिष्टै तथा हास्या ब्रह्मचारी न कां चनार्त्तिमार्च्छ

२५२ तिन सय एवं वेद ॥४॥ शान्त ब्रह्मचार्यसीत्याह । ब्रह्मण एवैनं तत्परिददात्यपोशाने

353 त्यमृतं वा आपो मृतनमशानेत्येवैनन्तदाह कर्म्म कुर्व्विति वीर्यं वै कर्म्म वीर्यं कुर्व्वित्ये ।

वैनं तदाह समिधमाधेहीति समिन्द्धात्मानन्तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेत्येवैनं तदाह मासु

षुप्था इति मामृथा इत्येवैनन्तदाहापोशानेत्यमृतं वा आपो मृतनमशानेत्येवैनन्तदाह

तदेनमुभयतोमृतेनेन परिगृह्णाति न याहास्य ब्रह्म ब्रह्मचारी न कां चनार्त्तिमार्च्छति २५२

नसयपवंवेद॥५॥अथास्मैसावित्रीमन्वाहाना:हस्मैनांपुरासंवत्सरेन्वाहुः संवत्सरसं
मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातएवास्मिंस्तद्दधाचन्दधमइति॥६॥अथषड्सामैषड्वा
ऋतवःसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातएवास्मिंस्तद्दधाचन्दधमइति॥७॥अ
थचतुर्विंशत्यहांचतुर्विंशतिर्वैसंवत्सरस्यार्द्धमासाःसंवत्सरसम्मितावैग
र्भाःप्रजायन्तेजातएवास्मिंस्तद्दधाचन्दधाइति॥८॥अथद्वादशाहेंद्वादशवैमासाः
संवत्सरस्यसंमितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातएवास्मिंस्तद्दधाचंदधमइति॥९॥अथषड
हेंषड्वाऋतवःसंवत्सरस्यसंवत्सरसंमितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातएवास्मिंस्तद्दधाचं

प॰कां॰ दध्म इति ॥ ६ ॥ अथ यदाह । त्रयो वा ऋतवः संवत्सरस्य संवत्सरस्मिन्नो वै गर्भाः प्रजायन्ते
३५४ जात एवास्मिंस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ७ ॥ तदपि श्लोकं गायन्त्याचार्यो गर्भी भवति हस्तमा
धाय दक्षिणम् । तृतीयस्यां स जायते सावित्र्या सह ब्राह्मण इति सद्यो ह त्वेव ब्राह्मणं
354 यानुब्रूयादाग्नेयो वै ब्राह्मणः सद्यो वा अग्निर्जायते तस्मात्सद्य एव ब्राह्मणायानुब्रू
यात् ॥ ८ ॥ तां हैतामेके सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वाग्वा अनुष्टुप्मदस्मिन्वाचं दध्म इ
ति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयादान्वाग्रयमस्य वाचमदित मूको भविष्यतीतीश्व
रो तथैव स्यात्तस्मादेतां गायत्रीमेव सावित्रीमनुब्रूयात् ॥ ९ ॥ अथ हैके दक्षिणत । ३५८

ष्ठिषतेवासीनायवांचाद्रुर्न्नेतयाकुर्याद्योहैनंतत्रब्रूया — ल्मन्वाऽअयमिमपजीजनत

— ल्मोभविष्यतीतीश्वरोहतथैवस्यात्तस्मात्पुरस्तादेवप्रतीचेसमीक्षमाणायानुब्रूया

त्॥१४॥तांचैपच्छोन्वाह।त्रयोवैप्राणाउदानोव्यानस्तानेवास्मिंस्तद्दधात्यथार्द्धर्चशोद्वौ

वाऽइमौप्राणौप्राणोदानौदैप्राणोदानावेवास्मिंस्तद्दधात्यथकृत्स्नामेवाऽयंप्राणः

कृत्स्नएवप्राणमेवास्मिंस्तत्कृत्स्नंदधाति॥१५॥तदाहुः।नब्राह्मणंब्रह्मचर्यमुपनी

यमिथुनंचरेद्गर्भोवाएषभवतियोब्रह्मचर्यमुपैतिनेदिमंब्राह्मणंविषिक्काद्गेनतसो।

जनयानीति॥१६॥तदुवाऽआहुः।काममेवचरेद्द्वय्योवाऽइमाःप्रजादैव्यश्चैवमानुष्य

प.कां. एतावा इमास्सर्व्वाः प्रजाः प्रजननात्प्रजायन्तेकन्दाःसिवैदेव्यःप्रजास्तानिसुवतो
३५५ जनयतेतनपतंजनयतेतस्माडुकाममेवचरेत्॥१७॥नहावैब्रह्मचारीसन्मध्व।
श्नीयादोषधीनांवाएषपरमोरसोयन्मधुनेदन्नाद्यस्यान्तंगच्छानीत्यथहस्माहश्वे
355 तकेतुरारुणेयोब्रह्मचारीसन्मध्वश्नंस्त्रय्यैवाएतद्विद्यायैशिष्टंयन्मधुसतुरसोयसे
किष्टमितियथाहवाऋवंचायजद्योसामवाभिव्याहरेन्नाद्दक्रयएवंविद्वान्ब्रह्मचारी।
सन्मध्वश्नातितस्माडुकाममेवाश्नीयात्॥१८॥ब्राह्मणम्॥६॥देवान्वाऊर्द्ध्वान्स्वर्गं
लोकंयतो।सुरास्तमसान्तरदधुस्तेहोचुर्न्नवाऋसान्नेनसत्रादपश्चानोलिहन्तसत्रा। २५५

मासामहा इति ॥१॥ तेशनाग्निष्टोमꣳ सर्त्रमुपेयु । स्तेयावदासीनः परापश्येपन्नावनस्त
मोपाघ्नतेवमेवशानोऽम्येनयावन्निष्टन्परापश्येपन्नावनंस्तमोपाघ्नत ॥२॥ तेहोचुरप
वावतमोहन्महेनत्वेवसर्वमिवहन्मप्रजापतिंपितरंप्रत्यपयामेतितेप्रजापतिंपितरंप्र
तीत्योचुरस्तरावैनोभगवऊर्ध्वोस्त्वर्गोलोकंयन्तस्तमसान्तरदधुः ॥३॥ तेष्वानाग्निष्टोम
ꣳ सत्रमुपेमन्तियावदासीनः परापश्येपनावनस्तमोपाहन्मसेवमेवशम्येनयावन्नि
ष्टन्परापश्येपन्नावनस्तमोयाहन्महिप्रनोभगवंछाधियथास्तरास्तमोपहन्पसर्वपाप्मा
नमपहन्पस्वर्गंलोकंप्रजास्यामइति ॥४॥ सहोवाचा । सर्वेकतभ्यांवैयज्ञाभ्यांमगन्न

प.कां. यदग्निष्टोमेनचोक्थ्येनवशतानिरात्रं सत्रमुपेततेनासुरान्समोपहन्यसर्वंपाप्मान
२५६ मपहन्स्वर्गंलोकंप्रज्ञास्यथेति॥५॥तेशतानिरात्रं सत्रमपेयुस्तेनासुरांस्तमोपह
न्सर्वम्पाप्मानमपहन्स्वर्गंलोकंप्रजज्ञुस्तेषामर्घोकंचाशोषेवापेहः स्वहरभिरात्रि
356 सामानिपरीयूरात्रिमभ्यहःसामानि॥६॥तेहोचु।रम्भुहामवैनप्रज्ञातम्मोहन्नप्रजा
पतिमेवपितरंप्रत्ययामेतितेप्रजापतिमेवपितरंप्रतीत्योचुरहन्नोरात्रिसामानिराघ्रा
न्होभवन्तिनः।विपश्चियत्तान्मुग्धान्विद्वाधोरोनुशाधिनइति॥७॥तान्हैतदुपज
गौ।महाहिमिवंवेहृदाहलीयानंन्ववेत्य।अनुनस्वादास्यानानतःसत्रन्तनायतइ। २५६

ति॥८॥आश्विनेनवैनःशस्यमानं।प्रातरनुवाकमास्थानादनुत्तमयमस्थानादनधंधी।
राःसन्तोअधीरवत॥प्रशास्तनमेपैतशनैरप्रतिशंसतेति॥९॥तेहोचुः।कथन्नुभ
गवःशस्तंकथमप्रतिशस्तमितिसहोवाचयत्रहोताश्विनंशंसन्नाग्नेयंसक्रतो
र्गायत्रस्यछन्दसःपारंगछात्तत्प्रतिप्रस्थातावसतीवरीःपरिहृत्यमैत्रावरुणसह
विर्द्धानयोःप्रातरनुवाकमुपाकुरुतादुच्चैर्होताशंसतिशनैरितरोजंजप्यमान
स्त्वान्वाहनन्नवाचावार्यंघ्नेपेतिनछन्दसाछन्दः॥१०॥परिहितेप्रातरनुवाके।यथा
यतनमेवोपांशुक्रन्तर्यमोहुत्वाद्रोणकलशेपवित्रंप्रपीड्यनिदधातितिरोसैभरि।

प॰कां॰ त्वाष्ट्रंवःप्रतिपेदेस्मनिरो॰ नेवमन्तयाध्यामथ्यान्तुसर्वंयज्ञप्रक्र॰सं॰स्थाप्ययऊर्ध्वी
३५८ मन्तर्यामाग्रहाल्लाभद्धीन्वाविप्रुषाः॰होम॰कृत्वासन्ननिक्षमहिष्यवमानेनस्तु।
नाहेरेवप्रतिपद्याधाश्नि॥११॥नेदेनेभिश्लोका।स्वन्तुभिःसैन्यवैर्धकैर्हीरावजहु
357 लमः॰विद्वां॰सोयेशनक्रान्तदेवाःसत्रमनन्वनेति॥१२॥चत्वारोसत्रयुक्ताभवन्ति।द्वौहो
तारोद्वावध्वर्यूपवेर्नुशाकेवहुन्निकल्पयन्नहोरन्नौव्मनिषजन्तधीराःनद्दानवायज्ञि
यत्तन्तुमेषांविजानीमोविततस्मोहयन्निनः।सर्वेस्मान्हःपरिश॰षन्तिकर्मतदुत्तरेण ३५८
भिवितन्वतेह्वा॥दुर्विज्ञानंकाव्यंदेवनाना॰सीमाःसोमैर्व्यानिषत्ताःपल्लवन्ते॥समाना

ग्सदमृत्तन्निहुयात्काष्ठम्स्तोयया। पूर्णान्यरिस्वनः कंभाज्जनमेजयसादनश्चपरहर
रत्नसान्यपेयुः॥९९॥ ब्राह्मणाम्ने॥७॥ पंचैवमहायज्ञा। तान्येवमहासत्राणिभूतयज्ञो
मनुष्ययज्ञःपितृयज्ञोदेवयज्ञोब्रह्मयज्ञइति॥१॥ अहरहर्भूतेभ्योबलिं हरेत्तथैतं
भूतयज्ञं समाप्नोत्यहरहर्दद्यादोदपात्रात्तथैतम्मनुष्ययज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वधा
कुर्यादोदपात्रात्तथैतंपितृयज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वाहाकुर्यादाकाष्ठात्तथैतं देवय।
ज्ञं समाप्नोति॥२॥ अथब्रह्मयज्ञः।स्वाध्यायोवैब्रह्मयज्ञः तस्यवाएतस्यब्रह्मयज्ञस्यवा
गेवजुहूर्मनउपभृच्चक्षुर्ध्रुवामेधास्रुवः सत्यमवभृथः स्वर्गोलोकउदयनं यावन्तं ह वा

श० इमांपृथिवीम्वित्तेनपूर्णान्ददल्लोकंजयतित्रिस्तावन्तंजयतिभूयांसंचाक्षय्यंयएवंविद्वान
ब्रा० हरहःस्वाध्यायमधीतेतस्मात्स्वाध्यायोध्येतव्यः॥३॥पयसआहुतयोहवाएतादेवानां।यदृचः
२५८ सयएवंविद्वानृचोहरहःस्वाध्यायमधीतेपयसाहुतिभिरेवतद्देवांस्तर्प्पयतितएनन्तृ।
358 प्तास्तर्प्पयन्तियोगक्षेमेणप्राणेनरेतसासर्व्वात्मनासर्व्वाभिःपुण्याभिःसंपद्भिर्घृतकुल्याम।
धुकुल्याःपितॄन्स्वधाअभिवहन्ति॥४॥आज्याहुतयोहवाएतादेवानां।यद्यजूंषिसयएवं
विद्वान्यजूंष्यहरहःस्वाध्यायमधीतआज्याहुतिभिरेवतद्देवांस्तर्प्पयतितएनंतृप्तास्त
र्प्पयन्तियोगक्षेमेणप्राणेनरेतसासर्व्वात्मनासर्व्वाभिःपुण्याभिःसंपद्भिर्घृतकुल्यामधु २५८

कुल्याःपितॄन्त्स्वधाअभिवहन्ति॥५॥सोमाहुतयोहएतादेवानां।यत्सामानिसयएवंवि
द्वान्त्सामान्यहरहःस्वाध्यायमधीतेसोमाहुतिभिरेवतद्देवांस्तर्पयतितएनंतृप्तास्तर्प
यन्तियोगक्षेमेणप्राणेनरेतसासर्वात्मनासर्वाभिःपुण्याभिःसंपद्भिर्घृतकुल्यामधुक
ल्याःपितॄन्त्स्वधाअभिवहन्ति॥६॥मेदआहुतयोहवाएतादेवानां।यदथर्वाङ्गिरसःस
यएवंविद्वानथर्वाङ्गिरसोहरहःस्वाध्यायमधीतेमेदआहुतिभिरेवतद्देवांस्तर्पय
तितएनंतृप्तास्तर्पयन्तियोगक्षेमेणप्राणेनरेतसासर्वात्मनासर्वाभिःपुण्याभिः।
संपद्भिर्घृतकुल्यामधुकुल्याःपितॄन्त्स्वधाअभिवहंति॥७॥मध्वाहुतयोहवाएतादेवा

प॰ कां॰ नां यदनुशासनानि विद्यावाकोवाक्यमितिहासपुराणंगाथानाराशंसीमित्यहसयए
ब्रा॰ वंविद्वाननुशासनानि विद्यावाकोवाक्यमितिहासपुराणंगाथानाराशंसीरित्यहर
३५९ हःस्वाध्यायमधीतमध्वाहुतिभिरेवतद्देवांस्तर्प्पयतितएनंतृप्तास्तर्प्पयन्तियोगक्षेमे
359 णप्राणेनरेतसासर्व्वात्मनासर्व्वाभिःपुण्याभिःसंपद्भिर्घृतकुल्यामधुकुल्याःपितॄन्स्व।
धाअभिवहंति॥८॥तस्यवाएतस्यब्रह्मयज्ञस्यचत्वारोवषट्कारायद्वातोवातियद्विद्यो
ततेयत्स्तनयतियदवस्फूर्ज्जतितस्मादेवंविद्वातेवातिविद्योतमानेस्तनयत्यवस्फूर्ज्जत्य
धीयीताधीयीतैवववषट्काराणामछंबट्कारायातिहवैपुनर्मृत्युंमुच्यतेगच्छतिब्रह्म ३५९

ण:सात्मना॰सवेदपिप्रबलमिवनशक्नुयाद्प्येकन्देवपदमधीयीतैवनथामतेभ्यो
नहीयते॥श्री॥ब्राह्मणम्॥८॥तृतीयःप्रपाठकः॥ समाप्तः॥कण्डिकासंख्या॥११॥अथातः
स्वाध्यायप्रशंसा॥प्रियेस्वाध्यायप्रवचनेभवतोयुक्तमनाभवत्यपराधीनोहरर्थान्सा
धयतेसुखं॰स्वपितिपरमचिकित्सकआत्मनोभवतीन्द्रियसंयमश्चैकारामताचप्रज्ञा
वृद्धिर्यशोलोकपक्तिःप्रज्ञावर्द्धमानाचतुरोधर्मान्ब्राह्मणमभिनिष्पादयतिब्राह्मण्यं
प्रतिरूपचर्यांयशोलोकपक्तिंलोकःपच्यमानश्चतुर्भिर्धर्मैर्ब्राह्मणंभुनक्त्यर्चयाच।
दानेनचाज्येयतयाचावध्यतयाच॥२॥येहवैकेचश्रमा।इमेद्यावापृथिवीअन्तरेण।

प॰कां॰ स्वाध्यायोहिवैतेषांपरमताकाष्ठायएवंविद्वान्स्वाध्यायमधीतेतस्मात्स्वाध्यायोध्येतव्यः॥२॥
ब्रा॰ यद्यद्धवाअयंछन्दसःस्वाध्यायमधीतेतेनतेनहैवास्ययज्ञक्रतुनेष्टंभवतियएवंविद्वा
२६॰ न्स्वाध्यायमधीतेतस्मात्स्वाध्यायोध्येतव्यः॥३॥यदिहवाअप्यभ्यक्तोलंकृतःसुहितःसु
खेशयनेश — नःस्वाध्यायमधीतआहैवसनखाग्रेभ्यस्तप्यतेयएवंविद्वान्स्वाध्याय
360 मधीतेतस्मात्स्वाध्यायोध्येतव्यः॥४॥मधुहवाऋचोघृतंहसामान्यमृतंयजूं — यद्धवा
अयंवाकोवाक्यमधीतेक्षीरौदनमांसौदनौहैवतौ॥५॥मधुनाहवाएषदेवांस्तर्पयति
।यएवंविद्वानृचोहरहःस्वाध्यायमधीतएवंतृप्तास्तर्पयन्तिसर्वैःकामैःसर्वैर्भोगैः।

गैः॥६॥घृतेनहवाएषदेवांस्तर्प्पयति।यएवंविद्वान्सामान्यहरहःस्वाध्यायमधीते
तएनंतृप्तास्तर्प्पयन्तिसर्व्वैःकामैःसर्व्वैर्भोगैः॥७॥अमृतेनहवाएषदेवांस्तर्प्पयति।
यएवंविद्वान्यजूंष्यहरहःस्वाध्यायमधीतेतएनंतृप्तास्तर्प्पयन्तिसर्व्वैःकामैःसर्व्वैर्भोगैः
॥८॥क्षीरौदनमांसौदनाभ्यांहवाएषदेवांस्तर्प्पयति।यएवंविद्वान्वाकोवाक्य
मितिहासपुराणमित्यहरहःस्वाध्यायमधीतेतएनं।तृप्तास्तर्प्पयन्तिसर्व्वैःकामैः
सर्व्वैर्भोगैः॥९॥यन्तिवाआप।एत्यादित्यएतिचन्द्रमायन्तिनक्षत्राणि।यथाहवाएता।
देवतान्नेयुर्न्नकुर्युरेवंहैवतदहर्ब्राह्मणोभवतियदहःस्वाध्यायन्नाधीतेतस्मात्स्वा।

प॰कां॰ ध्यायोध्येतव्यस्तस्मादप्येवंवायजुर्वासामवागायीवाऽकु— र्यादभिव्याहरद्धनसाव्यव
ब्रा॰ च्छेदाय॥९॥ब्राह्मणम्॥२॥प्रजापतिर्वाइदमग्रआसी।देकएवसोकामयतस्यांप्रजाये
२६१ येतिसोश्राम्यत्सतपोतप्यततस्माच्छ्रान्तात्तेपानात्त्रयोलोकाअसृज्यन्तपृथिव्यन्तरिक्षं
द्यौः॥१॥सइमांस्त्रींल्लोकानभितताप तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणिज्योतींष्यजायन्ताग्निर्योयंप
वतेसूर्यः॥२॥सइमानित्रीणिज्योतींष्यभितताप तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रयोवेदाअजायन्ता।
ग्नेर्ऋग्वेदोवायोर्यजुर्वेदःसूर्यात्सामवेदः॥३॥सइमांस्त्रीन्वेदानभितताप।तेभ्यस्तप्तेभ्य
स्त्रीणिशुक्राण्यजायन्तभूरित्यृग्वेदाद्भुवइतियजुर्वेदात्स्वरितिसामवेदात्तदृग्वेदेनैव २६१
म

हौत्रमकुर्वंतयजुर्वेदेनाध्वर्यवंसामवदेनोद्गीथंयदेवत्रय्यैविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्म।
त्वमथोच्चक्राम॥४॥तेदेवाःप्रजापतिमब्रुवन्।यदिनऋक्तोवायजुष्टोवासामतोवा।
यज्ञोह्वलेत्केनैनंभिषज्येमेति॥५॥सहोवाच।यद्यृक्तोभूरितिचतुर्गृहीतमाज्यगृ।
हीत्वागार्हपत्येजुहवथयदियजुष्टोभुवइतिचतुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वाग्नीध्रीयेजुह
वथान्वाहार्यपचनेवाहविर्यज्ञेयदिसामतःस्वरितिचतुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वाहवनी
येजुहवथयद्यविज्ञातमसत्सर्वाण्यनुद्रुत्याहवनीयेजुहवथतदृग्वेदेनैवऋग्वेदंभिष
ज्यतियजुर्वेदेनयजुर्वेदःसामवेदेनसामवेदंसयथापर्वणापर्वसंदध्यादेवंहैवसस्सं

प॰कां दधातियदेताभिर्भिषज्यन्त्यथयोहानेनान्येनभिषज्यतियथाशीर्णेनशीर्णं संधित्सेद्यथा
ब्रा॰ वाशीर्णेगरमभिनिदध्यादेवन्तत्तस्मादेवंविदमेवब्रह्माणंकुर्वीतनानेवंविदम्॥९॥ न
२६२ दाह।र्य्यश्चाहोत्रंक्रियतेयजुषाध्वर्यवं सामोद्गीथोयायकेनब्रह्मत्वमित्यनयात्रय्याविद्या
येतिहब्रूयात्॥१०॥ब्राह्मणम्॥२॥प्रजापतिर्हवाएषयदंशुः सोस्यैषआत्मैवात्मास्वयं
प्रजापतिर्वागेवादाभ्यः सयदंशुंगृहीत्वादाभ्यंगृह्णात्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्यतस्मिन्
तांवाचंप्रतिष्ठापयति॥१॥अथमनोहवाअंशुः वागदाभ्यः प्राणएववांशुरुदानोदाभ्य
श्चक्षुरेवांशुः श्रोत्रमदाभ्यस्सयदेतौग्रहौगृह्णातिसर्वत्वायेवकृत्स्नतायै॥२॥अथदेवा २६२
ह

362

असुराश्चो।अथयेप्राजापत्याअस्पर्द्धन्ततएतस्मिन्नेवयज्ञेप्रजापतावस्पर्द्धन्तास्माकम
यꣳस्यादस्माकमयꣳस्यादिति॥३॥ततोदेवा।अर्चन्तःश्राम्यन्तश्चेरुस्तएतंयज्ञदद
शुस्तमदाभ्येनमगच्छंस्तेनतेसर्वाणिप्राणाह्वंस्ततेसर्वंयज्ञꣳसमवृञ्जतान्तरायन्नसु
रान्यज्ञात्॥४॥तेहोचुः।अदभामवाएनानितितस्माददाभ्योनवैनोदभन्नितितस्माददा
भ्योवाग्वाअदाभ्यःसयेमदच्छावास्तस्माद्देवादाभ्यएवꣳहवैद्विषतोभ्रातृव्यस्यसर्वंय
जꣳसंवृङ्क्तएवंद्विषंतंभ्रातृव्यꣳसर्वस्माद्यज्ञान्निर्भजतिबहिर्द्धाकरोतियउएवमेतद्वेद।
॥५॥सयेनैवपात्रेणाꣳशुंगृह्णाति।तस्मिन्नेवपात्रेनिग्राभ्याभ्योपस्रानीयतस्मिन्नेवनानꣳ

प.कां. प्रगृह्णाति॥६॥उपयामगृहीतोस्याग्नयेत्वागायत्रच्छन्दसंगृह्णामीति।गायत्रंप्रातःसव
३६३ नंतत्प्रातःसवनंप्रगृह्णतीन्द्रायत्वांत्रिष्टुप्छन्दसंगृह्णामीतित्रैष्टुभंमाध्यन्दिनंसवनंत
न्माध्यन्दिनंसवनंप्रगृह्णतिविश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्योजगच्छन्दसंगृह्णामीतिजागतंतृती
363 यसवनंतत्तृतीयसवनंप्रगृह्णत्यनुष्टुप्तेभिगरइतिपश्चाऊर्ध्वंसवनेभ्यस्तदानुष्टुभम
न्तदेवैतत्प्रगृह्णतितन्नाभिपृणातिवज्रोवैग्रावावागदाभ्योनेद्वज्रेणवाचंहिनसानी
ति॥७॥अथांशुनेवाधूनोति।वेशीनांत्वापत्मन्नाधूनोमिकुकूननानांत्वापत्मन्नाधूनो
मिभन्दनानांत्वापत्मन्नाधूनोमिमदिन्तमानांत्वापत्मन्नाधूनोमिमधुन्तमानांत्वाप। ३६३

त्मन्नाधूनोमीत्येतावैदेवारायस्त्रयम्भैवदेवीरापोयाम्भमामानुष्यस्ताभिरेवास्मि
न्नेतद्भयीभीरसन्दधाति॥८॥शुक्रंत्वाशुक्रआधूनोमीति।शुक्रःसेतच्छुक्र
आधूनोत्यह्नोरूपेसूर्यस्यरश्मिष्वितितदह्नएवैनमेतद्रूपेसूर्यस्यरश्मिष्वाधूनो
ति॥९॥ककुभंरूपंवृषभस्यरोचतेबृहदिति।नद्वैककुभंरूपंवृषभस्यरोचतेबृ
हद्यपपनयतिशुक्रःशुक्रस्यपुरोगाःसोमःसोमस्यपुरोगाइतिनच्छुक्रमेवैतच्छु
क्रस्यपुरोगांकरोतिसोमंसोमस्यपुरोगांयत्तेसोमादाभ्यन्नामजागृवितस्मैत्वागृ
ह्णामीत्येतद्वाअस्यादाभ्यन्नामजागृवियद्वाकृद्वाचमेवैतद्वाचेगृह्णाति॥१०॥

अथोपनिष्क्रम्यजुहोति।नक्षेनेसोमसोमायस्वाहेतितन्सोममेवैनत्सोमायजुहो
तितयोवाचमग्नौनप्रहरणन्नायहिरण्यमभिव्यनितिमसावेववंधुलस्पत्नावतीरेव।
दक्षिणायावतीरंशोः॥११॥अथांशुमनुनरप्स्वर्जंऽभुशिन्वन्देवसोमाग्नेःप्रियंपा
थोपीहिवशीत्वन्देवसोमेन्द्रस्यप्रियंपाथोपीस्वस्मत्सखात्वंदेवसोमविश्वेषांदे
वानांप्रियंपाथोपीहीतिसवनानिवाअदःश्वहतितान्येवैतन्नुनराप्यायपर्यायात
यामानिकरोतितैरयातयामैर्यज्ञन्तन्वते॥१२॥ब्राह्मणम्॥३॥अध्यायः॥म्ह्युहै
वैवारुणि।वरुणंपितरंविद्यामातिमेनेतद्धवरुणोविदांचकारातिवैमाविद्ययाम २९४

न्यत इति॥१॥सहोवाच।प्राङ्मुखःव्रजन्नान्त्रयमपश्येस्त्रष्टादक्षिणाव्रजतानत्रय
न्पश्येतष्टाप्रत्यग्व्रजनात्रयमपश्येतष्टोदग्व्रजतानत्रयत्पश्येत्स्त्रष्ट्वैतयोः
सर्वयोरुत्तरमन्त्ववान्तरदेशंव्रजतानत्रयत्पश्येत्स्त्रमाचदीयाइति॥२॥सहत
तएवप्राङ्‌व्रव्राजे।द्दपुरुषैःपुरुषान्पर्वाण्येषांपर्वशःसंव्रश्चंपर्वशोविभजमा
नानिदत्तवेदम्ममेतिसहोवाचभीष्मस्त्वतभोःपुरुषान्वाप्यततपुरुषाःपर्वाण्येषांप
र्वशःसंव्रश्चंपर्वशोव्यभक्तनेतितेहोचुरित्यंवाइमेम्मानमुष्मिंलोकेसचक्रतान्व
‐मिदमिहप्रतिसचामहाइतिसहोवाचास्तीहप्रयश्चित्ती ३ रित्यस्तीतिकाति।

पं॰ पितानेवेदेति ॥३॥ सहतानतपवदादिएणान्नवक्वजोडुपुरुषैः पुरुषान्पर्वाएपषोपर्वशः।
२६५ संकर्त्तपर्विशोविभजमानानिदन्तवेदममेतिसहोवाचभीष्मंवततोः पुरुषान्वापत
न्पुरुषाः पर्वाएपषांपर्वाएपषांपर्वशः सकर्त्तपर्वशोव्यभजतेनेतितेहोचुरित्यवा२
365 मेमास्मानमुष्मिंलोकेसचन्तनान्वयमिदमिहप्रतिसचामहा२इतिसहोवाचाली
हशायश्चिती २ रित्यलीनिकानिपितैवतेचेदेति ॥४॥ सहतातपवश्रमङ्गं वव्राजे
डुपुरुषैः पुरुषांस्तूलीमासीनांस्तूलीमासीनैरव्यमानान्सँवावभीष्मम्बतभोः पुरुषा हो
न्वापतन्पुरुषास्तूलीमासीनाञ्ञदन्तीतितेहोचुरित्यंवा२मेस्मानमुष्मिंलोकेसचन्त २६५

नान्वयमिदमिहप्रतिसचामहा२इतिसहोवाचास्तीहआयस्विनी २ रित्यस्तीतिका
तिपितैवनेवेदेति ॥५॥ सहततपवोदङ्‌वव्राजे। इषुरुषैःपुरुषानाक्रंदयतस्त्रा
क्रन्दयद्भिरयमानान्सहोवाचभीष्मंवतभोःपुरुषान्वापतन्पुरुषाआक्रन्दयन्तोद
न्नीतितेहोचुरिम्मवा२मेस्मानमुष्मिंलोकेसचक्षततान्वयमिदमिहप्रतिसचामहा२
तिसहोवाचास्तीहआयस्विनी २ रित्यस्तीतिकातिपितैवनेवेदेति ॥६॥ सहततप
वैतयोःपृथ्वयोःपुन्तरमन्ववान्नरदेशंप्रवव्राजेइस्त्रियोकल्याणीश्चातिकल्याणी
चैतेअन्तरेणपुरुषःकृष्णःपिंगाक्षोदण्डपाणिस्तस्थौतं हैनं दृष्ट्वाभीर्विवेदसहे

प. त्पसंविवेश न ह पितोवाचाधीष्व स्वाध्यायं कस्मान्नु स्वाध्यायन्नधीष इति स होवाच ।
३६६ किमयेष्यन किंचनास्तीति तद्ध वरुणो विदाञ्चकार — ग्वा इति ॥७॥ स होवाचाया
न्वैतस्यां प्राच्यां दिशि प्रपद्यात्ती: पुरुषान्पर्वाण्येषां पर्वशः संवृश्चं पर्वशो विभजमानानिद
366 न्नवेदम्ममेति वनस्पतयो वै ते अभूवन्त्स यद्धनस्पतीनां समिधमादधाति तेन व
नस्पतीनवरुंधे तेन वनस्पतीनां लोकं जयति ॥८॥ अथ यानेतद्दक्षिणायां दिशि प्रपद्या ।
त्ती: । पुरुषैः पुरुषान्पर्वाण्येषां पर्वशः संकर्त्तं पर्वशो विभजमानानिदन्नवेदम्ममे
ति पशवो वै ते अभूवन्त्स यत्पयसा जुहोति तेन पशूनवरुंधे तेन पशूनां लोकं जयति ॥९ ३६६

होन्नजस्त्वप्यवशियायशसान्नभत्येतयोस्यदेवतयोःसायुज्यंसलोकताजयति॥
अथहोवाचसोमशुष्मःसात्ययज्ञि।तेजएवसंम्राडहंतेजसिजुहोमीतिकथन्नुदि
त्यादित्योवैतेजस्तंसायमग्नौजुहोम्यग्निर्वैतेजस्तंप्रातरादित्येजुहोमीतिकिंसभव
तियएवंजुहोतीतितेजस्वीयशस्व्यन्नादोभवत्येतयोरेवदेवतयोःसायुज्यंसलो
कतांजयतीति २ अथहोवाचयाज्ञवल्क्योयदहमग्निमुद्धराम्यग्निहोत्रमेवतदुद्य।
च्छाम्यादित्यंवाअस्तंयन्तंसर्वेदेवाअनुयंतितेमएतमग्निमुद्धृतंदृष्ट्वोपावर्तन्तेथाहं
पात्राणिनिर्णिज्योपवाप्याग्निहोत्रींदोहयित्वापश्यन्नपश्यतिस्तर्प्पयामीतिन्वंतेनेदिष्ठं।

प॰कां याज्ञवल्क्याग्निहोत्रस्यामीमांसिष्टा३ इति धेनुशतं ददामीति होवाच न त्वेवैनयोस्त्वमुत्क्रा
२६६ न्तिं न गतिं न प्रतिष्ठां न तृप्तिं न पुनरावृत्तिं न लोकं प्रत्युत्थायिनमित्युक्त्वा रथमास्थाय
प्रधावयांचकार॥ ते होचुः रतिवै नोऽयं राजन्यबंधुरवादीद्धन्तैनं ब्रह्मोद्यामाह्वया
368 महा३ इति स होवाच याज्ञवल्क्यो ब्राह्मणा वै वयं स्मो राजन्यबंधुरसौ यद्यमुं वयं जये
म कमजैष्मेति ब्रूयामाथ यद्यसावस्मान्जयेद्ब्राह्मणान्राजन्यबंधुरजैषीदिति नो ब्रूयु
र्मैदमाद्रिढ्वमिति तद्धास्य जज्ञुरथ ह याज्ञवल्क्यो रथमास्थायानुप्रधावयांचकार तं
हाजगाम स होवाचाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य वेदितुमिति अग्निहोत्रं सम्राडिति॥ ते वा एते २६८

आहुतीहुतेउत्क्रामतां।तेअन्तरिक्षमाविशतांतेअन्तरिक्षमेवाहवनीयंकुर्वाते
वायुंसमिधंमरीचीरेवशुक्रामाहुतिंतेअन्तरिक्षंतर्प्पयततउत्क्रामतः॥६॥तेदि
वमाविशतां।तेदिवमेवाहवनीयंकुर्वातेआदित्यंसमिधंचन्द्रमसमेवशुक्रामा
हुतिंतेदिवंतर्प्पयतस्तेततआवर्त्तेते॥७॥तेइमामाविशतां।तेइमामेवाहवनीयं
कुर्वातेअग्निंसमिधमोषधीरेवशुक्रामाहुतिंतेइमांतर्प्पयतस्तेततउत्क्रामतः॥८॥
तेपुरुषमाविशतां।तेमुखमेवाहवनीयंकुर्वातेजिह्वांसमिधमन्नमेवशुक्रामाहु
तिंतेपुरुषंतर्प्पयतः सयएवंविद्वानश्नात्यग्निहोत्रमेवास्यहुतंभवतितेततउत्क्रामतः

ए॰का॰ १॥ अर्द्धप्रपाठकः॥ तेस्त्रियमाविशन्।तस्याउपस्थमेवाहवनीयंकुर्वन्तिधारकाःसमि।
ब्रा॰ धंधारकाहवैनामैषैतयाहवैप्रजापतिःप्रजाधारयांचकारतेनएवप्रजाकामाजुहोतितेस्त्रिय
३६९ नर्प्पयतःसयएवंविद्वान्मिथुनमुपैत्यग्निहोत्रमेवास्यहुतंभवतियस्ततःपुत्रोजायतेस
लोकःप्रत्युथाय्यैतदग्निहोत्रंयाज्ञवल्क्यनामत्तःपरमस्तीतिहोवाचतस्मैहयाज्ञव
ल्क्योवाचरन्ददौसहोवाचकामप्रश्नएवमेत्वयियाज्ञवल्क्यासदितिततोब्रह्माजनक।
आस॥१॥ब्राह्मणम्॥५॥जनकोहवैवैदेहो।बहुदक्षिणेनयज्ञेनेजेसहगवांसहस्र
मवसृजंधनन्नवाचेनावोब्राह्मणायोब्रह्मिष्ठःसउदजतामिति॥२॥सहोवाचयाज्ञवल्क्यो ३६९

369

र्वाचिरेनाइतितेहोचुस्त्वंस्विन्नोयाज्ञवल्क्यब्रह्मिष्ठोसी३इतिसहोवाचनमो।
स्तुब्रह्मिष्ठायगोकामाएववयंस्मइति॥१॥तेहोचुःकोनइमंप्रक्ष्यतीतिसहोवा
चविदग्धःशाकल्योहमितिततःहप्रतिख्यायोवाचत्वांस्विच्छाकल्यब्राह्मणाउ
ल्मुकावक्षयणमक्रता३इति॥२॥सहोवाचकतिदेवायाज्ञवल्क्येतित्रयश्चत्री
चशतात्रयश्चत्रीचसहस्रेत्योमितिहोवाचकत्येवदेवायाज्ञवल्क्येतित्रयस्त्रिंश
दित्योमितिहोवाचकत्येवदेवायाज्ञवल्क्येतित्रयइत्योमितिहोवाचकत्येवदेवाया
ज्ञवल्क्येतिद्वावित्योमितिहोवाचकत्येवदेवायाज्ञवल्क्येत्यध्यर्धइत्योमितिहोवाच

प॰ कां॰ ब्रा॰ ३७॰ कत्येवदेवायाज्ञवल्क्येत्येकइत्योमितिहोवाचकतमेतेत्रयस्त्रीꣳचसहस्रेति ४
सहोवाच।महिमानएवैषामेतेत्रयस्त्रिꣳशत्त्वेवदेवाइतिकतमेतेत्रयस्त्रिꣳशदित्य
ष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्यास्तएकत्रिꣳशदिन्द्रश्चैवप्रजापतिश्चत्रयस्त्रिꣳ
370 शाविति।।५।।कतमेवसवइत्यग्निश्चपृथिवीचवायुश्चान्तरिक्षंचादित्यश्चद्यौश्चचन्द्र
माश्चनक्षत्राणिचैतेवसवएतेहीदꣳसर्वंवासयन्तेतेनेयदिदꣳसर्वंवासयन्तेतस्माद्व
सवइति।।६।।कतमेरुद्राइति।दशेमेपुरुषेप्राणाआत्मैकादशस्तेयदास्मान्मर्त्या
च्छरीरदुत्क्रामन्त्यथरोदयन्तितद्यद्रोदयन्तितस्माद्रुद्राइति।।७।।कतमआदित्याइ ३८०

ति। द्वादश मासाः संवत्सरस्यैत आदित्या एते हीदꣳ सर्वमाददाना यन्ति ते यदिदꣳ सर्व

माददाना यन्ति तस्मादादित्या इति॥८॥ कतम इन्द्रः कतमः प्रजापतिरिति। स्तनयित्नुरे

वेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति कतमः स्तनयित्नुरित्यशनिरिति कतमो यज्ञ इति पशव इति॥९॥

त कतमे ते त्रयो देवा इतीम एव त्रयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति कतमौ तौ द्वौ देवावित्यन्नं

चैव प्राणश्चेति कतमो ऽध्यर्ध इति यो ऽयं पवत इति यदस्मिन्निदꣳ सर्वमध्यार्ध्नोत्तेनाध्यर्ध इति

कतम एको देव इति प्राण इति॥१०॥ स होवाच। नेति प्रश्नेनाप्यतिमन्तास्मादेवता नामन्यप्राक्षीः पुरेति।

स्यैत गिरिष्यसि न ते स्योनि च नगृहा आशपन्तीति स हन्त येवमम्मार्तन्त्सहोपपन्नानमन्यमा

पं.कां नाःपरिमोषिणोस्त्रीन्ययजङ्कुतस्मान्नोपवादीस्यादुतह्येवंवित्परोभवति॥२४॥ब्राह्मण
३७१ म्॥६॥अध्यायः पशुबंधेनयजते।पशवोवैपशुबंधःसयत्पशुबंधेनयजतेपशुमानसा
नीतितेनगृहेषुयजेतगृहेषुपशवस्त्वभ्राइतितेनसुयवसेयजेतसुयवसेपशवस्त्वंभ्राइति
जीर्यतिहवैजुह्वतोयजमानस्याग्नयोग्नीञ्जीर्यतोनुयजमानोयजमानमनुगृहाश्चपश
वश्च॥१॥पंचमंपा॰॥सयत्पशुबंधेनयजतेग्नीनेवैतत्पुनर्णवान्कुरुतेग्नीनांपुनर्णवता।
मनुयजमानोयजमानमनुगृहाश्चपशवश्चपुष्योहवाअस्यैषआत्मनिष्क्रयणोभव।
तिमांसीयन्तिहवैजुह्वतोयजमानस्याग्नयस्तेयजमानमेवध्यायन्तियजमानंसंक ३७१

371

त्सयन्तिपंचन्तिवाअन्येष्वग्निषुहूयमाःसमर्थैनेषान्त्रानोन्यमाःसाध्याविद्यते।
यस्मैचैतेभवन्ति॥२॥सयत्पशुमेधेनयजते।आत्मानमेवैतन्निष्क्रीणीतेवीरेवी
रोहिपशुर्वीरोयजमानयत्तदुहवैपरममन्नाद्यंयन्माःसःसपन्नेरमस्मैवान्नाद्य—
न्नाभवन्तितेवैसंवत्सरेणानीजानमतीयादाप्तुर्वैसंवत्सरआयुरेवैतदस्मैनमात्संध
त्ते॥२॥ब्राह्मणम्॥७॥हविर्यज्ञविधोहवाअन्यःपशुबंधः।सर्वविधोन्यःसहैषह।
विर्यज्ञविधोयस्मिन्व्रतमुपनयतियस्मिन्नपःप्रणयन्तियस्मिन्प्रणापात्रंनिनयन्तिय।
यस्मिन्विस्रुक्रमान्क्रमयन्त्यथहैषसर्वविधोयस्मिन्नेतानिनक्रियन्ते॥१॥तदाहुःपरिष्टिः

पशुबंधा१ महायज्ञा१ इतिमहायज्ञ इतिहब्रूयादिष्टैवैनहिपशुबंधमकर्वेनम।

श्रा· स्रुत्तथाइत्येनंब्रूयात् ४ नसाप्रयाजाएवप्रातःसवनानामनुयाजास्तृतीयसवनंपु

३७२ रोडाशाएवमाध्यंदिनंसवनम्॥३॥नहैकेवपायांहुतायांदक्षिणानयन्तित

372 नदुतथानकुर्याद्योहैनंतत्रब्रूयाद्दक्षिर्ढोन्वाअयंप्राणेभ्योदक्षिणाअनैषीत्प्राणा

नदक्षत्रंधोवाश्रामोवाबधिरोवापक्षहतोवाभविष्यतीतीश्वरोहतथैवस्यात्॥४॥

इत्यमेवकुर्यात्पुरोडाशेडायामेवोपहूतायांदक्षिणानयेदैन्द्रोवाअयंमध्यतःप्राण

इमामेवैतदैन्द्रंमध्यतःप्राणन्दक्षिणाभिर्दक्षयत्यैन्द्रंवैमाध्यंदिनंसवनम्माध्यंदि ३७२

नेःवैसवनेदक्षिणानीयन्तेनस्मात्पुरोडाशेडायामेवोपहूतायान्दक्षिणानयेन्नू॥५॥न
दाहृ।रथ्यैीयद्दीक्षितस्यनानवभृथ्योवकल्पतेनैकेनमदिदीक्षुरस्मावभृथादन्नूहृं
हैपुरश्चर्ष्वेप्रतिप्राणनाचहोताचमैत्रावरुणश्चब्रह्माचाग्नीध्रश्चैतैर्वापषषष्ठो
नातनमनुहुत्यषष्ठोनारंजुहोत्येकामाहुतिंकृत्वापंचावाप्स्वायोष्टमन्नरिक्षमात्मा
गैर्यजंपृथिवीःशरीरैः॥वाचस्पतेच्छिद्रयावाचाच्छिद्रयाजुह्वादिविदेवावृधःहोत्रा
मैरयस्वाहेतिसैवदीक्षा॥६॥नदाहृ।रथ्यैीयद्दीक्षितस्यनानवभृथ्योवकल्पतेनै
नमवभृथमवनेष्यामीतिसयेहृदयमूलंनवरंतिसहैवैतस्यावभृथः॥७॥मधुको

प॰का॰ मस्माह पैङ्ग्यो । विसोमेनवाएकेपशुबंधेनयजन्तेससोमैनैकेदिविवैसोमआसीत्तंगाय ।
ब्रा॰ त्रीवयोभूत्वाहरत्तस्ययत्पर्णमच्छिद्यततत्पर्णोसपर्णोन्वमितिन्वाएतद्ब्राह्मणमुच्यतेदि
२७३ सोमेनवाएकेपशुबंधेनयजन्तेससोमैनैकेसहैविसोमेनपशुबंधेनयजतेयोन्यमा
लाद्यूपंकुरुतेथहैषससोमेनपशुबंधेनयजतेयःपालाशंयूपंकुरुतेतस्मात्पालाश
मेवयूपंकुर्वीत ॥८॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ सयएषबहुसारः । सहापशव्यस्तस्मात्खादिरंपशु
कामोयूपंनकुर्वीत । अथयएषफल्गुप्रासहः सहपशव्यस्तस्मात्खादिरंपशुकामोयूपंकु
र्वीत ॥१॥ अथयएषैनद्धकसन्तः स्थलश्वायंभवतिसहकपोतोनामसयोहताद्दशंयूपं २७३

कुरुतेपुराह्यायुषोमंलोकमेतितस्मान्नाद्दशमायुष्कामोऽपपन्नकुर्वीत ॥१॥ अथ
यपक्षमानन।उपरिष्टादपनतोमध्येसोऽशनायेऽपपंःस्योहन्ताद्दशंऽपपंकुरुते
षानायुक्ताहास्यभार्याभवंतितस्मान्नाद्दशमन्नाद्यकामोऽपपन्नकुर्वीताथयपक्षमा
ननउपरिष्टादुपनतोमध्येसोन्नाद्यस्यऽपपन्नस्मान्नाद्दशमन्नाद्यकामोऽपंकुर्वीत ॥
ब्राह्मणम् ॥९॥ सयत्पश्चुनायत्स्माराणापक्कारस्निंऽपंकुरुतऽइममेवतेनलोकंजय।
त्यथयद्दक्षिणतस्सन्निमन्तरिक्षलोकमेवतेनजेयत्यथयत्पुरस्तात्दिवमेवतेनजयत्यथयदु
त्तरतस्तन्दिशएवतेनजयतिसवापक्षमरात्तिर्द्वैवचतसस्तान्निर्वापस्यैवंयऽएपोभवत्य

प्ययेतऊर्द्धः सोम्यस्यैवसोध्वरस्य ॥१॥ तदाहुः । यजेदाज्यभागौ३ नाइ इतियजेदित्याहुःस्व
ब्रा॰ त्तषीवाएतेयज्ञस्ययदाज्यभागौकिम्टतेपुरुषस्यचक्षुर्भ्यांस्यादितियावैहैभागिनंस्वे ।
३७८ नभागधेयेनननिर्भजंत्यनिर्भक्तोवैसतावन्मन्यतेयययदेवतंस्वेनभागधेयेननिर्भजन्त्य
379 पैवसनिर्भक्तोमन्यतेसयद्धैवेनहोतान्वाहासावारंदःसरंस्टजतादितितदेनंस्वेनभाग
धेयेननिर्भजति ॥२॥ एतद्वैपशोःसंज्ञप्यमानस्य । हृदयंशूकमवैतिहृदयाच्छूलंत
यैसहहृदयेनपशुंश्रपयन्तिपुनःपशुंशूगनुविष्यन्देनपार्श्वेनपवैनकाष्ठेश्रन्त
यश्रपयेत् ॥३॥ उपस्तरणीतआज्यं । तस्टथिव्यैरूपंकरोतिहिरण्यशकलमवदधाति ३७८

दग्नेरग्रंकरोतिवपामवद्यातितदन्तरिक्षस्याग्रंकरोतिहिरण्यशकलमवद्यातित
दादित्यस्याग्रंकरोत्यथयदुपरिष्टादभिघारयतितद्दिवोऽग्रंकरोतिसावाएषापंचा
वत्तावपाभवतिपाङ्क्तोयज्ञःपाङ्क्तःपशुःपंचर्त्तवःसंवत्सरस्यतस्मात्पंचावत्तावपाभ
वति॥४॥ब्राह्मणम्॥अध्यायः॥१॥तद्यथाहवाइदंरथचक्रंवाकौलालचक्रंवाऽ
प्रतिष्ठितमेवंहवाइमेलोकाअध्रुवाअप्रतिष्ठिताआसुः॥१॥सहप्रजापतिरीक्षांचक्रे
कथंन्विमेलोकाध्रुवाःप्रतिष्ठिताःस्युरितिसएभिश्चैवपर्वतैर्नदीभिश्चैवमामदृंह
द्वयोभिश्चमरीचिभिश्चान्तरिक्षंजीमूतैश्चनक्षत्रैश्चदिवं॥२॥सममहइतिव्याहरत्व

ब्रा०

शावोवैमहस्तस्मायस्यैतेवहवोभवंतिभूयिष्टमस्यकुलेमहीयन्तेवहुवोहवाअस्यैतेभ

३७५ वन्तिभूयिष्टंहास्यकुलेमहीयन्तेतस्माद्येनमायतनाद्धायेरन्वप्रवायापयेपुरग्निहो

त्रंजुहुयान्महस्तमुपतिष्टेतप्रतिप्रजयापसुभितिष्ठतिनायतनाच्यवते॥२॥ब्राह्मणम्

375 चत्वारोहवाअग्नय।आहितउद्धृतःप्रहृतोविहृतोयमेवलोकआहितोन्तरिक्षलोकउ

द्धृतोद्यौप्रहृतोग्निरेवाहितोवायुरुद्धृतआदित्यःप्रहृतश्चन्द्रमाविहृतोगार्हपत्यएवा

हितआहवनीयउद्धृतोथयमेतमाहवनीयात्प्रांचंप्रणयन्तिसप्रहृतोथयमेतमुदंचं

पशुश्रपणायाहरन्तियंचोपयज्ञःसविहृतस्तस्मान्नहार्यग्नौपशुबंधेनयजेत॥२॥ ३७५

ब्राह्मणम्॥१॥तदाहुः॥किंदेवत्यएषपशुःस्यादितिप्राजापत्यःस्यादित्याहुःप्रजापतिर्वा
एतमग्रेभ्यपश्यत्तस्मात्प्राजापत्यएवैषपशुःस्यादिति॥१॥अथोअप्याहुः॥सौर्यएवैषप
शुःस्यादितितस्मादेतस्मिन्समितेपशवोबध्यन्तेबध्नन्त्येकान्यथागोष्ठमेकउपसमायं।
नितस्मात्सौर्यएवैषपशुःस्यादिति॥२॥अथोअप्याहु।ऐन्द्राग्नएवैषपशुःस्यादित्येतेनवैदे
वतेनअन्वन्येदेवाययाज्ञीयजन्तेपारयन्तएवयदिमहसायजन्तेपरायन्तएवतस्मादैन्द्राग्नए
वैषपशुःस्यादिति॥३॥प्राणएवपशुबन्धस्तस्माद्यावज्जीवतिनास्यान्यःपशूनामिष्टेब
ह्मास्मिन्त्रेनेभवन्ति॥४॥सहप्रजापतिरग्निमुवाच।यजेत्वयात्वालभाइतिनेतिहोवाच

ब्रा॰
३७६

वायुंब्रूहीतिसवायुमुवाचयजैत्वयान्वायायान्वालभा३तिनेतिहोवाचपुरुषमुवाचयजै
त्वयान्वालभा३तिनेतिहोवाचपशुंब्रूहीतिसहपशुमुवाचयजैभ्यश्चाभिरावासमा३
तिनेतिहोतुश्चन्द्रमसंब्रूहीतिसचंद्रमसमुवाचयजैत्वयान्वालभा३तिनेतिहोवाचा
दित्यंब्रूहीतिसहादित्यमुवाचयजैत्वयान्वालभा३तिनथेतिहोवाचयउतएतेनावीक
मन्नकिममएतेभ्यस्यादितियद्यत्कामयेथा३तिनथेतितमालभन्तसोसावयंपशुरालब्धः
संज्ञमोप्रवयन्नमेताभिराङ्गिरिन्निनाश्रीणानुद्यदेनमेताभिराश्रीतिराश्रीणानुस्मादाश्रियोना ३७६
मनस्मादुपाः संज्ञमंभ्रूयाच्छेनानुमुर्नमितिमयावन्नमप्रवबेधेनेस्यालोकंजयतितावा।

376

नमेनेनजयति॥ ५॥ तंप्राचीदिक्प्राणेनान्वप्राणत्प्राणमेवास्मिंस्तदधात्तंदक्षिणादि
ग्व्यानेनान्वप्राणद्व्यानमेवास्मिंस्तदधात्तंप्रतीचीदिगपानेनान्वप्राणदपानमेवास्मिंस्त
दधात्तमुदीचीदिगुदानेनान्वप्राणदुदानमेवास्मिंस्तदधात्तमूर्ध्वादिक्समानेनान्व
प्राणत्समानमेवास्मिंस्तदधात्तस्मादुपुत्रवोनमकृन्तनाभिंपंचब्राह्मणान्ब्रूयादित्ये
नमनुप्राणितेतियद्युतान्नविन्देदपिस्वयमेवानुपरिक्रामन्ननुप्राण्यात्सर्व्वमायुरे।
त्यायेवजरायैजीवति॥ ६॥ सप्राणमेवाग्नेरादत्त।तस्मादेषनानुपध्मातोनानुपज्वलितो।
ज्वलत्यग्नौह्यस्यप्राणाआहवैद्विषतोभ्रातृव्यस्यप्राणानादत्तेयएवंवेद॥ ७॥ रूपमेववायो

प॰ रादत्त।तस्मादेतस्यलेलायनइवैवोपश्यतएवन्निनत्वेनंपश्यन्त्यात्तंह्यस्यरूपमाहवैद्विष।
ब्रा॰ तोभ्रातृव्यस्यरूपन्दत्तेयएवंवेद।।८।।चित्तमेवपुरुषस्यादत्त।तस्मादाहुर्देवचित्तंत्वावतु
३६६ मामनुष्यचित्तमित्यात्तंह्यस्यचित्तमाहवैद्विषतोभ्रातृव्यस्यचित्तंदत्तेयएवंवेद।।९।।च
क्षुरेवपशूनामादत्त।तस्मादेतेवाकश्यमानाइवैकन्त्यथयदेवोपजि — त्यथजानन्त्या।
377
त्तंह्येषांचक्षुराहवैद्विषतोभ्रातृव्यस्यचक्षुर्दत्तेयएवंवेद।।१०।।भामेवचन्द्रमसआदत्त
तस्मादेतयोःसतोर्नितरांचन्द्रमाभात्यात्ताह्यस्यभाआहवैद्विषतोभ्रातृव्यस्यभान्दत्तेयएवं
वेदंतस्मादादित्याः।।११।।ब्राह्मणम्।।१३।।केशिन्हदृपतीनामहा।सम्राड्वाःशार्दूलो। ३६७

जघान स ह सत्त्रिण आमंत्रयांचक्रे को ह प्रायश्चित्तिं वेत्तीति ते होचुर्न्न ह प्रायश्चित्तिरस्ति खं।
डिक एवौद्भारिरस्य प्रायश्चित्तिं वेद स उ त एताद्दकेव कामयते तस्य पापीय इति ॥१॥ स हो
वाच। संग्टहीतर्द्धिड़ि. मे स्पन्त्स्यामि स यद्यु ह मे चस्पन्ति समास्यामि यद्युमामारयिष्यति
यज्ञं विकृष्टमनु विकृत्य इति ॥२॥ स ह सुन्काय याचाजगाम। त ँ ह प्रतिख्यायोवाच य
न्वेतान्येवाजिनानि म्टगेषु भवंत्यथैषां प्टष्टीरपि शीर्य पचामहे क्ष्णलाजिनम्मे ग्रीवा सा
मह्यमित्यवमेदमध्यषीभ्य वसन्त्व ३ मिति ॥३॥ नेति होवाचाम्राड्डुर्वी वै मे भवः शार्दूलो। ग
वयी न्स यद्य ह मे चन्त्स्यसि समास्यामि यद्युमामारयिष्यसि यज्ञं विकृष्टमनु विकृत्य इति

प॰ सहोवाचामंत्रणीयावामंत्रयाइतितान्हामंत्र्योवाचयमस्यैवत्स्याम्यनुष्येवेदंप्रजाभ।
ब्रा॰ विष्यतिनममलोकीत्वाहंभविष्यामिययुवामस्मैनवत्स्यामिममेवेदंप्रजाभविष्यति
२७८ नामुष्मलोकीत्वंसोभविष्यतीतितेहोचुर्माभमवोवोचीयंचावत्स्यत्रियस्यलोकइति
सहोवाचवत्स्याम्येवाम्हंवैरात्रयोभयस्यइति॥९॥तस्माउहैतदुवाचयस्त्वीईन्त्वान्यामा
जतेतिम्भूतान्सातेसम्प्राडुद्यास्यादितिचन्द्रान्तेमनस्तएणोमिस्वाहासूर्यान्तेचक्षुस्तएणो।
मिस्वाहावातान्तेप्राणान्स्तएणोमिस्वाहादिक्षितेस्रोत्रंस्तएणोमिस्वाहाद्भ्यस्तेलोहितं
स्तएणोमिस्वाहापृथिव्यैतेशरीरंस्तएणोमिस्वाहेत्यथान्यामाजतेतिम्भूतान्सातेसम्प्रा। २७८

378

इद्वासा–तितनोहैवसउत्समादकैशिनिरेवेमाअप्येतर्हिप्रजाजायन्ते॥६॥ब्राह्मणम्
॥१४॥चतुर्थःप्रपाठकःसमाप्तः॥कण्डिकासंख्या॥१०॥अयमेवैयज्ञोयोयंपवते॥
सर्वकण्डिकासंख्या॥४५७॥अयमेवैयज्ञोयोयंपवतेतमेतद्देसत्रियेसंवत्सरायदी
क्षन्तेतेषांगृहपतिःप्रथमोदीक्षतेयमेवैलोकोगृहपतिरस्मिन्वैलोकइदंसर्वंप्रति
ष्ठितंगृहपताउवैसत्रा–णःप्रतिष्ठिताःप्रतिष्ठायामेवैतत्प्रतिष्ठायदीक्षन्ते॥१॥अ
थब्राह्मणंदीक्षयति।चन्द्रमावैब्रह्मासोमोवैचन्द्रमाःसौम्याओषधयओषधीस्त
दनेनलोकेनसंदधातितस्मादेनावन्तरेणाप्योनदीक्षेतनत्सयद्धैनावन्तरेणाप्योदी

प० दैतैनौषधीस्त्वदनेनलोकेननानाकुर्यादुष्कोषकहस्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्योनदी
२७९ देन॥२॥अथोङ्गनारंदीत्तयन्तिपर्जन्योवाउङ्गानापर्जन्यादुवैवृष्टिर्जायतेवृष्टिस्त्वदोष
धिभिःसन्दधातितस्मादेतावन्तरेणान्योनदीदेतनसयदेतावन्तरेणान्योदीदेतवृष्टिं
 त्वदोषधीभिर्नानाकुर्यादवर्षुकोहस्यात्तस्मादेतावन्तरेणान्योनदीदेत॥३॥अथहो
तारस्तीत्तयन्त्य।ग्निर्विहोताधिदेवतं।वागध्यात्ममन्नंवृष्टिरग्निंचतद्वाचंचान्नेनसन्दधा
तितस्मादेतावन्तरेणान्योनदीदेतनसयदेतावन्तरेणान्योदीदेतनाग्निंचतद्वाचंवान्नेन
नानाकुर्यादशनायुकाहस्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्योनदीदेतेनेनाश्वनरोधमुर्दीत्तयन्ति।४। २७९

कां५ १२

अथाध्वर्युं प्रतिप्रस्थाना दीक्षयन्ति। मनो वा अध्वर्युर्वाग्घोता मन एव तद्वाचं च संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत सयुङ्ह्येतावन्तरेणान्यो दीक्षेत मन एव तद्वाचं च नानाकुर्यात् प्रमायुकाः स्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत॥५॥ अथ ब्रह्माणं ब्राह्मणाच्छंसिनं दीक्षयन्ति सं हि सोऽन्वयोऽथाग्नीध्रं प्रणेतारं दीक्षयन्ति सं हि सोऽन्वयोऽथ होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयन्ति सं हि सोऽन्वयोऽथ नेष्टारं प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति॥६॥ अथाध्वर्युरेव प्रतिप्रस्थातारं नेष्टा दीक्षयति। सं हि सोऽन्वयोऽथ नेष्टा वनवानीकं स्मिमं वितरे कल्पनेन वैश्वानराः प्राणानेवैष तद्दधाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथो ह नु पुर प्रघोऽस्माल्लोकात्प्रयन्ति॥७॥ अथ ब्रह्मणोपो

प॰ नारंदीक्षयति।तंःहिसोन्वथोद्गात्रेप्रतिहर्त्तारंदीक्षयतितंःहिसोन्वथहोत्रेछावाकं
३८० दीक्षयतितंःहिसोन्वेतांस्पतुरानेष्टादीक्षयति॥८॥अथाध्वर्युर्वैनेष्टारमुन्नेतादीक्षयति
तंःहिसोन्वथब्रह्मणआग्नीध्रंदीक्षयतितंःहिसोन्वथोद्गात्रेसुब्रह्मण्यांदीक्षयतितंः
हिसोन्वथहोत्रेग्रावस्तुतंदीक्षयतितंःहिसोन्वेतांस्पतुरउन्नेतादीक्षयति॥९॥अथो
न्नेतारंःस्नातकोवाब्रह्मचारीवान्योवादीक्षितोदीक्षयतिनपूतःपचयेदितिस्माहुःसे
षानुपूर्व्वदीक्षासयत्रहैवंविद्वांःसोदीक्षंतेदीक्षमाणाहैवतेयक्तंकल्पयन्तियक्तस्य
कस्मिमनुसत्रिणांयोगक्षेमःकल्पतेसत्रिणांयोगक्षेमस्यकॢप्तिमंन्वपितस्माद्देस्सयो २८०

गच्छेमः कल्पयतेयस्मिन्नेईयजन्ते॥१०॥तेषांवाउक्तेनोत्तमोदीक्षते।प्रममोवङ्खथा
हृदायनामहैतिप्रोणोवाउक्तेनाप्राणमेवैष्टेनदृभयतोदधातिनथासर्व्वमायुर्यन्तित
थोहनपुरायुषोस्माल्लोकात्प्रयन्तिसेषानुशर्व्वदीक्षासयत्रहैवंविद्वांःसोदीक्षेरंस्त
देवदीक्षेना॥२॥ब्राह्मणम्॥२॥श्रद्धायावैदेवा।दीक्षानिरमिमनादित्यैप्रायणीयंः
सोमात्क्रयंविष्णोरातिथ्यमादित्यात्प्रवर्ग्यंःस्वधायाउपसदोग्नीषोमाभ्यामुपवसथ
मस्माल्लोकात्प्रायणीयमतिरावंःत्रंःम्॥१॥संवत्सरायचतुर्व्विंःशमहः।ब्रह्मणोभि– वं
तंत्रात्स्वसमग्रेरभिजितमज्ञाः स्वरसाम्नआदित्याद्विषुवंतमह्नाः स्वरसामानश्चन्द्राद्विश्व

प॰ जिनमक्षोऽ९— भिलवोभिन्नाहावरुणाभ्यांगोआयुषीविश्वेभ्योदेशवेभ्योदशरात्रंदि
ब्रा ग्भ्योदाशरात्रिकंएष्याःषडहमेभ्योलोकेभ्यश्छन्दोमान्॥२॥संवत्सरादशाममहः॥
३८१ प्रजापतेस्महाव्रतंःस्वर्गाल्लोकादुदयनीरात्रंत्मदेतनत्सरस्यजन्मसयोहैवमेतत्संवत्स
रस्यजन्मवेदाहास्मात्संक्रुयोजायतेसात्माभवतिसंवत्सरोभवतिसंवत्सराभूत्वादेवा
नप्येति॥३॥ब्राह्मणम्॥४॥यद्वैदीक्षन्ते।आवि— ष्वेदेवतेयजेन्तां(आविस्तुंदेवतेभवन्त्या
त्माविस्वोसायुज्यंःसलोकतांजयंति॥१॥अथयत्मायणीयेनयजंतदितिमेवदेवा।
तांयजन्तेदितिर्देवाराभवंतत्पदितेःसायुज्यंःसलोकताञ्जयंति॥५॥अथपत्क्रयेण। ३८।

38/

चरन्ति।सोमममेवदेवतांयजन्तेसोमादेवताभवन्तिसोमस्यसायुज्यंसलोकताञ्ज
यन्ति॥३॥अथयदातिथ्येनयजन्ते।विष्णुमेवदेवतांयजन्तेविष्णुर्देवताभवन्तिवि
ष्णोःसायुज्यंसलोकतांजयन्ति॥४॥अथयत्प्रवर्ग्येणयजन्ते।आदित्यमेवदेग्ना।
विष्णूदेवतेभवन्त्यग्ना।विष्णोःतांयजन्तआदित्योदेवताभवन्त्यादित्यस्यसायुज्यंसलो
कतांजयति॥५॥अथयदुपसदउपयन्ति।तायषंदेवतायजन्तेयाएताउपसन्देवता।
देवताभवन्त्येतासांदेवतानांसायुज्यंसलोकताञ्जयन्ति॥६॥अथयदग्नीषोमीयेण
पशुनायजन्ते।अग्नीषोमावेवदेवतेयजन्तेऽग्नीषोमौदेवतेभवन्त्यग्नीषोमयोःसायुज्यं

– सलोकतांजयति ॥७॥ अथयत्प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्त्यहोरात्रेएवदेवतेय।
ब्रा. जन्तेहोरात्रेदेवतेभवन्त्यहोरात्रयोःसायुज्यंसलोकताञ्जयन्ति ॥८॥ अथयच्चतुर्विंं
२८२ शमहरुपयन्ति।संवत्सरमेवदेवतांयजन्तेसंवत्सरोदेवताभवन्तिसंवत्सरस्यसायु
382 ज्यंसलोकतांजयन्ति ॥९॥ अथयदभितिभिप्लवंषडहमुपयन्त्य।र्द्धमासांश्चमासां
श्चदेवतायजन्तेर्द्धमासांश्चदेवताभवन्त्यर्द्धमासानांचमासानांचसायुज्यंसायुज्यः
सलोकतांजयन्ति ॥१०॥ अथयत्पृष्ठ्यःषडहमुपयन्त्यृतूनेवदेवतायजन्तऋतवोदे
वताभवन्त्यृतूनांसायुज्यंसलोकतांजयन्ति ॥११॥ अथयदभिजितमुपयन्त्य।ग्नि २८२

मेवदेवतांयजन्तेऽग्निर्देवताभवन्त्यग्नेःसायुज्यंःसलोकतांजयन्ति ॥ २ ॥ अथयदस्त
रसांम्नउपयन्त्य।पएवदेवतायजन्तआपोदेवताभवन्त्यपांःसायुज्यंःसलोकतां
जयन्ति ॥ ३ ॥ अथयद्विषुवन्तमुपयन्त्यादित्यमेवदेवतांजयंतआदित्योदेवता।
भवंत्यादित्यस्यसायुज्यंःसलोकतांजयंन्त्युक्ताःस्वरसामाः ॥ ४ ॥ अथयद्विश्वजि।
तमुपयन्तीन्द्रमेवदेवतांयजन्तइन्द्रोदेवताभवन्तीन्द्रस्यसायुज्यंःसलोकतांज
यंन्त्युक्तौपृष्ठ्याभिप्लवौ ॥ ५ ॥ अथयद्गोआयुषीउपयन्ति।मित्रावरुणावेवदेवते
यजन्तेमित्रावरुणौदेवतेभवन्तिमित्रावरुणयोःसायुज्यंःसलोकतांजयंति ॥ ६ ॥

७

अथयद्दशरात्रमुपयन्ति ॥ विश्वानेव देवान्देवता यजन्ते विश्वे देवा देवता भवन्ति वि

ब्रा· श्वेषांः देवानांः सायुज्यंः सलोकतां जयन्ति ॥७॥ अथ यद्दाशरात्रिकं पृष्ठ्यः षडहमुपयन्ति

२८२ । दिश एव देवता यजन्ते दिशो देवता भवन्ति दिशांः सायुज्यंः सलोकतां जयन्ति ॥९॥

अथ यच्छन्दोमानुपयन्ति । मानेव लोकान्देवता यजन्त इमे लोका देवता भवन्त्येषां लोका

383 नांः सायुज्यंः सलोकतां जयन्ति ॥१०॥ अथ यद्दशममहरुपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते

संवत्सरो देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायुज्यंः सलोकतां जयन्ति ॥११॥ अथ यन्महाव्रतमुपयन्ति

प्रजापतिमेव देवतां यजन्ते प्रजापतिर्देवता भवन्ति प्रजापतेः सायुज्यंः सलोकतां जयन्ति ॥१२॥ २८२